



Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository



Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

9(47.925)

5 - 40



~~63755~~ ահ

64104 ահ

ՀԵՏԻՐ

ՄԱՏԵՆԱԳԻՐՔ



ԵՂԻՇԷ

1000-ԱԶ

9(47.925)

Ե-40

38-

ԵՂԻՇԵԻ

ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՎԱՍՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՅ

ԵԻ

ՀԱՅՈՅ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

1008 / 36884

3724

Գ-



Ի ՎԵՆԵՏԻԿ



3724

ԵՂԻՇԷԻ

ՎԱՐԴԱՊԵՏԻ

ՎԱՍՆ

ՎԱՐԴԱՆԱՅ

ԵԻ

ՀԱՅՈՑ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

ԴԱԽԹԻ ԵՐԻՑՈՒ ՄԱՄԻԿՈՆԻ

ՀԱՅՑԵԱԼ

ԲԱՆՆ ՎԱՍՆ ՍՐՈՅ ԱԿԱՌՈՒԼՐԵԿԵՐ՝
արարի, ո՛վ քաջ. ՎԱՍՆ Հայոց պա-
տերազմին հրամայեցեր, յորում-
բազումք առաքինացան քան զսա-
կաւս: Ահա նշանագրեցի յայսմ
եօթն յեղանակիս, առաջին զժա-
մանական, երկրորդ զերտցն պատա-
հումն յիշխանէն արեւելից, երրորդ
զմիաբանութիւն ուխտին եկեղե-

ցւոյ, չորրորդ ղերկպառակուծիւն
 ոմանց բաժանեւոց 'ի նմին ուխտէ,
 հինգերորդ ղյարձակումն արեւե-
 լեայց, վեցերորդ զընդդիմանալն
 Հայոց պատերազմաւ, եօթներորդ
 ղյերկարումն իրացն խռովուծեան:

Յայսմ յեօթն գլուխս կարգա-
 գրեալ և եգեալ ծայրալիր պա-
 րապմամբ զսկիզբն և զմիջոցն և
 զկատարածն. զի հանապազորդ ըն-
 թեռնուցուս, լսելով զառաքի-
 նեացն զքաջութիւն և ղյետս կա-
 ցելոցն զվասթարութիւն, ոչ յան-
 ձին կարօտութիւն երկրաւոր ա-
 ռատ գիտութեան լրման, այլ այ-
 ցելութիւն երկնաւոր տնտեսու-
 թեանն՝ որ մատակարարէ յառաջ
 գիտութեամբ զհատուցումն երկո-
 ցունց կողմանցն, որ երեւեւեօքն
 զաներեւոյթն գուշակէ:

Այլ դու, ուլ մեծ 'ի գիտու-
 թեանն Աստուծոյ, առ ինչ ար-
 դեօք հրամայեսցես, քան եթէ
 հրամայիցիս լաւագունացն: Որպէս

երեւի ինձ և քեզ և այնոցիկ որ
 դեգերեցին յիմաստութիւն՝ երկ-
 նաւոր սիրոյ է նշանակս այս, և ոչ
 երկրաւոր փառասիրութեանն. որ
 պէս և ասացին ոմանք 'ի քաջ պատ-
 մադրացն. Զուգութիւն է մայր
 բարեաց, անզուգութիւն ծնող չա-
 րեաց: Որպէս և մեր իսկ հայեցեալ
 'ի սուրբ սէր քոյոյ հրամանիդ, ոչ
 ինչ դանդաղեալ վեհերեցաք հայե-
 ցեալ 'ի մեր տգիտութիւնս: Քան-
 զի բազում ինչ է սրբութիւն՝ սա-
 տար լինել անօսրութեան, որպէս
 աղօթք՝ գիտութեան, և սէր սուրբ՝
 միաբան օգտից:

Զոր և մեր ընդ հրամանին քում
 ընկալեալ, յօժարութեամբ ձեռ-
 նարկեցաք զայս ինչ, որ է մխիթա-
 րութիւն սիրեւեաց և յոյս յուսա-
 ցելոց, քաջալերութիւն քաջաց,
 կամակարութեամբ յարձակեալ 'ի
 վերայ մահուան, առաջի տեսանե-
 լով զզօրագլուխն յաղթութեան,
 որ ոչ ումեք ոտնհար լինի թշնա-

մոլթեամբ, այլ անդ ուսուցանէ
զիւր անսպարաւելի զօրութիւնն: Եւ
ահա ո՞րք կամեսցի՝ ընդունի իբրեւ
զնահատակ առաքինի: Եւ քանզի
բազմադիմի է նահատակութեանդ
անուն, և նա բազմադիմի շնորհս
բաշխեաց ամենեցուն. զոր և մեծ
խիստ քան զամենայն՝ սէր սուրբ
յաննենդ մտաց գիտեմք:

Այս սարգուծիւն զվերնոցն բե-
րէ զնմանութիւն. զոր և մեր 'ի
քեզ տեսեալ, մոռացաք զմեր բը-
նութիւնս: Եւ ահա վերաբերեմք
ընդ քեզ ճախրելով, և իբրեւ բար-
ձրաթուիչս եղեալ՝ զամենայն փնասա-
կար մըրկածին օգուլքս անցուցա-
նիցեմք. և փոքր 'ի շատէ ծծելով
յանապական վերին օգոցն՝ առնու-
ցումք զգիտութիւն 'ի փրկութիւն
անձանց և 'ի փառս ամենայաղթ-
եկեղեցւոյ: Ուստի բազում՝ սուրբ
պաշտօնեայքն զուարթութեամբ
կատարեսցեն զսպաս վիճակին իւ-
րեանց 'ի փառս Հօրն բոլորեցուն.

ուր ընդ նմին սուրբ Երրորդու-
թիւնն ցնծացեալ բերկրիցի յան-
տըրամական յիւրում հութեանն:

Արդ որովհետեւ ընկալաք զհրա-
ման պատուիրանի յաննախանձ
քոյսց բարուց բնութեանդ, սկըս-
ցումք ուստի արժան է սկսանել.
թէպէտ և ոչ յօժարիցեմք զթը-
շուառութիւն մերոյ ազգիս ողբալ:
Ահա ոչ ըստ կամաց արտօսրալիւր
ողբովք ճառագրեմք զբազում հա-
րուածս, յորում պատահեցաք և
մեք իսկ ախանատեսք լինելով:

ԱՌԱՋԻՆ ՅԵՂԱՆԱԿ

ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ

Քանզի 'ի բառնալ աղգին արշա-
կունեաց, տիրեցին աշխարհիս Հա-
յոց ազգն Սասանայ պարսկի, որ
վարէր զիւր իշխանութիւնն օրինօք
մոգաց. և բազում անգամ մարտնչէր
ընդ այնոսիկ, որ ոչ ընդ նովին օ-
րինօք մոռանէին, սկիզբն արարեալ
յամացն Արշաղայ արքայի որդւոյն
Տիրանայ, և կռուէր մինչև յամն
վեցերորդ Արտաշիսի արքայի Հա-
յոց, որդւոյն Ստահրաշապէոյ: Եւ
իբրև զնա ևս մերժեաց 'ի Թագա-
ւորութենէն, 'ի նախարարսն Հա-
յոց անկանէր Թագաւորութիւնն.
զի Թէպէտ և գանձն յարքունիս
պարսկաց երթայր, սակայն այրու-
ձին Հայոց բովանդակ 'ի ձեռն նա-
խարարացն առաջնորդէր 'ի պատե-
րազմի: Վասն որոյ և աստուած.

պաշտուածիւնն բարձրագլուխ կամակարուածեամբ երեւելի լինէր յաշխարհին Հայոց՝ ի սկզբան տերութեանն Շապուհայարքայից արքայի մինչև յամս յերկրորդ Յակեբրտի արքայից արքայի՝ որդւոյ Վռամայ. զոր եգիտ սատանայ իւր գործակից, և զամենայն մթերեալ թոյնսն թափեաց ՚ի բաց, և ելից զնա իբրև զպատկան գարան գեղովք: Եւ սկըսաւ եղջիւր ածել անօրէնուածեամբ, և գողալով հող հանէր ընդ չորս կողմանս երկրի. և թշնամի և հակառակորդ երեւեցուցանէր իւր զհաւատացեալքս ՚ի Քրիստոս, և նեղեալ տագնապէր անխաղաղասէր կենօք:

Քանզի յոյժ սիրելի էր նմա խռովութիւն, արիւնհեղութիւն, վասն այնորիկ յանձն իւր տարաբերէր, եթէ յո՞ թափեցից զդառնութիւն թիւնից, կամ ո՞ւր բացատրեցից զբազմութիւն նեւոյցն: Եւ առ յոյժ յիմարութեան իբրեւ զգաղան

մի կատաղի յարձակեցաւ ՚ի վերայ աշխարհին Յունաց. եհար մինչ ՚ի քաղաքն Մծբին, և զբազում գաւառս Հռոմոց աւերեաց ասպատակաւ, և զամենայն եկեղեցիս հրձիգ արար. կռտեաց զաւար և զգերի, և ահաբեկ արար զամենայն զօրս աշխարհին:

Իսկ երանելին Թէոփոս կայսր, քանզի խաղաղասէր էր ՚ի Քրիստոս, ոչ կամեցաւ ելանել ընդ առաջ պատերազմաւ. այլ այր մի Անատոլ անուն, որ էր նորա սպարապետ արեւելից, առաքեաց առ նա բազում զանձիւք: Եւ արբ պարսիկք, որք փախուցեալ էին վասն քրիստոնէութեան և էին ՚ի քաղաքին կայսեր, կալաւ և ետ ՚ի ձեռս նորա: Եւ զամենայն զոր ինչ ասաց ՚ի ժամանակին՝ կատարեաց ըստ կամաց նորա, և արգել զնա ՚ի բազում բարկութենէն. և դարձաւ անդրէն յիւր քաղաքն Տիզոն:

Եւ իբրեւ ետես անօրէն իշխանն,

եթէ յաջողեցաւ չարութիւնն նորա, սկսաւ այլ ևս խորհուրդ յաւելլուլ, իբր ոք զի 'ի հօւր բորբոքեալ յաւելլով բազում նիւթս փայտից: Քանզի ուստի սակաւ մի կասկածոտն էր, անտի աներկիւղ հաստատեցաւ. վասն այնորիկ դըրդուեցայց զբազումս 'ի սուրբ ուխտէն քրիստոնէից, էր՝ զոր բանիւք սպառնալեօք, էր՝ զոր կապանօք և տանջանօք: Էր՝ զոր չարաչար մահուամբ վախճանէր. յափշտակութիւն առնէր ընչից և արարոց, և մեծաւ անարգանօք տանջէր զամենեսեան: Եւ իբրեւ ետես՝ եթէ վայրատեալ ցրուեցան 'ի բազում կողմանս, 'ի խորհուրդ կոչէր զպաշտօնեայս ձախակողմանն, որք կապեալ էին 'ի կռապաշտութեանն անլուծանելի հանգուցիւք, վառեալք և ջեռեալք իբրեւ զհնոց առ այրել զուխտ սուրբ եկեղեցւոյ:

Քանզի էին իսկ այնպիսիքն բնակեալ 'ի կեանս իւրեանց իբրեւ 'ի

Թանձրամած խաւարի, և ոգիքն արգելեալք 'ի մարմնին իբրեւ զկենդանի 'ի գերեզմանի, յորս ամենեւին չծագէ նշոյլք սուրբ լուսոյն Քրիստոսի: Նա և արջք օրհասականք ընդ վախճանեւ շնչոյն հզօրագոյնք կռուին. յորոց և իմաստունքն տեղի տուեալ փախչին 'ի նոցանէն: Այսպիսի իմն եկեալ հասեալ է վախճան տէրութեանն. եթէ հարկանին՝ չգգան, և եթէ հարկանեն՝ չիմանան. և իբրեւ ոչ գտանի արտաքին թշնամի, ընդ անձինս իւրեանց մարտ եղեալ կռուին: Ի դէպ իսկ ելանէ բան մարգարէին 'ի վերայ նոցա. Այր, ասէ, առ քաղցի իւրում շրջեսցի և կերիցէ զկէս անձին իւրոյ. նման դմին և Տէրն ինքնին ասէ. Ամենայն տուն և թագաւորութիւն՝ որ յանձն իւր բաժանի, ոչ կարէ կալ հաստատուն:

Արդ զի՞ կոծիս, զի՞ մրցիս, զի՞ այրիս, զի՞ բորբոքիս, զի՞ չչիջանիս, զի՞ կոչես 'ի խորհուրդ զայնոսիկ, որոց

զողիսն ձեր 'ի ձէնջ քաղեալ՝ հա-
նեալ է զանապականդ յապակա-
նուծիւն, և զապականելի մարմինդ
գէշաքարչ արարեալ՝ իբրև զաղի-
մեռելոտի 'ի բաց ընկեցեալ: Ապա-
քէն զայդ կամիս, զի ծածկեսցի
խորհուրդ ամբարշտուծեանդ. տես-
ջիր յորժամ յայտնեսցի, ապա գի-
տասցես զէլս կատարածի դորա:

Ասեն մոգքն. Արքայ քաջ, աս-
տուածքն ետուն քեզ զտէրու-
ծիւնդ և զյաղթուծիւն, և ոչ ինչ
կարօտեն նոքա մարմնաւոր մեծու-
ծեան, բայց եթէ 'ի մի օրէնս դար-
ձուցանես զամենայն ազգս և աշ-
ղիսս, որ են 'ի տէրութեան քում:
յայնժամ և աշխարհն ՝ յունաց հիւ-
զանդեալ մոցէ ընդ օրինօք քովք:
Արդ զբանս զյայտսիկ վաղվաղակի
կատարեա՞ դու, արքայ. զօր դու-
մարեա և դունդ կաղմեա, խաղմ
գնա՞ դու յաշխարհն Քուշանաց. և
զամենայն ազգս ժողովեա՞ և անցմ
լստ պահ՞ դունն 'ի ներքս. և դու

անգէն արա քեզ բնակուծիւն:
Յորժամ արգելուս և փակես զա-
մենեսեան 'ի հեռաւոր օտարու-
ծեան, կատարին խորհուրդք կա-
մաց քոց. և որպէս երեւիս մեզ 'ի
դենիս մերում, տիրես դու և երկ-
րին Քուշանաց, և ՝ յոյնք խալ ոչ ե-
լանեն ընդ քոյ իշխանութիւնդ:
Բայց միայն զաղանդ քրիստոնէից
բարձ 'ի միջոյ:

Հաճոյ թուեցաւ խորհուրդն
Թադաւորին և մեծամեծացն, որ
էին 'ի նմին բանի. հրովարտակս
դէր, պնդագեսպանս առաքէր յա-
մենայն տեղիս տէրութեան իւրոյ:
Եւ այս է պատճէն հրովարտակին:

Առ ամենայն ազգս տէրութեան
իմոյ՝ Արեաց և անարեաց, բազմա-
ցի 'ի ձեզ ողջոյն մարդասիրութեան
մերոյ. դուք ողջ լերուք, և մեք
մեզէն ողջ եմք դիցն օգնականու-
ծեամք:

Առանց զձեզ ինչ աշխատ առնե-

լոյ խաղացաք գնացաք յերկիրն
Յունաց, և առանց գործոյ պատե-
րազմի՝ սիրով մարդասիրութեամբ
նուաճեցաք զամենայն երկիրն մեզ
'ի ծառայութիւն. գուց զբարի զմը
տաւ ածէք, և անսպառ լերուք
յուրախութեան. բայց բան զայս
կատարեցէք վաղվաղակի, զոր ա-
սեմքս: Սէք 'ի մտի եգաք անվրէպ
խորհրդովք խաղալ գնալ յաշ-
խարհն արեւելից, աստուածոցն
օգնականութեամբ դարձուցանել 'ի
մեզ զտէրութիւնն 'Քուշանաց. գուց
իբրեւ զհրովարտակս զայս տեսա-
նէք, անխափան վաղվաղակի այրեւ-
ծի գումարեցէք առաջի քան զիս,
յանդիման լերուք ինձ յԱպար աշ-
խարհին:

Ըստ այսմ պատճենի հրովարտակ
եհնա յաշխարհն Հայոց, 'ի Վրաց
և յԱղուանից և 'ի Լփնաց, 'ի Ծաւ-
դէից և 'ի Կորդուաց, յԱղձնեաց և
բազում այլ տեղեաց հեռաւորաց,

որոց ոչ էին օրէնք երթալ զայն
ճանապարհ յառաջ ժամանակաւ:
Գունդ կազմէր 'ի Հայոց մեծաց
զազատ և զազատորդի, և յարքու-
նի տանէ զոստանիկ մարդիկ. ըստ
նմին օրինակի 'ի Վրաց և յԱղուա-
նից և յաշխարհէն Լփնաց, և որ
այլ ևս 'ի կողմանց կողմանց հարա-
ւոյ, մերձ 'ի սահմանս տաճկաստա-
նի և 'ի Հոռոմոց աշխարհն և 'ի
Կորդուաց և 'ի Գդացն և 'ի Ծաւ-
դէիցն և յԱրզնարզիւն. որք էին
ամենեքեան հաւատացեալք 'ի մի
կաթողիկէ առաքելական եկեղեցի:

Եւ անմեղութեամբ ոչ գիտա-
ցեալ զերկզիմի միտս թագաւորին,
խաղացին գնացին յիւրաքանչիւր
աշխարհաց լրջմտութեամբ և ան-
տրտում ինդութեամբ և տիրա-
սէր խորհրդովք, կատարեալք զըս-
պաս զինուորութեան աներկբայ
վաստակովք: Բարձին ևս ընդ իւ-
րեանս զաստուածային սուրբ կտա-
կարանս բազում պաշտօնէիւք և

բազմագոյն քահանայիւք: Բայց հրաման տուեալ աշխարհի՛ ոչ իբրեւ յակնկալութիւն կենաց, այլ իբրեւ 'ի վճարումն վախճանի. յանձն առնելով միմեանց զողիս և զմարմինս: Զի թէպէտ և խորհուրդ թագաւորին չէր յայտնեալ նոցա, սակայն կարծիք 'ի մօի էին ամենեցուն. մանաւանդ իբրեւ բեկեալ տեսին զգործութիւնն Յունաց առաջի նորա, յոյժ հարեալ խոցեցան 'ի խորհուրդս իւրեանց:

Բայց քանզի պատուիրանապահ էին սուրբ կտակարանացն Աստուծոյ, հանապազ յիշէին զպատուիրեալն 'ի Պաղոսէ, եթէ ծառայք հնազանդ լերուք տերանց ձերոց մարմնաւորաց, մի սուտակասպաք և առ աչս աջառելով, այլ սրաի մըտօք ծառայել իբրեւ Աստուծոյ, և մի իբրեւ մարդկան. քանզի 'ի Տեառնէ է հատուցումն վաստակոց ձերոց: Եւ ամենայնիւ այսու բարեմտութեամբ յուղարկեալք յաշ-

խարհէ և յանձն եղեալք սուրբ Հոգւոյն, յանդիման լինէին, փութով կատարեալ զհրամանն, և զամենայն արարեալ ըստ կամաց նորա: Ոյժ ուրախ լինէր թագաւորն, իբր այն եթէ կատարեցան կամք կարծեաց նորա. և ահա առնէր ընդ նոսա զայն ինչ, զոր պաշտօնեայքն ամբարշտութեան նորա խրատեցին:

Արդ իբրեւ ետես թագաւորն զամենայն կազմութիւն և զբազմութիւն գնդին բարբարոսաց, որք սրաի մտօք եկեալ էին 'ի վաստակ արքունի, առաւելապէս ուրախ եղեւ առաջի մեծամեծացն և ամենայն բազմութեան զօրաց իւրոց: Ի վերին երեսս թաքուցանէր զկամս մըտաց իւրոց, և ակամայ առատապէս պարգեւէր զնոսա: Խաղաց գընաց միանգամայն 'ի վերայ տէրութեան Հոնաց աշխարհին, զոր Քուշանս անուանեն. և զերկեամ' մի կռուեալ, ոչ ինչ կարաց ազդել

նոցա: Ասպա արձակեաց զմարդիկսն յիւրաքանչիւր տեղիս, և զայլս 'ի նոցա տեղիս փոխանակ առ իւր կոչեաց նովին պատրաստութեամբ: Այսպէս ամ յամէ սովորութիւն կարգեաց, և իւր անդէն քաղաք բնակութեան շինեաց, սկսեալ 'ի չորրորդ ամէ տէրութեանն իւրոյ մինչև յամն մետասաներորդ թագաւորութեանն:

Եւ իբրեւ ետես՝ եթէ հաստատուն կացին Հոռոմք յուխտին իւրեանց՝ զոր եդին ընդ նմա, և դագարեցին Խայրնդուրք ելանել ընդ պահակն Ճորայ, և յամենայն կողմանց խաղաղութեամբ բնակեաց աշխարհ նորա, և 'ի նեղ եւս էարկ ղթագաւորն Հոնաց, քանզի աւերեաց զբազում գաւառս նորա, և յաջողեցաւ տէրութիւն նորա, աւետաւորս առաքեաց ընդ ամենայն ատրուշանս աշխարհին իւրոյ. ցըլուք սալիտակօք և դիսաւոր նոխազօք առատացոյց զզոհս կրակին, և

խիտ առ խիտ թանձրացոյց անդագար զպաշտօն պղծութեան իւրոյ, պսակօք և պատուովք մեծարեաց զբազումս 'ի մոգաց և զբազմագոյնս 'ի մոգպետաց: Եւ եւս հրամանս յափշտակել զքրիստոնէից զինչս և զստացուածս, որք էին 'ի մէջ պարսկաց աշխարհին:

Եւ այսպէս հպարտացաւ բարձրացաւ 'ի միտս իւր, 'ի վեր քան զմարդկային բնութիւնս ընդվզեալ ապարթանէր, ոչ միայն յիրս մարմնական պատերազմացն, այլ մեծ ոմն զինքն կարծէր քան զբնութիւն հայրենի կարգին. վասն այնորիկ կեղծաւորութեամբ թագուցանէր զինքն ըստ կարծեացն, և որպէս երեւէր իմաստնոցն՝ յանմահից իմն կարգի դնէր զինքն: Եւ յոյժ էր ցասուցեալ ընդ անունն Քրիստոսի, յորժամ լսէր՝ թէ տանջեցաւ, խաչեցաւ, մեռաւ և թաղեցաւ:

Իբրեւ այսպէս օր ըստ օրէ 'ի սոյն միտս ցնորեալ դանդաջէր, մի ոմն

մանկագոյն 'ի նախարարացն Հայոց
ընդդէմ՝ բանս եդ և ասէ. Արքայ
քաջ, դու ուստի՞ գիտես այդպիսի
բանս խօսել զՏեառնէ: Ետ պա-
տասխանի թագաւորն և ասէ. Իմ
խկ առաջի ընթերցան զգիրս մոլո-
րութեանն ձերոյ: Ետ պատասխա-
նի անդրէն պատանեակն և ասէ.
Ընդէր, արքայ, ցայդ վայր միայն
ետուր ընթեռնուլ. այլ յառաջ
եւս մատո՞ զկարգացումն, և լես
անդ զյարութիւնն, զյայտնու-
թիւնն առ բազումս, զլերացումն
յերկինս, զնստելն ընդ աջմէ հօր,
զխոստումն երկրորդ գալտեանն՝
զհրաշակերտ յարութիւնն առնե-
լով բոլորեցունց, զհամառօտ հա-
տուցմունան արդար դատաստանին:
Իբրեւ լուաւ զայս թագաւորն, 'ի
խոր խոցեալ՝ վեր 'ի վերոյ ծիծաղե-
ցաւ, ասէ. Ամենայն այդ խաբէու-
թիւն է: Ետ պատասխանի զի-
նուորն Քրիստոսի և ասէ. Եթէ
հաւատարիմ են քեզ մարմնաւոր

չարչարանքն նորա, հաւատարմա-
գոյն ևս լիցի քեզ երկրորդ ահա-
ւոր գալուստն նորա:

Եւ զայս լսելով թագաւորին՝
բորբոքեցաւ իբրեւ զհուր հնոցին 'ի
Բարիլոն, մինչեւ իւրքն իսկ անդէն
դեռ եւս իբրեւ զքաղզէացիսն այ-
րեցեալ լինէին: Յայնժամ՝ զբոլոր
բարկութիւն սրամտութեանն ե-
հեղ յայրն երանելի, որում անունն
էր Գարեգին: Ապա եալ ոտիւք և
կապեալ ձեռօք զերկեամ՝ մի
տուաւ 'ի չարչարանս, և հանեալ 'ի
բաց զտէրութիւնն 'ի նմանէ, ըն-
կալաւ զլճիւ մահու:

ԵՐԿՐՈՐԻ ՅԵՂԱՆԱԿ

ԻՐԱՅՆ ՊԱՏԱՀՈՒՄՆ ՅԻՇԽԱՆԷՆ

ԱՐԵՒԵԼԻՑ

Որոց ոգիքն թուլացեալ են
յերկնաւոր առաքինութենէն, յոյժ
ընդ ահիւ անկեալ է բնութիւն
մարմնոյ. յամենայն հոգմոյ շարժի
և յամենայն բանէ խռովի և յամե-
նայն իրաց դողայ. երազագէտ է
այնպիսին 'ի կեանս իւրում, և յան-
գիւտ կորուստն յուղարկի 'ի մա-
հուան իւրում: Որպէս և ասաց ոմն
'ի հնումն. Մահ ոչ իմացեալ՝ մահ
է, մահ իմացեալ՝ անմահութիւն է:
Որ զմահ ոչ գիտէ, երկնչի 'ի մա-
հուանէ. իսկ որ գիտէ զմահ, ոչ
երկնչի 'ի նմանէ:

Եւ այս ամենայն չարիք մտանեն
'ի միտս մարդոյ յանուամնութենէ:
Կայր զրկի 'ի ճառագայթից արե-
գական, և տգիտութիւն զրկի 'ի

կատարեալ կենաց. լաւ է կոյր ա-
ջօք քան կոյր մտօք: Որպէս մեծ է
հոգի քան զմարմին, այսպէս մեծ է
տեսաւորութիւն մտաց քան զմարմ-
նոց: Եթէ կարի ոք առաւելեալ
իցէ աշխարհական մեծութեամբ՝ և
մտօքն ալքատագոյն, այնպիսին ո-
ղորմելի է քան զբազումս. որպէս
և տեսանեմք իսկ, ոչ միայն 'ի չա-
փաւոր մարդիկ, այլ և որ մեծն է
քան զամենայն: Թագաւոր եթէ ոչ
ունի զիմաստութիւն աթոռակից
իւր, ոչ կարէ 'ի վիճակին իւրում
վայելուչ գոլ: Իսկ եթէ առ մարմ-
նաւորս այսպէս, որչափ եւս առա-
ւել առ հոգեւորն: Բոլոր մարմնոյս
հոգի է կենդանութիւն, իսկ մարմ-
նոյ և հոգեոյ միտք են կառավար. և
որպէս առ մի մարդ՝ այսպէս առ
բոլոր աշխարհս: Թագաւոր ոչ
զիւրն միայն տացէ պարտիս, այլ և
որոց եղեւ պատճառք 'ի կորուստ:
Բայց մեք թէպէտ և չունիմք
հրաման բամբասել զիշխանս, և ոչ

գովողք կարեմք լինել այնմիկ՝ որ
աստուածամարան լինին : Այլ
զանցս իրացն պատեմ, որ 'ի նմանե
ընդ սուրբ եկեղեցիսն էանց, և ոչ
դանդաղիմ. ոչ բամբասանէր մօօք,
այլ ճշմարտութեամբ զէս իրացն
ասելով ոչ լռեցից. ոչ 'ի կարծ ըն-
դաստուցեալ, և ոչ 'ի լուր զար-
թուցեալ. այլ ես ինքնին անձամբ
անդէն 'ի տեղւոյն պատահեցի և
տեսի, և լուայ զձայն բարբառոյ
յանդգնաբար խօսելով. իբրեւ ըզ-
հովմ սաստիկ՝ զի բախիցե զծով
մեծ, այնպէս շարժէր և տատանէր
զամենայն բազմութիւն զօրաց իւ-
րոց : Եւ հանդէս առնէր ամենայն
ուսմանց, և ընդաճէր զամենայն մո-
գութիւնն և զբաւդեութիւնն և
զամենայն ուսմունս աշխարհին իւ-
րոյ : Արկանէր 'ի ներքս և զբրիս-
տոնէութիւն կեղծաւորութեամբ,
և ասէր զայրացեալ մօօք. չարցէք,
քննեցէք, տեսէք. թող որ լաւն է՝
ընտրեալ կալցուք : Եւ փութայր՝

որ ինչ 'ի մտին էր՝ զի վաղվաղակի
կատարեսցէ :

Իսկ 'ի կողմանց կողմանց բրիս-
տոնեայքն որ 'ի զօրուն էին, իմա-
ցան զհօւրն՝ որ 'ի ծածուկն վա-
ռեալ բորբոքէր, և կամէր հրդեհել
զլերինս և զգաշտս առ հասարակ :
Ջեռան և նոքա անծախական հը-
րովն, և սաստկապէս պատրաստե-
ցան 'ի փորձութիւն գաղտնի մեքե-
նայիցն : Սկսան այնուհետեւ բարձր
բարբառով, սաղմոսիւք և երգովք
հոգեւորօք և մեծապայծառ վարդա-
պետութեամբ յայտ յանդիման
մեծի բանակին զպաշտօնն ցուցա-
նէին, և աներկիւզ առանց զանգի-
տելոյ՝ ո՛ր ոք և երթայր առ նոսա՝
ուսուցանէին կամակար : Եւ Տէր
յաջողէր նոցա նշանօք և արուես-
տիւք. քանզի բազում հիւանդք
ընդունէին զբժշկութիւն 'ի հեթա-
նոսական զօրունէն :

Իսկ անօրէն իշխանն իբրեւ գի-
տայ, եթէ յայտնեցաւ խորաման-

կուծիւն խորհրդոցն, և պատրաստեալ հուրն՝ մինչեւ ուրուք 'ի նա փչեալ, վառումն նորա յայտնի ի մացաւ երկիւղածացն Աստուծոյ, սկսաւ ծածուկ նետիւք խոցոտել զմիտս իւրոյ չարութեանն, և անբըժըշկական վէրս յողիս և 'ի մարմինսն տեսանէր: Մերթ շանթէր գալարէր իբրեւ զօձ թիւնաւոր, մերթ պարզէր գոչէր իբրեւ զառիւծ զայրացեալ. գելոյր, գլորէր, տապալէր երկգիմի մտօք, զխորհուրդս կամացն կամէր կատարել: Քանզի ձեռն արկանել և ունել ոչ կարէր, վասն զի ոչ էին համագունդ 'ի միում վայրի առ նմա, սկսաւ այնուհետեւ յառաջ կոչել զկրսերս յաւաքաց և զանարգս 'ի պատուականաց և զողէտս 'ի գիտնոց և զանարիս ի քաջ արանց, և զի՛ մի մի թուիցեմ, այլ զամենայն զանարժանսն յառաջ մատուցանէր, և զամենայն զարժանաւորսն յետս տանէր. մինչև զչայր և զորդի քակէր 'ի միմեանց:

Թէպէտ և ընդ ամենայն ազգս առնէր զանկարգութիւնս զայս, առաւել ընդ Հայոց աշխարհին մարտընչէր. քանզի տեսանէր զնոսա ջերմագոյնս յաստուածպաշտութեանն. մանաւանդ որք էին յազգէնախարարացն Հայոց, և անմեղութեամբ ունէին զսուրբ քարոզութիւն առաքելոցն և զմարգարէից: Պատրէր զոմանս 'ի նոցանէ ոսկւով և արծաթով, և զբազումս այլով եւս առատ պարգեւօք, իսկ զոմանս ապարսկօք և մեծամեծ գեղօք, և զոմանս պատուովք և իշխանութեամբք մեծամեծօք. և այլ եւս սնոտի յոյս ոգւոցն առաջի դնէր: Եւ այսպէս հրապուրէր և յորդորէր հանապաղ. Եթէ միայն, ասէ, զօրէնս մոգութեան յանձին կալէ ջիւղ, և զձեր մոլորութիւնդ սրտի մտօք՝ դարձուսջիւղ 'ի ճմարտութիւն երեւելի մերոյ գիւցազնական օրինացս, 'ի մեծութիւնս և յաւագութիւնս հասուցից հաւա-

սար իմոյ սիրելի նախարարացս, առաւել եւս զանցուցից: Եւ այսպէս կեղծաւորութեամբ խոնարհեցուցանէր զինքն առ ամենեսեան, խօսելով ընդ նոսա 'ի պատճառս սիրոյ. զի խորամանկութեամբ որսալ մարթասցէ ըստ առաջին խորհրդական խրատութեան: Եւ զայս առնէր սկսեալ 'ի չորրորդ ամէն մինչև 'ի մետասան ամի իւրոյ տէրութեանն:

Եւ իբրեւ ետես, եթէ ոչ ինչ յարգեցաւ ծածուկ հնարագիտութիւնն, այլ ընդգէմքն յոլովագոյն գործէին, քանզի տեսանէր զբրիտոնէութիւն՝ որ օր քան զօր յորդորեալ տարածանէր ընդ ամենայն կողմանս հեռաւոր ճանապարհին ընդ որ ինքն անցանէր, սկսաւ հաշել և մաշել և հառաչելով յոգւոյ հանել: Յայտնեաց ահամայ զծածուկ խորհուրդսն, ետ հրաման բարձր բարբառով և ասէ. Սմեայն աղբ և լեղուք՝ որ են ընդ իմով

իշխանութեամբ՝ դադարեացեն յիւրաքանչիւր մոլոր օրինացն, և միայնոյ եկեսցեն յերկրպագութիւն աւրեգական, զոհս մատուցանելով և աստուած անուանելով, և սպասուանելով կրակի. և 'ի վերայ այսր ամենայնի և զմոգութեան եւս օրէնս կատարելով, զի մի ինչ ամենեւին պակաս առնիցեն: Զայս աւելով քարոզ կարգայր 'ի մեծի կարաւանին, և պատուէր սաստիւ 'ի վերայ դնէր ամենեցուն, և դեսպանս ստիպաւ արձակէր յամենայն ազգս հեռաւորս. զգոյն պատուէր հրամանի առ ամենեսեան արկանէր:

Արդ 'ի սկզբան երկոտասան ամի թագաւորութեանն իւրոյ գունդ՝ կազմէր անհամար բազմութեամբ, յարձակեալ հասանէր յերկիրն ի տաղական: Զայս տեսեալ թագաւորին Քուչանաց, ոչ հանդուրժէր ելանել ընդ առաջ նորա պատերազմաւ. այլ խոյս տուեալ 'ի կողմանս ամուր անապատին, թագստեամբ

ապրէր հանդերձ ամենայն զօրօքն իւրովք: Իսկ սա ասպատակ արձակէր գաւառաց, տեղեաց, վայրաց. առնոյր զբազում բերդս և զքաղաքս, կուտէր զգերին, զառ և զապուռ և զաւար, ածէր հասուցանէր յերկիր իւրոյ տէրութեանն: Եւ անդ այնուհետեւ յընդունայն եղեալ 'ի նոյն խորհուրդս, հաստատէր 'ի կարծիս մոլորութեանն, ասելով ցապաշտօնեայս ամբարշտութեանն. Զլինչ հատուցուք մեք աստուածոցն փոխարէնս այս մեծի յաղթութեանս, որ ոչ ոք կարաց ելանել ընդդէմ մեր պատերազմաւ:

Յայնմ ժամանակի առ հասարակ միաբան մոգք և քաւդեայք բարձին զձայնս իւրեանց և ասէն. Աստուածքն՝ որ ետուն քեզ զտէրութիւնդ և զյաղթութիւն 'ի վերայ թշնամեաց քոց, ոչ ինչ են կարօտ խնդրել 'ի քէն յերեւելի պատուականացս, այլ զի բարձցես զամենայն ուսմունս մոլորութեան մարդ-

կան, և 'ի մի դարձուցես օրէնս զրադաշտական պատուիրանին: Հաճոյ թուեցաւ բանն առաջի թագաւորին և ամենայն մեծամեծացն, և մանաւանդ որ էին առաջակայք օրինացն: Խորհուրդ 'ի մէջ առեալ, յաղթէր խրատն: Անդէն 'ի ներքոյ պահ գրանն արդելոյր զբազմութիւն այրուձիոյն Հայոց և Վրաց և զԱղուանից, և զամենեցուն որ էին հաւատացեալ 'ի սուրբ աւետարանն Քրիստոսի: Եւ հրաման սաստիւ 'ի վերայ դռնապանացն առնէին, թէ որ յարեւելս առ մեզ գայցէ՝ թողցեն, իսկ յարեւելից յարեւմուտս՝ անանց լիցի ճանապարհ:

Եւ իբրեւ արգել և փակեաց ըզնոսս յամուր յանել գառադիղն, որ յիրաւի ասացի ամուր և անել, քանզի չիք անդ տեղի փախստի և թաքստի, վասն զի շուրջանակի թշնամիք են բնակեալ, յայնմ ժամանակի ձեռն արկանէր 'ի նոսս, և

մեծաւ չարչարանօք և պէսպէս տանջանօք վատթարէր զբազումս 'ի նոցանէ, և ստիպէր ուրանալ զճըշմարիտն Աստուած և խոստովանել զերեւելի տարերսս: Իսկ զօրականքն առ հասարակ գեղեցիկ խորհրդով, քաջապէս զօրութեամբ միաբան աղաղակէին և ասէին. Վկայ են մեզ երկինք և երկիր, ոչ երբեք հեղգացեալ եմք յարբունի վաստակս, և ոչ խառնեալ վատութիւն ընդ արութիւն քաջութեան. 'ի զուր անողորմ են հարուածքս 'ի վերայ մեր: Եւ բազմանայր գոչումն աղաղակի նոցա, մինչեւ ինքնին թագաւորն ականատես լինէր իրացն յանդիմանութեան, և անդէն վաղլաղակի երգմամբ հաստատէր և ասէր. Ոչ թողացուցից ձեզ, մինչեւ կատարեսցիք զամենայն կամս հրամանաց իմոց:

Եւ ահա իշխանութիւն առեալ չարաչար սպասաւորացն, զի զչորս զինուորսն 'ի բուն աւագացն մա-

տուսցեն 'ի փորձութիւն տանջանայն: Եւ զառաջեաւ գատեալ բազում հարուածովք՝ նովին կապանօք անցուցին 'ի տեղիս արգելանին: Իսկ այլոցն խաբէութեամբ առ ժամանակ մի թողութիւն արարեալ, և զամենայն շնասուն պատճառս արկանէր զկապելովքն. և զայս առնէր սատանայական խրատուն:

Եւ յետ երկոտասան աւուր հրաման տայր ընթրիս գործել առաւորութեամբ և աւելի քան զաւուրց սովորութիւն, և կոչէր զբազումս 'ի զինուորական քրիստոնէիցն: Եւ 'ի ժամ գահուն պատրաստութեան զիւրաքանչիւր տեղիս շնորհէր նոցա զբազմականին: Եւ սիրով խոնարհութեամբ խօսէր ընդ նոսա ըստ առաջնում կարգին, զի թերեւս հաւանեացին ուտել զմիս զոհեալ, զոր ոչ երբեք էր օրէն ուտել քրիստոնէից: Իբրեւ ոչ կալան յանձին ամենեքին, ոչ ինչ կարի

ստիպեաց. այլ հրամայեաց՝ նոցա մատուցանել զսովորական կերակուրն. այլ առեալ գինեօքն յաւելոյր 'ի տաճարին զխրախուժիւն: Եւ անտի 'ի դուրս ելեալ 'ի սրահն արքունի, արգելին ղոմանս 'ի նոցանէ ձեռս յետս կապելով, և ըզխոնջանունսն կնքելով, և զգուշութեամբ պահելով, էր որ զերկուս աւուրս և էր որ զերիս: Եւ բազում այլ եւս յանարժան հարուածս չարչարէին. զոր և ոչ ընդգրով իսկ արժանի համարեցաք արկանել: Եւ ղոմանս 'ի նոցանէ հեռացուցին, և քարչեցին յաղնուական պատուոյն անարգեալ:

Եւ գունդս գունդս դարձեալ գումարէին 'ի նոցանէ յերկիր հեռաւոր, յամուրս անապատին 'ի մարտ պատերազմի թշնամեացն արքայի. և բազմաց իսկ և իսկ անդէն հասանէր վախճան մահու սրով: Եւ զամենեցուն զկարգեալ թռչական նուազեցուցանէին, և քաղցիւ և

ծարաւով տառապեցուցանէին ըզնոսա, և ձմերոցի տեղիս՝ զգոնեայ վայրսն հրամայէին նոցա, և անարգս և վատթարս յաչս ամենեցուն զնոսա ցուցանէին: Իսկ նոքա առ սէրն Քրիստոսի յոյժ խնդութեամբ ընդունէին զամենայն չարչարանսն վասն մեծի յուսոյն որ 'ի Քրիստոս, և որ առաջոյ պատրաստեալն կայ պատուիրանապահ համբերողացն: Որչափ չարութիւն զանարգութիւն բազմացուցանէր, նոքա եւս քան զեւս զօրանային 'ի սէրն Քրիստոսի. մանաւանդ զի բազումք 'ի նոցանէ զգիրս սուրբս ուսեալք էին 'ի մանկութենէ, զանձինս մխիթարէին, և զընկերսն քաջալերէին, և աշկարայ զպաշտօնն ունէին և բազմացուցանէին: Վասն որոյ և բազումք 'ի հեթանոսաց՝ որոց հեշտ և ցանկալի ձայնքն թուէին, քաջալերէին զնոսա, և առ սէրն բանս մխիթարութեան, իբրեւ թէ լաւ իցէ մարդոյ մահու

չափ ճգնել, քան յայդպիսի օրինաց
ուրանալ:

Բայց սահայն թէպէտ և նոքա
առ սէրն Քրիստոսի յոյժ զուար-
թութեամբ խնդային ըստ ներքին
մարդոյն, արտաքին տեսիլն կարի
ողորմ էր յօտարութեանն: Այն-
պիսի պատուական զինուորութիւն
հասեալ էր 'ի չարաշուք անարգու-
թիւն, և հայրենի ազատութիւնն
չարաչար կայր 'ի ծառայութեան
մարգախոշոշ բռնաւորին, որ և
ըստ հեթանոսաց օրէնս անցանէր
արիւնահեղութեամբ. և ամենեւին
չկարծէր, թէ գուցէ այսր ամենայ-
նի վրէժխնդիր յերկինս: Նա և ոչ
զերկրաւոր վաստակա ուրուք յի-
շէր. և որմեծն քան զամենայն է ըստ
մարմնաւոր կարգի, քանզի գոյին
ոմանք 'ի նախարարացն Հայոց, ո-
րոց զեղբարս նորա անուցեալ էր
մայրենի կաթամբ իւրեանց, առա-
ւել եւս քան զամենեւեան զնոյա
դատէր:

Եւ յայսր ամենայնի վերայ այլ
եւս չարութիւն խորամանկեաց:
Չմի ոմն 'ի հաւատարիմ ծառայից
իւրոց 'ի գործ առաքէր յերկիրն
Հայոց, որում անուն էր Դենշա-
պուհ. որ եկեալ հասեալ հրամա-
նաւ արքունի, զողջոյն բերեալ ըզ-
մեծ թագաւորին, և խաղաղասէր
կեղծաւորութեամբ աշխարհագիր
առնել ամենայն երկրին Հայոց 'ի
թողութիւն հարկաց և 'ի թեթե-
ւութիւն ծանրութեան այրեւծիոյ:

Թէպէտ և 'ի վերին երեսս կեղ-
ծաւորէր, այլ 'ի ներքոյ խոր-
հուրդք չարագոյն ցուցանէին: Ա-
ռաջին, զպատուութիւն եկեղեցւոյն
արկանէր 'ի ծառայութիւն. երկ-
րորդ, միայնակեաց քրիստոնեայք՝
որ բնակեալ էին 'ի վանորայս, ընդ
նովին աշխարհագրաւ էարկ. եր-
րորդ, զհարկ աշխարհին առաւել
ծանրացոյց. չորրորդ, բանսարկու-
թեամբ զնախարարեանն էարկ ընդ
միմեանս, և յամենայն տան արար

խռովութիւն: Եւ զայս ամենայն առնէր, թերեւս զմիաբանութիւնն քակեսցէ, և զուխտն եկեղեցւոյն ցրուեսցէ, և զմիայնակեացսն փախուսցէ, և զշինականն վառնեսցէ. և առ յոյժ աղքատութեանն՝ աւամայ գիմեսցեն յօրէնս մոգուց: Եւ եւս չարագոյն հինգերորդն. քանզի որ հազարապետ աշխարհին էր՝ իբրեւ զհայր վերակացու համարեալ էր աշխարհականաց քրիստոնէից, գրգռեաց յարոյց զամբաստանութիւն 'ի վերայ նորա, և հանեալ զնա 'ի գործոյն՝ փոխանակ նորա պարսիկ ած յաշխարհն, և միւս եւս մոգպետ դատաւոր աշխարհին, զի զեկեղեցւոյն փառսն աղաւաղեսցեն:

Իայց սակայն թէպէտ և ամենայն գործքս այս դժնեայ էին, չեւ էր ուրուք ձեռնարկեալ յայտնի յեկեղեցին. վասն այնորիկ և ոչ ոք ընդգիմացաւ նմա, թէպէտ և էր ծանրութիւն հարկացն: Քանզի

ուստի արժանն էր առնուլ հարիւր դահեկանաւ չափ, կրկին առնուին. սոյնպէս և եպիսկոպոսաց և երիցանց զնէին, ոչ միայն շինաց, այլ և աւերակաց: Նա բնաւ ո՛վ իսկ կարէ պատմել վասն ծանրութեան մտից և սակից, բաժից և հասից և հարկաց լերանց և դաշտաց և մայրեաց: Ոչ ըստ արքունի արժանաւորութեանն առնուին, այլ հինաբար յափշտակելով. մինչեւ ինքեանք իսկ մեծապէս զարմանային, թէ ուստի այս ամենայն գանձ ելանէ, զիսորդ շէն կայցէ աշխարհն:

Եւ իբրեւ տեսին, թէ այսու ամենայնիւ չկարացաք ձանձրացուցանել, յայնժամ յայտնապէս հրաման ետուն մոգաց և մոգպետաց նամակ մի գրել ըստ ձախողակի դէնին իւրեանց: Եւ է պատճէն նամակին այս:

Միհրներսէհ վզրուկ հրամատար Երան և տաներան, Հայոց մեծաց ողջոյն շատ:

Դուք գիտաաշխարհ, ամենայն մարդ-
որ բնակեալ է 'ի ներքոյ երկնի, և
ոչ ունի զօրէնս գեներմազգէզն, նա
խուլ է և կոյր, և գիւտաց չարամա-
նոյ խաբեալ: Քանզի մինչ չեւ էին
երկինք և երկիր, Զրուան մեծն աս-
տուած յաշտ առնէր զհազար ամ,
և ասէր. Թերեւս լիցի իմ որդի մի
Որմիզդ անուն, որ արասցէ զերկին
և զերկիր: Եւ յղացաւ երկուս յո-
րովայնի, մի վասն յաշտ առնելոյ,
և զմիւսն եւս 'ի Թերեւսն ասելոյ:
Իբրեւ գիտաց, եթէ երկու են յո-
րովայնիս, Որ վաղ եկեսցէ, ասէ,
նմա տաց զԹագաւորութիւնս: Իսկ
որ էր 'ի Թերահաւատութենէն
յղացեալ, պատառեաց զորովայնն
և ել 'ի դուրս: Ասէ ցնա Զրուանն.
Ո՞վ էս դու: Ասէ. Որդին քո Որ-
միզդ: Ասէ ցնա Զրուանն. Իմ որ-
դին լուսաւոր է և անուշահոտ,
դու խաւարային ես և չարասէր:
Եւ իբրեւ կարի դառնապէս ելաց,
եւ ցնա զԹագաւորութիւնն զհա-
զար ամ:

Իբրեւ ծնաւ զմիւս եւս որդին,
անուանեաց ցնա Որմիզդ. Եհան
զԹագաւորութիւնն յԱրհմէ, և
եւ ց Որմիզդն. և ասէ ցնա. ՅայԺմ
ես քեզ յաշտ արարի, արդ դու
ինձ արա: Եւ Որմիզդ արար զերկին
և զերկիր. Իսկ Արհմն ընդդէմ չար
գործեաց: Եւ այսպէս բարժանին
արարածքս. հրեշտակք Որմիզդի են,
Իսկ գեւքն Արհմոյն. և ամենայն
բարիք որ յերկնից և այսր լինին՝
Որմիզդի են, և ամենայն վնասք որ
անտի և այսր գործին՝ զայն Արհմն
արար: Սոյնպէս և յերկրիս որ ինչ
բարի է՝ զայն Որմիզդն արար, և որ
ոչն է բարի՝ զայն Արհմն արար. որ
պէս զմարդ Որմիզդ արար, և
զախտս և զհիւանդութիւնս և ըզ-
մահ Արհմն արար: Եւ ամենայն
Թշուառութիւնք և պատահարք որ
լինին, և պատերազմունք դառնու-
թեան՝ չարին մասին արարածք են:
Իսկ յաշտութիւնք և տէրութիւնք
և փառք և պատիւք և առողջու-

Թիւնք մարմնոց, գեղեցկութիւնք
գիմաց և ճարտարութիւնք բանից
և երկայնակեցութիւնք ամաց, այդք
'ի բարւոյն առնուն զգոյացութիւն.
և ամենայն որ ոչ այդպէս է, 'ի նա
չարին արարած խառնեալ է:

Եւ ամենայն մարդիկ մոլորեալ
են, որ ասեն եթէ զմահ Աստուած
արար, և չար և բարի 'ի նմանէ լի-
նի. մանաւանդ որպէս քրիստո-
նեայքդ ասեն՝ Թէ Աստուած նա
խանձոտ է, վասն թղի միոյ ուտելոյ
'ի ծառոյն Աստուած զմահ արար,
և զմարդն էարկ ընդ այնու պատու
հասիւ: Զայդպիսի նախանձ և ոչ
մարդ առ մարդ ունի, Թող Թէ Աս-
տուած առ մարդիկ. զի որ զայս ա-
սէ՝ նա խուլ է և կոյր և 'ի դիւաց
չարամանոյ խաբեալ:

Դարձեալ միւս եւս այլ մոլո-
րութիւն ասեն. Աստուած, ասեն,
որ զերկինս և զերկիր արար, եկն և
'ի կնոջ ումեմնէ ծնաւ, որում ա-
նուն էր Մարիամ, և առն նորա

Յովսէփ: Եւ զհետ այսպիսի մար-
դոյ մոլորեալ են բազումք: Եթէ
աշխարհն Հոռոմոց առ յոյժ յիմա-
րութեան տգիտաբար մոլորեալ են,
և զրկեալ են 'ի կատարեալ դէնէս
մերմէ, յանձանց պարմայեն զվը-
նասն իւրեանց. դուք եւս ընդէր
զհետ նոցա մոլորութեանն ցնորիք:
Այլ զոր օրէնս տէրս ձեր ունի, ըզ-
նոյն և դուք կալարուք. մանաւանդ
զի և առաջի Աստուծոյ վասն ձեր
համարս ունիմք տալ:

Մի հաւատայք առաջնորդացն
ձերոց, զոր նածրացիսդ անուանէք,
քանզի յոյժ են խաբեբայք. զոր
բանիւքն ուսուցանեն, գործովք ոչ
կարեն յանձն առնուլ: Միս ուտել,
ասեն, ոչ են մեղք, և ինքեանք ու-
տել ոչ կամին. կին առնել արժան
է, բայց ինքեանք և հայել 'ի նա ոչ
կամին. կարասի որ ժողովէ, ասեն,
յոյժ մեղք են, բայց զաղքատու-
թիւն առաւել քան զյոյժ գովեն.
յարգեն զԹշուառութիւն, և պար

սաւեն զյաջողութեամբս. ծաղր առնեն զանուն բախտի, և զփառաւորաւն յոյժ այսպանեն. սիրեն զանշքութիւն հանգերձից, և յարգեն զանարգս քան զպատուականս. գովեն զմահ, և պարսաւեն զկեանս. անարգեն զծնունդս մարդոյ, և գովեն զանորդութիւն: Եւ եթէ լսէ ոք դոցա և 'ի կանայս ոչ մերձեանս, աշխարհի վախճան վաղվաղակի հասանէ:

Այլ էս ոչ կամեցայ զամենայն ըստ մասանց ընդ գրով արկանել առ ձեզ. զի բազում այն ինչ է, զոր խօսին դոքա: Որ չարագոյն եւս է քան զոր գրեցաք, զԱստուած 'ի խաչ ելեալ 'ի մարդկանէ քարողեն, և զնոյն մեռեալ և թաղեալ, և ապա յարուցեալ և վերացեալ յերկինս: Ոչ ահա ձեզէն իսկ արժան էր անդրէն դատաստան առնել վասն այդպիսի անարժան ուսմանց: Դեւք որ չարք են, ոչ ըմբռնին և տանջին 'ի մարդկանէ, թող թէ

Աստուած արարիչ ամենայն արարածոց. զոր ձեզ ամօթ է տեսլ, և մեզ կարի անհաւատայի բանք:

Արդ երկու իրք կան առաջի ձեր. կամ արարէք բան առ բան նամակիդ պատասխանի, և կամ արիք 'ի դուռն եկայք, յանդիման լերուք մեծի հրապարակին:

ԱՆՈՒԱՆՔ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍՍՅՆ, ՈՐՔ
ՊԱՏԱՍԻԱՆԵՏԻՆ ՆԱՄԱԿԻՆ

Յովսէփ եպիսկոպոս Այրարատոյ, Սահակ եպիսկոպոս Տարօնոյ, Մեղեո եպիսկոպոս Մանազկերտոյ, Եղնիկ եպիսկոպոս Բագրեւանդայ, Սուրմակ եպիսկոպոս Բզնունեաց, Տաճատ եպիսկոպոս Տայոց, Թաթիկ եպիսկոպոս Բասենոյ, Քասուր եպիսկոպոս Տարուբերանոյ, Երեմիա եպիսկոպոս Մարդաստանի, Եւդաղ եպիսկոպոս Մարդաղոյ, Անանիա եպիսկոպոս Սիւնեաց, Մուշէ եպիսկոպոս Արժրունայ,

Սահակ եպիսկոպոս Ռըշտունեաց,
Բասիլ եպիսկոպոս Մոկաց, Գադ-
եպիսկոպոս Վանանդայ, Եղիշայ
եպիսկոպոս Ամատունեաց, Եղբայր
եպիսկոպոս Անձեւացւոց, Երե-
միաս եպիսկոպոս Ապահունեաց:

Այս ամենայն եպիսկոպոսք և
բազում քորեպիսկոպոսք և պա-
տուական երիցունք 'ի տեղեաց տե-
ղեաց հանդերձ սուրբ ուխտիւ ե-
կեղեցւոյ միաբանք և միահաւանք,
միահամուռ ժողովեալք 'ի Թագա-
ւորանիստ տեղին յԱրտաշատ, հա-
ւանուածեամբ մեծամեծ նախարա-
րացն և ամենայն բազմութեամբ
աշխարհին արարին նամակին պա-
տասխանի:

Յովսէփ եպիսկոպոս հանդերձ
ամենայն միաբանելովքս 'ի մեծամե-
ծաց մինչեւ ցփոքունս՝ Միհրնէրսե-
հի մեծի հաղարապետիդ Արեաց և
անարեաց՝ բազում խաղաղասէր մը-
տօք բազմասցի ողջոյն առ քեզ և ա-
մենայն մեծի սպահնիդ Արեաց:

Ի նախնեաց ունիմք սովորու-
ածին աստուածատուր պատուիրա-
նաւ՝ աղօթս առնել 'ի վերայ կե-
նաց Թագաւորի, և անձանձրոյթ
խնդրել յԱստուծոյ վասն երկայն
ժամանակաց դորա, զի խաղաղու-
ածեամբ վարեսցէ զտիեզերական իշ-
խանութիւնդ, զոր աւանդեալ է
դմա յԱստուծոյ. զի 'ի դորա յեր-
կար խաղաղութեանն և մէք առող-
ջութեամբ և աստուածաշնորհ
ութեամբ կատարեսցուք զկեանս մեր:

Վասն նամակին, որ քո 'ի մեր
աշխարհս տուեալ էր, յառաջ ժա-
մանակաւ մի ոմն 'ի մոգպետաց, որ
կատարեւագոյն էր 'ի գենիդ ձե-
րում, և դուք առաւել քան զընու-
ածին մարդկան 'ի վեր համարէիք
զնա, հաւատաց նա յԱստուած
կենդանի յարարիչն երկնի և եր-
կրի, և բան առ բան ելոյծ և իմա-
ցոյց ձեզ զօրէնս ձեր: Եւ իբրեւ ոչ
կարացին բանիւ զգէմ ունել նորա,
քարկոծեալ մեռաւ յՈրմզդէ ար-

քայէ: Եւ եթէ հաւատարիմ համարիցիս զմեր բանս լսել, 'ի բազում տեղիս այդրէն յաշխարհիդ ձերում գտանին գիրք նորա, ընթերցիր, և անտի տեղեկանաս:

Այլ վասն օրինացս մերոց, ոչ ինչ աներեւոյթ են, և ոչ յանկեան ուրեք աշխարհիս քարոզին. այլ համատարած ընդ ամենայն երկիր, ընդ ծով և ընդ ցամաք և ընդ կղզիս. ոչ միայն ընդ արեւմուտս, այլ և ընդ արեւելս, այլ և ընդ հիւսիս և ընդ հարաւ և 'ի միջոցս լի է հոծութեամբ: Ոչ 'ի մարդ ապաստան, եթէ վերականգնուաւ տալածեսցի ընդ աշխարհս, այլ ինքն յինքենէ ունի զհաստատութիւն: Ոչ առ այլովք վատթարօքն վեհ երեւի, այլ 'ի վերուստ յերկնուստ ունի զանսուտ օրէնսդրութիւնն. ոչ միջնորդաւ, զի մի է Աստուած, և չիք այլ որ քայց 'ի նմանէ, ոչ երեցագոյն և ոչ կրտսերագոյն: Ոչ սկիզբն առեալ յուժեքէ լինել Աս-

տուած, այլ ինքն ինքեամբ մշտնջենաւոր. ոչ 'ի տեղւոյ ուրեք, այլ ինքն ինքեան տեղի. և ոչ 'ի ժամանակի իմիք, այլ ժամանակք 'ի նմանէ գոյացան. ոչ միայն քան զերկինս երեցագոյն, այլ և քան զկարծիս մտաց մարդկան և հրեշտակաց: Ոչ ձեւանայ 'ի տեսիլ տարրեղէն, և ոչ անկանի ընդ տեսլեամբ ահան. և ոչ միայն ձեւին չղնի, այլ և ոչ ընդ միտս ուրուք հարկանի, ոչ միայն ընդ մարմնականացս, այլ և ոչ ընդ անմարմին հրեշտակացն. քայց եթէ ինքն կամի՝ իւրոց արժանաւորացն մտաց իմանի, այլ ոչ աչաց տեսանի. և մտաց՝ ոչ երկրաւորացս, այլ որ յԱստուածն են հաւատացեալ ճշմարտիւ:

Եւ անուն է նորա արարիչ երկնի և երկրի. իսկ յառաջ քան զերկին և զերկիր, որպէս ինքնագոյ՝ ինքնաւուն է: Ինքն տնօրէնակ է, իսկ արարածոցս յորժամ կամեցաւ ըսկիզբն արար լինելոյ, ոչ յընչէ, այլ

յողընչէ. զի ինչ՝ նա միայն է, և այլս ամենայն 'ի նմանէ ընչացաւ: Ոչ եթէ իբրև յետոյ իմացաւ և աւար, այլ մինչ չեւ արարեալ էր նորա՝ 'ի կանուխ գիտութեանն իւրում տեսանէր զարարածս. որպէս և այժմ մինչ չեւ է գործեալ մարդոյ բարի ինչ կամ չար, Աստուծոյ յայտնի են անգործք մարդոյն: Սոյնպէս և յայնժամ, մինչ չեւ էր արարեալ, ոչ խառն 'ի խուռն ինչ ճանաչէր զանեղսն, այլ կարգեալ և յարմարեալ կային առաջի նորա իւրաքանչիւրն մասանցն տեսակքն. իսկ մարդկան և հրեշտակաց՝ և տեսակքն և որ 'ի տեսակին լինելոց էին:

Եւ քանզի արարող զօրութիւն է, ոչ կարէր խափանել զնորա բարերարութիւնն մեր չարութիւնս. որպէս և եղեւ իսկ. և ունիմք դատաւոր զաջն արարչին: Զեւք, որ զերկինս և զերկիր հաստատեցին, նոյնք և տախտակս քարեղէնս փո-

րագրեցին և հտուռն մեզ դպրութիւն՝ որ ունի զօրէնս խաղաղականս և փրկականս. զի գիտասցուք զմի Աստուած արարիչ երեւելեաց և աներեւուութից. ոչ այլ և այլ, իբրեւ թէ ոմն բարի և ոմն չար, այլ մի և նոյն և համակ բարի:

Բայց եթէ թուիցի քեզ չար ինչ գու յարարածս Աստուծոյ, ասա՛ համարձակ, զի թերեւս ուսցիս ըզճմարիտն բարի: Զդեւս չար ասացեր. գոն և դեւք բարի, զոր և դուք և մեք հրեշտակս անուանեմք. եթէ կամին՝ և դեւք բարի լինին, և եթէ կամին՝ և հրեշտակք չար լինին: Այդ և 'ի մարդիկ երեւին, և առաւել 'ի միոյ հօր որդիս. է որ հնազանդ և հպատակ է հօրն, և է որ չարագոյն քան զսատանայ: Նա և ինքն իսկ մարդն առանձինն յերկուս բաժանեալ տեսանի, երբեմն չար և երբեմն բարի. և որ բարին էր՝ նոյն և չարացաւ, դէպ եղեւ՝ զի դարձեալ անդրէն 'ի բարի շրջեցաւ, և բնութիւնն մի է:

Բայց այն որ ասեան, եթէ վասն
Թղոյ միոյ մահ արար Աստուած,
վատթարագոյն է պատառ մի մա-
գաղաթ քան զԹուզ. ապա եթէ
բան թագաւորին նկարի 'ի նմա, ո
պատառէ զնա՝ մահու ընդունի ըզ-
պատուհաս. իսկ արդ չար արժան
է ասել թագաւորին. քաւ, ես ոչ
ասեմ. այլ խրատ 'ի դործ արկեալ
զայլս ուսուցանեմ: Յայնժամ էր
Աստուած նախանձոտ, թէ չէր պա-
տուիրեալ չուտել 'ի ծառոյ անտի.
ապա եթէ յառաջագոյն զգուշա-
ցաւ, զգուծ բնական սիրոյն իւրոյ
յայտնեաց նմա: Իսկ արհամարհե-
լով մարդն՝ ընկալաւ զպատիժս մա-
հուն:

Բայց այն զոր ասացեր, եթէ Աս-
տուած 'ի կնոջէ ծնաւ, յայդմ չէր
արժան քեզ խորշել և փախչել. զի
ահաւաստիկ Արհմն և Որմիղդ 'ի հօ-
րէ ծնան և ոչ 'ի մօրէ. որում եթէ
քաջ միտ դնես, և ոչ դու յանձն
առնուս: Եւ միւս եւս այլ ծաղրա-

դոյն քան զայդ. Միհր աստուած 'ի
կնոջէ ծնաւ, եթէ ոք ընդ իւրում
ծնողին անկցի:

Այլ սակաւիկ մի եթէ 'ի բաց
Թողացուցանէիր զփքումն տէրու-
թեանդ, և ընկերաբար գայիր 'ի
պայքար, գիտեմ՝ զի իբրեւ այլովդ
ամենայնիւ յոյժ իմաստուն ես, և
վասն ծննդեան Տեառն մերոյ 'ի
սուրբ կուսէն՝ ոչ աւելաբանու-
թիւն համարէիր, այլ առաւել
քան զարարչութիւնն յոչնչէ զաշ-
խարհս՝ մեծագոյն զլէրջին փրկու-
թիւնն իմանայիր, ազատութեան
մարդոյն զյանցաւորութիւնն դը-
նէիր, և բարերարութեանն Աս-
տուծոյ՝ զազատութիւնն 'ի ծառա-
յութենէ:

Քանզի յորժամ լսես եթէ յո-
չընչէ արար Աստուած զամենայն
աշխարհս, բանիւ ծնունդ իմաստիւր
զարարածս: Իսկ քանզի Աստուած
որ զայս մեծ մարմին առանց չար-
չարանաց ծնաւ, ապաքէն իբրեւ

զհայր գուծ ունի ընդ սմա: Զի որ ինքն անապական է, և զարարածս առանց ապականութեան ծնաւ. իսկ սա կամօք գլորեալ ապականեցաւ, և անձամբ եւս ոչ կարէր կանգնել կալ 'ի վերայ ոտից: Վասն զի էր 'ի հողոյ, անձամբ անձին աւարեալ՝ անդրէն 'ի նոյն բնութիւն դարձաւ. իբրեւ ոչ եթէ յօտար զօրութենէ չարի ինչ ընկալաւ որուք զպատիժս պատուհասին, այլ 'ի յիւրմէ հեղգութենէն չլսել բարերար պատուիրանին, խրատեցաւ ծառայական մասնն մահուամբն, զոր կրեաց յանձն իւր:

Արդ եթէ զմահ չար աստուածն արար, զի՞նչ փոյսցութիւն երեւի մահու 'ի միջի. և ոչ ինչ: Բայց ըզբարի Աստուծոյ զարարածսն խանգարեաց: Եթէ այդ այդպէս է, նմա և բարի իսկ ասել ոչ մարթի, այլ կիսագործ ապականացու: Եւ որոյ Աստուծոյ արարածքն ապականելիք են և եղծանելիք, նմա

անեղծ Աստուած չմարթի ասել: Տի՛օն անդր թողէք զյիմարութեան զբարբանջմունսդ: Միոյ աշխարհի երկու դեհապետք ոչ լինին, և ոչ միոյ արարածոց երկու աստուածք: Եթէ Ժպրհեսցին և լինիցին երկու թագաւորք միոյ աշխարհի, աշխարհն եղծանի և թագաւորութիւնքն խանգարին:

Աշխարհս նիւթեղէն է, և նիւթքս որիչ որիչ են և ընդ միմեանց հակառակ. մի է արարիչ հակառակորդացս. որ ածէ զսոսա 'ի սիրելութիւն հաւանութեամբ. որպէս մալեալ կակղէ զջերմութիւն հրոյն՝ օդոյս հաւանութեամբ, և զապառուսն բրտութեան օդոյն՝ հրոյն եւ ռանդմամբ, սոյնպէս և մանրամաղ փոշիացեալ հողս՝ ջրոյն խոնաւութեամբ զանգանի, իսկ զ'ի վայր ծորելի բնութիւն ջրոյն սալայատակ տրամացեալ հողոյն կափմամբ:

Զի եթէ միաբանէին տարերքս, Գուցէ որ 'ի կարճամտաց և Աս-

տուած անապական զոտս կարծէր. և թողեալ զարարիչն՝ արարածոյս զերկրագոլթիւն մատուցանէր. վասն այնորիկ որ արար զսա, զգուշացաւ յառաջագոյն. զի հայեցեալ մարդիկ 'ի յանդիմանութիւն անապականացու տարերացս, անապական միայն զկառավար սորա իմասցին, զմի և ոչ զերկուս. զնոյն արարիչ չորեքէին նիւթոյս, յորմէ ամենայնքս ծննդագործին հրամանաւ արարողին իւրեանց: Եւ շրջագայութեամբք չորեք յեղանակք կատարեալք՝ գործեն զտարեւոր սպաւ սաւորութիւնն, և չորեքեան հային կամայ ակնարկելոյ արարչին իւրեանց. և անդգայութեամբ լծեալ են 'ի գործ հարկաւորութեանն՝ չյափշտակելով զկարգ սլատուոյն 'ի միմեանց:

Եւ ահա պարզաբար ասացեալ գիւրատար լուսաւորութիւն յականջս ամենեցուն: Զի այն որ հուրն է, գոյացութեամբ և զօրու-

թեամբ խառնեալ է յերիսն եւ մասունս. իբրեւ գտանի ջերմութիւնն յոլովագոյն 'ի քարինս և յերկաթս, և սակաւագոյն յօդ և 'ի ջուր, և ինքն առանձին ուրեք ոչ երեւի: Իսկ ջրոյն բնութիւն գոյ առանձինն, գոյ և 'ի խառնուածսն երիցն եւս մասանցն. յոլովագոյն 'ի հողաբոյսս և սակաւագոյն յօդ և 'ի հուր: Իսկ օդն թափանցանց է ընդ հուրն և ընդ ջուրն, և 'ի ձեռն ջրոյն ընդ կերակուրս աճեցականս:

Եւ այսպէս խառնեալ են տարեքս այս, և գոյացեալ իբրեւ զմի մարմին, և ոչ կորուսեալ զիւրաքանչիւր բնութիւնս, և ոչ երբեք զկայան առեալ հակառակութեամբ, հայելով 'ի մի իշխանն միխառնն, որ զխառնուածսն յարմարեալ կազմէ առ 'ի բնակութիւն կենդանեաց ամենեցուն, և տեւողութիւն յակայութեան բոլոր աշխարհիս:

Իսկ եթէ տուանք անապական աշխարհս այսպէս հոգ տանի Աստուած, որ-

չափ եւս առաւել առ բանաւոր աշխարհս՝ մարդս։ Զոր և ձեր ոմն քաջ յիմաստնոցն ասաց, եթէ Սիհրն աստուած մայրածին է 'ի մարդկանէ, և թագաւոր աստուածազաւակ է և համհարդ քաջ եօթներորդաց աստուածոց։ Եթէ հաւատալ արժան է առասպելաբանութեանդ, զոր դուք և գործովք իսկ կատարեալ ցուցանէք 'ի դէնիդ ձերում, մէք ոչ եւս առասպելացն հաւատամք. այլ աշակերտք եմք մեծին Մովսիսի մարգարէին, ընդ որում Աստուած խօսեցաւ 'ի մօրեւելոյն 'ի Սինէ, և դէմ՝ յանգիման օրէնս գրեաց և ետ ցնա. և ծանոյց զնիւթեղէն աշխարհն իբրեւ զարարածս, և զիւր աննիւթ էութիւնն՝ արարիչ նիւթոցս յոչընչէ. և զերկիրս երկրաւորօքս և զերկինս երկնաւորօք ծանոյց նմա, զի գործք ձեռաց նորա են։ Բնակիչք երկնի՝ հրեշտակք, և բնակիչք երկրի՝ մարդիկ. բանաւոր՝ մարդ և հրեշտակ

միայն, և Աստուած 'ի վեր քան զերկինս և զերկիր։

Եւ ամենայն արարածք անբանու թեամբ կատարեն զհրամանս պատուիրանի նորա, ոչ երբեք անցանեն ըստ եդեալ սահմանն իւրեանց. բայց մարդ և հրեշտակ ազատ թողեալ 'ի կամս անձին իւրոյ, քանզի մտաւորք են, եթէ կայցեն 'ի հրամանի նորա՝ անմահք են և որդիք Աստուծոյ։ Զբոլոր արարածս տուեալ է 'ի ծառայութիւն, զերկիրս մարդկան և զերկինս հրեշտակաց. ապա եթէ ստուենգանիցեն և անցանիցեն ըստ հրամանաւ, զընդդէմն գործեսցեն Աստուծոյ, յիւրաքանչիւր պատուոցն զանարգանս ընկալցին. զի երեւեսցի տէրութիւնն անբամբաս, և յանցաւորքն ամօթալից յանցանացն։

Իսկ եթէ դու 'ի տգիտութեան վրիպեալ ես, ես որ հաստատունս դիտեմ՝ ոչ կարեմ գալ զկնի քո մոլորութեանդ։ Եթէ աշակերտիմ

անուսուսութեանդ, երկոքինս
յանգիւտ կորուստն մատնիմք, թե-
րեւս ես չարագոյն քան զքեզ.
քանզի վկայ ունիմ ինձ զինքնա-
սաց ձայնն Աստուծոյ. Ծառայ, ա-
սէ, որ ոչ գիտէ զկամս տեառն իւ-
րոյ, և արժանի գանի ինչ գործ
գործէ, ըմպել ըմպէ փան, այլ սա-
կաւագոյն. իսկ որ տեղեկագոյն է
կամաց թագաւորին, և յանցանէ
ինչ առաջի նորա, առանց բարեխո-
սի բազմապատիկ տառնի:

Արդ աղաչեմ զքեզ և զամենե-
սեան՝ որ ընդ քոյով իշխանու-
թեամբ են, մի գու ընդ իս բազմա-
պատիկ տանջիր, և ոչ ես ընդ քեզ
սակաւագոյն. այլ ես և գու և ա-
մենայն բազմութիւնդ հանգերձ ա-
րի թագաւորաւդ այնպէս աշակեր-
տեսցուք աստուածային գրոց, զի
'ի տանջանացն ապրեսցուք, և
զդժոխս արհամարհեսցուք, և յան-
շէջ հրոյն զերծանիցիմք, և զորքա-
յութիւնն ժառանգիցիմք, և ան-

ցաւոր կենօք զանանց մեծութիւնն
անվախճան ունիցիմք: Բայց յորմէ
դուդ զարհուրեալ ես՝ դիւրահա-
ւան լեր, և վաղվաղակի աշակերտիս
ճշմարտութեանն:

Ոմն 'ի հրեշտակաց յանմահիցն
գնդէն ստամբակեալ և 'ի բաց գնաց
յերկնից. 'ի մեր աշխարհս եկեալ՝
պատիր բանիւք և սուտ խոստմամբ
ղանկնելի յոյսն առաջի գնէր, իբ-
րեւ տղայ մանկան, անփորձ և ան-
կիրթ նորաթէք մարդոյն, 'ի վեր
հայեցուցանելով զմիտս նորա ու-
տելով 'ի պտղոյ ծառոյն, յոր
հուպն չհրամայեաց երթալ, զի լի-
ցի աստուած: Իսկ նորա մոռացեալ
զպատուիրանն Աստուծոյ, խաբե-
ցաւ զինի մոլար խաբէութեանն.
կորոյս զոր ունէր զփառս անմահու-
թեանն, և չեհաս երազայոյս կար-
ծեացն: Վասն որոյ և մերժեալ 'ի
կենաց տեղոյն, ընկեցաւ յապա-
կանելի աշխարհս՝ յորում և դուքս
էք բնակեալ այժմ, և ցնորեալ մո-

լորիք զինի նորին խրատտուի. ոչ եւս ուտելով 'ի պատուիրեալ ծառոյն, այլ զարարածս աստուածաւս ելով, և անխօս տարերցս երկիր պագանելով, և անորովայն դիւաց կերակուր մատուցանելով, և յարարէն բոլորեցունց 'ի բաց լինելով:

Ոչ յագի չար խրատտուն, այլ կամի՝ զի քան զինքն չարագոյնս արացէ: Քանզի դեւքն ոչ եթէ բռնաբար զոք վարեն 'ի կորուստ, այլ զմեղսն քաղցրացուցանեն 'ի կամս մարդոյն, և ողորմանք որսան զանուամենս 'ի խաբէութիւն, որպէս բազում մարդիկ զընկերս իւրեանց 'ի գողութիւն և յաւաղակութիւն. իբր ոչ եթէ բռնի ինչ վարելով, այլ պատիր խաբէութեամբ տան գործել բազում չարիս, զոմանս 'ի կախարդութիւն և զոմանս 'ի պոռնրկութիւն և զոմանս յանթիւ 'ի բազում յայլ իրա աղտեղութեան: Եւ արդար դատաւորօք վրէժ առ

նուն մահու չափ. իբր ոչ եթէ բարի աստուծոյ դատաւորք իցեն բարեգործ, և չարին՝ չարագործ. զի բազում անգամ է՝ զի 'ի բարի մարդկանէ չարք լինին, և յետոյ 'ի չարագունից անտի կատարելագոյն բարիք:

Եւ դատաւորք ստոյգ, որք դատին զչարագործս, ոչ եթէ չարք անուանին և չարչարիչք, այլ յոյժ բարիք և բարեգործք. և բնութիւն մի է, և ոչ երկու. իսկ 'ի միոյն անտի գործք երկուութեան երեւին. ոմանց սատակիչք, և ոմանց պարգեւատուք: Եւ եթէ առ մարդիկ այս պաշտի 'ի ձեռն թագաւորական վիճակին խրատու խնամ տանել իւրում իշխանութեանն, որչափ եւս առաւել Աստուծոյ բոլոր աշխարհս, որ ընդ ամենեցուն կեանս կամի, և ոչ ընդ մահ: Իսկ ուր բազմացաւ յանցաւորութիւն, տանջեաց զամենեսեան մահուամբ. իսկ ուր եղեւ ունկնդրութիւն

հնազանդութեան, շնորհեաց պարգեւս անմահութեան:

Այն է ճշմարիտ Աստուած՝ բոլորեցունց մեր արարիչ, զոր դու աներեսանակ արձակ բերանով՝ անահ աներկիւղ համարձակ հայհոյես. թողեալ զՅիսուս Քրիստոս զփրկական անունն, Փանդուրակայ որդի անուանես, և մարդ մոլորեցուցիչ կարծես. և զերկնաւոր փրկութիւնն աղաւաղես և անարգես՝ ի կորուստ անձին և բոլոր աշխարհիս: Զոր տալոց և հատուցանելոց էս զանանցական վրէժ տանջանացն յանչէջ հուրն սպառնացեալ դէհենին, հանդերձ ամենայն գործակցօք քոյովք, առաջնովք, միջնովք և վերջնովք: Այլ մէք այսպէս գիտեմք զԱստուած, և ՚ի սոյն հաւատամք յաներկեայս:

Եւ որ արար զաշխարհս, նոյն եկն և ծնաւ ՚ի սուրբ կուսէն Մարիամայ, յառաջագոյն նկատելով մարգարէիցն, առանց իրիք պատճառաւ

նաց մարմնաւոր կարգի: Որպէս յոչընչէ արար զայս մեծամարմին աշխարհս, սոյնպէս առանց իրիք մարմնական միջնորդի առ զմարմինն յանփորձ կուսէն ճշմարտիւ, և ոչ առստուերագիր երեւմամբ: Էր Աստուած ճշմարտիւ, և եղեւ մարդ ճշմարտիւ. ոչ ՚ի լինելն մարդ՝ կորոյս զաստուածութիւնն, և ոչ ՚ի կալ մնալ Աստուած՝ անաղաղեաց զմարդկութիւնն, այլ նոյն և մի: Այլ քանզի ոչ կարէաք տեսանել զանտեսանելին և մերձենալ յանմերձենալին, եկն եմուտ ընդ մերով մարդկութեամբս, զի և մէք մտցուք ընդ նորա աստուածութեամբն: Ոչ անարգանս ինչ համարեցաւ զգեւոր զիւր ստեղծուած մարմինս, այլ մեծարեաց իբրեւ աստուածաստեղծ զիւր գործ: Ոչ առ սակաւ սակաւ շնորհեաց ինչ սմա զանմահութեան պատիւն, իբրեւ զանմարմին հրեշտակաց, այլ միանգամայն զբոլոր բնութիւնն մարմնով՝

շնչով և հոգևով զգեցաւ, և միաբանեաց ընդ աստուածութեանն. միութիւն, և ոչ երկուութիւն. և այսուհետեւ մի գիտեմք զաստուածութիւնն, որ յառաջ էր քան զաշխարհս, նոյն և այսօր:

Այս Յիսուս Քրիստոս՝ որ յիւր մարմինն փրկեաց զբոլոր աշխարհս, սա եկն կամաւ 'ի մահ. և որպէս ինքն աստուածութիւնն գիտէ, թանձրացաւ յանարատ կուսէն, և ծնաւ և պատեցաւ 'ի խանձարուրս և եղաւ 'ի մսուր, և շարժեաց ած զմոգսն յարեւելից յերկրպագութիւն. սնաւ իբրեւ զտղայ կաթամբ, աճեաց և մեծացաւ ամս երեսուն, մկրտեցաւ 'ի Յովհաննէ 'ի յամլորդւոյն 'ի Յորդանան գետ: Արար նըշանս մեծամեծս և արուեստս 'ի մէջ շրէլիցն, մատնեցաւ 'ի քահանայից, դատաւարտեցաւ 'ի Պիլատոսէ պոնդապոյ: Խաչեցաւ, մեռաւ, թաղեցաւ, յարեաւ յաւուր երրորդի, երեւեցաւ երկոտասան ա-

շակերտացն և այլոց բազմաց աւելի քան զշինգ հարիւրոցն: Եւ շրջելով ընդ նոսա զաւուրս քառասուն՝ վերացաւ յերկինս 'ի լեւնէն ձիթեանեաց յանդիման իւրոց աշակերտացն, ել և նստաւ 'ի հայրենի աթոռն: Խոստացաւ երկրորդ անգամ գալ ահաւոր զօրութեամբ յարուցանել զմեռեալս, նորոգել զբոլոր աշխարհս, առնել դատաստան արդար 'ի մէջ արդարոց և մեղաւորաց, տալ պարգեւս արժանաւորաց, և հատուցանել պատիժս չարագործաց՝ որ այսմ ամենայնի բարերարութեանց ոչ հաւատան:

Յայսմ հաւատոց զմեզ ոչ ոք կարէ խախտել, ոչ հրեշտակք և ոչ մարդիկ, ոչ սուր, ոչ հուր, ոչ ջուր, ոչ ամենայն զինչ և էն դառն հարուածք: Ամենայն ինչք և ստացուածք մեր 'ի ձեռս քո, և մարմինք մեր առաջի քո կան, ըստ կամաց քոց արա զինչ և կամիս: Եթէ սովին հաւատովք թողուս, ոչ

յերկրի այլ տէր փոխանակեմք ընդ քեզ, և ոչ յերկինս այլ Աստուած փոխանակեմք ընդ Յիսուսի Քրիստոսի, որ չիք այլ Աստուած բայց 'ի նմանէ: Ապա եթէ յետ այսր մեծի վկայութեան այլ ինչ հարցանես, աւասիկ կամք, զբոլոր մարմին տուեալ 'ի ձեռս քո. վաղվաղակի աւրա զինչ և կամիս: Ի քէն տանջանք, և 'ի մէնջ յանձնառութիւնք. ռուր քո, և պարանոցք մեր: Զեմք ինչ լաւ մեք քան զառաջինսն, որ յայսր վկայութեան վերայ եդին զինչս և զստացուածս և զմարմինս իւրեանց:

Զի եթէ անմահք իսկ էաք, և մարթ էր մեզ մեռանեւ վասն սիրոյն Քրիստոսի, արժան էր. քանզի և նա անմահ էր, և այնչափ սիրեաց զմեզ, մինչեւ մահ 'ի յանձն էառ, զի և մեք նորա մահուամբն յաւիտենական մահուանէն ապրեսցուք: Եւ եթէ նա յիւր յանմահութիւնն ոչ խնայեաց, մեք զի կամօք եղաք մահկանացուք, կամօք մեռցուք

վասն սիրոյ նորա, զի կամօք յանձն առցէ զմեզ յիւր յանմահութիւնն. մեռցուք իբրեւ զմահկանացուս, զի ընկալցի զմեր մահն իբրեւ զանմահից:

Այլ դու յայսր ամենայնի այլ զմեզ մի հարցաներ. զի ոչ եթէ ընդ մարդոյ է ուխտ հաւատոց մերոց, եթէ պատրիցիմք իբրեւ զտղայս. այլ անլուծութեամբ ընդ Աստուծոյ, որում չիք հնար քակտել և 'ի բաց ելանել, ոչ այժմ և ոչ յապա և ոչ յաւիտեանս և ոչ յաւիտեանից յաւիտեանս:

Ի սմին մեծի հաւանութեան աւմենայն բազմութիւնն միաբանեաց 'ի մեծամեծաց մինչ ցփոքունս. անսուտ երգմամբ եդին վկայութիւն կենօք և մահու 'ի նմին կալ հաստատուն:

Եւ իբրեւ եհաս նամակն յարքունիս, և ընթերցան 'ի մեծի խոնաստանի յանդիման ամենայն բազ

մոլութեան կարաւանին, բազումք այնոքիկ էին՝ որ իբրեւ լսէին՝ գովէին զպատասխանին: Թէպէտ և երկնչէին յահէ տէրութեանն, սակայն՝ ի ծածուկ առ միմեանս զնոյն վկայութիւնս գովութեանց տային. առաւել քան ընդ ճարտարաբանութիւնն, ընդ համարձակութիւն աներկիւղութեանն զարմանային: Եւ բազումք ահաբեկեալք սկսան զրահել պնդապէս. և զնոյն շնչիւն լսէին յամենայն շրթանց:

Իսկ չարասէր մոգպետն հանդերձ մեծ հաղարապետան շնչեաց չարախօսութիւն, և բորբոքեաց ըզթագաւորն իբրեւ զհօւր անշիջանելի: Եւ սկսաւ կրճտել զատամունսն իբրեւ զօրհասական վիրաւոր. և յայտ յանդիման ձայնարկեաց առ մեծ հրապարակին և աւել. Քիտեմ՝ ես զչարութիւն բազմութեան մարդկանս, որ թերահաւատեն ի մերոց օրինացս, և զկնի կախարդութեան մոլորեալ են ան-

գարձութեամբ: Եւ իմ եղեալ է ի մոի, թէ ոչ ումեք թողացուցից ի մեծամեծ հարուածոցն, մինչեւ աւամայ ի բաց կայցեն յայնպիսի վրիպական օրինաց. եթէ ոք կարի ի մերձաւորաց իցէ, զնոյն անցս և ընդ նոսա անցուցից:

Յայնժամ՝ ծերն գառնացեալ բանս ի ներքս ընկէց, և ասէ ցթագաւորն. Առ ի՞նչ է քոյ այդ մեծ տրամոլութիւնդ. զի եթէ կայսր չեւանէ ըստ քո հրաման, և չոնք կանքզ ի ծառայութեան, որ մարդ է յերկրի՝ եթէ կարող է ընդդէմ գառնալ քում հրամանիդ: Տիրաւար հրաման տուր ի ներքս, և ամենայն որ զինչ և ասես՝ վաղվաղակի կատարի:

Եւ անդէն թագաւորն ի ներքս կոչեալ զգալրապետն, հրամայէր գրել հրովարտակ. և ոչ եւս ըստ սովորութեանն, այլ բանս զայրազինս իբր առ ատելիս և անպիտանս, չյիշելով ամենեւին զմեծամեծ վաս-

տակա տիրասէր մարդկանն . այլ միայն կոչոյ չրաման տուեալ յա-
կանէ յանուանէ զարս՝ զոր ինքն
ճանաչէր, որոց անուանքն են այս .
'ի տոհմէն Սիւնեաց Վասակ անուն,
'ի տոհմէն Արծրունեաց Ներշա-
պուհ անուն, 'ի տոհմէն Ռըշտու-
նեաց Արտակ անուն, 'ի տոհմէն
Խորխոռունեաց Գադէշոյ անուն,
'ի տոհմէն Մամիկոնենից Վարդան
անուն, 'ի տոհմէն Մոկաց Արտակ
անուն, 'ի տոհմէն Ապահունեաց
Սանէճ՝ անուն, 'ի տոհմէն Ամա-
տունեաց Վահան անուն, 'ի տոհ-
մէն Վահեւունեաց Գիւտ անուն, 'ի
տոհմէն Անձեւացւոց Շմաւոն ա-
նուն: Զայս նախարարքս յականէ
յանուանէ կոչեցին 'ի դուռն ար-
քունի . և կէսքն առ նմա իսկ էին 'ի
կարաւանին, և այլք 'ի կողմանց
հիւսիսոյ 'ի Հոնաց պահակին . Թո-
ղեալ էր զոմանս 'ի նախարարացն
անդէն յաշխարհին Հայոց:

Արդ Թէպէտ և ոչ համագունդ.

'ի միոջ վայրի գիպեցան ամենե-
քեան, սակայն յառաջագոյն գի-
տացեալ զխորհուրդսն չարաբարոյ
բռնաւորին, և զհեռաւորսն եւս
իբրեւ զմերձաւորսն 'ի միոջ վայրի
առ միմեանս համարէին: Եւ 'ի
ձեռն Յովսէփու եպիսկոպոսի նո-
վին ուխտիւ հաստատեալ խաղա-
ցին գնացին յիւրաքանչիւր տե-
ղեաց 'ի դուռն արքունի: Եւ յոյժ
փութային վասն էղբարց և որդեաց
և սիրելի զայեկասնունդ բնակացն,
որ չարաչար կային 'ի մեծի նեղու-
թեանն: Վասն որոյ և նոքա զան-
ձինս 'ի մահ մատնեցին, ոչ ինչ զան-
գիտելով իբրեւ զանարի վատա-
սիրտս, այլ յոյժ քաջութեամբ
պնդէին զանձինս, զի Թերեւս կա-
րացեն փրկել զնոսա 'ի մեծամեծ
հարուածոցն:

Եւ իբրեւ հասին 'ի դուռն ար-
քունի, և 'ի մեծի շաբաթու զառ-
կին յանդիման լինէին մեծի Թա-
գաւորին: Բայց Թէպէտ և տեսա-

նէին զեղբարս իւրեանց 'ի մեծամեծ վիշտս տառապանաց, որ վասն անուանն Քրիստոսի ճգնեալք էին պնդապէս, ոչ ինչ տրտում և տըխուր զերեսս ցուցանէին հրապարակին: Եւ որչափ նոքա զուարթագին երեւէին ամենեցուն, առաւել զարմանային չարասէրքն:

Եւ զի օրէնք էին յառաջ ժամանակաւ, յորժամ 'ի Հայոց այրուձի 'ի դուռն երթայր 'ի ձեռն պատուաւորի զօրագլխի ուրուք, այր ընդ յառաջ յղէր, և հարցանէր զողջոյն և զխաղաղութիւն Հայոց աշխարհին. և երկիցս անգամ զնոյն առնէր, և զհանգէս գնդին ինքնին տեսանէր: Եւ յառաջ քան 'ի գործ պատերազմին հասանել, զգալն իսկ առ նա՝ մեծ շնորհակալութիւն համարէր, և առաջի աթոռակցացն իւրոց և ամենայն մեծամեծացն՝ ամենեցուն գովութիւն մատուցանէր. և յիշէր զնախնեացն զվաստակս, և զառն առն քաջութիւն պատմէր նոցա:

Իսկ այն օր և ոչ մի ինչ յայսցանէ ամենեւին ինչ ոչ յիշեաց. այլ իբրեւ զչարագեւ մի՝ ոչ եւս դադարէր յուղել և շարժել զբուք ձմերայնեոյ. որպէս և նմանեալ իսկ էր ծովածուփ ալէկոծ խռովութեան. և ոչ դուզնաքեայ վեր 'ի վերոյ, այլ անդստին յանգնողոք բարձրանալ փրփրել կուտակել՝ վիշապաձայն որոտալով, գազանաբար գոչելով առ հասարակ դողացուցանէր զտիեզերական իշխանութիւնն, որպէս փլեալ տարածանիցի համատարած ամենայն 'ի վերայ լերանց, խորոց, ձորոց, ապականեալ միանգամայն զլայնութիւն դաշտացն վայելչութեան:

Մենչելով բարբառ արձակեալ և ասէ. Երգուեալ իցէ իմ յարեգակն 'ի մեծ աստուածն, որ ճառագայթիւքն իւրովք լուսաւորէ զամենայն տիեզերս, և ջերմութեամբն կենդանածնէ զամենայն գոյացեալն. եթէ վաղիւ ընդ առա-

ւօտն, ընդ երեւոճմն սքանչելւոյն,
ընդ իս զիւրաքանչիւր ծոռնր նմա
ոչ կրկնեսլիք՝ խոստովանելով զնա
աստուած, ոչ ինչ թողացուցից
ձեզ՝ զամենայն նեղութիւնս չարչա-
րանաց ՚ի վերայ ածելով, մինչև ա-
կամայ կատարեսլիք զկամս հրամա-
նաց իմոց:

Իսկ հաւատացեալքն հաստա-
տեալք ՚ի Քրիստոս, ոչ ՚ի սառնա-
մանեաց ձմերանւոյն հովանային, և
ոչ ՚ի տապոյ խորշակին ջեռնուին,
և ոչ յահագին ձայնէն սարսէին, և
ոչ ՚ի սպառնալեաց տանջանացն
զանգեալէին. այլ ՚ի վեր հայեցեալք՝
զղօրութիւնն Քրիստոսի յօգնակա-
նութիւն եկեալ տեսանէին. և
զուարթագին դիմօք և համեստ բա-
նիւք յառաջ մատուցեալ՝ տային
սլոտասխանի թագաւորին.

Խնդրեմք ՚ի քէն, արքայ քաջ,
ունկն գիր սակաւ բանից մերոց, և
քաղցրութեամբ լուր զոր ասելոցս
եմք: Քանզի յիշեցուցանեմք քեզ

զժամանակն Նապհոյ արքայից ար-
քայի, որ էր հայր հաւուն քո Յազ-
կերտի. և ետ նմա Աստուած զեր-
կիրն Հայոց ՚ի ժառանգութիւն սո-
վին օրինօք, որով և մեք իսկ վա-
րիմք այժմ, և հարքն մեր և հաւքն
հարցն մերոց կացին նմա ՚ի ծառա-
յութեան վաստակս. և սիրով կա-
տարէին զամենայն հրաման բանի
նորա, և բազում անգամ ՚ի նմանէ
մեծապարգեւք լինէին: Եւ յայնց
ժամանակաց մինչեւ ՚ի քո հայրենի
աթոռ՝ և մեք զնոյն ծառայու-
թիւն ծառայեցաք. բայց թերեւս
քեզ լաւագոյն քան զառաջնոցն:

Զայս ասելով ցուցանէին զքա-
ջութիւն արութեանցն լաւագոյն
քան զառաջնոցն ըստ զինուորու-
թեան կարգի: Իսկ զմտից և զսա-
կից, և որ այլ եւս էին հարկք աշ-
խարհին, բաղմագոյն քան առ հարքն
նորա երթայր յարքունիս, նա և ՚ի
սուրբ եկեղեցւոյն, որ էր ազատ ՚ի
Քրիստոս ըստ կարգի նախնեացն

մերոց 'ի սկզբանէ, և դու ընդ հարկաւ եդիր. և մէք առ սէր քոյոյ տէրութեանդ ոչ ինչ ընդդիմացաք քեզ: Արդ վասն էր յուզեալ իցէ ցասումնս այս 'ի վերայ մեր. ասա դու մեզ զպատճառս վնասուն. եթէ օրէնքն մեր պատճառք իցեն անվաստակ լինելոյ առաջի քոյ:

Իսկ չարագեւն լի ամենայն նենգութեամբ՝ զերեսս 'ի մի կոյս դարձուցեալ, և ասէ. Վնաս համարիմ ընդունել 'ի գանձ արքունի զհարկս աշխարհին ձերոյ, և անօգուտ զբաշուծիւն արութեան ձերոյ. քանզի տգիտաբար մոլորեալ էք 'ի ճշմարիտ օրինացս մերոց, և զատուուածս անարգէք և զկրակ սպանանէք և զըուրս պղծէք և զմեռեալս 'ի հող թաղելով զերկիր ապականէք, և քրախկար չառնելով ոյժ տայք Հարամանոյ. և որ մեծ քան զամենայն, զի հանապազ 'ի կանայս ոչ մերձենայք. և մեծապէս լինի դիւաց խնդութիւն, չխրատելով

ձեր և չպահելով զամենայն կարգս մոգաց: Տեսանեմ զձեզ իբրեւ ըզխաշինս ցրուեալս և զվայրատեալս յանապատի. և յոյժ զեղջ է մտաց իմոց, թէ դուցէ աստուածքն բարկացեալ վասն ձեր՝ 'ի մէնջ վրէժ առնուցուն: Այլ դուք եթէ կամիք կեալ և կեցուցանել զանձինս ձեր և մեծարանօք անդրէն յուզարկիլ, զոր ասացի՝ վաղիւ վաղվաղակի կատարեցէք:

Յայնժամ՝ երանելի նախարարքն առ հասարակ զձայնս իւրեանց բարձին և ասեն յանդիման ամենեւոր. Մի դու, արքայ, և մի զայդ այլ առ մեզ ասեր. քանզի ոչ է եկեղեցի շինուած մարդոյ, և ոչ տուրք արեգական, որպէս դուդայլ ընդ այլոյ կարծես՝ թէ ատուած իցէ. ոչ միայն զի աստուած է, այլ և կենդանի է:

Այլ եկեղեցիք ոչ են պարգեւք թագաւորաց, և ոչ արուեստ ճարտարութեանց, և ոչ գիւտք իմաստ

նոց, և ոչ աւար քաջութեան զինուորաց, և ոչ պատիր խաբէութիւնք գիւաց. նա և բնաւ իսկ ամենեւին զինչ և ասացես յերկրաւորացն, կամ 'ի վէհից կամ 'ի վատութարաց, բնաւ ուրեք եկեղեցի 'ի նոցանէ ոչ գտցի: Այլ շնորհք են մեծին Աստուծոյ, ոչ միում ումեք 'ի մարդկանէ տուեալ, այլ ամենայն բանաւոր ազգաց, որք վիճակեալք են 'ի բնակութիւն 'ի ներքոյ արեգակնս: Հիմունք նորա եղեալ են 'ի վերայ հաստատուն վիմի. ոչ ներքինք շարժեւ կարեն, և ոչ վերինք դրդուեցուցանել: Եւ զոր երկինք և երկիր ոչ դողացուցանէ, մի ոք 'ի մարդկանէ խրոխտացի յաղթել նմա: Հապա, որով օրինակաւ զինչ կամիս առնել՝ կատարեա՛: պատրաստ եմք ամենեքեան առ ամենայն մեքենայս հարուածոցն տանջանաց՝ զոր սպառնացար, ոչ միայն 'ի չարչարել, այլ և 'ի մեռանել: Եւ եթէ դարձեալ եւս զնոյն բանս հարցա-

նես, 'ի միողէ միողէ լուիցես առաւել քան զգոյն պատասխանի:

Յայնժամ գառնացեալ քան զլէզլի թագաւորն, փլուզանէր անդէն 'ի փորին զծով կամաւոր մաղձոյն իւրոյ. և ընդ քիթսն և ընդ բերանն առ հասարակ գոլոշի ջերմախառն ելանէր, իբրեւ 'ի սաստիկ հնոցէ ծուխ թանձրացեալ: Եւ առ չհանդարտել սրտին իւրոյ՝ կոտորէր ըզզօրութիւն մարմնոյն, և ծակոտէր զբազմամթեր աման խորհրդոցն. ցրուէր և վատնէր զամենայն խորհումն նենգութեան: Եւ զոր ոչ երբեք կամէր իւրոց սիրելեացն յայտնել, աւամայ առաջի ծառայիցն Քրիստոսի մերկանայր և դնէր զամենայն կարգաւ:

Նրեքինէր և չորեքինէր զանսուտ երգումն յարեգակն, և ասէր այսպէս. Ոչ կարէք աւերել զանխաբամուրս իմ. և ոչ որում ցանկացեալդ էք՝ վաղվադակի տամ գտանել ձեզ. այլ զամենեսեան զձեզ և

որ 'ի գնդիս են՝ չարաչար կապանօք 'ի Սակաստան տամ՝ անցուցանել ընդ անձանապարհ տեղիս, որ և բազումք 'ի ձէնջ 'ի խորշակէ յերթալն սատակիցին, և մնացեալքն անկցին 'ի բերդս ամուրս և 'ի բանդս անելս: Եւ 'ի ձեր աշխարհն առաքեցից զօրս անթիւս հանդերձ փղօք, և զկին և զորդիս 'ի Խուժաւ տան տամ խաղացուցանել. և զեկեղեցիս՝ և զոր անուանէքն վկայարանս՝ քակեցից, քանդեցից և յապականութիւն դարձուցից. և եթէ ոք ընդդէմ՝ դարձեալ գտցի, կոխան եղեալ գազանաց՝ անողորմ մեռանիցի: Եւ զամենայն ասացեալս արարից և կատարեցից առ մնացորդս աշխարհին:

Եւ վաղվաղակի հրամայէր զսպտուական նախարարսն հանել մեծաւ անարգանօք յերեսաց իւրոց. և զգուշութեամբ հրաման տուեալ դահճապետին՝ առանց կապանաց յիւրաքանչիւր վանս սահել, և ինքն

զառածեալ անդրէն դառնայր անմխիթար տրտմութեամբ զօթեալ նրս ագանէր: Իսկ հաւատացեալքն ճմարտութեամբ 'ի Քրիստոս ոչ ինչ երկմտութեամբ թերահաւատէին յառաջին խրատուէն 'ի սուրբ վարդապետացն իւրեանց. այլ տակաւին խնդրէին հնարս իրացն, թէ որպէս զանձինս և զսիրելիս հանցեն 'ի նեղութենէն: Եւ բազում անգամ ջանալով, և մեծամեծացն՝ որ օգնականք էին նոցա 'ի դրանն արքունի՝ խոստմունս մեծամեծս առաջի գնէին նոցա առ 'ի յոյս կարասոյ, և ոչ սակաւ գանձս առ ժամայն ծախէին նոցա:

Եւ իբրեւ յամենայն կողմանց եկն փակեցաւ անել արգելան նոցա, յայնժամ՝ զխորհուրդն Աբրահամոյ՝ մէջ առեալ՝ աղաղակէին և ասէին 'ի սիրտս իւրեանց. Ամենցուն մեր նուիրեալ և եղեալ զեղբարս և զորդիս և զամենայն սիրելիս ընդ կապանօք իբրեւ զՍահակ

ի վերայ սուրբ սեղանոյն, ընկալ Տէր զկամաւոր պատարագս մեր, և մի տար զեկեղեցի քո յայսն կատականայ անօրէն իշխանիս այսօրիկ:

Մի ոմն ի ներքին խորհրդակցացն արքայի ի ծածուկ ունէր զանքակ սէրն ի Քրիստոս, քանզի մկրտեալ իսկ էր յաւազանն կենդանի, և մեծապէս հոգ տանէր հնարից կենաց վշտացելոցն: Եւ իբրեւ ստուգեաց ճշգրտիւ, եթէ զոր բազում սպառնացաւ թագաւորն՝ զամենայն չարիան կամի անցողցանել ընդ աշխարհն Հայոց, թէպէտ և ոչ ամենեցուն՝ այլ սակաւուց ի նոցանէ ուսոյց զխրատ հնարից. զի առ անգամ մի ի նեղութենէ անտի զանձինս ապրեցուցեն:

Եւ մինչ դեռ գունդ կազմէին, որ զնոսա չլօթակ արաոցեն յանդարձ օտարութիւն, որպէս զբազում նախարարոն ի Վրաց աշխարհէն արարին, ի նմին Ժամանակի

գուժկան հասանէր ի կողմանցն Քուշանաց, եթէ գունդ հատաւ ի թշնամեացն, որ ելին աւերեցին ըզգաւառս բազումս արքունի: Եւ այս լինէր մեծ օգնականութիւն նոցա յերկնից: Եւ անօրէնն ճեպեալ տագնապէր զայրուձին յառաջ արձակել, և ինքն փութով ստէպ ըզհետ երթայր. և ի խոր խոցեալ զխորհուրդսն՝ ցրուէր զառաջին հաստատուն երգումն:

Իսկ երկիւղածացն Տեառն զայս տեսեալ, մեծաւ յուսով աղօթելով ասէին միաբան. Պու Տէր ամենայնի, որ գիտես զծածկեալս սրտից մարդկան, և յայտնի են առաջի քո ամենայն աներեւոյթք խորհրդոց, և ոչ ինչ խնդրես վկայութիւն յերեւելեաց, որպէս զի և զանգործս մեր տեսին աչք քո. արդ առաջի քո հեղումք զխնդրուածս մեր: Ընկալ, Տէր, զծածկութիւն աղօթից մերոց, և կատարեա զմեզ ի հաճոյս պատուիրանաց քոյ. զի ամա-

չեսցէ չարն, որ խորխտացեալ մարտընչի ընդ մեզ իշխանութեամբ աւորինին: Շարժեա, Տէր, զկամակոր խորհուրդսն նենգաւորին, և խափանեց՝ զկամս ամբարշտութեան նորա, և դարձ՝ զմեզ խաղաղութեամբ խորհրդոցն անդրէն 'ի սուրբ եկեղեցին. զի մի յանկարծակի յափշտակեալ աւերեսցի չարաչար 'ի թշնամեաց:

Եւ անձամբք իւրեանց զայս ուխտ եղեալ անբակուլութեամբ ընդ Աստուծոյ, զի հաստատուն կայցեն ըստ առաջին խորհրդոցն, պատգամ 'ի ներքս յղէին զնոյն խրատուուն իւրեանց, իբր թէ կատարեսցին կամք անօրէնութեան նորա:

Զայն իբրեւ լուաւ թագաւորն, յոյժ ցնծացեալ բերկրեցաւ, կարծեցեալ զգիսն հասանել նմա յօգնականութիւն, շրջեալ և աւերեալ զհաստատուն խորհուրդս ծառայիցն Աստուծոյ, և ահա մատուցանեն երկրպագութիւն արեգական,

պատուեալ զնա զոհիւք և ամենայն օրինօք մոգութեանն: Եւ զայն ոչ կարաց իմանալ ցնորեալն, եթէ անստուեր լոյսն արեգականն արդարութեան, սպառէր և մաշէր զխաւարային խորհուրդս նորա, և եղծեալ ապականէին զամենայն խեղաթիւր կամս նորա: Եւ կուրացեալ 'ի ճմարիտ յայտնութենէն՝ ոչ ինչ իմացաւ զպատրանս խաբէութեանն, որով վրիպեացն: Հեղոյր արկանէր առաջի նոցա զպարգեւս երկրաւորս, և վերստին ամենեցուն զպատիւս և զգահս նորոգէր, յառաջ մատուցանելով և երեւելի առնելով ընդ ամենայն տիեզերական իշխանութիւնն: Եւ անբաւառատութեամբ ագարակս և աւանս միում միում նոցա յարքունուստ շնորհէր, սիրելիս և բարեկամս կարգայր զնոսա. և առ հպարտ յանդըգնութեան մտացն կամակորութեան՝ կարծէր եթէ փոխանակիցի ճմարտութիւնն ընդ ստութեանն:

Եւ զայս արարեալ, բազում այրուձի գումարէր ընդ նոսա, և 'ի մոգացն ոչ սակաւս, աւելի քան զեօթն հարիւր վարդապետս յղէր ընդ նոսա, և զմեծ ոմն իշխան մոգպետ կացուցանէր 'ի վերայ նոցա: Խոնարհէր և տղաչէր պատուիրելով, թէ մինչ ես 'ի պատերազմէս դարձեալ գայցեմ խաղաղութեամբ, ձեր արարեալ և կատարեալ իցէք զամենայն ըստ կամաց իմոյ: Լիւայսպէս շքով և պատուով առաջ նորդէր նոցա զերկարութիւն ճանապարհին անդրէն յերկիրն Հայոց:

Եւ ինքն աւետիս ինդալիս առաքէր յատուշանս բազումս, գրէր և ցուցանէր մոգաց և մոգպետաց և ամենայն մեծամեծաց կողմանց կողմանց աշխարհաց, որպէս դիցն օգնականութեամբ զգործ քաջութեան իմոյ յառաջ մատուցեալ:

Իսկ խոհերականքն այնուհետեւ յարուցեալ յիւրաքանչիւր խաւարային դարանաց՝ իղձք լինէին վաղ-

վաղակի զհրամանն կատարել. ձայն արարեալ յաշխարհս հեռաւորս՝ միանգամայն խաղաղ գնալ յերկիրն արեւմտից: Եւ մինչ չեւ հասեալ էին յերկիրն Հայոց, փայտ ընկենուն և վիճակս արկանէին, թէ որ լեզու որո՞ւմ գասու հասցէ յաշալերտութիւն: Զի առ հասարակ հրաման առեալ էր յարքունուստ, որպէս աշխարհին Հայոց՝ նոյնպէս և Վրաց և Աղուանից և Լփնաց, Աղձնեաց և Կորդուաց և Ծաւդէից և Դասան, և որ այլ եւս ուրեք ուրեք 'ի ծածուկ յիշխանութեանն՝ յարսից ունէին զբրիստոնէութիւն: Եւ յանզգայ յարձակմամբ յաւարի առնուլ փութային զգանձս սուրբ եկեղեցեացն. և իբրեւ զդեւս այնուհետեւ միմեանց պատահէին: Եւ լինէր գունդ զօրաց բազմաց, և չարասէրն սատանայ իբրեւ զօրավար 'ի մէջ նոցա երեւէր, և անդադար յորդորելով զամենեսեան ճեպեալ փութացուցանէր: Կէտ ե-

դեալ զժամանակն՝ զամիսն վեցերորդ, տագնապէին և ստիպէին արքունի հրամանաւ:

Մինչեւ 'ի նաւասարդէ՝ նաւասարդ, ասէ, յամենայն տեղիս՝ ուր իցեն ընդ իշխանութեամբ թագաւորին մեծի, բարձցին կարգ եկեղեցւոյ, փակեսցին և կնքեսցին դրունք սուրբ տաճարացն, դրով համարով առցին նուիրեալ սպասքն յարքունիս, լռեսցեն ձայնք սաղմոսացն և դադարեսցեն ընթերցուածք անսուտ մարգարէիցն: Քահանայք մի իշխեսցեն 'ի տունս իւրեանց ուսուցանել զժողովուրդս, և հաւատացեալքն 'ի Քրիստոս արք և կանայք՝ որ բնակեալ են յիւրաքանչիւր մենանոցս, փոխեսցեն զհանդերձս իւրեանց ըստ աշխարհական կարգաց:

Դարձեալ և կանայք նախարարացն կալցին զուսուսման վարդապետութեան մոգացն: Ուստեք և դստերք աղատաց և շինականաց

կրթեսցին 'ի հրապարակս նոցուն մոգաց: Կարճեսցին և արգելցին օրէնք սուրբ ամուսնութեան, զորունէին 'ի նախնեաց ըստ կարգի բրիստոնէութեանն. այլ փոխանակ ընդ կնոջ միոյ՝ բազում կանայս արասցեն, զի աճեցեալ բազմացին ազգդ Հայոց: Դստերք հարանց լինիցին, և քորք՝ եղբարց. մարք մի ելցեն յորդուոց, այլ և թուռունք ելցեն յանկողինս հաւուց:

Պատրուածակք մի մեռցին անյաղ, եթէ յօդեաց իցէ և եթէ յայծեաց և եթէ յարջառոց և եթէ 'ի հաւուց և եթէ 'ի խողաց: Հայսք առանց փանդամի մի զանգցին, ծիւղք և քակորք 'ի կրակ մ' եկեսցեն, ձեռք առանց գոմիջոյ մի լուսացին. շնորիք և աղուեսք և նապաստակք մի մեռցին: Սձք և մողէզք, գորտք և մրջմունք, և որ այլ եւս խառնափրնդոր բազմաճճիք են, մի կայցեն. այլ վաղ թուռով համարով 'ի մէջ բերցեն ըստ արքունի չափոյն:

Եւ որ այլ եւս ինչ սպասք իցեն,
կամ զոհից կամ սպանդից, ըստ տօ-
նական կարգին՝ տարեւոր թուա-
կանին, և ըստ կապճաթիւ մոխրա-
չափ կարգին:

Այս ամենայն որ ասացաք, առ
ժամանակ մի մինչեւ 'ի գլուխ տա-
րւոյ կատարեսցեն ամենեքեան. և
զայլն ամենայն առ յապա պատրաս-
տեսցեն:

Իսկ զայս ամենայն հրամանս պա-
տուիրանաց առեալ մոգաց և մոգ-
պետաց, զտիւ և զգիշեր փութային
հասանել յաշխարհն Հայոց. և առ
յոյժ խնդութեանն ոչ երբէք յա-
գէին երկայնութեամբ ճանապար-
հին:

ԵՐՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՎԱՍՆ ՄԻԱԲԱՆՈՒԹԵԱՆ ՍՈՒՐԲ

ՈՒԽՏԻՆ ԵԿԵՂԵՑԻՈՑ

Թեպէտ և ոչ իցեմք բաւական
ասել զամենայն չարիան, որ անցք
անցին անդէն 'ի կարաւանին ընդ
գունդն Հայոց, սակայն և ոչ լռել
կամիմք ծածկելով զվիտս նեղու-
թեանն. այլ ասասցուք փոքր 'ի
չատէ, զի ձայնակիցք լիցուք այնու-
ցիկ, որք դառնապէս զմեզ ողբա-
լին. զի և գու իբրեւ լուիցես, ոչ
սակաւ արտասուս հեղուցուս 'ի
վերայ ազգին թշուառութեան:

Ահա անդէն 'ի մեծ բանակին
Պարսից՝ յազգաց ազգաց, որք են
հաւատացեալ 'ի սուրբ աւետա-
րանն Քրիստոսի, իբրեւ տեսին ըզ-
չար յանձնառութիւնն Հայոց,
յոյժ հարան 'ի միտս իւրեանց, և

կործանեցան անկան 'ի վերայ դիմաց իւրեանց: Բազումք 'ի նոցանէ թաղծեալք 'ի սուգ ծանրութեան, հարեալ յոգիս և դառնացեալ յարտասուս, եկին և յանգիմանեցին զնախարարեանն, և յոյժ դարովեցին զուխտ քահանայութեանն: Զզուէին զամենեսեան և ասէին. Զի՞ առնիցէք զսուրբ կտակարանսդ, և կամ յո՞ տանիցէք զսպաս տերութեան սեղանոյն. մոռանայցէք արդեօք զհոգեւոր օրհնութիւնսդ, և կամ լռեալ դադարիցէք 'ի մարդարեան ձայնիցդ: Ապիուցէք զաչս յընթերցութեանս, և խցէք զականջս 'ի լսելոյ. միթէ զմտացդ անմոռացութիւն ոչ յիշիցէք. զի՞նչ առնիցէք զսպասութեանս 'ի Տեառնէ. Որ ուրասցի զիս առաջի մարդկան, յուրաստ եղէց և ես առաջի հօր իմոյ, որ յերկինս է, և հրեշտակաց սրբոց:

Վարդապետք էլք առաքելական քարոզութեանցն, արդ աշակերտք

լինիցիք մոլար խաբէութեանն: Ուսուցիչք էլք ճշմարտութեանն, արդ ուսուցանէք զսպասիւր խաբէութիւն մոգաց: Քարոզք էլք արարչական զօրութեանցն, արդ զտարերս աստուածս խոստովանիք: Յանգիմանիչք էլք ստութեան, արդ և քան զստան ստագոյնք լինիցիք: Ի հուր և 'ի հոգի էլք մկրտեալք, արդ 'ի մոխիր և յաճիւն թաթաւիցիք. կենդանի մարմնով և անմահ արեսամբ էլք սնեալ, արդ 'ի ճենճեր զոհից և 'ի շարաւս աղտեղիս մրճոսիցիք: Տաճար էլք Հոգւոյն սրբոյ, արդ զոհարան դիւաց լինիցիք. քրիստոսազգեացք էլք 'ի մանկութենէ, արդ մերկացեալք 'ի փառացն դիւաբար արեգական կաթաւիցէք. ժառանգ էլք արքայութեանն, արդ անձամբ զանձինս արկէք 'ի ժառանգ գեհէնին: Նոցա է սպառնացեալ հուրն անէջ, ընդէր դուք ընդ նոսա այրեցեալ տոհմերցայք. նոցա պարարի որդն անմահ, իսկ

արդ դուք պարարիցէք զմարմինս
 ձեր նմա 'ի կերակուր. խաւարն
 արտաքին նոցա թանձրացեալ պա-
 ճի, դուք լուսադդեասօք ընդէր յու-
 ղարկեցալք ընդ նոսա 'ի նոյն խա-
 ւար: Նոքա 'ի վաղնջուց չետէ էին
 իսկ կուրացեալք, դուք զլինի կու-
 րացն կուրացարուք. նոցա էր փո-
 րեալ զխորխորանն, դուք ընդէր
 լցէք յառաջագոյն: Նոքա ուսանիցիք
 զբազմաթիւ անուանս առաւելածոցն
 նոցա, այն՝ որ չէք ուրեք 'ի միջի և
 ոչ մի: Թեթեւացեալք 'ի ծանր բե-
 ւանց՝ անձին անձամբ առէք զբեռն
 ծանրութեան. աղատեալք 'ի ման-
 կութեանէ՝ չարաչար մտէք յանաղա-
 տելի ծառայութիւնն:

Եթէ գիտէիք և երեւէր ձեզ
 յայտնի, սուգ առին երկիրք 'ի վե-
 րայ ձեր, և թաղծեցաւ երկիրս 'ի
 ներքոյ ոտից ձերոց: Հրեշտակք 'ի
 վերուստ են ձեզ բարկացեալք, և
 'ի յերկրէս մարտիրոսքն են ձեզ ցա-
 սուցեալք: Ողորմիմ՝ ողորմիմ սիրե-

լեաց ձերոց, և բազում անգամ ո-
 ղորմիմ՝ անձանց ձերոց: Այլ թէ
 մարդոյ փրկեալ էր զձեզ 'ի ծառա-
 յութեանէ, և դուք անձամբ զան-
 ձինս այլում 'ի ծառայութիւն ար-
 կանէիք, 'ի մեծ բարկութիւն բըր-
 դէիք զառաջին տէրն ձեր: Իսկ արդ
 զնոյն առնիցէք զաստուածասաստ
 հրամանն. ես եմ Աստուած, և չիք
 այլ ոք բայց յինէն, և ոչ զլինի իմ
 այլ ոք լիցի Աստուած. Աստուած
 նախանձոտ եմ ես, հատուցանեմ
 զմեղս հարց յորդիս, մինչեւ յետեմ
 դար: Իսկ եթէ որդիքն արդարք
 վասն հարցն մեղաց ընդունին զա-
 տակումն, յորժամ ինքեանք որ-
 դիքն իսկ մեղիցեն, ոչ ահա միան-
 դամայն զանձանց և զհարցն տայցեն
 'ի միասին:

Դուք էիք մեր ամուր պարիսպ ա-
 պաստանի. յորժամ աստի վտանդ
 հասանէր, առ ձեզ յանդորր ելա-
 նէաք. արդ մեծ ամուրդ այդ հիմն
 'ի վեր տապալեցաւ: Դուք էիք մեր

պարծանս առ Թշնամիսն ճշմարտութեան, արդ դուք էք մեր նախատինք առ նոյն Թշնամիս: Յայժմ վասն ձերոյ ճշմարիտ հաւատոցն և 'ի մեզ փոքր 'ի շատէ խնայէին. և արդ 'ի պատճառս ձեր և զմեզ անողորմ դատին: Ոչ միայն զանձանց դատաստան տալոց էք առաջի ահեղ ատենին Աստուծոյ, այլ և բազմաց ամենեցուն՝ որ 'ի ձեր պատճառս և զնոսս եւս չարչարեսցեն:

Զայս և առաւել քան զսոյն խօսեցան ընդ մեծամեծս աւագանւոյն, և յաւելին ցաւս 'ի վերայ ցաւոց: Յայտնել և ցուցանել նոցա զխորհուրդն ոչ կամէին, լռել և չառնել պատասխանի անհնար էր. հեղձամղձուկ եղեալ մեծապէս յարտասուս հարկանէին: Ընդ նոսին դառնացեալ լսողք և տեսողք յանմխիթար սուգ լինէին ամենեքեան:

Յայնմ ժամանակի քահանայքն՝

որ էին անդէն 'ի զօրուն, առ չժուժալ սրտիցն բարկութեան քակեալ որոշեցան 'ի նախարարացն և յամենայն բազմութենէն. և զմի ոմն դեսպան ձիով առաքեցին փութապէս յաշխարհն Հայոց: Քոյժ 'ի բերան առեալ և զօձիս պատառեալ, հասեալ 'ի Ժողովս եպիսկոպոսացն, մեծապէս յարտասուս հարեալ, կայր և պատմէր զամենայն անցս չարչարանացն. այլ ոչ յայտնէր նոցա զծածկութիւն խորհրդոցն:

Յայնմ ժամանակի սփռեցան եպիսկոպոսքն յիւրաքանչիւր իշխանութիւնս, և առաքեցին զքորեպիսկոպոսս 'ի Կեօղս և յագարակս և 'ի բազում ամուրս լեռնային դաւառացն: Քրդեցին Ժողովեցին զբազմութիւն արանց և կանանց, շինականաց և աղատաց, զքահանայից և զմենակեցաց. խրատ եղին, պնդեցին և արարին զամենեւեան զինուորս Քրիստոսի:

Եւ յառաջին բան խորհրդին այս հաստատեցաւ. Զեռն եղբօր հարաւատի 'ի մերձաւոր իւր լիցի՝ որ անցեալ իցէ ըստ ուխտ պատուիրանին Աստուծոյ. և մի խնայեսցէ հայր յորդի, և մի ակն առնուցու որդի հօր պատուոյն: Աին կռուեսցի ընդ առն ամուսնոյ, և ծառայ դարձցի ընդդէմ տեառն իւրոյ: Սրէնք աստուածային կացեան թագաւոր 'ի վերայ ամենայնի, և 'ի նմին օրինաց ընկալցին յանցաւորք զպատիժս դատապարտութեան:

Եւ իբրեւ այս այսպէս հաստատեցաւ կազմեցաւ, երեւեցան ամենեքեան զինեալք և սաղսւարտեալք, սուր ընդ մէջ և վահան 'ի ձեռին՝ ոչ միայն արանց քաջաց, այլ և կանանց առնականանց:

Իսկ գունդն Հայոց ամենայն օգնականօքն հանդերձ և մոգացն բազմութեամբ յամսեանն չորրորդի եկին հասին յաշխարհն Հայոց, 'ի գիւղաքաղաք մի մեծ՝ որում անուն

էր Անգղ: Բանակեցան, բոլորեցան, զետեղեցան, և յամենայն կողմանց անգր ժողովեցան, և էին անթիւ բազմութիւն:

Եւ եղեւ յետ աւուրց քսան և հնգից, մոգպետն ինքնին մոգօքն հանդերձ հասանէր մեծաւ զօրութեամբ՝ քակել զգրունս եկեղեցւոյն յաւուր միաշաբաթուն. ըզփորձ առնուլ կամէր զառաջարկութեան գործոյն: Իսկ սուրբն Ղեւոնդ երէց միաբանութեամբ առաջին խորհրդակցօքն և բազում ուխտիւ 'ի տեղուջ անդ պատրաստական գիպեցաւ, ոչ ետ թոյլ: Թէպէտ և ոչ էր տեղեկագոյն մտացն ամենեցուն նախարարացն, և ոչ զօրութեան ուժոյ մոգպետին, ոչ ինչեկաց մնաց ամենայն եպիսկոպոսացն, և ոչ առ սակաւ մի համբերանօրէն իշխանին թողացուցանել. այլ բազում ամբօխ աղաղակի զօրացն և մոգացն հասուցանէր: Քանզի վիրդս 'ի ձեռն առեալ՝ զկառա-

փունս մոգացն և մոգպետին ջարդեցին. փախստական յիւրաքանչիւր վանս արկանէին, և ինքեանք զպաշտօնն բարձրացուցեալ յեկեղեցւոյն՝ զտերունական կանոնն կատարէին, մինչեւ 'ի նոյն միաշաբաթին անդադար լինելով:

Եւ յետ այս տափնապի խռովութեանն՝ յամենայն կողմանց յաշխարհէն Հայոց բազմութիւն աւանց և կանանց 'ի տեղին հասանէին: Եւ անդ էր տեսանել զմեծ աղէտ տարակուսին. ոմանք զգերարտօսրն իբր յաղբերականց հոսէին յաչաց իւրեանց. այլքն բարձրաճիւղ աղաղակաւ՝ իբր այն թէ զերկինս դողացուցանէին. իսկ կէսքն խիզախելով և 'ի զէնս ընթանալով՝ զմահ քան զկեանս ընտրէին: Իսկ ոմանք 'ի սուրբ ուխտէ եկեղեցւոյն՝ զուետարանն 'ի ձեռն առեալ, աղօթիւք առ Աստուած կարգային, և այլք ըղձանային զպատառումն երկրին, զի անձանց լիցի դե-

րեզման: Եւ այսպէս շտապ տափնապի 'ի վերայ մոգպետին հասուցանէին: Բազում անգամ աղաչէր զօհնականսն իւր, զի 'ի մահուանէ կարասցեն զնա ապրեցուցանել, և ողջ անգամ անդէն յարքունիս հասուցանել:

Այլ վասն գործոյն յոր եկեալն էր՝ ստիպէր զնոսա և ասէր. Թող գրեմ և ցուցանեմ մեծ թագաւորին, զի 'ի բաց թողացուցանէ զայսպիսի իրաց առաջարկութիւն. զի եթէ ինքեանք աստուածքն եկեսցեն յօգնութիւն, չէ հնար օրինացս մոգութեան 'ի Հայս առնուլ զհաստատութիւն, որպէս զփորձ առ ի միաբանութեան ուխտին եկեղեցւոյ: Զի թէ էին զօրք աշխարհիս մոգք, ոչ ինչ խնայէին սօքա 'ի նոսա սատակմամբ՝ ոչ միայն զարտաքինսն, այլ և յեղբարս և յորդիս և յամենայն մերձաւորս իւրեանց, նա և ոչ յանձինս իւրեանց: Մարդք, որ ոչ 'ի կապանաց զանգի-

տեն, և ոչ 'ի տանջանաց երկնչին, և ոչ 'ի ստացուածոց պատկառին, և որ յետին չարն է քան զամենայն չարիս. մահ քան զկեանս ընտրեն, ո՞վ է որ կարէ նոցա դիմակայ լինել:

Լուեալ իսկ իմ՝ էր 'ի նախնեաց մերոց, եթէ յաւուրս Շապչոյ արքայից արքայի, իբրեւ սկսաւ ուսումնոյ այդ աճել և բազմանալ և ընդ զամենայն երկիրն Պարսից, և եւս անդր յարեւելս հասանել, իսկ որ վարդապետքն էին օրինացն մերոց՝ յորդորեցին զթագաւորն, զի մի բնաւ ամենեւին բարձցին օրէնք մոգութեան յաշխարհէն, ետ հրաման սաստիկ, զի լուեալ գադարեսցէ քրիստոնէութիւնն: Եւ որչափ նա կամեցաւ արգելուլ, եւս քան զեւս աճեցին և բազմացան, և հասին մինչեւ յաշխարհն Քուշանաց, և անտի 'ի հարաւակողմն՝ մինչեւ ի հնդիկս տարածեցաւ:

Եւ այնպէս աներկիւղ և համարձակք էին յաշխարհին Պարսից,

մինչեւ յամենայն քաղաքս աշխարհին եկեղեցի շինեցին, որ զանցուցանէր պայծառութեամբ զթագաւորաբնակ արքունեօքն: Շինէին և վկայարանս իմն անուանեալս, և ըղնոյն զարդ եկեղեցեաց զարդարէին, և յամենայն տեղիս՝ յապատս և յանապատս միայնանոցս շինէին: Եւ իբրեւ ոչ ինչ երեւէր յայտնի օգնութիւն ուստեք, աճելով աճէին և բազմանալով բազմանային, և մարմնաւոր մեծութեամբ մեծանային: Չպատճառս հարստութեան մեք ինչ ոչ գիտէաք. բայց այսչափ ինչ ճշմարտիւ իմանայաք, զի տիեզերք ամենայն զկնի ուսմանց նոցա գնային:

Թէպէտ էարկ 'ի նոսա թագաւորն զձեռն իւր խստութեամբ, և զբազումս կալաւ և չարչարեաց 'ի նոցանէ, և զեւս բազումս մահութեամբ սատակեաց, դառնացաւ և ձանձրացաւ յանձն իւր, և զնոսա ոչ կարաց նուազեցուցանել 'ի բազ-

մոլութենէն: Պարծեալ թէպէտ փակեաց և կնքեաց զգրուես եկեղեցեացն ընդ ամենայն աշխարհն Պարսից, նոքա զամենայն տուն եկեղեցի արարին. և յամենայն տեղոյ զիւրեանց օրէնսն կատարէին: Եւ զանձինս իւրաքանչիւր վկայարանս համարէին, և լաւագոյն զինուածս մարդկեղէնս քան զհողեղէնս հաշուէին: Սուրբ սպանողացն բթեցան, և նոցա պարանոցքն ոչ ձանձրացան. աւարառութք ստացուածոց նոցա աշխատեցան, և աւարն օրքան զօր աճեցեալ բաղմացաւ: Սրտմտեալ էր թագաւորն, և յոյժ դառնացեալ դահիճք բարկուեանն. իսկ նոքա արթունք և զուարթունք, և խնդալից ընդունէին զամենայն հարուածս տանջանացն, և սիրով տանէին զամենայն յափշտակութիւն ընչից իւրեանց:

Իբրեւ ետես թագաւորն եթէ գռոհ տուեալ գիմեցին 'ի մահ իբրեւ խաշինք սուրբք յաղն երկնաւ

ւոր, արգել և կտրճեաց 'ի նոցանէ զհարուածս տանջանացն. և հրաման ետ մոգաց և մոգպետացն, զի մի ամենեւին ոք խուեսցէ զնոսա, այլ հաստատեալ կայցեն աներկիւղութեամբ յիւրաքանչիւր ուսմունս, մոգն և զանգիկն և հրեայն և քրիստոնեայն, և որ այլ բազում կեշտք են 'ի կողմանս կողմանս աշխարհին Պարսից: Եւ ապա ան երկիրն զխաղաղութիւն հաստատուեամբ, և լուեալ դադարեցին ամենայն խռովութիւնք յուզմանց: Քանզի ընդ մերոյ աշխարհին շարժմանն՝ և արեւմուտք եւս մեծապէս շարժեցան, և ամենայն տաճկաստան ընդ նոսին խռովեցան:

Ձայն ահա 'ի լսելոյ դիտեմք. բայց այս որ ես ինձէն աջօք տեսի, թուի ինձ՝ թէ մեծագոյն եւս լինի քան զառաջինն: Արդ դու որ մարդպանդ ես աշխարհիս, պարտ է քեզ հոգ յանձին ունել, գրել և ցուցանել յարքունիս զմիաբանութիւն

բռնութեանս, որպէս աներկիւղութեամբ առ ոչինչ համարեցան ըզհրամանս արքունի: Եթէ չէր մեր աճապարեալ և 'ի փախուստ դարձեալ, միում 'ի մէնջ ոչ տային ապրել: Եւ եթէ անդէն մարդիկ այդպէս բռնացան, եթէ յանկարծ զինուորս եւս ընդ ինքեանս միաբանեցունեն, ո՞ր կարիցէ կալ առաջի դոցա յանդուգն յարձակմանդ:

Ես ահա անտեղեակ էի անբակ ուխտի եկեղեցւոյդ. 'ի միմեանց. զի այլ է՝ զոր լսէ մարդ, և այլ է՝ զոր տեսանէ հաստատուն իւրովք աջօք: Դու որ 'ի մանկութենէ յայդմ օրէնս սնեալ էիր, և ճմարտեալ գիտէիր զպնդութիւնդ մարդկանդ, եթէ առանց բաղում արիւն հեղլոյ դոքա մեզ ոչ տան ձեռն արկանել յեկեղեցիսդ, ընդէր ոչ զայդ ամենայն հաւաստեալ յանդիման չասացեր ցթագաւորն: Քանզի ամենայն նախարարացն աւագ դու էիր, և զբոլոր աշխարհս քեզ յանձն ա-

րարեալ էր մարդպանութեամբ. ընդէր ոչ մեծապէս հոգ տարար յանձն քո: Զի յայլ ժամս իմաստուն էիր, և ես գիտէի. զայս՝ գործ իմաստութեան ոչ գործեցեր: Ապա թէ ոչ, յայտ է եթէ դու 'ի նոցա բանի ես, և քոյով խորհրդով անցուն զայս անցս ընդ իս և ընդ զօրս:

Արդ եթէ այդ այդպէս է, և քեզ կամք չէ ունել զմոգութիւն, մի ինչ պատկառեր դու երկիւղիւ յարքայէ. ես գրեմ և ցուցանեմ 'ի դուռն մովպետան մովպետի և դէրանդարձապետի և մեծ հազարապետին, զի ածցեն զարքայ 'ի հաւանութիւն, որպէս զի 'ի բաց թողացունցէ ըստ առաջին հրամանին. և 'ի կամս մարդկան ապաստան արասցեն, զի առ սակաւ սակաւ ընդեւցին ընդ օրէնս մոգութեանս. զի որք կալցին՝ սիրով երեւեսցին կատարեալ զհրամանս արքունի: Քանզի մարդ է աշխարհս, գուցէ յոր-

Ժամ՝ փնաս ինչ առնիցեն, և ինքեանք ցրուեալ վատնեացին յօտարու թիւն. իսկ յորժամ աշխարհս թափուր լինիցի 'ի մարդկանէս, յայնժամ և քեզ գլխովին մեծապէս փնաս հասանէ յարքունուստ:

Ետ պատասխանի մարդպանն մոգպետին, և ասէ. Ամենայն բանք խրատուդ՝ զոր ասացեր, ճշմարիտ են. բայց զառաջինն զոր չիմացաք՝ տեսեր, և մեծապէս զղջացաք այժմ: Բայց դու արդ զոր ասեմս արտ, և բարիոք թուեսցի քեզ. սակաւիկ մի երկայնամիտ լեր և զխորհուրդս քո արդէլ 'ի բազմաց, բայց արանց՝ որոց էս ասեմ, նոցա յայտնեա. մինչեւ էս ինձ ոյժ ժողովեցից զօր 'ի թիկունս ածեղոյ, և զուխտ եկեղեցւոյդ թերեւս կարացից երկփեղկել: Եւ եթէ զայդ այդպէս արարից, գիտեմ ապա թէ և զհրամանն արքունի կարող եմ կատարել:

Եւ անդէն հրօս հանեալ 'ի Սիւնեաց աշխարհէն, զիւր գունդն ըս-

տուարացոյց 'ի թիկունս օգնականութեան մոգաց և մոգպետին: Եւ ապա սկսաւ ասել. Այլէ դու անգամ մի հրովարտակ 'ի դուռն տուր վասն այրուծիոյն՝ որ յԱղուանսն է տասն հազար, զի 'ի ձմերոց 'ի Հայաս եկեսցեն. և յորժամ զնոսա 'ի ձեռին ունիցիմք, չիք ոք որ եղծանել կարէ զհրամանն արքունի:

Պատասխանի ետ մոգպետն և ասէ ցմարդպանն. Այդ խորհուրդդ արձեալ իմոյ բանիցս ընդդէմ է. քանզի մեք յորժամ բռնութեամբ կռուեսցուք ընդ աշխարհիս, աշխարհս 'ի բաց քանդի, և մեք 'ի սլա տուհասէ չապրիմք. անձանց փնաս, և արքունի մեծապէս զեան:

Եւ ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին ունին գնել նմա մարդպանն, զի սբրտի մոօք կալեալ էր զսպարսկական օրէնսն: Սկսաւ այնուհետեւ պատրել զոմանս կարասուով և զոմանս ողորական բանիւք. զաւմիկն ամենայն՝ ահեղ բանիւք սպառնացեալ

սրտաթափ առնէր: Հանապազորդ առատացոյց զռոճիկսն տաճարին, և յերկարէր զնուազան ուրախութեան, մաշելով զերկայնութիւն գիշերացն յերգս արբեցութեան և 'ի կաքաւս լկտութեան. քաղցրացուցանէր ոմանց զկարգս երաժշտական և զերգս հեթանոսականս. մեծապէս գոհութիւն մատուցանէր օրինաց թաղաւորին: Իերեալ էր և յարքունուստ բազմութիւն կարասւոյ, և միում միում կաշառ գաղտ խթէր 'ի պատճառս պարգելի և պատուոյ. և բազում նենգութեամբ զանմեղ մարդիկ հրապուրէր և յինքն արկանէր:

Իսկ զայս ամենայն իբրեւ տեսին սուրբ եպիսկոպոսունքն, եւս քաջ դրդեալ յորդորեցան 'ի նոյն միաբանութիւն, և հնարագէտ իմաստութեամբ ընդ երկուս բաժանեցին զբանակն: Մանաւանդ իբրեւ հաստատեալ գիտացին 'ի միտս իւրեանց, եթէ անօրէն իշխանն Սիւ-

նեաց զօրհասական վերսն 'ի յոգիսն ընկալեալ էր, խորշեցան մերժեցան և 'ի բաց փախեան 'ի նմանէ:

Խորհուրդ արարեալ 'ի գիշերի միում ամենայն ուխտին բազմութեամբ, կոչեցին և զսպարապետն զօրաց 'ի խորհուրդն. հարցին և քննեցին և 'ի վերայ հասին մտացն անշարժութեան, որոյ ոչ սակաւ մի թերացեալ էր 'ի սիրոյն Քրիստոսի: Եւ միաբան աղօթս արարեալ 'ի վերայ նորա, վերստին ընկալան զնա յառաքինութիւն: Եւ նովաւ որսացեալ զբազումս 'ի նոյն միաբանութիւն, որք ոչ էին քակեալ յառաջին միաբանութենէն, եկին և ժողովեցան գունդ զօրաց բազմաց: Եւ եւս առաւել հեռագոյն զատան 'ի մոգացն և 'ի մոգպետէն և յանօրինէն վասակայ:

Իսկ նա այնչափ յիմարեցոյց և ափշեցոյց զմիտս մոգպետին, մինչեւ չէտ նմա իմանալ զեւս իրացն: Սկսաւ բաշխել մոգս 'ի տունս նա-

խարարացն և մեծամեծ ռոճիկս կարգել, զոհել պատրուճակս, և բռնաբար կնքաւոր մարդկանն տալ ուտել միս յաղածոյ, և երկիր պագանել արեգական: Իբրեւ սկսաւ բազմանալ ընդ ամենայն աշխարհն այնպիսի պղծագործ խառնակութիւն, յանդգնեցան և եւս կանայք փշտիպանացն յաւուր կիրակէի անցուցանել զճրագունս եկեղեցւոյն և պատառել զհանդերձս հաւատաւոր կանանցն:

Զայս գուժկան աղմկի իբրեւ տեսին միաբան սուրբ եպիսկոպոսունքն, զաւետարանն 'ի ձեռն առեալ հասին և անկան առանց հարցանելոյ 'ի վանս սպարապետին, ուր ժողովեալ էին զօրքն Հայոց: Համբարձին զձայնս իւրեանց և ասեն. Աղաջեմք զձեզ զամենեսեան սուրբ աւետարանաւս, եթէ ձերով խորհրդիւ գործէ զայն անօրէնութեան չարիս մարդպանն և մոգպետն, նախ զմեր պարանոցս հա-

տէք, և ապա յեկեղեցին ձեռնարկեցէք. ապա թէ առանց ձեր կամաց նոքա զայն չարն գործեն, այսօր խնդրեսցի վրէժդ այդ 'ի նոցանէ:

Իսկ որք էին 'ի ներքս 'ի վանս սպարապետին՝ յոտն կացին, միաբան համբարձին զձայնս իւրեանց առ Աստուած և ասեն. Դու, Տէր, սրտագէտ ամենեցուն, ոչ ինչ պիտի քեզ վկայութիւն 'ի մարդկանէ. եթէ խոտորեալ իցեմք 'ի քէն սըրտի մտօք, զայն դու ինքնին քաջ գիտես, այսօր իսկ գատեա զմեզ ըստ մեզաց մերոց: Ապա եթէ հաստատուն կամք յուխտի սուրբ աւետարանիս, դու, Տէր, լեր մեր օգնական այսօր, և տուր զթշնամիսն ճշմարտութեան 'ի ձեռս մեր, զի արասցուք ընդ նոսա ըստ կամաց մերոց:

Զայս իբրեւ ասացին, ամենեքեան զգլուխ զգետնի հարկանէին. և ողջունեցան յաւետարանէն և

յեպիսկոպոսացն: Իսկ մի ոմն 'ի նախարարացն որ անդր գիպեցաւ, էր 'ի նոցա խորհրդի, և ոչ միաբանեաց ընդ նոսա 'ի մեծ վկայութիւնն. և անդէն առ ժամայն 'ի նոցունց 'ի տեղւոջն քարկոծեցաւ, և ահ մեծ անկաւ 'ի վերայ ամենեցունց:

Յայնժամ ամենեքեան 'ի նախանձ բարկութեան բրդեցան, մինչեւ աւանդայն տեսողացն երկամունքն դուլային, որք առ ոչինչ համարեցան զպարգեւս արքունի, և առ ոսն հարին զհրամանս ահագինս: Ընթացան վաղվաղակի 'ի զէնս իւրեանց, վառեցան կաղմեցան զգիշերն ամենայն, և ընդ ծագել արեգական ըզգունդն յերիս մասունս բաժանեալ 'ի բանակն արկանէին: Գունդն առաջին յարեւելից կուսէ, և գունդն երկորորդ յարեւմտից կողմանէ, և գունդն երրորդ 'ի հիւսիսոյ կողմանէ, շուրջանակի 'ի մէջ առեալ փակեցին զբազմութիւն բանակին. և

զբազումն կոտորեցին, և զեւս բազմագոյնս կապեցին զերեւելի մարդիկ, և արկին 'ի բերդս ամուրս ընդ իւրեանց իշխանութեամբ: Նշառ և զապուռ զաւար բանակին 'ի մի վայր ժողովեալ պահէին իբր հրամանաւ արքունի:

Իսկ զմարդսնն ձերբակալ արարեալ, և միաբանէր ընդ նոսա երդմամբ՝ հաստատուն կալ յուստին, զղջանայր զառաջին քակումն 'ի նոցանէ: Անկանէր սպաշխարութեամբ յոտս սուրբ եպիսկոպոսացն, և աղաչէր խաղապատելով՝ զի մի մերժեալ ընկեսցի առ 'ի նոցանէ: Կրկնէր և երեքկնէր զանսուտ երդումն առաջի բազմութեանն 'ի սուրբ աւետարանն, դրէր և կնքէր զերդումն և կապէր զաւետարանէն. և աղաչէր՝ զի յԱստուծոյ յայտնեսցի վրէժինդրութիւնն, և մի նոքա մարդկաբար սատակեսցեն զնա: Իսկ նոքա թէպէտ և հաստատեալ գիտէին զենգաւոր

կեղծաւորութիւնն նորա , և թէ խաբէութեամբ զառնայ անդրէն 'ի չին մոլորութիւնն, ոչ ինչ փոյթ առնէին ձեռն արկանել 'ի նա վասն առաջին յանցանացն, այլ սուրբ աւետարանին թողին 'ի գառապարտութիւն:

Իսկ որք եկեալ էին յաւարի առնուլ զսուրբ գանձս եկեղեցւոյն, ահամայ եզին զանձինս և զաւարիւրեանց առաջի սուրբ եպիսկոպոսացն և ամենայն զօրացն. և եղծեալ ապականեցաւ հրաման թագաւորին: Եւ յաջողեալք զօրութեամբն Աստուծոյ՝ աղաղակէին և ասէին գոհանալով արք և կանայք և ամենայն ռամիկ բազմութիւնն. Պատրաստ եմք 'ի հալածել և 'ի մեռանել և յամենայն նեղութիւնս և 'ի չարչարանս վասն սուրբ եկեղեցեաց, զոր աւանդեցին հարքն մեր առաջինք՝ զօրութեամբ գալստեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որով վերստին ծնաք 'ի մի յոյս հա

ւատոցն մկրտութեամբ 'ի Քրիստոս Յիսուս. ըստ նմին նմանութեան կամիմք չարչարանօք և արեամբ նորոգել զանձինս: Քանզի հայր մեր՝ զսուրբ աւետարանն գիտեմք, և մայր՝ զառաքելական եկեղեցի կաթող'իկէ. մի ոք չար անջրպետ 'ի մէջ անկեալ՝ զմեզ քակեսցէ 'ի սմանէ:

Ոչ երեւէր այնուհետեւ առաւել տէր քան զծառայ, և ոչ ազատ փափկացեալ քան զգեղջուկ վշտացեալ. և ոչ ոք քան զորք նուաղեալ 'ի յարութենէ: Մի սիրտ յօժարութեան ամենեցուն արանց և կանանց, ծերոց և տղայոց և ամենայն միաբանեւոց 'ի Քրիստոս: Քանզի առ հասարակ զմի զինուորութիւն զինուորեցան, և զմի ագան զրահս հաւատոց պատուիրանին Քրիստոսի, և միով գօտեաւ ճմարտութեան պնդեցին զմէջս արք և կանայք:

Ընկեցեալ կայր այնուհետեւ ոս

կի, և ոչ ոք առնոյր իւր առանձինն արծաթ. և արհամարհեալ առանց ագահութեան, անարգեալ պատուական հանգերձք առ 'ի զարդս մեծարանաց: Նա՛ իւրաքանչիւր ստացուածք ոչ ինչ համարէին յաչս իւրեանց ստացողին. տեսանէին զանձինս իւրեանց իբրեւ զմեռեալ գիակունս, և զիւրաքանչիւր գերեզմանս ինքեանք փորէին. և կեանք իւրեանց 'ի մահ համարեալ էին և մահք իւրեանց անշուշտ կեանք:

Բայց այս բարբառ ստեպ ստեպ ընթանայր. Քաջութեամբ միայն մեռցուք, զանուն և զոգիս եւեթ ժառանգեացուք. զի կենդանի իցէ 'ի մեզ Քրիստոս, որում գիւրին է միւսանգամ նորոգել զմեզ 'ի հողոյ զամենայն զյառաջագոյն զննջեցեալն, և հատուցանել իւրաքանչիւր ըստ գործս իւրեանց:

Չայս և առաւել քան զսոյնս խօսելով, և մխիթարելով զանձինս և զմիմեանս, դարձեալ միւսանգամ

զինուորքն պատրաստեցին զզէնս իւրեանց, և աղօթականքն անդադար լինէին յաղօթսն իւրեանց. և պահողքն ճգնէին 'ի պահս իւրեանց: Ձայնք պաշտօնէիցն 'ի տուէ և 'ի գիշերի անհատ էին 'ի սուրբ սաղմոսն. ընթերցուածք աստուածային կտակարանացն ոչ երբեք առնուին դադարումն յամենայն ժամ, սոյնպէս և մեկնիւքն 'ի մխիթարութիւն երկնաւոր վարդապետութեանն:

Յայնմ ժամանակի դարձեալ յարձակեցան 'ի վերայ բերդիցն և աւանաց, զոր ունէին պարսիկքն 'ի տեղիս տեղիս, յամրոցս աշխարհին. տապալէին քանդէին զբնակուածիւնս նոցա: Առաջին զմեծն Արտաշատ հանգերձ աւանօք իւրովք. և առնուին զանմատոյց ամուրսն՝ զԳառնի քաղաքն, զԱնին, զԱրտագերս, և զաւանս իւրեանց. զԵրկայնորդսն և զԱրհնին, և զաւանս իւրեանց. զԲարձրաբուղն, զԽորաւ

նիստն, զԾախանիստն, զանկասկա-
ծելի Ողականն, և ընդ նոսա և զա-
ւանս իւրեանց. զԱրբանեալն, ըզ-
վանն աւան, ընդ նմին և զաւանսն
իւր. զԳրեալն և զԿապոյտն, զՈ-
րոտն և զՎասակաշատն:

Զամենեալն զայս իւրաքանչիւր
գեղիւք և ագարակօք, զօրօք և զօ-
րագլխօք 'ի նմին ամի առեալ տա-
պալէցին, և 'ի գերութիւն վարեցին
զարս և զկանայս ընչիւք և ստա-
ցուածովք, հանգերձ պատուական
գանձիւք և նոցին սպասուք: Տա-
պալէին քանդէին զշինուածսնոցա,
և այրէին կիզուին զտունս պաշտօ-
նարկի և պաշտաման կրակի: Սըր-
բէին զպղծութիւն կռապաշտու-
թեանցն, և առնուին զկահ և զկազ-
մածս ատրուշանացն, բերէին և դը-
նէին 'ի սուրբ եկեղեցւոյն. և 'ի
ձեռն սուրբ քահանայիցն նուիրէին
'ի սպաս տերունական սեղանոյն:
Եւ փոխանակ սնոտի պաշտամանցն՝
զոր տապալէցին յամենայն տեղիս

հեթանոսացն, զփրկական խաչն
Քրիստոսի կանգնէին. զամենա-
սուրբ սեղանն ուղղէին, և զկենդա-
նարար խորհուրդն կատարէին սըր-
բութեամբ. պաշտօնեայս և քահա-
նայս 'ի տեղւոյն կացուցանէին:
Յուսով հաստատեալ խնդայր ամե-
նայն երկիրն առ հասարակ:

Եւ մինչ դեռ յայսմ մեծի առա-
քինութեան կատարեալ գործէին
զգործ նահատակութեանն, երեւեր
իմն 'ի վերայ ամենեցուն աստուա-
ծային շնորհք. քանզի առանց հրա-
մանի 'ի զօրացն Հայոց, յարեւելից
կողմանէ աշխարհին, յարձակեցան
ոմանք յԱտրպատական աշխարհն,
և 'ի տեղիս տեղիս բազում վնաս ա-
րարին՝ առնլով և աւերելով և քան-
դելով զբազում ատրուշանս:

Իսկ որ 'ի մեծ ամուրսն անկա-
նէին, իաջանչան արարեալ 'ի վե-
րայ զօրուն յարձակէին. որ և եր-
կու մեծամեծ բերդացն պարիսպն
առանց ուրուք մերձեանալոյ անկեալ

կործանեցան. մինչեւ ամենայն բընակչաց երկրին զահի հարեալ 'ի մեծ նշանէն, ինքեանք ինքեանց ձեռօք զկրակատունսն այրէին. ուրանալով զօրէնս մոգութեանն՝ խոտովանէին 'ի սուրբ աւետարանն:

Եւ այլ մեծամեծ աշողութիւնք կատարէին 'ի ձեռն զօրականին. քանզի ուր ոչ էր ականալութիւն, եթէ զանուն Աստուծոյ որ յիշեացէ, արհաւիրք մեծ անկանէին 'ի վերայ նոցա. և ամենայն մարդ պատմէր ընկերի իւրում՝ տեսիլս նորս և զարմանալիս: Սոյնպէս և աստեղք 'ի յերկինս երեւէին յոյժ լուսալիր պայծառացեալ, զոր ոչ ունէին յառաջին բնութեանն: Եւ ամենայն տղայք աշխարհին իբրեւ զարս պատերազմողս խիզախէին:

Եւ ահա յետ աւուրց բազմաց եկն եհաս հազարապետն Աղուանից սուրբ եպիսկոպոսաւ աշխարհին, մեծաւ տագնապաւ փութութացանէր զզօրսն ասելով. Գունդ Պար-

սից, որ էր 'ի կողմանս աշխարհին Հոնաց, դարձաւ այսրէն, եկն եւ մոռտ յաշխարհս մեր. և բազում եւս և այլ այրութի՝ որ 'ի դրանէ եկն: Եւ թող զայս ամենայն, այլ երեք հարիւր մոգ վարդապետ ածեալ ընդ իւրեանս, պառակտեցին զաշխարհն, և զոմանս ոմանս յինքեանս արկին, և կամէին յեկեղեցին ձեռն արկանել. և հրամանաւ Թագաւորին ստիպէին զամենեւեան և ասէին. Եթէ կամօք յանձն առնուք զօրէնսն, պարգեւս և պատիւս գտանէք 'ի նմանէ, և թողութիւն հարկացն յարքունուստ լիցի ձեզ. ապա թէ կամօք չառնէք, հրաման ունիմք 'ի գեօղս և 'ի քաղաքս շինել ատրուշանս, և զվաւանկան կրակն 'ի ներքս դնել, և կացուցանել մոգս և մոգպետս օրէնսդիր ամենայն աշխարհիդ: Եւ եթէ ստամբաւ կեալ որ ընդդէմ դարձցի, ինքն մահու պատուհաս ընդունի, և կին և որդիք այնպիսւոյն անաշխարհիկ եղեալ յարքունիս երթիցեն:

Իսկ գունդն Հայոց իբրեւ լուաւ զայս գոյժ դառնութեան, ոչ ինչ թուլացեալ Լբան 'ի քաջութենէն. այլ դարձեալ համագունդ ժողով լինէր ամենայն աշխարհին վասն գուժաբեր հրեշտակացն, որ հասին առ նոսա: Եւ միաբան քաջալերս տուեալ՝ արձակեցին զնոսա, զի առ ժամանակ մի զնոսա պատիր խաբէութեամբ կալցեն, զի խափանեսցին 'ի չար կամացն, չձեռնարկել 'ի սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն իւրեանց. և զօրութեամբն Աստուծոյ խորհուրդ 'ի մէջ առեալ իրացն հնարիւք ելա խնդրէին:

Յայնմ ժամանակի զմի ոմն 'ի մեծ նախարարացն, 'ի տոհմէն գնուհեաց Ստոմ, ճեպով առաքեցին յերկիրն արեւմտից ցուցանել զայս ամենայն խորհուրդ զչարիմաց թագաւորին արեւելից. միանգամայն և պատմել զիւրեանց քաջութիւն աւրութեանցն, զոր գործովք կատարեցին՝ առ ոտն հարկանելով զհրա.

մանն ահեղ, և մեծապէս սատակումն 'ի վերայ մոգացն հասուցանել. խնդրել 'ի նմանէ օգնականութիւն սատարութեան, և եթէ նա կամեսցի՝ նմա իսկ մտանել 'ի ծառայութիւն: Եւ այս է պատճէն հրովարտակին զոր գրեցին առ Թէոդոս կայսր.

Յովսէփ եպիսկոպոս բազում եպիսկոպոսակցօք իմովք և ամենայն զօրք Հայոց, Վասակ մարզպան և Ներշապուհ ռմբոսեան հանդերձ սպարապետաւս և ամենայն մեծամեծ նախարարօք՝ առ մեծանունդ Թէոդոս կայսր, բազմացի ողջոյն մեր առ քեզ և ամենայն զօրաց քոց, որ խաղաղասէր մարդասիրութեամբ ձերով տիրէք ծովու և ցամաքի, և չիք ոք յերկրաւորացս՝ որ ձերում անարգել տէրութեանդ ընդդէմ դառնայցէ: Որպէս մեք իսկ ունիմք զանսուտ յիշատակաւսնսն զառաքելնի նախնեացն ձե.

րոց. ունեւորւ զՆերոսէ՝ անցին և տիրեցին և ասիացւոց կողմանցն 'ի սահմանացն Սերաց մինչեւ 'ի կողմանս Փաղերովնի, և ոչ ոք գտաւ ստամբակեալ և ելանել ըստ ձեռննոցա:

Եւ յայնչափ մեծ իշխանութեան՝ դաստակերտ մեծ և սիրելի զՀայոց աշխարհս անուանէին: Վասն որոյ և նախնին մեր Տրդատիոս յիշելով զառաջին սէրն ձեր, որ 'ի աղայութեան փախուցեալ 'ի հայրասպան մարդախողխող հօրեղբարցն իւրոց՝ ապրեալ սնաւ յերկրիդ Յունաց, և 'ի ձէն՝ թագաւորեալ տիրէր հայրենի աշխարհիս, սոյնպէս և ըզհաւատսն որ 'ի Քրիստոս՝ ընկալեալ 'ի սուրբ եպիսկոպոսապետէն Հռովմայ, լուսաւորեաց զխաւրային կողմանս հիւսիսոյ. զոր և այժմ կամին 'ի մէջ կորզել հանել խաւարասէր որդիքն արեւելից:

Եւ մեք 'ի ձեր քաջութիւն արուածեանդ խիղախեալ, էր ինչ՝ որ ընդ-

դէմ դարձաք նոցա հրամանացն, և բազում այն է՝ որ արդ առաջի պատրաստեալ եմք: Ընտրեցաք ըզմահ աստուածպաշտութեամբ քան զկեանս ուրացութեամբ. եթէ դուք եւս 'ի ձեռն առջիք զմեզ, ահա կրկին կենաց դիպեցաք և ոչ մի անգամ մահու: Եւ եթէ սակաւիկ մի հեղգայք, դուցէ բազում և այլ աշխարհաց հասանիցէ տապ բոցոյ սորա:

Եւ իբրեւ յանդիման եղեն մեծի թագաւորին, և ընթերցան զգիր պաղատանաց Հայոց աշխարհին և զյիշատակարանսն նախնեացն, բազում մատենեք 'ի մէջ եկեալ ընթերցան, որ զնոյն ուխտ հաստատութեան 'ի ներքս գտանէին: Եւ մինչ դեռ երանելին թէոգոս հարցանէր զամենայն սինկլիտոսն, և հնարս իրացն կամէր գտանել խաղաղութեամբ, և հոգ տանէր մեծաւ յօժարութեամբ, զի մի եկե-

ղեցիքն արեւելից յափշտակեսցին յանօրէն հեթանոսացն, 'ի նմին ժամանակի հաւանդէն վաղվաղակի հասանէր վախճան կատարածի կէնաց նորա, և կարի չար խափան լինէր գործոյն օգնականութեան:

Եւ թագաւորէ փոխանակ նորա Մարկիանոս կայսր, և 'ի ձեռն վատ թար արանց խրատողացն իւրոյ ծառայիցն, Անատոլէայ՝ որ սպարապետն էր, և Եփլ'ալիոս ասորի, երկոքեան անարգք և վատթար արանց, միանգամայն և անաստուածք. 'ի նոցա բանս ելեալ թագաւորն, ոչ կամէր անսալ միաբան ուխտին հաւատոց, որ ամենայն ու ժողի իւրեանց ընդդէմ՝ կացեալ էին չարութեանն հեթանոսաց: Իսկ անարիս այս լաւ համարէր պահել զուխտն հեթանոսաց վասն մարմնական խաղաղութեան, քան պատերազմակից լինել ուխտին քրիստոնէութեան: Վասն այսորիկ փութացաւ արձակեաց դեսպանս առ

Թագաւորն Պարսից զնոյն Եփլ'ալիոսն, և եմուտ ընդ նմա յուխտ հաստատութեան՝ ձեռնթափ լինել 'ի զօրացն Հայոց զօրու և զինու և ամենայն օգնականութեամբ:

Եւ իբրեւ այսպէս հաստատեցաւ, և հատաւ օգնականութիւն յուոյ նոցա 'ի մարդկանէ, գարձեալ սուրբ եպիսկոպոսքն քաջալերել սկսան զանձինս և զօրսն Հայոց: Թէպէտ և հայէին յիւրեանց սակաւութիւնն և յերկոցունց թագաւորացն միաբանութիւն, ոչ ինչ վատարտեալ զօղային, այլ ըստ առաջին ուխտին խիզախէին և աւելին. Պատրաստ եմք 'ի սպանանել և 'ի մեռանել. գիւրին է Աստուծոյ սակաւութեամբ զբազմաց գործ գործել, և անարգօք զմեծամեծ իրս կատարել:

Թէպէտ և ոչ ունէին թագաւոր առաջնորդ, և ոչ յարտաքուստ օգնական զոք յօտարաց, սակայն անձանց առաքլնութեամբ և սուրբ

վարդապետաց մխիթարութեամբ
համագունդ ամենայն զօրօք նախա-
րարացն յիւրաքանչիւր տանէ 'ի
մի վայր գային հասանէին վաղվա-
ղակի. բազում և այլ այրուծի, որ
յարքունի տանէ անտի էր: Եւ զա-
մենայն զօրսն յերիս գունդս բաժա-
նէին: Զգունդն առաջին տային ցը-
ներշապուհս ռմբոսեան, և գումա-
րէին զնա պահապան աշխարհին,
մերձ 'ի սահմանս Ատրպատական
աշխարհին: Եւ զգունդն երկրորդ
տային 'ի ձեռն Վարդանայ զօրա-
վարին Հայոց՝ անցանել ընդ սահ-
մանս Վրաց 'ի վերայ մարզպանին
Ճորայ, որ եկեալ էր աւերել զե-
կեղեցիսն Աղուանից: Իսկ զգունդն
երրորդ տային 'ի ձեռն Վասակայ
իշխանին Սիւնեաց, որ ոչ 'ի բաց
կացեալ էր յուխտէն հեթանոսաց
ըստ ներքին խորհրդոցն իւրոց:

Ընտրեաց և առ ընդ իւր զորոց
գիտէր զթուլութիւն հաւատոցն ու-
ցա. զիշխանն Բագրատունեաց զօ-

րօք իւրովք, զիշխանն Խորխոռու-
նեաց զօրօք իւրովք, զիշխանն Ա-
պահունեաց զօրօք իւրովք, զիշ-
խանն Վահեունեաց զօրօքն իւ-
րովք, զիշխանն Պալուսեաց զօրօքն
իւրովք, զիշխանն Գաբեղենից զօ-
րօք իւրովք, զիշխանն Ուրծայ զօ-
րօքն իւրովք: Եւ զայլս բազում
զօրս յարքունի տանէն հարկ յինքն,
և զսեպուհս ոմանս յայլմէ տոհմէ:
Եւ խորամանկ խաբէութեամբ գա-
րանամուտ լինէր յամուրս իւրոյ
աշխարհին, 'ի պատճառս կեղծա-
ւորութեամբ՝ եթէ ընդ ճապուկ
անդր անցանէ 'ի վերայ դնդին
Պարսից՝ հալածականս առնել յաշ-
խարհէն Աղուանից:

Իսկ նա յամրածածուկ հաւալու-
ցէն ճեպով գեսպանս արձակէր առ
գունդն Պարսից. Ահա՛ աւագիկ
բակեցի զմիաբանութիւն ուխտիս
Հայոց, և ընդ երիս կողմանս ըզ-
գունդն քայքայեալ բաժանեցի:
Զգունդն առաջին հեռացուցի 'ի

կողմանս Հերայ և Զարաւանդայ. և գունդս երկրորդ ընդ իմով ձեռամբ է, որոց ոչ ինչ տամ ինաս առնել զորաց արքունի: Եւ զայլ ամենայն, որ այր կռուոյ յաշխարհի տատ գըտանէր, ցանեցի ցրուեցի ընդ ամենայն միջոցս աշխարհիս: Բայց ըզգունդն երրորդ արարի ընդ Վարդանայ յԱղուանս՝ սակաւաձեռն և ոչ բազմաթիւ: Եւ Համարձակ ընդ առաջ նորա, և մի զանգիտեր ամենեւին տալ պատերազմ. գիտեմ՝ զի 'ի պարտութիւն մատնին առաջի քոյոյ մեծի զօրութեանդ:

Զայս գրեաց և եցոյց մարդպանին, որում անունն էր Սեբուխտ: Իսկ նա իբրեւ լուաւ զայս ամենայն զքաջաբերս 'ի Վասակայ, և ստուգեալ Հաստատեաց 'ի միտս իւր, եթէ սակաւաձեռն գնդաւ գայ ըսպարապետն Հայոց 'ի վերայ նորա, ոչ եկաց մնաց 'ի կողմանս Ճորայ. այլ կուտեաց զամենայն բազմութիւն զօրու իւրոյ, և փութանակի

անցանէր ընդ մեծ գետն Կուր առնուն, և պատահէր նմա մերձ 'ի սահմանս Վրաց Հանդէպ Խաղխաղ քաղաքի, որ ձմերոց էր թագաւորաց Աղուանից: Անցանէր բաւանդակէր ամենայն զօրօք իւրովք, ռազմարարեալ զբոլոր մեծութիւն դաշտին 'ի ներքս փակէր, զինեալք և վառեալք ամենայն պատրաստութեամբ 'ի մարտ պատերազմի ընդգէմ գնդին Հայոց:

Իսկ քաջն Վարդան և ամենայն զօրքն, որ ընդ նմա էին, իբրեւ տեսին զբազմութիւն պատրաստութեան գնդին Հեթանոսաց, Հայեցան և յիւրեանց սակաւութիւնն, թէպէտ և կարի յոյժ նուազունք էին քան զնոսա, ոչ ինչ զանգիտեցին առ յոյժ բազմութենէն, այլ Հասարակ միաբանեցին և Համբարձին յերկինս զձեռս իւրեանց, ազաղակէին և ասէին. Դատեա, Տէր, զայնոսիկ՝ ոյք դատին զմեզ մարտիր ընդ այնոսիկ, որ մարանչինս

ընդ մեզ, զինու և ասպարաւ քով
օգնեա մեզ: Շարժեա և դողացո
ղգունդագունդ բազմութիւն անօ-
րինացս. ցրուեա և վառնեա զչար
միաբանութիւն թշնամեաց քոց ա-
ռաջի. քոյոյ փրկական մեծի նշանիս,
և տուր 'ի ձեռն սակաւուցս զբա-
ջութիւն յաղթութեան 'ի վերայ
անհնարին բազմութեանս: Ոչ 'ի
պարծանս անոտի փառաւորու-
թեան անօգուտ վաստակոյ ինչ ա-
ղաչեմք՝ յաբաճութիւն ընչասիրու-
թեան զանցաւոր մեծութիւն կապ-
տելոյ, այլ զի ծանիցեն և գիտա-
ցեն ամենեքեան այնոքիկ՝ որ հնա-
զանդին սուրբ աւետարանին քա-
րողութեան, եթէ դու ես Տէր կե-
նաց և մահու, և 'ի ձեռս քո է
յաղթութիւն և պարտութիւն:
Եւ մեք պատրաստ եմք 'ի մեռանել
վասն քո սիրոյդ. և եթէ սպանա-
նել եւս հասանէ զնոսա, եղիցուք
վրէժինդիրք ճմարտութեանն:

Եւ զայս ասելով՝ խուժե արա-

րեալ յարձակէին, և զաջ թեւն
բեկեալ՝ զձախոյ կողմամբն արկեալ,
և սրոյ ճարակ զամենեսեան տային
ընդ երեսոս դաշտին, և փախտա-
կան առնէին մինչեւ յամուր տեղիս
մայրեացն առ խորագոյն դարիւքն
Լոփնաս գետոյ: Ուր ընդգէմ դար-
ձեալ թագաւորազանց ոմանց բա-
ղասական արքայի, ընկեցին զոմի 'ի
ձիոյ 'ի նախարարաց Հայոց, 'ի գըն-
դէն Դիմաքսէնից զՄուշ սպանին,
և զԳաղրիկ վիրաւորեցին:

Յայնմ տեղու զէտ ալն 'ի վեր
ամբառնայր Արշաւիր Արշարունի,
գոչէր առիւծաբար և յարձակէր
վարազաբար, հարկանէր և սատա-
կէր զՎուրկն քաջ զեղբայր թա-
գաւորին Լփնաց, և զբազում համ-
հարդս նորին ընդ նմին սատակէր:
Եւ այնպէս ամենեքեան առ հասա-
րակ այր զախոյեան իւր յերկիր
կործանէր: Եւ առ յոյժ յանդուգն
յարձակմանն՝ յոլովագոյն այն էր
զոր գետամոյնս առնէին քան զան-

կեալսն սրոյ 'ի ցամաքի: Ի բազմու-
թեանէ դիականցն անկեւոյ՝ յստակ
ջուրք գետոյն յարիւն դառնային,
և ոչ գտանէր ոք ամենեւին 'ի նո-
ցանէ ապրեալ և թաքուցեալ յան-
տառախիտ մայրիս դաշտացն: Բայց
մի ոմն 'ի զօրականէ թշնամեացն՝
զինու հանդերձ ելեալ 'ի նիւս երի-
վարին անցանէր ընդ մեծ գետն,
մաղապուր պրծեալ 'ի պատերազ-
մէն՝ գոյժ տանէր 'ի մնացեալ բուն
բանակն, որք փախստական անկա-
նէին 'ի մեծ շահաստանն:

Յայնմ ժամանակի զօրքն Հայոց
կատարելով զմեծ դործ պատերազ-
մին, դիակապուտ դառնային, ժո-
ղովէին զբազում աւար բանակին,
և կողոպտէին զանկեալ դիակունսն,
և կուտէին բազում արծաթ և ոս-
կի, զգէնս և զզարդս զարի արանց
և զքաջ երիվարաց:

Ի արձեալ յարձակէին ոչ սակաւ
քաջութեամբ 'ի վերայ բերդիցն և
քաղաքացն, զոր ունէին Պարսիկքն

յաշխարհին Աղուանից. հօրապետ
մարտնչելով և այրելով զամուրս
արգելանաց նոցա, և զերամս ե-
րամս մոգացն՝ զոր պատրաստական
ածեալ աշխարհին գայթակղու-
թիւն, սւր և գտանէին յամուրս
ամուրս վայրացն, սրոյ ճարակ
տուեալ՝ դնէին գէշ թռչնոց երկ-
նից և գազանաց երկրի: Սրբէին ըզ-
տեղիսն յամենայն պղծագործ զո-
հիցն, և փրկեալ աղատէին զեկեղե-
ցիսն յանհնարին նեղութենէն:

Եւ բազումք 'ի նախարարացն Ա-
ղուանից և յամենայն շինականացն,
որք վասն անուանն Աստուծոյ յը-
րուեալ և վատնեալ էին յամուրս
լերանց Կապկոհի, իբրեւ տեսին
զաջողութիւն գործոյն՝ զոր կատա-
րէր Աստուած 'ի ձեռն գնդին Հա-
յոց, գային ժողովէին և նոքա, և
խառնէին 'ի զօրս նոցա. և միաբանք
և հաւասարք կցորդք լինէին գոր-
ծոյն նահատակութեան: Խաղային
գնային այնուհետեւ 'ի վերայ պա-

հակին Հոնաց, զոր ունէին բռնու-
թեամբ պարսիկքն. առնուին քան-
դէին զպահակն, և կոտորէին ըզ-
ջօրսն՝ որ 'ի ներքս բնակեալ էին. և
զգուռնն տային 'ի ձեռն Վահանայ,
որ էր յազգէ Թագաւորացն Ս-
ղուանից: Եւ յայսր ամենայն քա-
ջութեան վերայ ոչ ոք անկեալ վի-
րաւորեցաւ ամենեւին 'ի նոցանէ,
բայց 'ի միոյ երանելոյ որ կատարե-
ցաւ նահատակութեամբ 'ի մեծ
պատերազմին:

Եւ անդէն 'ի նմին տեղւոյ զայրն՝
որում զգուռնն յանձն արարին,
լինոյն դեսպանս արձակեցին յաշ-
խարհն Հոնաց, և 'ի բազում յայլ
ազգս բարբարոսաց, որ համագործք
էին Հոնաց աշխարհին, բանս դնել
ընդ նոսա և ուխտ հաստատել՝ ան-
քակութեամբ ունել զմիաբանու-
թիւնն: Իսկ նոքա իբրեւ զայն ամե-
նայն լուան, փութապէս վաղվաղա-
կի հասանէին 'ի տեղին, և ականա-
տեսք լինէին գործոյն յաղթու-

թեան: Եւ ոչ ինչ յապաղեցին երգ-
մամբ յուխտ մտանել ըստ կարգի
իւրեանց օրինաց. յանձն առին և
զերդումն բրիստոնէից, պահել
ընդ նոսա հաստատութեամբ զմիա-
բանութիւն:

Իսկ իբրեւ զայս կատարեցին և
արարին իւրեանց մեծապէս հաս-
տատութիւն, և դեռ անդէն 'ի
տեղւոյն ղետեղեալ էին խաղաղու-
թեամբ, գութկան հասանէր յաշ-
խարհէն Հայոց, զճակատ հարեալ
և զօձիս պատառեալ վասն ապրս-
տամբին Վասակայ, յետս կացեալ
յոււխտէն բրիստոնէութեան և ա-
ւերեալ զբազում տեղիս Հայոց աշ-
խարհին, մանաւանդ զձմերոցս ար-
քունի, որ կայեանք զօրացն էին, ըզ-
Գառնին և զԵրամաւանս և զԻրսհա-
նակերան՝ զմեծ դաստակերտն, ըզ-
Վարդանաշատն և զամուրն Օշա-
կան, զՓառախոտն, զԱրդեանսն,
զՉողկերտն աւան և զբերդն Ար-
մաւրի, զԿոււաշն աւան, զԱրուճն,

զԱշնակն և զամենայն ոտն Արա-
գածու, և զնահանգն Արտաշատու
և զԼիրտաշատն ինքնին գլխովին, և
զամենայն գեօղս և զաւանս՝ որ
շուրջ զնովաւ էին, առեալ աւե-
րեալ և հրձիգ արարեալ, և զամե-
նեցուն ձեր զընտանիս փախու-
ցեալ մերժեալ յիւրաքանչիւր բը-
նակութենէ:

Չեռն արկեալ և 'ի սուրբ եկե-
ղեցիսն, տարեալ և զսուրբ սպաս
եկեղեցւոյն սեղանոյ. գերի վարեալ
զընտանիս քահանայից, և զնոսին
կապեալ և եղեալ 'ի բանդի. և
ինքն սփռեալ տարածեալ ասպատա-
կաւ աւերէր զերկիրն ամենայն: Եւ
գունդն՝ որ էր 'ի կողմանս Ատրը-
պատականի, ոչ ժամանեաց ձեռն
տալ 'ի միջոց աշխարհին: Եւ զօրքն՝
որ անդ մնացեալ էին, խոյս
տուեալ յանօրինէն մերժեցան
յեզր աշխարհին, և դեռ պահեն
ընդ ձեզ զուխտ միաբանութեան
սիրոյն Քրիստոսի: Բայց այն որ ընդ

նմայն էին, են ոմանք՝ որ փախեան
յիւրաքանչիւր տեղիս, և բազումք
այն են՝ որ զհեա մոլորեցան նորա
ամբարշտութեանն:

Չու արարեալ 'ի տեղոյէ անտի՝
դառնալ անդրէն յաշխարհն Հայոց
մեծաւ ստիպով և բազում աւա-
րաւ և անչափ մեծութեամբ: Եւ
անտրտում ուրախութեամբ երգս
'ի բերան առեալ և ասէին ձայնիւ.
Խոստովան եղերուք Տեառն, զի բա-
րի է զի յաւիտեան է ողորմութիւն
նորա. ու հար զազգս մեծամեծս և
սպան զիշխանս հզօրս, զի բարի է,
զի յաւիտեան է ողորմութիւն նո-
րա: Եւ զայս սաղմոսս երգելով մին-
չեւ 'ի վախճան կատարեալ աղօ-
թիւք փառատրութիւն սուրբ Եր-
րորդութեանն մատուցանէին: Անդ
յանձանձէր ածէր զօրավարն զկաց
և զմնաց զօրականին, առաջապա-
հօք, վերջապահօք, կողմապահօք
ողջ և առողջ հասուցեալ յաւուրս
երեսուն մերձ 'ի սահմանս հայրենի
աշխարհին:

Աղդ եղեւ ուրացեալն Վասակայ
և իշխանացն որ ընդ նմա էին քա-
ջուծիւն նահատակուծեան գնդին
Վարդանայ յաշխարհին Աղուանից,
և միաբանուծիւնն եւս շոնաց:
Մինչ չեւ յանդիման եղեալ էին
միմեանց, զգիշեր մի օգնական գը-
տեալ նորա՝ փախտական անկանէր
յամուրս իւրոյ աշխարհին. և այն-
պէս տագնապաւ մերժեցաւ, զգե-
րի և զաւարն զոր առեալ էր յԱյ-
րարատ գաւառէ, ահամայ զիւրն
եւս եթող և փախեաւ:

Եւ քանզի ժամանակ ձմերայնույ
հասեալ էր, և զուճիկս՝ թշնա-
մեաց գնդին հարեալ էր, ոչ կարէր
զմիով տեղեաւ համագունդ զզօրսն
դարմանել. այլ սփռէր տարածա-
նէր ընդ գաւառս գաւառս աշխար-
հին առ ՚ի հանգիստ ձմերոցին: Պա-
տուէր հրամանի տայր պատրաս-
տական լինել կազմուծեամբ առ
ժամանակ դարնայնոյն: Եւ զսա-
կաւս ՚ի գնդէն յաւտգ նախարա-

րացն գործակից իւր թողեալ, բռն-
նանայր ՚ի վերայ՝ ունեւոյ զթագա-
ւորանիստ տեղիսն:

Եւ գունդս գունդս արձակէր
յաշխարհն Սիւնեաց, առնոյր և ա-
ւերէր զբազում գաւառս, և այն-
պէս ՚ի նեղ արկանէր զնա և զամե-
նայն զօրսն որ ընդ նմա էր, զի զնչս
և զձիս մեռելոտիս առ սովոյն վը-
տանգի անխտիր ուտէին: Եւ բա-
զում հարուածս հասուցանէին ՚ի
վերայ ուրացելոյն, մինչեւ ժողով
սուրբ եպիսկոպոսացն և ամենայն
ուխտ քահանայուծեանն դառնա-
պէս արտասուս իջուցանէին ՚ի վե-
րայ չարաչար վշտացելոյն՝ որ բոկ
և հեռի վարէին զարս և զկանայս
փափկասունս, և բազում տղայք
զբարի հարեալ ընկեցան յանցս
ճանապարհաց:

Իբրեւ այս ամենայն աշողուծիւն
լինէր երկիւղածացն Աստուծոյ, ա-
մենայն եպիսկոպոսունք և երի-
ցունք պատուէր հրամանի տուեալ

աշխարհին, զողջոյն ամիսն քաղոց պահօք և աղօթիւք առնել խընդրրուածս առ Աստուած, և զտօն պատերազմացն յաղթուածեան խառնել 'ի սուրբ տօն յայտնութեանն Քրիստոսի, զի անխափան կացցէ մեծ յիշատակարանս այս ընդ աստուածային անանց տօնին: Եւ զսոյն զայս ամենայն այցելութիւնս Աստուծոյ, որ 'ի վերայ աշխարհին Հայոց մեծապէս երեւեցաւ, գրեցին սուրբ եպիսկոպոսունքն և ետուն տանել յաշխարհն Յունաց 'ի մեծ քաղաքն առ սուրբ ուխտ եկեղեցւոյն, զի և նոքա աղօթս առնելով խնդրեսցեն յԱստուծոյ, որպէս սկսաքս 'ի նմին և կատարեսցուք:

Եւ զոմն յառաջին կապելոյն Պարսկաց լուծեալ և ածեալ զառաջեալ նախարարացն, խօսէին ընդ նմա և ցուցանէին զամենայն փնասն որ եղեւ, կամ աշխարհացն աւերելն, կամ զօրացն արքունի

հարկանելն, և կամ որ այլ իրք առաջոյ լինելոց էին: Եւ իբրեւ զայս ամենայն բովանդակ ցուցին նմա, միաբան լինէր ամբաստանութիւն երկոցունց կողմանցն, զառաքինեացն և զյետս կացելոց, որպէս զուր և տարապարտուց նեղեաց ըզնոսա՝ 'ի հայրենի օրինացն յետս կալ. և զխաբէութիւն ասպտամբին Վասակայ, որպէս Հայոց բանիւ խաբեաց զԹագաւորն, յանձն առնուլ զմոգութիւն. իբրեւ չէր ուրուք ընդ նմա բանս եղեալ, նա յանձնէ սուտակասպաս լինէր:

Իբրեւ լիով զայս ամենայն իմացուցին, արձակեցին զնա հրեշտակութեամբ յաղերսաբանութեան 'ի հնարս հայթայթանաց, թերեւս կարացցեն զեղբարս իւրեանց 'ի նեղութենէն գողանալ: Այլ առ նա՝ անօրէնն Վասակայ գուժկանքն յառաջագոյն հասեալ էին, պատմել զաղէտս տարակուսանացն, զոր անցուցեալ էր ընդ զօրան արքունի. և

ամենայն ամբաստանութիւնն 'ի սօւրբ ուխտ եկեղեցւոյն կրթեալ էր: Քանզի այն իսկ կամք էին անօրինին, եթէ զմիաբանութիւն եւ պիսկոպոսացն քակեցէ 'ի նախարարացն. և զայս ոչ էր տեղեկացեալ տակաւին, եթէ հոգի և մարմին բաժանիցին առ ժամանակ մի՝ դոյ տեսանել 'ի բնութեանս, այլ որ սիրովն Աստուծոյ յուխտ մը տեալ է՝ այսմ անհնար է լինել:

Արդ երթեալ այրն 'ի տեղի ձմերոցին, պատմեաց զայս ամենայն յանկանջս թագաւորին. շարժեալ դողացոյց, որ և յամենայն զօրութենէն պակասեալ գտաւ. մանաւանդ զի յարեւելից պատերազմէն կորակոր՝ և ոչ բարձրագլուխ էր դարձեալ: Իբրեւ ստուգեալ հաստատեաց 'ի վերջին հրեշտակէն որ եհաս առ նա, զամենայն փնասս զիւր գործոցն զխորհրդակցօք արկանէր: Եւ անդէն շիջանէր 'ի բազմաբոց բորբոքմանէն. քանզի խցաւ բերան

չար խրատողացն, որ անդադար յորդորէին զնա 'ի գործ դառնութեան: Խօնարհեցաւ 'ի բարձր հպարտութենէն, և զվայրենացեալ սիրտն դարձոյց 'ի մարդկային բընութիւն. հայեցաւ և ետես զինքն լի տկարութեամբ. գիտաց եթէ զամենայն զոր կամի առնել՝ ոչ կարէ կատարել: Վասն այնորիկ և դադարեաց յանգուգն յարձակմանէն, և լռեցոյց զմոլեգնոտաբար դռնումն:

Եւ որ մեծաձայն բարբառով ուրտայր, և եւս ահագին հրամանօքն զհեռաւորս և զմերձաւորս դողացուցանէր, սկսաւ քաղցր և աղերս բանիւք խօսել ընդ ամենեսեան և ասել. Ձինչ ինչ փնասս գործեալ է իմ, և կամ զ՞որ յանցս յանցուցեալ կամ առ ազգս կամ առ լեզուս կամ առ անձն իւրաքանչիւր: Ո՞չ ահա բազում ուսմունք են յաշխարհիս Արեաց, և իւրաքանչիւր պաշտամունք յայտնի են. ո՞

երբեք նեղեաց անդեաց դարձուցալ
 նեւ ՚ի մի օրէնս մոգութեան. մա-
 նաւանդ վասն օրինաց քրիստոնէո-
 թեանն, որպէս հաստատուն և ճշ-
 մարիա կացեալ են յիւրեանց դե-
 նին, նոյնպէս և առ մեզ լաւագոյն
 քան զամենայն կեշտան նոքա երե-
 ւեալ են: Եւ բիժ իսկ ոչ կարէ ոք
 դնել ընտրեալ օրինաց նոցա. այլ
 զոյգ և հաւասար համարիմ գենիս
 մազգեղանց, որպէս և յարգեալ
 իսկ էին նոքա առ նախնեօքն մե-
 րովք, զոր ես ինձէն իսկ յիշեմ առ
 հարբն իմօ՛վ՝ որ նստէր ՚ի մեծ գա-
 հոյս յայսմ:

Յորժամ սկսաւ անդաճել և քըն-
 նել զամենայն ուսմունս և հաստա-
 տութեամբ ՚ի վերայ եհաս, առա-
 ւել վեհ գտանէր զօրէնս քրիստո-
 նէից քան զամենեցուն. վասն այ-
 սորիկ մեծարեալք և պատուեալք
 շրջէին ՚ի դրան արքունի, և առա-
 տաճեուն պարգեւօք երահիկք լի-
 նէին ՚ի նմանէ, և համարձակու-

թեամբ շրջէին ընդ ամենայն երկիր:
 Նա և որ գլխաւորքն էին քրիստո-
 նէիցն, զոր և եպիսկոպոս անուա-
 նեն, ընծայից և պատարագաց ար-
 ժանիս առնէր զնոսա, իբր հաւա-
 տարիմ՝ ոստիկանս: Յանձն առնէր
 նոցա զհեռաւոր մարզսն, և ոչ եր-
 բեք սխալ լինէր ՚ի մեծամեծ իրացն
 արքունի:

Եւ դուք զմի զայն երբեք ոչ յի-
 շեցէք, այլ հանապազօր ձանձրա-
 ցուցէք զլսելիս իմ, խօսելով զնո-
 ցանէ զամենայն չարութիւն: Տե-
 սէք՝ զի ետուք գործել ինձ զոր ինչ
 ոչ կամէի, և եղեն փառք մեծա-
 մեծք ՚ի սահմանսն ՚ի մէջ երկոց
 անհաշա թշնամեաց: Եւ մէք դեռ
 ՚ի հեռաւոր ճանապարհի, և ոչ մի
 ինչ գործ ՚ի պատերազմիս ՚ի գլուխ
 երթեալ, և դուք աստէն յիմում
 տանս յարուցէք ՚ի վերայ պատե-
 րալմ, որոյ չարագոյն եւս լինելոց
 է կատարածն իւր քան զարտաքին
 թշնամեացն:

Զայս ամենայն և առաւել քան զսոյն խօսէր ընդ ամենայն աւագանին, և զվնասս յանցանացն արկանէր զմոգպետան և զմոգօքն: Եւ ամենայն վզրուկքն և պատուական նախարարքն, որ նստէին յատենին և ունէին դնէին յեղյեղուկ լեզուի նորա, ամաչեցեալ կորանային և ընդ երկիր պշնուին, և զգլուխ 'ի վեր ոչ կարէին համբառնալ:

Բայց սակաւք 'ի նոցանէ զմիտս հաճելով՝ ասէին զայս. Այո, արքայ քաջ, այդ այդպէս է որպէս ասացերդ, և արդ կարես զամենայն ուղղութեամբ նուաճել. չիք ինչ այն, որ ըստ քո կամագ արտաքս կարէ ելանել. զի տուեալ է քեզ աստուածոցն, զի զամենայն զոր և կամիս, կարես առնել: Ս'ի նեղեալ տագնապիր յանձն քո և հարկաներ զմիտս մեր ամենեցուն. թերեւ և դիւր իցեն հնարք իրացն կատարածի: Նրկայնամիտ լեր և համբերութեամբ թողացո մարդկանդ անդ-

րէն զքրիստոնէութիւն, և դոքօք զապստամբան տծցես 'ի հաւանութիւն:

Հաճոյ թուեցաւ բանքն առաջի թագաւորին. և անդէն վաղվաղակի կոչէր զառաջեալ յամենայն աղագացն որ ունէին զքրիստոնէութիւնն, և 'ի զօրու նորա էին, և բռնաբար արգելեալ էր զնոսա, զի մի ոք իշխան լիցի յանդիման պաշտել զԱստուած. քանզի որ ընդդէմ՝ կացին, չարչարեաց և արգել 'ի նոցանէ զյայտնի պաշտօնն, և ոմանց ոմանց ահամայ երկիր ետ պառանել արեգականն, և նստոյց 'ի սուգ տրտմութեան զամենայն զօրականն:

Իսկ այն օր հրամայէր անդրէն համարձակութեամբ ըստ առաջին կարգին հաստատուն կալ յօրէնս քրիստոնէութեամբ: Իսկ որք յանցաւորքն էին, ոչ կամէին վաղվաղակի առանց մեծի ապաշխարութեանն գալ և խառնել 'ի կարգ քրիստո-

նէութեան. հրամայէր թագաւորն՝ զի բռնի կալցին և տարցեն յեկեղէցին իւրեանց: Եւ երկցանցն համարձակէր, որպէս զիարդ և գիտիցեն՝ ըստ կարգին իւրեանց արասցեն: Եւ զհատեալ ռոճիկսն կարգէր անդրէն իւրաքանչիւր, և զարգելեալ բազմականսն՝ ՚ի նոցանէ՝ ՚ի տեղի հրամայէր մատուցանել, և հանապազորդ յարքունիս մտանել ոչ արգելոյր զնոսա. և զամենայն որ զիարդ և կարգեալ էին յառաջագոյն՝ անդրէն յօրինէր: Խոնարհէր և խօսէր ընդ նոսա սիրով ըստ առաջին սովորութեանն:

Եւ իբրեւ զայս ամենայն արար և կարգեաց, յանդիման նոցա թողութեան հրովարտակա առաքէր ընդ ամենայն երկիր իշխանութեան տէրութեան իւրոյ վասն քրիստոնէից: Եթէ ՚ի կապանս ոք կայցէ, արքունի հրամանաւ արձակեալ լիցի. և եթէ ինչք ուրուք յափշտակեալ լիցեն, դարձցին անդրէն: Այնպէս և

երկիրք, եթէ հայրենիք, եթէ պարգեւականք և եթէ քսակագինք, և հանեալ ուրուք իցէ, հրամայեցաք զի դարձցին: Եւ իբրեւ այսմ ամենայնի զնոսա տեղեակ առնէր, խնդրէր ՚ի նոցանէ վկայութիւն հաւատարմութեան յերկիրն Հայոց, և երգմամբ յուստ մտանէր առաջի նոցա՝ հաստատութեամբ առնայն մեծամեծաց իւրոց, եթէ ոչ ինչ յիշեցից ամենեւին զքէն վրիժուցն խնդրելոյ: Որպէս ունէիք յառաջ ճմարտութեամբ զօրէնս ձեր, այսուհետեւ առաւել կալարուք. բայց միայն ՚ի ծառայութենէ մերմէ մի ելանէք:

Այս ամենայն գրէր և ցուցանէր յերկրին Հայոց և ՚ի բազում յայլ աշխարհս, որ ունէին զօրէնս քրիստոնէութեանն. և ինքն գաղտ խորամանկեալ փութացեալ դեսպանս առաքէր առ Մարկիանոս կայսր: Եւ իբրեւ ստուգեալ ճմարտեաց, եթէ Հռոմք ՚ի բայ կացին ձեռնադռ

լինեւ. քրիստոնէութեանն ոչ զօրութեամբ օգնականութեան և ոչ այլ իրօք, դարձեալ անդրէն 'ի նոյն յառաջին կարծիս մոլորութեանն շրջեցաւ: Զի յաշուութեան իրացն 'ի ձեռն իւրոյ պաշտօնէիցն հրամայէր. և այնպէս ածէր զմտաւ, եթէ ըստ առաջին կարծեացն կատարեսցեն զամենայն:

Իսկ Նայք Թեպէս և ընկալան զգիրն խաբէբայ ողորանաց Թագաւորին, որ 'ի վերոյ ունէր զաւետիս կենաց և 'ի ներքոյ զդառնութիւն մահու, զարմացեալ ընդ Թերի խորհուրդս՝ ասէին ցմիմեանս. Քանի լիրբ է խորամանկ խաբէութիւն նորա, զի երկիցս և երկցս զփորձ աւեալ կշտամբեցաւ, և ոչ ամաչէ: Եւ տեղեակ եղեալ մերոյ անքակ միաբանութեանս, տակաւին լրբի և լկնի, զհետ մտեալ՝ կամի զմեզ լքուցանել:

Իսկ հաւատասցո՛ւք անհաստատ հրամանի նորա. զոր բարեգործութեանն

Թիւն տեսաք առ ամենայն եկեղեցիս, որ են յաշխարհին Պարսից: Զի որ ինքն իւր չար է, այլում բարի ոչ կարէ լինել. և որ ինքն ընդ խաւար գնայ, այլում ոչ առաջնորդէ ճմարտութեան լուսով: Որպէս զի չիք յանիրաւութենէ արդարութիւն, այսպէս 'ի ստութենէ ճմարտութիւն, սոյնպէս և 'ի խռվասէր մտաց՝ ակնկալութիւն խաղաղութեան:

Այլ մէք ապրեալքս զօրութեամբն Աստուծոյ, և հաստատեալք հաւատովքն 'ի յոյսն Քրիստոսի, որ եկն և էառ 'ի սուրբ կուսէն զմարմին մերոյ բնութեանս, և միացեալ անբաժանելի աստուածութեամբն՝ ընկալաւ զչարհարանս մերոյ մեղաց 'ի յիւր մարմինն, և նովին խաչեցաւ և Թաղեցաւ և յարուցեալ երեւեցաւ բազմաց, և վերացաւ յանդիման աշակերտացն առ հայր իւր, և նստաւ ընդ ալմէ զօրութեանն, զնոյն հաւատամբ

Աստուած ճշմարիտ, և նմին ակն
ունիմք, որ փառօք հօր և զօրու-
թեամբ գայ յարուցանել զամե-
նայն ննջեցեալս, և նորոգել զհնու-
թիւն արարածոց, առնել համա-
ռօտս յաւիտենից 'ի մէջ արդարոց
և մեղաւորաց:

Ոչ պատրիմք իբրեւ զտղայս, և
ոչ մոլորիմք իբրեւ զանաեղեակս, և
ոչ խաբիմք իբրեւ զտգէտս. այլ
պատրաստ եմք ամենայն փորձու-
թեանց: Եւ աղաչեմք զԱստուած,
և անգագար խնդրեմք 'ի բազում
ողորմութենէ նորա, զի յորում
սկսաք, 'ի նմին և կատարեսցուք
քաջութեամբ, և ոչ վատութեամբ:
Զի արդ արեւելք և արեւմուտք
գիտացին զձեր աստուածամարտգ-
լինել, և զմեզ 'ի զուր սպանանել 'ի
վերայ ամենայն վաստակոցն մերոց:
Վկայեն մեզ երկինք երկնաւորօք և
երկիր երկրաւորօք, եթէ չեմք ինչ
մեղուցեալ 'ի միտս մեր անգամ. և
'ի վերայ պարգեւաց և բարիս առ-

նելոյ մեզ՝ զճմարիտ կեանս կամքք
հանել 'ի մէնջ, որում չիք հնար, և
այլ մի լիցի:

Իսկ արդ հաւատասցո՞ւք անար-
ժան բերանոյ նորա, որ ստիպէր
չարաչար յուրացութիւն, և այսօր
առանց մի ինչ բարիս գործելոյ լի-
նիցի՞ նա բարոյիչ աւետեաց: Եւ
որ հայհոյերն զՔրիստոս, և ուրա-
ցուցանէր 'ի նմանէ զհաւատա-
ցեալս, այսօր աւամոյ խոստովա-
նութեանն ոչ կարեմք վաղվաղակի
յանձն առնուլ: Եւ որ երդնոյրն 'ի
անտի պաշտմունս իւրոյ մոլորու-
թեանն, անցուցանել զամենայն
չարչարանս ընդ պաշտօնեայս եկե-
ղեցւոյ, արդ եկեալ գողանալով
գոհութիւն մատուցանէ. և այնու
կամի զամենայն չարութիւն իւր 'ի
մեզ հեղուլ: Ոչ այգմ՝ հաւատամք,
և ոչ զսուտ հրամանդ յանձն առ-
նումք:

Իսկ նա իբրեւ գիտաց, եթէ ոչ
կարեմ քակել զհաստատութիւն

միաբանեւոյն, յայնժամ քակեաց յինքենէ զծերն լի գառնութեամբ, յորում հանգուցեալ էր սատանայ զօրութեամբ իւրով, և բազում գործեալ էր նորա նախճիրս. որոյ կերակուր կամաց իւրոյ էր 'ի մանկութենէ անարատ մարմին սրբոյ, և ըմպելի անյագութեան նորին՝ աւրիւն անմեղացն: Յաւելոյր եւս 'ի վերայ չարութեան նորա և զիւր մահաբեր հրամանն. գունդս գունդս յամենայն աշխարհացն գումարէր ընդ նմա, և բազում երամակս փրկաց յղէր ընդ նմա:

Հասեալ մերձ 'ի սահմանս Հայոց, մտանէր 'ի քաղաքն Փայտակարան, և զզօրսն ամենայն սփռէր տարածանէր շուրջ զքաղաքաւն առ 'ի զգուշութիւն պատրաստութեան իւրոյ չարահնար խորհրդոցն: Եւ յամուր որչն մտեալ հին վիշապն չարաթոյն, և բազում կեղծաւորութեամբ զինքն թաքուցանելով յաներկեղութիւն, հեռաւոր

րացն ահագին ձայնիւ սաստէր, և 'ի մերձաւորսն իբրեւ զօձ սողալով փչէր: Սա էր իշխան և հրամանատար ամենայն տէրութեանն Պարսից, որում անունն էր Միհրնէրսէհ. և չէր ոք ամենեւին, որ իշխէր ըստ ձեռն նորա ելանել: Եւ ոչ միայն մեծամեծք և փոքունք, այլ և ինքն թագաւորն հրամանի նորա անսայր. որոյ և ձախող իրացն խկբունն հարեալ էր նորա:

ՉՈՐՐՈՐԻ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՎԱՍՆ ԵՐԿՊԱՌԱԿՈՒԹԵԱՆ ԻՇԽԱՆԻՆ

ՍԻՒՆԵԱՅ ԵՒ ԱՆՕՐԷՆ ԸՆԿԵՐԱՅ

ԻԻՐՈՅ

Մինչեւ ցայս վայր ոչ ինչ կարի
շանգիտէի պատմել զհարուածս
աղբիս մերոյ, որ յարտաքին թշնա-
մեաց ճշմարտութեանն չարաչար
յարեան 'ի վերայ մեր. որք սակա-
ւագոյնք հարին զմեզ, և յոլովա-
գոյնք հարեալ գտան 'ի մէնջ. քան-
զի դեռ եւս միաբանք և հաւասարք
էաք: Թէպէտ և ոմանք 'ի ծածուկ
ունէին զերկմտութիւն նենգու-
թեանն, սակայն յաչս արտաքնոյն
ահաւոր երեւէր միաբանութիւնն.
որպէս յերկուս և յերկու տեղիս ոչ
կարացին կալ առաջի:

Արդ յայսմ հետէ և անգր, ուր
սպրդեալ անկանի երկպառակու-
թիւն 'ի ներքս, ընդ քակել միաբա-

նուութեանն՝ և երկնաւոր առաքի-
նուութիւնն հեռանայ, և անձնըն-
տիրք լինելով՝ յոյժ բազմանայ լա-
լումն ողբոյս: Քանզի հասեալ ան-
կեալ անգամքն, որ յառաջագոյն
սորուն սուրբ մարմնոյս էին, գառ-
նայ մարդ յարտասուս առաջի մեր-
ձակայ գիականն: Եւս առաւել լը-
նու գառնութեամբ 'ի վերայ այնո-
րիկ, որ յոգի եւ մարմին առ հա-
սարակ գիականայ: Եւ եթէ 'ի վե-
րայ միոյ անձին այսպէս, որչափ
եւս առաւել 'ի վերայ ողջոյն ազգի
միող:

Այլ յայտմ տեղւոյ ոչ միայն 'ի
վերայ միոյ ազգի է ողբումնս մեր,
այլ 'ի վերայ ազգաց և աշխարհաց.
զոր և յառաջ մատուցեալ ասացից
ըստ կարգի, թէպէտ և ոչ խնդու-
թեան մտօք: Ահա աւիամայ ճառա-
գրեմ զբազումս. որպէս կորեան ո-
մանք 'ի ճշմարիտ կենացն իւրեանց,
և պատճառք եղեն բազմաց կորըս-
տեանն, ոմանց՝ երեւելեացս միայն,

և այլոց՝ երեւելեաց և աներեւու-
թից: Եւ այն՝ եւս չար է քան զա-
մենայն. դուռն՝ զոր բացին կորըս-
տեան, Աստուծոյ միայն կարողու-
թիւն է փակել զնա, այլ ըստ մարդ-
կան սահման՝ ահա անցեալ է հնար:

Այս անօրէն Միհրնէրսեհ, քան-
զի յառաջագոյն ստուգեալ գիտէր
զամբարշտութիւնն Վասակայ, և
յայնմ ժամանակի եւս յղէր և կո-
չէր զնա առ ինքն: Որպէս նորա իսկ
յառաջագոյն զատեալ և որոշեալ
էր 'ի միաբանութենէն Հայոց, եկն
և յանգիման եղեւ. և ստուգէր
զիւր հաւատարմութիւնն և զՀա-
յոց անիրաւ ապստամբութիւնն:
Եւ եւ և պատմեաց եւս առաւել
լաբանութեամբ զոր ինչ ոչ էր դու-
րեալ Հայոց, և կամէր ընդանեալ
ընդ միտ մտանել անօրինին:

Բայց նա թէպէտ և 'ի ներքոյ
յոյժ դարովէր զնա, այլ արտաքին
գիմօք մեծարեաց զնա, և եդ առա-
ջի նորա զմեծամեծ պարգեւս երկ-

րաւորս: Եւ խոստացաւ նմա իշխաւ
նութիւն աւելի քան զոր ունէրն.
և հայեցոյց զնա 'ի կարծիս սնոտիս,
որ 'ի վեր էր քան զիւր տէրու-
թիւնն. իբր թէ անկ իցէ նմա հա-
սանել մինչ 'ի Թագաւորական վի-
ճակն. բայց միայն հնարս իրացն
խնդրեացէ, թէ որպէս քակտեսցի
միաբանութիւն ուխտին Հայոց, և
Թագաւորին կամքն կատարեսցին
յաշխարհին:

Եւ իբրեւ յանձն էառ զամենայն
ինչ՝ երթալ զինի կամաց նորա,
գիտաց և ծերն գառնացեալ, եթէ
թմբեալ և ցնորեալ և քակեալ է
'ի հաստատութենէ միաբանելոցն.
յոյժ մխիթարեցաւ 'ի միտս իւր
տրտմեալս, և ած զմտաւ՝ թէ և
զամենեսեան այսպէս կարիցեմք որ-
սալ յանդիւտ կորուսան: Եւ իւրոյ
հնարադիտութեանն տայր զիմաս-
տութիւնն. և այնմ ոչ էր տեղեակ,
թէ նա իւրովի զիւր անձն զատեալ
և որոշեալ է 'ի սուրբ եկեղեցւոյն,

հեռացեալ և օտարացեալ 'ի սիրոյն
Քրիստոսի:

Քանզի մոռացօնք եղեն նմա գա-
լուստ որդւոյն Աստուծոյ, և ոչ
յիշեաց զքարոզութիւն սուրբ ա-
ւետարանին, ոչ 'ի սպառնալեացն
զանգիտեաց, և ոչ յաւետիան մխի-
թարեցաւ: Ուրացաւ զաւազանն՝
որ յղացաւ զնա, և ոչ յիշեաց զըն-
կալուչ սուրբ Հոգին՝ որ ծնաւ ըզ-
նա: Անարգեաց զմարմինն պա-
տուական՝ որով սրբեցաւն, և առ
ոտն եհար զարիւնն կենդանի՝ որով
և քաւեցաւն 'ի մեղաց: Չնչեաց ըզ-
գիր որդեգրութեանն, և իւրովք
ձեռօք խորտակեաց զհաստատուն
կնիք մատանւոյն: Եւ 'ի Թուոյ ե-
րանելեացն, և ապստամբեցոյց ընդ
իւր զբազումս:

Ձեռն արկ կամակորութեամբ և
եմուտ յորդեգրութիւն գիււպաշ-
տութեանն, և եղեւ աման չարին,
և ելից զնա սատանայ ամենայն խո-
րամանկութեամբ: Ի ձեռն էառ

իրեւել զվահան, և ագաւ զնա իրեւել
 զրահ, և եղեւ իբր զինուոր կա-
 տարեալ կամաց նորա: Մարտեաւ
 հնարիւք ընդ խմստունս, և յոյժ-
 խորագլխութեամբ ընդ գլխունս,
 յայանի ընդ անմեղս, և 'ի ծածուկ
 ընդ խորհրդականս. ձեռն էարկ և
 եհան զբազումս 'ի գնդէն Գրխտո-
 սի, և խառնեաց 'ի գունդս գիւաց:
 Եւ 'ի բազում՝ յայլ տեղիս գողա-
 բար սողեցաւ և եմուտ իբրեւ զօձ
 'ի մէջ ամրացելոյն. և խրամ հա-
 տեալ յափշտակեաց և էսու և ե-
 հան յայանութեամբ զբազումս
 յողատաց և զբազմագոյնս 'ի շինա-
 կանաց, և զայլ ոմանս յանուա-
 նեալ քահանայից:

Որոց անուանքն են այս՝ գործակ-
 ցաց նորա. իշխանն Խըշտունեաց
 Արտակ անուն, իշխանն Խորխոռու-
 նեաց Գագիւշոյ անուն, իշխանն Վա-
 հեւունեաց Գիւտ անուն, իշխանն
 Բագրատունեաց Տիրոց անուն, իշ-
 խանն Ապահունեաց Մանէճ ա-

նուն, իշխանն Գաբեղենից Արտէն
 անուն, իշխանն Ակեոյ Ընջուղ ա-
 նուն, իշխանն Ուրծայ Ներսէհ ա-
 նուն, իշխանն միւս եւս Պալու-
 նեաց Վարազշապուհ անուն, սե-
 ւուհ մի Ամատունեաց Մանէն ա-
 նուն. բազում և այլ ազատ մար-
 դիկ, զոր ոստանիկսն անուանեն
 յարքունի տանէ:

Եւ բովանդակ զիւր բոլոր աշ-
 խարհն ապստամբեցոյց յուրացու-
 թիւն, ոչ միայն ըստ աշխարհին
 բազմութեանն, այլ և զբազումս
 յուխտէ եկեղեցւոյն. մանաւանդ
 սուտ երիցամբքն, որով գործէր
 զչարիան. երէց մի Զանգակ անուն,
 երէց մի Պետրոս անուն, սարկա-
 ւագ մի Սահակ անուն, զորս յղէր
 առ անմեղ մարդիկ, խաբէր և պատ-
 րէր. սուրբ աւետարանաւն երդ-
 նուին և ասէին, եթէ 'ի թագաւո-
 րէն շնորհեսցի ամենեցունց քրիս-
 տոնէութիւնդ: Եւ այսպէս խորա-
 մանկ խաբէութեամբ հանէին զբա-

զուժն 'ի սուրբ միաբանութենէն, ամենին և խառնէին 'ի գունդս ուրացողացն:

Եւ ժողովեաց զամենայն գայլ թակղութիւն, և արար գունդ զօրաց բազմաց. գրեաց և եցոյց զբազուժն 'ի նոցանէ յականէ յանուանէ մեծ հազարապետին, և զիւր քաջութիւն արութեանն, մեծապէս պարծելով՝ որպէս աշակերտեաց 'ի մոլորութիւն խաբէութեան, և բաժանեալս և երկցեղս երեւեցոյց զզօրսն Հայոց:

Եւ իբրեւ այս ամենայն չարիք յաջողեցան նմա, քակեաց և զմիաբանութիւն աշխարհին Վրաց 'ի Հայոց, և Աղուանիցն ոչ ետ յառաջ խաղալ, և զաշխարհն Աղձնեաց ըստ նմին իսկ օրինակի յետս կալաւ: Գրեաց հրովարտակ և աշխարհին Յունաց, ցուցանելով նոցա այլ ընդ այլոյ ստութեամբ, առայր մի՝ որոյ Վասակ անուանէր, յայնց Սամիկոնէնից՝ որ կան 'ի ծառայու-

թեան Յունաց: Եւ 'ի թշուառութեան ժամանակին այրն այն սպարապետ էր ստորին Հայոց, և հաւատարիմ զօրացն Հռովմաց 'ի սահմանին Պարսից, և արտաքոյ էր օրինացն Աստուծոյ գործովք իւրովք: Եգիտ այս Վասակ զայն Վասակն իւր գործակից 'ի մեծամեծ չարիսն, զոր միաբանեցին երկուքեանն:

Գրէր և ցուցանէր հանապազորդնա, իբր թէ ամենայն Հայք զկնի իւր միաբանեցին. և զնոյն գիր մեծաւ զգուշութեամբ ներքին Վասակն սայր տանել 'ի Թագաւորանիստ քաղաքն կայսեր. մինչեւ ըզսուրբ եպիսկոպոսացն զմիտն եւս ուժացոյց 'ի նոցանէ, և զամենայն զօրսն Յունաց յերկբայս արար յուխտէն: Սանաւանդ զի 'ի ձեռն սուտ քահանայիցն պատրէր և խաբէր իբրեւ ճմարիտ մարդովք, աւետարան հանդերձ խաջիւ տայր տանել, և զիւր զամենայն սատանա-

յական ստուգութիւնն նոքօք ծածկէր։ Դնէր զինքն յաստուածպաշտուութեան կարգի և զամենայն կողմ՝ ուրացելոցն. առաւել զինքն հաստատէր հաստատուն քան զամենայն զօրսն Հայոց. երդնոյր և հաստատէր, էւս և զամենայն հրամանս թողութեան յարքունուստ ցուցանէր։

Այն էին և կամք Յունաց աշխարհին, լսել զայն ախորժուածեամբ. այլ 'ի ձեռն նորա առաւել եւս 'ի նոյն յեղեալ տապալեցան։ Սոյն պէս առնէր և ընդ ամենայն կողմանս ամրականաց աշխարհին, 'ի Տմորիսն և 'ի Կորդիսն, յԱրցախ և յԱղուանսն, 'ի Վիրս և յաշխարհն Խաղտեաց, յղէր պնդէր, զի աս պընջականութեան ոք արժանի մի արասցէ։

Աւ ըստ մեծի չարութեան նորա առաւել եւս ժամանակն եբեր նմա զյաջողութիւն իրացն. զի ամենեւին արաքունստ օգնական ոք ոչ

գտաւ գնդին Հայոց, բայց յայնց Հոնաց, որոց բանս եղեալ էր։ Սակայն և վասն նոցա կուտեաց զբաշտում՝ այրուծին Արեաց, արգել և փակեաց զգրուեսն ելին նոցա. քան զի ոչ տայր դադար ամենեւին թագաւորին՝ Վարսից, այլ յղէր և կուէր գունդս բաղումս 'ի պահակն ճորայ, և զՎրաց աշխարհին բովանդակ գումարէր, զզօրսն Լինաց և զՃղբաց, և զՎատն, զԳաւն և զԳղուարն և զԽրսանն և զՀեճմատակն, զՓասին և զՓոսին և զՓիւքուան և զամենայն զօրսն Թաւասպարանն, զԼեռնայինն և զգաշտայինն, և զամենայն ամրակողմն լեռանցն։ Էր զոր կարասեաւ, մեծաւ պարգեւօք և առատաձեռն բաշխելով զգանձսն արքունի, և էր զոր հրամանաւ թագաւորին սաստիւ տաքնապէր։

Չայս ամենայն իբրեւ արար և կատարեաց ըստ հրամանի թագաւորին, օր ըստ օրէ դրէր և ցուցա-

ներ մեծ հազարապետին Պարսից, որ զօղեալ և թաքուցեալ էր 'ի քաղաքն Փայտակարան: Համարձակեցաւ այնուհետեւ և նա ցուցանել զինքն բազում ազգաց. էր որոց ահարկանէր, և էր որոց սիրով պարգեւս բաշխէր: Կոչէր առ ինքն զՎասակ, և որք ընդ նմա իշխանքն ամենեքեան. բազում պարգեւս բաշխէր նոցա յարքունուստ, և զօրացն՝ որ 'ի նոցա բանի էին: Տանէր զառաջեաւ և զուրացեալ երկցունան. ցուցանէր, հաստատէր և յայտ առնէր, եթէ սոքօք որսացայց զնոսա՝ քակտել 'ի միաբան ուխտէն: Իսկ հազարապետն իբրեւ զայն լսէր, յոյժ շնորհակալ լինէր երկոցունցն, և յոյս առաջի դնէր նոցա. եթէ լիցի մեր յաղթութիւն, զայլոց քահանայից կեանս դոցա շնորհեցից, և զմեծ վաստակ դոցա ցուցից թափաւորին:

Եւ այսպէս շարժեաց և շփութեաց զաշխարհն Հայոց, մինչեւ

զբազում եղբարս հարազատս քակեաց 'ի միմեանց. ոչ եթող միաբան զհայր և զորդի, և 'ի մէջ խաղաղութան արար խռովութիւն:

Եւ անդէն իսկ յիւրում աշխարհին եղբորորդիք երկու էին նորա 'ի սուրբ ուխտին առաքինութեան. գրեաց և եցոյց վասն նոցա յարքունիս, և հառ իշխանութիւն 'ի վերայ կենաց նոցա, մերժեաց և հէտն զնոսա յաշխարհէն, զի միայլ դարձցին անդրէն: Հալածեաց և փախոյց զամենայն միայնակեացս աշխարհին, ոյք հայհոյէին զանգարձ ամբարշտութիւն նորա, որ արար և կատարեաց զամենայն չարիսն ընդդէմ ճմարտութեանն. և զոր ինչ ոչ գիտէին անօրէն հեթանոսքն՝ ի մացուցանէր նոցա, և վասն ուխտին քրիստոնէութեան, եթէ որպէս հնարիւք կարացէ բառնալ յաշխարհն Հայոց:

Զայս ամենայն չարիս իբրեւ ետես 'ի նմա Միհրնէրսեհ, քան

յանձն իւր՝ առաւել 'ի նա էր յուսացեալ: Հարցանէր և ստուգէր, թէ քանի՛ այր կայ 'ի Հայոց աշխարհին 'ի գնդին Վարդանայ ընդ ամենայն բազմութիւնն: Իբրեւ լուաւ 'ի նմանէ՝ թէ աւելի քան զվաթսուն հազար են, խնդրէր եւս տեղեկութիւն վասն իւրաքանչիւր անձին քաջութեան, և կամ քանի՛ այն ոք իյեն՝ որ սպառազէնքն իյեն, և կամ քանի՛ այն ոք իյեն՝ որ մերկ առանց զինու աղեղնաւորք իյեն. սոյնպէս և վասն վաճանաւոր հետեւակացն:

Եւ իբրեւ լուաւ զթիւ համարոյ բազմութեանն, առաւել եւս փութացաւ ուսանել թէ քանի՛ք իյեն պարագլուխք քաջ նահատակացն, զի երիս ընդ միոյ պատրաստեսցէ առ մի մի 'ի նոցանէ: Թող զայլ ամենայն, այլ և գրօշից անգամ իւրաքանչիւրոց տեղեկանայր 'ի նմանէ. և թէ քանի՛ գունդ զզօրսն բաժանիցեն, և որ ոք 'ի նոցանէ սա-

լ'արք լինիցին, և որ զօրագլուխ յորմէ կողմանէ յուազմ՝ մտանիցէ, և զինչ անուանք՝ իւրաքանչիւր համհարզ անցանիցեն, և քանի՛ փոզհարք 'ի մէջ գնդին ձայնիցեն: Ղակի՛շ գործիցեն արգօք, եթէ արձակ բանակեսցեն. ճակատ առ ճակատ գործիցեն, եթէ համագունդ ընդ մի տեղի դրդիցեն: Ո՛րք 'ի նոցանէ յերկբայս կայցէ, և կամ ո՛րք 'ի նոցանէ զանձն 'ի մահ գնելով գուն գործիցէ:

Եւ իբրեւ զայս ամենայն տեղեկացեալ 'ի նմանէ, կոչէր զամենայն զօրագլխեանն, պատուէր հրամանի տայր ամենեցուն յանդիման նորա, զի խրատու նորա լուիցեն ամենեքեան: Եւ զամենայն զօրսն զօրագլխօքն հանդերձ յանձն առնէր առն միում՝ յաւագացն, որում առնուն էր Մուշկան Նիւսաշաւուրտ:

Եւ ինքն խաղայր անդրէն գնայր յերկիրն արեւելից. և յանդիման եղեալ մեծի թագաւորին, պատմէր

զամենայն անցս իրացն, զիւր հնարաւոր խմաստութիւնն և զլասակայ խաբեբայ պատրանսն հայթայթանացն, որպէս զառաջինն զիւր զամբարշտութիւնն կամեցաւ ծածկել այնու՝ զի քակեալ երկպառակեաց զգունդն Հայոց: Իբրեւ լուաւ զայս ամենայն թագաւորն 'ի բերանոյ մեծ հաղարապետին, գառնացաւ յանձն իւր, և ասէ անսուտ երդմամբ. Եթէ ապրեսցի անօրէնն այն 'ի մեծ պատերազմէն, մեծաւ անարգանօք տամ ըմպել նմա զբաժակն դառնութեան մահու:

ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՏԱԿ

ՅԱՐՁԱԿՈՒԾՆ ԱՐԵՒԵԼԵԱՅՑ

Մեծ է սերն Աստուծոյ քան զամենայն մեծութիւն երկրաւոր, և այնպէս աներկիւղս առնէ զմարդիկ, իբրեւ զանմարմին զօրս հրեշտակաց, որպէս անգստին 'ի սկզբանէ է տեսանել զբազումս բազում անգամ 'ի բազում տեղիս: Մարդիկ, որ սիրովն Աստուծոյ իբրեւ զինու վառեալք էին, ոչ ինչ խնայեցին զանգիտելով, իբրեւ անարի գոլով վատասիրտք, կամ 'ի մահ անձանց, կամ յափշտակութիւն ընչից կամ 'ի խոլխողումս սիրեւեաց, կամ 'ի գերութիւն ընտանեաց, ելանել 'ի հայրենի երկրէն և անկանել 'ի ստրկութիւն յօտարութեան, առ ոչինչ համարեցան զայս ամենայն անցս չարչարանացն. այլ միայն միաբան կալ ընդ Աստուծոյ, զի 'ի նմանէ միայն մի գերի ելցեն. և ա-

մենայն երեւելի մեծութեանս զնա
բաւական համարեցան՝ ընտրեալ 'ի
միտս իւրեանց: Եւ զուրաշու թիւնն
մեռելութիւն վարկանէին, և զմահ
վասն Աստուծոյ՝ անանց կենդանու-
թիւն, և ծառայել յերկրի՝ աղա-
տութիւն կենաց իւրեանց, և ընկե-
նուլ զանձինս յօտարութիւն՝ ընդ
Աստուծոյ գիւտից: Որպէս յայսմ
Ժամանակի տեսաք աչօք մերովք,
զի զնոյն նահատակութիւն նահա-
տակեցաւ և աշխարհս Հայոց:

Քանզի իբրեւ ետես մեծն Վար-
դան զերկպառակութիւն աշխար-
հին իւրոյ, ոչ ինչ թերահաւատու-
թեամբ զանգիտեաց: Թէպէտ և
ստուգեալ գիտաց զբազմաց այլոց
եւս զերկմտութիւն, որ դեռ եւս
ընդ նմա միաբանեալք էին, քաջա-
ւերեցաւ յանձն իւր և քաջաւե-
րեաց զզօրոն իւր. քանզի ինքն իսկ
դեռ բռնացեալ ունէր զթագաւո-
րանիստ տեղիսն միաբանութեամբ
նախարարացն, որ ոչ քակեցան 'ի

սուրբ ուխտէն: Հրաման տուեալ
ամենայն զօրացն ժողովել յԱրտա-
շատ քաղաք, փոխանակ յետս կա-
ցելոցն՝ որ ելին զհետ իշխանին Սիւ-
նեաց, զեղբարս կամ՝ զորդիս կամ՝
զեղբարցն որդիս 'ի տեղի նոցա մա-
տուցանէր, և զիւրաքանչիւր զօրս
տան նոցա. զի դեռ եւս ինքն ու-
նէր զամենայն աշխարհս:

Եւ փութով ամենեքեան 'ի տե-
ղի պատերազմին եկեալ հասանէին
իւրաքանչիւր զօրօք և ամենայն
պատրաստութեամբ, նոքա և որ
բունքն հաստատուն կացեալ էին 'ի
տեղւոյն, Ներշապուհ Արծրունի,
և Խորէն Խորխոռունի, և ինքն ըս-
պարապետն, և Արտակ Պալունի, և
Վահան Ամատունի, և գունդն Վա-
հեւունեաց, և Թաթուլ Դիմաք-
սեան, և Արշաւիր Արշարունի, և
Շմաւոն Անձաւացի, և Տաճատ
Գնթունի, և Ստոմ Գնունի, և
Խոսրով Գաբեղեան, և Կարէն Սա-
հաւունի, և Հմայեակ Դիմաքսեան,

և միւս եւս այլ Քաղրիկ 'Իմաքսեան, և Ներսէ՛հ Քաջբերունի, և Փարսման Մանդակունի, և Արսէն Ընձայացի, և Այրուկ Ա՛կունի, և Վրէն Տաշրացի, և Ապրսամ Արծրունեացն, և Շահ խոռապետն արքունի, և Խուրս Սրուանձտեաց և Քողեանքն և Ակէացիքն և Տրպատունիքն և զօրքն Ռըշտունեաց և ամենայն գործակալքն արքունի իւրաքանչիւր զօրօքն հանդերձ:

Սոքա ամենեքեան համագունդք հասանէին 'ի գործ պատերազմին 'ի դաշտն Արապու, և լինէր հանդէս համարուն վաթսուս և վեց հազար այր՝ ընդ հեծեալ և ընդ հետեւակ: Եկին ընդ նոսա սուրբքն Յովսէփ և Ղեւոնդ երէց, բազում և այլ բա՛հանայք, և եւս բազմագոյն պաշտօնեայք: Քանզի ոչ ինչ զանգիտեցին և նոքա գալ ընդ նոսա 'ի գործ պատերազմին. զի ոչ եթէ մարմնական համարէին զկռիւն, այլ հոգեւոր առաքինութեան. ցանկային մահակից լինել քաջ նահատակացն:

Սկսաւ սպարապետն խօսել միաբանութեամբ նախարարացն ընդ զօրսն և ասէ. Ի բազում պատերազմունս մտեալ է իմ և ձեր ընդ իս. է ուրեք՝ զի քաջապէս յաղթեցաք թշնամեացն, և է ուրեք՝ զի նոքա մեզ յաղթեցին. և բազում այն է՝ որ յաղթող գտեալ եմք և ոչ յաղթեալք: Եւ միանգամայն այն ամենայն էին մարմնոյ պարծանք. քանզի հրամանաւ անցաւոր թագաւորին մարտնչեաք: Որ փախչէր, վատանուն յաշխարհի երեւէր, և անողորմ մահ 'ի նմանէ գլտանէր. իսկ որ քաջութեամբ յառաջ մտաչէր, քաջ անուն ազգի ժառանգէր, և պարգեւս մեծաւ մեծս յանցաւոր և 'ի մահկանացութագաւորէն ընդունէր: Եւ մեք իսկ աւասիկ յիւրաքանչիւր մարմինս ունիմք վէրս և սպիտ բազումս. և բազում այն քաջութիւն իցէ, վասն որոյ առեալ իցէ և պարգեւս մեծաւ մեծս: Անարգ և անօրուա զբաշու-

Թիւնան համարիմ, և առ ոչինչ ըզպարգեւան զբազումս. վասն զի ամենեքեան խափանելոց էն: Իսկ արդ եթէ վասն մահկանացու հրամանատուին զայն արուծիւնս կատարէաք, որչափ եւս առաւել վասն անմահ Թագաւորին մերոյ, որ տէրն է կենդանեաց և մեռելոց, և դատելոց է զամենայն մարդ ըստ գործոց իւրոց: Ապաքէն եթէ կարի շատ յառաջ մատուցեալ ծերացայց, սակայն ելանելոց եմք 'ի մարմնոյ աստի, զի մացուք առ Աստուած կենդանի, որ ոչ եւս ելանիցեմք 'ի նմանէ:

Արդ աղաչեմ զձեզ, ով քաջ նիւ զականկիցք իմ, մանաւանդ զի բազումք 'ի ձէնջ լաւադոյնք էք քան զիս արուծեամբ, և գահու 'ի վեր ըստ հայրենի պատուոյն. բայց յոր ժամ ձերով կամօք և յօժարուծեամբ առաջնորդ և զօրագլուխ ձեզ կացուցէք, հեշտ և բաղձալի Թուհային բանք իմ 'ի լսելիս մե-

ծամեծաց և փոքունց: Մի երկուցեալ զանդիտեսցուք 'ի բաղմուծէնէ հեթանոսացն, և մի յահագին սրոյ առն մահկանացուի զԹիկունս դարձուցուք. զի եթէ տացէ Տէր յաղթուծիւն 'ի ձեռս մեր, սատակեսցուք զջորուծիւն նոցա, զի բարձրացի կողմն ճշմարտութեանն. և եթէ հասեալ իցէ ժամանակ կենաց մերոց սուրբ մահուամբ պատերազմիս, ընկալցուք խնդուծեամբ սրտիւ, բայց միայն յարուծիւնս քաջութեան՝ վատուծիւն մի խառնեսցուք:

Մանաւանդ զի անմոռաց է ինձ, յիշելով զիմ և զոմանց 'ի ձէնջ, 'ի ժամանակին՝ զի զանօրէն իշխանն խաբեցաք, պատրեցաք իբրեւ զմանուկ մի տղայ անպիտան. իբր այն եթէ 'ի վերինն երեսս զկամս նորա ամբարշտութեանն կատարեցաք. բայց 'ի ծածուկ զխորհուրդս Տէր ինքնին վկայէ մեզ, որպէս անբաւկ կացեալ եմք 'ի նմանէ: Զոր և դուք

ինքնին իսկ գիտէք, վասն սիրելեաց մերոց՝ որ 'ի մեծի նեղութեան էին, հնարս ընդդէմք վասն յանդորր հանելոյ. զի նոքօք հանդերձ մարտ եղեալ կռուեսցուք ընդ անօրէն իշխանին վասն հայրենի աստուածատուր օրինացն: Եւ իբրեւ նոցա ոչ ինչ կարացաք օգնել, անհնար լիցի այս՝ եթէ վասն մարմնաւոր սիրոյ զ\ստուած ընդ մարդկան փոխանակիցեմք:

Իսկ արդ յերկուս և յերիս կըռիւս Տէր ինքնին մեծաւ զօրութեամբ օգնեաց մեզ, որպէս զի զանուն քաջութեան ժառանգեցաք, և զզօրան արքունի չարաչար հարաք, և զմոգսն անողորմ սատակեցաք, և զպղծութիւն կռապաշտութեանն 'ի տեղեաց տեղեաց սրբեցաք, զանօրէն հրաման թաղաւորին եղծաք ապականեցաք, զխռովութիւն ծովուն ցածուցաք, լեռնացեալ ալլիքն դաշտացան, բարձրագէղ փրփուրն սպառեցաւ, դա-

զանացեալ սրտմտութիւնն դադարեաց: Որ 'ի վերայ ամպոց որուտայր, նկուն եղեալ՝ քան զսովորական բնութիւնն 'ի վայր գտաւ ընդ մեզ խօսելով: Որ բանիւ հրամանաւ կամեր կատարել զչարութիւնն իւր 'ի վերայ սուրբ եկեղեցւոյ, արդաղեղամբ և նիզակաւ և սրով կռուի: Որ իբրեւ զհանդերձ կարծէր ունել մեզ զքրիստոնէութիւնն, արդ իբրեւ զգոյն 'ի մարմնոյ՝ չկարէ չըրջել, թերեւս և ոչ այլ կարացէ մինչեւ 'ի կատարած: Քանզի հիմունք սորա հաստատութեամբ եղեալ են 'ի վերայ վիմին անշարժութեան, ոչ 'ի վերայ երկրի, այլ 'ի վեր յերկինս, ուր ոչ անձրեւք իջանեն և ոչ հողմք շնչեն և ոչ հեղեղս յարուցանեն: Եւ մեք թէպէտ և մարմնով յերկրի եմք, այլ հաւատովք յերկինս եմք շինեալ. ուր ոչ ոք կարէ հասանել յանձեռագործ շինուածն Քրիստոսի:

Հաստատուն կայէք յանշուշտ

զօրագլուխն մեր, որ ոչ երբեք մոռացի զգործս նահատակութեան ձերոյ: Ո՛վ քաջք, մեզ այս մեծապէս է՝ զոր կատարեաց Աստուած 'ի ձեռն մերոյ բնութեանս, յորում և զօրութիւնն Աստուծոյ մեծապէս երեւի: Զի եթէ զայլս կոտորելով 'ի վերայ աստուածային օրինացն՝ պարծանս անձանց ժառանգեցաք, և զքաջ անուն ազգասոյժմին մերոյ թողաք եկեղեցւոյ, և վարձուց ակնկալութիւն 'ի Տեառնէ է, որ պահի իւրաքանչիւր ումեք 'ի մէնջ ըստ սրաին յօժարութեան և ըստ գործոց առաջարկութեան, որչափ եւս առաւել եթէ մեք մեռանիցիմք 'ի վերայ մեծի վկայութեան Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի, որում և երկնաւորքն են ցանկացեալ, եթէ գոյր չնար: Եւ զի այս պարգեւք ոչ ամենեցուն է անկ, այլ որում պարաստի 'ի բարերար Տեառնէն, և մեզ այս ոչ եթէ յարգար գործոյ

ինչ պատահեաց, այլ յաննախանձ պարգեւատուէն. որպէս և ասէ իսկ 'ի սուրբ կտակարանին. Ուր առաւել եղեն մեղքն, անդէն առաւելան շնորհքն Աստուծոյ:

Եւ մեզ կարի քաջ 'ի գէպ ելանէ հրաման պատասխանելոյս այսօրիկ. որպէս և առաւելապէս երեւեցաք մարդկան ամբարշտեալք, կրկին առաւելապէս երեւեսցուք արդարացեալք մարդկան և հրեշտակաց և հօրն ամենեցուն: Զի որ օր լուան ապաքէն զմէնջ մարդիկ 'ի գործ ամբարշտութեանն, արտասուս բազում հեղան 'ի սուրբ եկեղեցւոյն, և եւս բազմագոյն 'ի մէջ սիրելեացն մերոց: Նա և ընկերք մեր սրով սրտմտեալ սպառնային մեզ, և մահ դառնութեան 'ի վերայ հասուցանել կամէին, և ծառայքն մեր սարտուցեալ փախչէին 'ի մէնջ: Եւ հեռաւորաց, որոց լուեալ էր զանուն քրիստոնէութեան մերոյ, քանզի ոչ էին տեղեակ խորհրդոցն մերոց,

ողբ 'ի բերան առեալ անդադար աշխարէին զմեզ, և անգլխողութեամբ հայհոյութիւնս բազումս խօսէին զմէնջ: Եւ որ մեծն քան զամենայն ասացից. ոչ միայն մարգիկ յերկրի, այլ և հրեշտակք յերկինս զերեսս իւրեանց դարձուցին 'ի մէնջ, զի մի տխուր դիմօք հայեսցին 'ի մեզ:

Եւ ահա եկն եհաս ժամանակ, զի զամենայն զկեղտ անուան 'ի մէնջ 'ի բաց բարձցուք: Յայնժամ իբրեւ զթախծեալ սգաւոր՝ յոգի և մարմին էաք արտմեալք, այսօր զուարթացեալ և զգաստացեալք յերկոսեան առ հասարակ եմք լըրջացեալք. քանզի և զՏէրն բարերար ընդ մեզ տեսանեմք յառաջնորդութիւն. չէ մեր մարդ զօրավար, այլ զօրագլուխն ամենայն մարտիրոսաց: Երկիւղ՝ թերահաւատութեան էնշանակ, զթերահաւատութիւն մեք 'ի մէնջ վաղ մերժեցաք, ընդ նմին և երկիւղն փախիցէ 'ի մըտաց և 'ի խորհրդոց մերոց:

Ձայս ամենայն առաքինի զօրավարն խօսեցաւ ընդ ամենայն բաղմոնութեանն. դարձեալ և զմի մի 'ի նոցանէ քաջալերէր 'ի ծածուկ և սրտապնդէր, և զամենայն պակասութիւն աղքատութեան ընդ: Որոյ ոչ ինչ գոյր զօրականին, յանձնէ և յընկերաց մատուցանէր. որոյ զէն չէր, զէն պատրաստէր. և որում հանդերձ պիտոյ էր, հանդերձ զգեցուցանէր, և որում երիւար՝ երիւար տայր: Եւ առառ ոռձկօք ուրախ առնէր զամենեսեան, և զուարթագին զինքն ցուցանէր ամենեցուն: Եւ ըստ պատերազմական կարգին զքաջ արանց զյիշատակարանս հանապազ երկրորդէր առաջի նոցա. զի և ինքն իսկ տեղեակ էր 'ի մանկութենէ իւրմէ սուրբ կտակարանաց: Զոր և 'ի ձեռն առեալ զքաջ նկարագիրն մակաբայեցւոց ընթեռնոյր 'ի Լսելի ամենեցուն. և յորդառատ բունիւք զէլս իրացն իմացուցանէր նո-

ցա, որպէս մարտուցեալ կռուեցան 'ի վերայ աստուածատուր օրի նացն ընդդէմ թագաւորին անտիփապուց: Արթուր և 'ի նմին կատարեցան մահուամբ, սակայն անուն քաջութեան եկաց մինչեւ ցայսօր ժամանակի, ոչ միայն յերկրի, այլ և անմոռաց յերկինս: Նա և զայն յուշ առնէր զօրականին, որպէս ազգատոհմն Մատթեայ քակտեալ բաժանեցան 'ի միութենէն նորա, դարձան 'ի հրաման թագաւորին, շինեցին մեհեանս, մատուցին զոհս պղծութեան, խոտորեցան յԱստուծոյ, և ընկալան ըզպատիժս պատուհասի մահուան 'ի սուրբ միաբանելոյն: Իսկ Մատթի և որք ընդ նմայն էին՝ ոչ ինչ լքեալ թուլացան, այլ եւս առաւելապէս անդեցան, և ձեռնամուխ եղէն 'ի գործ պատերազմին բազում ժամանակս: Զայս ասէր, և անդէն 'ի դաշտին զտեղի առեալ՝ զօրսն զետեղէր, և յամենայն կողմանց տակաւ զայրուձին կազմէր:

Իսկ յետ բազում աւուրց զօրագլուխն Պարսից խաղայր դայր ամենայն հեթանոսական բազմութեամբն, և եկեալ հասանէր յաշխարհն Հայոց 'ի Հէր և 'ի Զարաւանդ գաւառ: Եւ անդէն 'ի գաւառին զտեղի առեալ նորա, բանակ բոլորէր, փոս հատանէր, պատնէշ կանգնէր, շերտաւոր փակէր, ամրացուցանէր իբրեւ զքաղաք ամենայն պատրաստութեամբ: Գունդ բազում հատանէր 'ի զօրաց նորա, ասպատակաւ արշաւէր, յաւարի առնուլ կամէր զգաւառս բազումս:

Զայն իբրեւ լուան զօրքն Հայոց, սեպուհ մի յազգէն Ամատունեաց՝ Առանձար անուն, ընտրեցին յամենայն զօրականէն լի իմաստութեամբ և քաջութեամբ: Եւ ընդ առաջ նորա հաղարօք երկու, հար սատակեաց զբազմութիւն գնդին, և ըզմնացեալն 'ի նոցանէ անդրէն փախըստական 'ի բանակն արկանէր: Եւ ինքն ողջանդամ այսրէն դաւ

նայր, և լինէր տօն ուրախութեան՝
մեծ յաւուրն յայնմիկ զօրացն Հա-
յոց:

Դարձեալ միւսանգամ ուրա-
յեալն Վասակ անդրէն 'ի հնարս
հայթայթանաց մտանէր ըստ առա-
ջին կեղծաւորութեան իւրոյ. շրջե-
ցաւ 'ի ձեռն սուտ երիցանցն՝ զոր
յառաջագոյն ասացաք, նոքօք հրա-
մանաւ արքունի 'ի պատգամաւո-
րութիւն խօսէր, և երգմամբ հաս-
տատէր զքրիստոնէութիւնն անդ-
րէն ունել: Եւ զայս արարեալ զբա-
ղում աւուրա՝ ոչ կարաց զմիաբանու-
թիւնն քակտել, մանաւանդ զսուրբ
ուխտ եկեղեցւոյն, որ ոչ էր հե-
ռացեալ 'ի զօրականէն: Որպէս ե-
րանելի երէցն Վեռնիկ հրաման ա-
ռեալ 'ի սուրբ ընկերացն 'ի մեծէն
Յովսէփայ և յամենայն մեծամե-
ծացն, 'ի քահանայիցն և 'ի զօրա-
գլխացն, եբայ զբերան իւր և ասէ
բարձր բարբառով առաջի հրեշտա-
կացն.

Յիշեցէք ամենեքեան զհարսն զա-
ռաջինս, որ յառաջ քան զծագումն
որդւոյն Աստուծոյ յիւրաքանչիւր
ժամանակս: Քանզի իբրեւ մեր-
ժեաց և ընկէց զմեզ չարն յաս-
տուածային տեղւոյն, գտաք մեք
անկեալք ընդ անողորմ գատաստա-
նօք ըստ մեղացն յանցաւորու-
թեան, որ 'ի կամս ազատութեան
մերոյ գործեցաք զանարժանս, և
զարարչական զօրութիւնն շարժե-
ցաք 'ի վերայ մեր 'ի ցասումն բար-
կութեան, և զողորմած գատաւորն
յուզեցաք վրէժ առնուլ անաչա-
ռութեամբ յարարածոցս. մինչեւ
հրաման տուեալ երկնային ծովուն
հեղուլ 'ի վերայ ցամաքիս, և հաս-
տատուն յատակք երկրիս ծակո-
տեալ՝ ընդդէմ զհակառակսն գոր-
ծեցին: Վերինք և ներքինք եղեն
մեզ գործիք տանջանաց՝ առանց
բարեխօսի վրէժ առնուլ յանցա-
նայ մերոց:

Ապաքէն արդարն Նոյ միայն գը-

տաւ կատարեալ յազգի մարդկու-
թեանս, որ ցածոյց զարտմուութիւն
բարկութեան տերունեան ցաւ-
մանն, և եղեւ սկիզբն առաջարկու-
թեան առ աշուփն բազմութեան
մարդկային ազգիս: Դարձեալ և
Սբրաճամ 'ի փորձութեանն իւ-
րում գտաւ առաքինի, և զընկա-
լեալ սարգեւան յԱստուծոյ՝ ին-
քեան ձեռօք փոխ անդրէն նմին մա-
տուցանէր, վասն այսորիկ և յա-
ռակս ընկալաւ զնա Աստուած. զի
'ի նմա տպաւորեալ տեսանէր զան-
երեւոյթ գալուստ որդւոյն Աս-
տուծոյ, և զըմբռնումն անըմբռնե-
լոյն և զգեհումն անմահին, որ իւ-
րով մահուամբն խափանեաց զիշ-
խանութիւն մահու: Եւ եթէ մա-
հուամբ մահ մեռանի, մի երկիցուք
մահակից լինել Քրիստոսի. զի ընդ-
որում մեք մեռանիմք, ընդ նմին և
կենդանանամք:

Յիշեցէք, առաքինիք, զմեծն Մով-
սէս, որ մինչ չեւ հասեալ էր յա-

րութեան հասակն՝ խորհուրդ-
սուրբ նահատակութեանն 'ի տիս
տղայութեանն երեւէր նմա. և
տուն թագաւորին եգիպտացւոց 'ի
Ժառայութիւն մտանէր նմա, և ա-
կամայ դայեկութեամբ սնուցանէր
զնա. և 'ի ժամ փրկելոյ զԺողո-
վուրդն 'ի նեղութենէն, միջնորդ
եղեւ երկնի և երկրի, միանգամայն
և աստուած անուանեցաւ 'ի վերայ
եգիպտացւոցն: Քանզի ուր գտաւ
սուրբ խորհուրդն զօրացեալ, ան-
ձամբ իւրով վրէժ առնոյր յեգիպ-
տացւոցն. իսկ ուր աստուածային
յայտնութիւնն 'ի վերայ նորա լի-
նէր՝ 'ի ձեռն գաւաղանին գործէր
զմեծամեծ սքանչելիսն: Եւ վասն
սուրբ նախանձուն զօր ունէր՝ ե-
հար զեգիպտացին և ընդաւալեաց.
վասն որոյ զմեծ անուն գնէր նմա,
և առաջնորդ ժողովրդեանն զնա
կացուցանէր: Եւ բազում այն է,
որ հեղմամբ արեամբն արդարաւ-
ցաւ, և անուանեցաւ մեծ քան զա-

մենայն մարգարէս. ոչ միայն զարտաքին թշնամիսն կոտորելով, այլ զազգատոհմսն, որ փոխանակեցին զԱստուած ընդ որթուն յանապատին:

Եւ եթէ նա 'ի հեռուստ այնպիսի վրէժ խնդրէր գալստեան որդւոյն Աստուծոյ, մէք որ ականատեսք եղաք, և մեծամեծ վայելեցաք յերկնաւոր պարգեւսն շնորհաց նորա՝ եւս առաւել պարտիմք վրէժ խնդիր լինել մօտակայ ճշմարտութեանս: Որ եդ մահուամբ զանձն իւր 'ի վերայ մեղաց մերոց և արդարացոյց զմեզ յանհնարին դատապարտութենէն, գիցուք և մէք զանձինս մեր մահուամբ 'ի վերայ անմահ զօրութեանն, զի մի նուազք քան զվրէժ խնդիրսն գտանիցիմք:

Յիշեցէք զմեծ քահանայն Փենէհէզ, որ սպանմամբ եբարձ զպղծութիւնն 'ի ժամ պատերազմին, և յազգէ յաղդ երգմամբ հաստատեաց զքահանայութիւնն: Մի մո-

ռանայք և զսուրբ մարգարէն զԵղիաս, որ ոչ կարէր հանդարտել հայել 'ի կռապաշտութիւնն Աքաբու. և արդար նախանձուն իւրոյ զութ հարիւրսն ինքեան ձեռօք սատակեաց, և զերկուս յառնան անշէջ հրոյն մատուցանէր լուցկիս. և զաստուածային վրէժն խնդրելով՝ անըմբռնելի և ահագին կառօքն յերկրէ 'ի յերկինս վերացաւ: Դուք՝ եւս մասին մեծի վիճակի հասեալ էք. զի ոչ եւս կառք առաքին ձեզ 'ի վերացումն, այլ ինքնին Տէրն կառաց և երիւարաց հզօր զօրութեամբ և սրբովք հրեշտակօք ընդ առաջ եկեալ՝ ձեզ իւրաքանչիւր թեւս բուսուցանէ, զի նորա ուղեկիցք լինիցիմք և նմին քաղաքակիցք:

Եւ այլ զմիջ եւս երկրորդեցից առաջի ձերոյ քաջ նահատակութեանդ, զի քան զիս տեղեկագոյնք և հմուտք էք սուրբ կտակարանացն: Դաւիթ 'ի մանկութեան ժա-

մանակին քարիւ կործանեաց զմեծ բլուրն մեղէն, և ոչ ինչ զանգիւ տեաց յահագին սրոյ հսկային. ցըրուեաց զգունդս այլազգեացն, և ապրեցոյց զզօրան 'ի մահուանէ, և զժողովուրդն 'ի գերութենէ. եղեւ անդրանիկ Թագաւորացն Խորայելի, և անուանեցաւ հայր որդւոյն Աստուծոյ: Նա անուանեցաւ առ 'ի պէտս ժամանակին, և դուք ճմարտիւ ծնեալք 'ի սուրբ Հոգւոյն որդիք էք Աստուծոյ և ժառանգակիցք Քրիստոսի: Մի ոք զձեր բաժինն 'ի ձէնջ հատանիցէ, և զձեզ օտարախորթ արարեալ՝ տարաբաժին հանիցէ:

Յիշեցէք զամենայն զօրավարն Խորայելի զառաջինսն, զՅեշոփն, զԳեդեօփն, զՅեփթային և զայլն ամենայն. որք ճմարիտ հաւատովք էին, հարին կոտորեցին զզօրան հեթանոսայ, և սրբեցին զերկիրն 'ի պիղծ կռապաշտութենէն: Եւ վասն հաստատուն արդարագործու-

թեանն, որ ոչ ինչ երկմտեցին 'ի խորհուրդս իւրեանց, արեգակն և լուսին առանց ականջաց լուան և կատարեցին զբան հրամանի նոցա. ծով և գետք ճանապարհ գործեցին առաջի նոցա ըստ ոչ սովորութեան. և բարձրացեալ պարիսպք քաղաքին ձայնիւ լոկով անկեալ կործանեցան: Եւ այլքն ամենայն՝ որ ըստ հաւատոց քաջութիւնս կատարեցին 'ի դարս իւրաքանչիւր, գովեցան 'ի մարդկանէ և արդարացան յԱստուծոյ:

Ապաքէն նոյն Տէր է որ 'ի սկզբանէ մինչեւ ցայսօր և առ յապա, և յաւիտենից յաւիտեանս, և անդրքան զամենայն յաւիտեանս: Ոչ նորոգի, զի ոչ հնանայ. ոչ մանկանայ, զի ոչ ծերանայ. ոչ փոխի անյեղյեղուկ բնութիւնն Աստուծոյ. որպէս և ինքն իսկ ասէ բերանով սուրբ մարգարէիցն. Ես եմ, ես եմ, 'ի սկզբանէ նոյն մինչեւ յաւիտեանս. ոչ տամ զփառս իմ այ-

լում, և ոչ զբաշխութիւնս իմ դրօշեւոյ:

Չայս գիտելով, եղբարք, մի թուլութեամբ լքանիցիմք, այլ պնդութեամբ սրտիւ և հաստատուն հաւատովք կամակարութեամբ յարձակեսցուք 'ի վերայ թշնամեացն, որ յարուցեալ գան 'ի վերայ մեր: Մեր յոյսն մեզ կրկին երեւի. եթէ մեռանիմք՝ կեամք, և եթէ մեռուցանեմք՝ մեզ նոյն կեանք առաջի կան: Յիշեսցուք զբանն Առաքելոյ, որ ասէ, թէ փոխանակ ուրախութեան՝ որ նմա առաջի կայր, յանձն էառ զհամբերութիւն մահու, և մահու խաչի. վասն այսորիկ և Աստուած զնա առաւել բարձրացոյց, և ետ նմա անուն՝ որ 'ի վեր է քան զամենայն անուն. զի յանուն իստուսի Քրիստոսի ամենայն ծունր կրկնեսցի երկնաւորաց և երկրաւորաց և սանդարամետականաց:

Եւ քանզի որ ճմարտութեամբ միացեալ է ընդ որդւոյն Աստու-

ծոյ, հոգւոյն աջօք տեսանէ զաներեւոյթ յստակ լոյսն ճառագայթից իմանալի արեգականն, որ յամենայն ժամ և յամենայն օր գեր 'ի վերոյ ծագեալ երեւի ամենեցուն, և սրբատեսիլ և սրբահայեացս անպղտոր յստակութեամբ ձգտեցուցանէ զհայեցուածս, և թափանցանց եղեալ ընդ երկինս՝ յանմատոյց տեսիլն մերձեցուցանէ, և կոլովութեամբ կռէ զերկրպագութիւն զերից հատուածոցն միաւոր ջորութեանն: Եւ արդ որ ընդ Աստուծոյ աստիճանսն ոտնփոխ եղեալ իցէն, և բարձրութեամբ յարբունիսն հասեալ, և զամենայն մեծութիւն բովանդակ տեսեալ, նա միայն է որ ժառանգէ զանանց ուրախութիւնն և զանտրամական մխիթարութիւնն:

Մի, տեսրք իմ պատուականք, յետ այսչափ 'ի բարձունս վերանալոյ, այսրէն յերկիր անկեալ թաւալիցիմք, այլ տեղի տուեալ

անդրէն 'ի բարձրութեանն Հաստատեսցուք: Թէպէտ և Հայեսցուք 'ի ստորին կողմ՝ երկրիս, տեսանեմք զսա լի ամենայն ապականութեամբ և անսուրբ պղծութեամբ: Քանզի զի՞նչ աղէտք տարակուսի են, որ ոչ գործին յերկրայինս ակտաբերս. Թշուառութիւնք աղքատաց և անթիւ չարչարանք նոցուն, աղցաւոր ծանրութիւնք հարկահանաց, զըզուանք և կուփանք 'ի բռնաւոր ընկերակցաց, քաղց և ծարաւ ըստ կարօտութեան բնութեանս: Սառնամանիք ձմերայնեոյ և խորշակք ամարայնեոյ, հիւանդութիւնք տարածամբ և ակտք մահաբերք հանապաղ տանջեն զմարդիկ. երկիւղ արտաքնոց և արհաւիրք 'ի ներքնոց անդադար 'ի վերայ հասանեն. ցանկան մահու յառաջ քան զժամանակն, և ոչ գտանեն. և բազումք են՝ որ փորեն և խնդրեն, և խնդալից լինին յորժամ գտանեն: Իսկ որ Թուին մեղ, եթէ յաջողեալք

են 'ի մեծութեան և փափկանան ուրախութեամբք 'ի պակասելի կեանս, մեծամեալ Հալարտանան յանցաւոր մասունս աշխարհիս, նոքա են՝ որ կուրացեալ են 'ի ճշմարիտ կենացն: Իսկ արգ զի՞նչ այն չարիք իցեն՝ որ 'ի նոսա ոչ գործիցին. ընդ մեծութիւնն խառնեալ է յափշտակութիւն ընչից աղքատաց, ընդ սուրբ ամուսնութիւնն՝ գէձ պղծութիւն: Յորս վայելեն ընտրութեամբ, նոցուն երկրպագութիւն իբրեւ Աստուծոյ մատուցանեն, մոլորեալք 'ի ճմարիտ կենացն:

Ո՞չ ահա աշխարհս ամենայն տրարչին բոլորեցուն է գոյացութիւն. և զոր նոքայն պաշտեն և պատուեն՝ ապաքէն 'ի սմին նիւթոյ է մասն. իսկ արգ մասունքն մասնց կան 'ի ծառայութիւն: Զի եթէ մի մասն աշխարհիս ապականացու է, հարկ է թէ և ամենայն մասունքն ընդ նմին ապականին: Նա

և 'ի մասանց անտի՝ պարտ է թէ և ընտրութիւնք երեւեացին. իսկ արդ որ լաւ է՝ յայտնի է ամենեցուն, և որ գիտէն իմանալ՝ նա է ընտիր 'ի մասանցն: Ապա թէ այդ այդպէս է, քան զամենայն պաշտամունս հեթանոսաց, որում երկիր պագանեն, երկրպագութեն են առաւելեալք քան զանբան տարերսն, որոց չարաչար կան 'ի ծառայութեան. և զէն Աստուած՝ որ 'ի մարդ կերպարանեցաւ՝ չպաշտեն, այլ արարածոց տանին երկրպագութիւն. որոց մեղաց չիք քաւութիւն յարդարատենին:

Օն անդր 'ի բաց թողցուք զխաւարային խորհուրդս մոլորելոցն. եղկելիս և ողորմելիս քան զամենայն մարդիկ զնոսա համարեացուք. մանաւանդ զի կամօք են կուրացեալք և ոչ 'ի հարկէ, և ոչ երբէք գտցեն զճանապարհն ճմարտութեան: Այլ մեր բացահայեաց աչօք տեսեալ զլոյսն երկնաւոր, մի

պատահեսցէ մեզ խաւարն արտաքին: Զի ոչք էին 'ի խաւարի, եկն առ նոսա լոյսն ճմարիտ, կուրացեալք վրիպեցան 'ի կենացն. իսկ որք ընկալայք հաւատովք՝ որդիք էք և ոչ օտարախորթք, սիրելիք և ոչ թշնամիք, բաժանորդք և ժառանգորդք վերին իմանալի քաղաքին:

Անդ է առաջնորդ փրկութեան մերոյ. աստ քաջութեամբ նահատակեցաւ, և զնոյն ուսոյց ամենայն նիզակակից գործակցաց իւրոց առաքելոց. յորմէ և դուք էք այսօր կրկին երեւեալք, օրհնեալք հաւատովք ընդդէմ աներեւոյթ թշնամւոյն, պատենազէն զրահիւք դէմ ընդդէմ ընկերակից սատանայական գործոյն: Եւ եթէ այսպէս և եթէ այնպէս, զերկուսեան կողմանսն 'ի պարտութիւն մասնէք, որպէս և Տէրն ինքնին արար. աշխարհի թուեցաւ թէ մեռաւ, այլ նա յայնժամ տարաւ զկատարեալ նա

հատակ առաքելնուԹիւնն . զախոյեանն ընկէց, զպատերազմն եհար, զԹշնամիսն ցրուեաց, զաւարն Ժողովեաց, զգերին դարձոյց, զպարգեւսն բաշխեաց ամենայն սիրելեաց իւրոց 'ի ձեռն իւրաքանչիւր առաքելնուԹեանց:

Գիտէք դուք ամենեքեան, յառաջ Ժամանակաւ հասեալ ձեր 'ի դործ պատերազմի, Թէպէտ և էր ձեր սովորուԹիւն՝ քահանայից հաւնապաղորդել 'ի մէջ բանակիս, 'ի Ժամ՝ ճակատուցն յանձնեալ ձեզ 'ի նոցանէ աղօթիւք՝ յամուր տեղւոյ ուրեք Թողուիք զնոսա . իսկ այսօր եպիսկոպոսք և երիցունք և սարկաւագունք, սաղմոսերգոյք և գրակարդացք իւրաքանչիւր կարգեալ կանոնաւ՝ իբր վառեալք զինու և պատրաստեալք 'ի պատերազմ, կամին ընդ ձեզ յարձակել հարկանել զԹշնամիսն ճմարտուԹեան: Եւ եթէ մեռանել եւս հասանէ 'ի նոցանէ, սակայն և յայն

մանէ ոչ են զանգիտելոց . քանզի լաւագոյն զմեռանէն կամին քան զմեռուցանէն: Որպէս զի կրկին աչս ստացեալ ունիցին . հաւատոց աչօք զքարկոծանս մարգարէիցն տեսանեն, և մարմնոյ աչօք զքաջուԹիւն ձերոյ նահատակուԹեանդ: Մանաւանդ Թէ 'ի ձեզ զերկոսեան իսկ տեսանեմք . քանզի և դուք իսկ տեսանէք զչարչարանս սուրբ առաքելոցն և զսպանմունս զամենայն սուրբ մարտիրոսացն, որոց մահուամբն հաստատեցաւ սուրբ եկեղեցի, և հեղումն արեան իւրեանց եղեւ 'ի պարծանս վերնոցն և ներքնոցն: Արդ մինչեւ 'ի գալուստն երկրորդ՝ նոյն նահատակուԹիւն կատարի չարչարանօք:

Յայս վայր խօսեցաւ 'ի գիշերին յայնմիկ սուրբ երէցն Վեռնդ, և փառաբերով կատարեաց զամենն ասելով: Եւ սեղան ուղղեալ՝ զմենասուրբ խորհուրդն կատարեցին . ուղղեցին և աւագան, և եթէ

գոյր որ երախայ 'ի բազմութեան
զօրուն' զգիշերն ամենայն մկրտե-
ցին. և ընդ առաւօտս սուրբ օրի-
նացն հաղորդեցան, և այնպէս լու-
սազգեստ եղեն՝ որպէս 'ի տերու-
նեան մեծի սուրբ զատկին: Եւ մե-
ծաւ զուարճութեամբ և յոյժ խըն-
դութեամբ աղաղակեաց ամենայն
բազմութիւն զօրացն և ասեն. Հա-
ւասարեսցէ մահ մեր ընդ մահու ար-
դարոցն, և հեղուին արեան մերոյ
ընդ արիւն սուրբ մարտիրոսացն. և
հաճեսցի Աստուած կամաւոր պա-
տարագաւս, և մի տալէ զեկեղեցի
իւր 'ի ձեռս հեթանոսաց:

ՎԵՅՅԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ԿՐԿԻՆ ԱՆԳԱՄ ԸՆԴԴԻՄ ԿԱԼ ՀԱՅՈՑ

ՊԱՅՏԵՐԱԶՄԱԻ ԹԱԳԱՒՈՐԻՆ ՊԱՐՍԻՑ

Յետ այսորիկ իբրեւ ետես զօրա-
վար գնդին Պարսից, եթէ հատան
պատգամաւորքն 'ի միջոյ՝ խաբել
զնոսա, և բարձաւ յոյս ակնկալու-
թեան իւրոյ ցրուել զնոսա յան-
քակ միաբանութենէն, յայնմ
ժամանակի յառաջ կոչէր զանօրէնն
Վասակ և զամենայն ուրացեալ իշ-
խանսն, որ էին ընդ նմա յաշխար-
հէն Հայոց. հարցանէր զնոսա, և
ուսանէր 'ի նոցանէ զհնարագիտու-
թիւն յաղթութեան: Եւ իբրեւ
ուսեալ տեղեկացաւ զառն առն իւ-
րաբանչիւր քաջութիւնս, կոչէր և
զբազումս 'ի զօրագլխացն՝ որ էին
ընդ իւրով ձեռամբ, և հրամայէր
ածել զառաջեաւ զերամակս փղացն.
և 'ի գունդս գունդս զգաղանսն բա-

Ժանէր, և առ մի մի փիղ երեք հազար սպառազէնք. թող զայլ զօրսն ամենայն:

Խօսէր և ընդ մեծամեծսն արքունի հրամանաւ և ասէր. Յիշեցէք այր իւրաքանչիւր զպատուէր մեծ թագաւորին, և գէթ առաջի զանուն քաջութեան. ընտրեցէք զմահ քան զկեանս վատութեամբ: Մի մոռանայք զիւզն և զպսակն և զուռսն և զառատաձեռն պարգեւսն, որ շնորհի ձեզ յարքունուստ: Տեարք էք իւրաքանչիւր գաւառաց, և ունիք իշխանութիւն բազում. դուք ինքնին գիտէք զքաջութիւն աշխարհին Հայոց և զառն առն իւրաքանչիւր նահատակութիւն արութեան. դուք ձեր 'ի պարտութիւն մատնեալ, կենդանեաւ վրիպիցէք 'ի մեծ կենացն զոր ունիք: Յիշեցէք զկին և զորդիս ձեր, յիշեցէք զսիրելի բարեկամս ձեր. դուք ոտնահար լինիցիք յարտաքին թշնամեացն և ողբակիցք 'ի ներքին սիրեւեացն:

Նա և յուշեաւ առնէր նոցա ըզբազում ընկերակիցս փախուցեալս, որք թէպէտ և 'ի պատերազմէն ապրեցան, սրով ընկալան զվճիռ մահուն իւրեանց. ուստեք և դըստերք և ամենայն ընտանիք իւրեանց յանաշխարհիս գրեցան, և ամենայն հայրենի գաւառք հատան 'ի նոցանէ:

Զայս ասէր, և առաւել քան ըզսոյն սաստկացուցանէր զհրամանն արքունի: Կարգէր կազմէր զզօրսն ամենայն, և տարածանէր երկայնէր զճակատն յերկայնութիւն գաշտին մեծի: Եւ իւրաքանչիւր գաղանացն յաջմէ և յահեկէ զերեքհազարեան սպառազէնն պատրաստէր, և զընտիր ընտիր նահատակացն շուրջ զիւրեաւ գումարէր. այսպէս ամրացուցանէր զգունդն մատեան իբրեւ զաշտարակ մի հզօր և կամ իբրեւ զբերդ մի անմատոյց: Նշանս բաշխէր, գրօշս արձակէր, և 'ի ձայն մեծի փողոյն պատրաստ հրամայէր

լինել: Իսկ զգուհն զապարհայիկ, և զԿատչաց և զՀոնաց և զԳեղաց, և զայլս եւս ամենայն իզնտիր ընտիր զօրուն մարդիկ 'ի մի վայր Ժողովէր, և հրաման պատուիրանի տայր ընդ աջմէ կողմանէ գնդին իւրոյ պատրաստ լինել ընդդէմ Հայոց զօրավարին:

Իսկ արին Վարդան յառաջ մատուցեալ և զաւագանին հարցանէր, և միաբան ամենեցուն խրատու ըզզօրագլուխսն կարգէր: Զգուհն առաջին տայր 'ի ձեռն իշխանին Արծրունեաց, և նիզակակից նմա զմեծ իշխանն Մոկաց, և զայլն ամենայն նախարարեան համահարզս երկոցունց, և զամենայն բազմութիւն գնդին թեւս աստի և անտի կազմէր նոցա: Եւ զգուհն երկրորդ տայր 'ի ձեռն Խորենայ Խորխոռունեաց, և նիզակակից նմա զԼնծայինն և ըզՆերսէս Քաջբերունի: Եւ զգուհն երրորդ մատուցանէր 'ի ձեռն Թաթլոյ Վանանդեցւոյ, և նիզակա-

կից նմա հրամայէր զՏաճատ Գընթունի, և զբազումսն 'ի քաջ արանց աստի և անտի 'ի թեւս նոցա: Յանձն իւր առնոյր զգուհն չորրորդ, և նիզակակից իւր զՔաջն Արշաւիր և զհարադատ Ժեբայր իւր զՀամազասպեան: Կարգէր և կազմէր զճակատն յօրդորելով ընդ ամենայն երեսս դաշտին դէմ յանդիման Արեաց գնդին, առ ափն Տղմուտ գետոյն:

Եւ իբրեւ այսպէս պատրաստեցան երկոքեան կողմանքն, լի սըրտմըտութեամբ և մեծաւ բարկութեամբ զայրանային, և գաղանացեալ զօրութեամբ յիրեարս յարձակէին երկօքեան. և ամբոխ աղաղակին յերկոցունց կողմանցն՝ իբրեւ 'ի մէջ ամպոց շփութեոյ՝ ճայթմունս գործէր, և հնչումն ձայնից զբարանձաւս լերանցն շարժէր: Ի բազմութենէ սաղաւարտիցն և 'ի փայլուն պատենազէն վառելոցն իբրեւ նշոյլք ճառագայ-

Թից արեգական հատանէին: Նա և 'ի բազում սուսերացն շողալ, և 'ի ճօճեւ բազմախուռն նիզակացն իբրեւ յերկնուստ ահագին հրաձգուլ Թիւնք եռային: Քանզի ո՛վ իսկ է բաւական ասել զմեծամեծ տագնապ ահաւոր ձայնիցն, որպէս կոփիւնք վաճանաւորացն և ճայթմունք լարից աղեղանցն զլսելիս ամենեցուն առ հասարակ խլացուցանէին:

Անդ էր տեսանել շտապ մեծի տաղնապին և զաղէտս անբաւ տարակուսանացն երկոցունց կողմանցն, առ 'ի յանդուգն յարձակմանէն զմիմեանս բախելով. քանզի Թանձրամիտքն յիմարէին և վատասիրտքն լքանէին, քաջքն խիզախէին և նահատակքն գոչէին: Եւ խումբ արարեալ ամենայն բազմուլ Թեանն՝ զգետն 'ի մէջ փակէին, և զանգիտեալ գունդն Պարսից 'ի գլխուարութենէ գետոյն՝ զտեղեաւն զեռալ սկսան: Իսկ գունդն Հայոց

հասեալ անցանէին, ձի 'ի վերայ առեալ յարձակէին մեծաւ զօրուլ Թեամբ: Սաստկապէս բախեալք ընդ միմեանս, յերկոցունց կողմանց բազում վիրաւորք յերկիր անկեալ գիւթաւալ խաղային:

Յայնմ մեծ տաղնապի 'ի վեր հայեցաւ քաջն Վարդան, և տեսանէր զընտիր ընտիր քաջ նահատակաց Պարսից զօրուն, զի զձախակողմն շարժեցին զՀայոց գնդին. մեծաւ ուժով յարձակէր 'ի տեղին, և զաջ Թեւն Պարսից գնդին բեկեալ՝ արկանէր զգաղանօքն, և շրջան առեալ կոտորէր մինչեւ 'ի նոյն տեղի: Եւ այնպէս շտապ տագնապի 'ի վերայ հասուցանէր, մինչեւ գունդն մատեան քակտեալ բաժանեցան 'ի մեծամուր պատրաստութենէն, դեռ եւս քաջ քաջ 'ի փախուստ դառնային:

Ապա դէտ աին 'ի վեր համբաւնայր Մուշկան Նիւսաշաւուրտն, քակեալ զոմանս տեսանէր 'ի գըն-

դէն Հայոց, և զկնի մնացեալ 'ի հռ-
վիտս լերանց: Վասն որոյ զազաղակ
բարձեալ՝ քաջալերէր շուրջ զիւ-
րեաւ զզօրս Արեաց, որք զտեղի ա-
ռեալ կացին ընդդէմ՝ գնդին Վար-
դանայ: Եւ անդէն 'ի տեղւոյն եր-
կոքին կողմանքն զպարտութիւն
խոստովանէին, և առ յոյժ Թանձր
անկեալ գիականց իբրեւ զքարա-
կոյտս գերբկաց երեւէին:

Չայն իբրեւ ետես Մուշկան Նիւ-
սալաւուրտն, մնայր գաղանացն
Արտաշրի, որ 'ի վերայ գաղանացն
նստէր 'ի բարձր գիտանոցին և կամ
իբրեւ յամուր քաղաքի, և 'ի ձայն
մեծ գալարափողոցն զիւր գունդան
ստիպէր, և յառաջամարտիկ զօրօքն
զնա 'ի մէջ փակէր: Իսկ կորովին
Վարդան իւրովք քաջ նիզակակ-
ցօքն ոչ սակաւ նախաճիրս 'ի տեղ-
ւոյն գործեաց, յորում տեղւոյ և
ինքն իսկ արժանի եղեւ առնուլ
զկատարեալ նահատակութիւնն:

Եւ յերկարեւ գործոյ պատե-

րազմին՝ օրն տարաժամէր, և մօտ
առ երեկս կարճատէր. բազմաց օ-
րահաջ մահու հասանէին, մանա-
ւանդ 'ի Թանձրութենէ անկեալ
գիականց մօտ առ մօտ խտացեալ
իբրեւ զփայտահարս մայրաւորաց:
Անդ էր տեսանել զբեկումն նիզա-
կացն և զխորտակումն աղեղանց.
Վասն այնորիկ և ոչ կարէին կալ
ճշմարտիւ 'ի վերայ սուրբ մարմնոց
երանեւեացն. և սաստիկ խուճապ
տագնապի էր կողմանցն երկոցունց
անկեւոցն: Եւ որ մնացեալքն էին,
վանեալք և ցրուեալք լինէին 'ի
լեառնադաշտս և յամուրս ձորոցն.
և յորժամ պատահէին միմեանց,
դարձեալ միւսանգամ զմիմեանս
սատակէին: Եւ մինչեւ 'ի մուտս
արեգականն անդադար լինէր գործ
դառնութեանն:

Եւ քանզի գարնանային էր ժա-
մանակն, ծաղկալից դաշտքն դառ-
նային յորդահոսանս արեանց բազ-
մաց: Մանաւանդ յորժամ տեսա-

նէր որ զբաղմակոյտ գիականցն անկեւոյ, սիրտն բեկանէր և աղիքն գալարէին՝ լսել զմնչիւն խոցեւոցն և զմնչիւնս բեկեւոցն, զթաւաղէլոր խաղալ սողալ վիրաւորացն, զվիախուստ վատացն, զթագուստ լքելոցն, զսրտաթափումն զանարի աւրանցն, զճշիւն կանացեացն, զողբս սիրեւեաց, զաշխարումն մերձաւորաց, զվայ և զաւաղ բարեկամացն: Քանզի ոչ եթէ կողմ էր՝ որ յաղթեաց, և կողմ էր՝ որ պարտեցաւ, այլ քաջք ընդ քաջս ելեալ երկոքին կողմանքն ՚ի պարտութիւն մատնեցան:

Բայց քանզի անկեալ էր զօրավարն Հայոց ՚ի մեծ պատերազմին, ոչ որ դոյր այնուհետեւ ՚ի մէջ գըլխաւոր, յոր յեցեալ ժողովէին գունդն մնացեւոցն: Թեպէտ և բաւում այն էր՝ որ ասրեցան, քան թէ որ մեռանն, սոսկայն ցանեալ ցրուեցան. և հասեալ անկանէին ՚ի տեղիս տեղիս յամուրս աշխարհին,

և բռնանային ՚ի վերայ բազում գաւառաց և բերդից, զոր և ոչ առնուլ իսկ որ կարէր:

Եւ այս անուանք են քաջ նաճատակացն՝ որ անդէն ՚ի տեղւոյն կատարեցան: Յազգէն Մամիկոնէից քաջն Վարդան հարիւր երեսուն և երեք արամբք. յազգէն Խորխոռունեաց Խորէնն կորովի իննեւտասն արամբք. յազգէն Պալունեաց արին Արտակ յիսուն և եօթն արամբք. յազգէն Գնթունեաց զարմանալին Տաճատ իննեւտասն արամբք, յազգէն Իմաքսենից իմաստունն Հմայեակ քսան և երկու արամբք. յազգէն Քաջբերունեաց հրաշակերտն Ներսէս եօթն արամբք. յազգէն Գնունեաց մանուկն Վահան երիւք արամբք, յազգէն Ընծայնոց արգարն Արսէն եօթն արամբք. յազգէն Սրուանձոտայ յառաջագէմն Փարեգին երկու հարաւ զատօքն և ութուտասն արամբք:

Այս երկերիւր ութսուն և եօթն

նահատակք, ընդ ինն մեծամեծ նախարարսն անդէն 'ի տեղւոյն կատարեցան: Եւ յարքունի տանէ և 'ի տանէ Արծրունեաց և յիւրաքանչիւր յայլոց նախարարացն տանէ, թող զայս երկերիւր ութսուն և եօթնս, այլ եւս եօթն հարիւր և քառասուն այր, որք զանուանս իւրաքանչիւր 'ի գալրուծիւն կենաց գրեցին 'ի նմին աւուր 'ի մեծի պատերազմին: Եւ միահամուռ լինի աւանայն հազար և երեսուն և վեց այր:

Իսկ 'ի կողմանէ ուրացելոցն անկանէր յայնմ աւուր երեք հազար հինգ հարիւր քառասուն և չորք այր: Ինն այր 'ի նոցանէ' 'ի մեծ պատուաւորացն էր, վասն որոյ և կարի յոյժ 'ի խոր խոցեցաւ Մուշկանն Նիւսալաւուրտ: Մանաւանդ իբրեւ ետես զանհնարին հարուածսն եօթնպատիկ զիւրոյ գընդին քան զՀայոցն, բեկաւ անկաւ զօրուծիւն ուժոյն իւրոյ, և ոչ

հանդարտէր կալ 'ի վերայ խորհրդոց մտացն. քանզի ոչ որպէս կարծէր զպատերազմն՝ կատարեցաւ: Սնաւանդ իբրեւ հայէր տեսանէր զբազմութիւն անկեւոյ իւրոյ կողմանն, և թիւ համարոյ եւս առնէր, և իբրեւ այնչափ յոլով գտանէր զիւր անկեալսն քան զՀայոց գընդին, եւս առաւել վասն երեւելի արանցն, զորս յականէ յանուանէ գիտէր թագաւորն, 'ի մեծ տաքնապի լինէր այրն յանձն իւր: Արդարութեամբ զիրսն գրեւ և ցուցանել 'ի թագաւորէն երկնչէր, դարձեալ և թաքուցանել եւս ոչ կարէր, քանզի ոչ ծածկէր այնպիսի մեծ կռիւ:

Եւ մինչդեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր յանձն իւր և նեղէր 'ի միտս իւր, ուրացեալն Վասակ որ զանձն իւր 'ի մէջ գազանացն թագուցեալ ապրեցուցանէր, միւլ թար մատուցանէր մտացն լքելոյ և ուսուցանէր նմա հնարս նենգու

Թեամբ, Թէ իրպէս կարասցէ մարտնչել ընդ ամուրսն խաբէութեամբ: Երդմունս կնքէր արքունի հրամանաւ և վկայութեամբ անձին իւրոյ և խաբէբայ երիցամբն, որ ընդ նմայն էին. պատգամաւորս առնէր զնոսա, և երեւեցուցանէր զթողութիւն տպստամբութեանն առ 'ի շինութիւն եկեղեցւոյ շնորհել անդրէն, և զամենայն կարգս անդրէն յարմարել ըստ առաջին սովորութեանն: Թէպէտ հրաման թագաւորին հաստատութեամբ էր տուեալ, վասն զի յոյժ բեկաւ զօրութիւն նորա, որպէս զի երկոքին կողմանք նորա հարան, սակայն զօրքն Հայոց վասն նենգութեանն վլասակայ, որ բազում անգամ հասեալ էին 'ի վերայ ստութեան նորա, վասն այնորիկ և հրամանի թագաւորին վաղվաղակի ոչ կարէին հաւատալ:

ԵՕԹՅԵՐՈՐԴ ՅԵՂԱՆԱԿ

ՅՈՐՈՒՄ ՆԿԱՐԱԳՐԻ ԴԱՐՁԵԱԼ ԱՌԱ-
ՔԻՆՈՒԹԻՒՆՆ ՀԱՅՈՑ ԵՒ ԶԱՐԱԳՈՅՆ

ԵՒՍ ԵՐԵՒԻ ԱՆՍՐԷՆՈՒԹԻՒՆՆ

ՎԱՍԱԿԱՅ

Արդ դարձեալ յայնժամ գըրդեաց զՍուլիան Նիւսալաւորտ և զամենայն աւագանին Արեաց, առեալ զզօրսն՝ հասանէր 'ի վերայ ամրոցին, յոր անկեալ էին գունդ մի 'ի զօրացն Հայոց հանդերձ սուրբ քահանայիւքն, և մարտ եղեալ կռուէին շուրջ զբերդաւն: Եւ իբրեւ ոչ ինչ կարացին ազդել նոցա, դարձեալ յերդմունս ապաստան եղեալ, զի ուխտիւ իջուսցեն զնոսա առանց դաւ ինչ գործելոյ, և երկիցս և երիցս անգամ՝ ետուն տանել զաւետարանն: Թէպէտ և քահանայքն յանձն առնուին զիջանելն կալ առաջի, բազումք 'ի զօրակա-

նացն ոչ կարէին հաւատալ սո տ
ուխտին Վասակայ. քանզի սկսաւ
երթալ Մուշկան Նիւսաւաւորտ
զհետ չար խրատուն Վասակայ:

Եւ ոմն 'ի քալ զօրականէն Հա-
յոց, որ անկեալ էր 'ի բերդն փա-
խըստեամբ, Բակ անուն, ելեալ 'ի
պարիսպն թշնամանս դնէր անօրի-
նին, և յիշեցուցանէր առաջի Պար-
սից զօրագլխին զամենայն չարիան,
զոր անցուցեալ էր նորա ընդ աշ-
խարհն Հայոց: Յորոց բազում իսկ
լուեալ՝ արդարացուցանէին զամ-
բաստանուծիւնն, ոչ միայն 'ի Հա-
յոց կողմանէն, այլ եւս առաւել
զօրքն Պարսից: Սոյն այրս այս 'ի
նմին գիշերի եօթն հարիւր արամբք
եւ գնաց 'ի բերդէ անտի, և ոչ կա-
րացին ձեռն արկանել 'ի նա:

Իսկ որ 'ի ներքս յամրին մնացին,
թէպէտ և գիտէին ճմարտիւ զխա-
բեբայ երգմունս նոցա, ոչ ունէին
համբար 'ի ներքս: Իբրեւ ոչ կա-
մաւ իջեալ կացին առաջի, հրամա-

յեաց սպանանել 'ի նոցանէ երկե-
րիւր և երեքտասան այր: Աղաղա-
կեցին ամենեքեան և ասեն. 'Իոհա-
նամբ զքէն Տէր Աստուած մեր,
մինչդեռ շէն են եկեղեցիք և անբա-
տաճարք վկայից և միաբան սուրբ
ուխտ եկեղեցւոյ առաքինացեալ,
արժանի արարեր զմեզ կոչմանդ
երկնաւորի Հաւասարեսցէ մահս
մեր ընդ մահ քաջ նահատակացն,
և խառնեսցի արիւնս մեր ընդ ա-
րիւն անկեալ վիրաւորացն. և հա-
ճեսցի Տէր ընդ եկեղեցիս իւր՝ բազ-
մուծեամբ կամաւոր զուարակացս,
որ ելանեն 'ի վերայ սուրբ սեղա-
նոյս: Չայս ասելով 'ի տեղւոյն կա-
տարեցան երկերիւրքն և երեքտա-
սանքն:

Իսկ սուրբ քահանայքն՝ որ անդ
գիպեցան յամուրսն, երանելիքս
այս Յովսէփ և Ղեւոնդ բազում ըն-
կերակցօքն իւրեանց, մատուցին և
նոքա զպարանոցս իւրեանց առաջի
սրոյ դահճապետին, ասելով զնոյն

բանս՝ զոր խօսեցան երկերիւրքն։ Վանդի ոչ եթէ ակնկալուածիւն ինչ էր երանելեացն ըստ մարմնաւոր կենացս, այլ իմաստութեամբ հընարս խնդրէին լինել փոխանակ ամենայն աշխարհին շինութեան։ Վասն որոյ և բողոք 'ի դուռն կարդային, և զամենայն ամբաստանութիւն արկանէին զանօրէնն զՎասակաւ։ Զայս իբրեւ լուաւ Մուշկան Նիւսալաւուրտ, ոչ իշխեաց 'ի նոսա ձեռն արկանել մահուամբ. այլ զՅովսէփ և զՂեւոնդ գան հարեալ, հրամայեցին սլահել զգուշութեամբ. քանզի բողոք 'ի դուռն կարդային։ Իսկ զայլ քահանայսն արձակեցին յիւրաքանչիւր տեղիս, հրաման տուեալ վասն շինութեան և խաղաղութեան աշխարհին։

Այլ մարդիկն Հայոց, որ հասեալ էին 'ի վերայ յեղյեղուկ հրամանաց թաղաւորին և ուրացեալ չարիմացին Վասակայ, ոչ ինչ հաւատային սուտ թողութեանն,

այլ քաջալերէին զմիմեանս և ասէին. Զի պիտոյ է մեզ բնաւ կեանք անցաւոր աշխարհիս, և կամ ընդէր տեսանեմք զարեւ յետ մերոյ սիրելեացն։ Զի եթէ քաջ նահատակքն մեր անկան 'ի մեծ պատերազմին, և բազում վիրաւորք տապալեցան յարիւն յապաժոյժ 'ի մեջ դաշտին, և ամենեցուն մարմինքն եղեն գէշ թուչնոց և կերակուր գաղանաց, և պատուական նախարարքն մեր հասին յանարգութիւն թըշուառութեան, լքին զիւրաքանչիւր իշխանութիւն և են 'ի հալածանս նեղութեան, որ և ամենայն փափկութիւնն Հայոց եհաս 'ի վիշտս վտանգի և յանհարին ապականութիւն, ոչ անսամբ խաբեբայ հրամանացդ և անկանիմք 'ի ձեռս անօրէն իշխանացդ։

Թողին այնուհետեւ իւրաքանչիւր զգեօղս և զաւանս և զագարակս. ելին հարսուռք յառագաստից և փեսայք 'ի սենեկաց, անկան

ծերք յաթոռոց և տղայք՝ ի գրկաց. երթային երիտասարդք և կուսանք և ամենայն բաղմուծիւն արանց և կանանց, հասեալ ունէին զամուրս անսպասին և զանխաբ տեղիս բազում լերանց: Լաւ համարէին զգազանաբար բնակուծիւնն աստուած պաշտուծեամբ ի քարանձաւս կելոյ, քան ուրացուծեամբ փափկանալ յիւրաքանչիւր շինուածս: Առանց արանջելոյ համբերէին խոտաբուս կերակրոցն, և ոչ յիշէին ըզսովորական խորտիկան: Համարեալ էին նոցա դարանափորքն իբրեւ զյարկս բարձր շինուածոց, և գետնանկողինքն իբրեւ զնկարեալ պատշկամս:

Սաղմոսք էին նոցա մրմունջք երգոց, և ընթերցուածք սուրբ գրոց կատարեալ ուրախութիւնք: Ամենայն մարդ յանձն իւր եկեղեցի էր, նոյն ինքն բահանայ. մարմինք իւրաքանչիւր սուրբ սեղան, և ոգիք նոցունց՝ պատարագ ընդունելի:

Քանզի ոչ ոք ի նոցանէ ողբայր յուսահատուծեամբ զանկեալն ի սրոյ, և ոչ ոք հեծեծելով հառաչէր ի վերայ մերձաւոր սիրեւեաց իւրոց: Խնդուծեամբ ընկալան ըզյափշտակութիւն ընչից բաղմաց, և ոչ յիշէին ամենեւին՝ եթէ եղեալ իցեն նոցա ստացուածք: Համբերուծեամբ ճգնէին և մեծաւ առաքինութեամբ տանէին զբաշնահատակութիւնն: Զի եթէ ոչ բացաւ աչօք տեսանէին զյոյսն խնդալից, և ոչ կարէին խսկ գործել զայնպիսի մեծ առաքինութիւն:

Քանզի բազումք յազգէ ի մեծ նախարարացն էին, և եղբարք և որդիք և գստերք, հանդերձ ամենայն սիրեւեօք իւրեանց ի մէջ ամրական վայրացն, ոմանք յանլոյս երկիրն Խաղտեաց, և այլ բազումք ի կողմանս հարաւոյ՝ յանմատոյց ամուրսն Տմորեաց, և կէսքն ի Թանձրախիտ մայրիսն Արձախոյ, և այլ ոմանք անդէն ի միջոց աշխար-

հին բռնացան 'ի վերայ բազում ամ-
րոցացն: Եւ ամենեքին մեծաւ համ-
բերութեամբ տանէին զբազում նե-
ղութիւնն վասն յուսոյն Աստու-
ծոյ. աղաչելով զայս միայն խն-
դրէին յԱստուծոյ, մի տեսանել նո-
ցա զաւեր սուրբ եկեղեցեաց:

Այլ որպէս ցուցաք բազում ան-
գամ զամբարշտին չարութիւն, յորդորէր և ստիպէր զզօրան Պար-
սից 'ի մօտաւոր կողմանց աշխար-
հին, զի հրամանաւ արքունի զօր ե-
կեսցէ յօգնականութիւն նոցա: Եւ հասեալ բազում այրուծի՝ յա-
ւելոյր 'ի Թիւ անկելոցն, և լինէր
գունդ բազմութեան իբրեւ զառ-
ջինն: Եւ յառաջ խաղային 'ի մի-
ջոց աշխարհին, մարտ եղեալ կը-
ռուէին ընդ մեծ ամուրս կապոյտ
լերին: Իսկ որ 'ի ներքն էին՝ քա-
ջութեամբ մարտուցեալ հարկա-
նէին զբազումս 'ի գնդէն Պարսից,
և զմոացեալսն փախստական 'ի բա-
նակն արկանէին: Իսկ նոքա դար-

ձեալ յողորմանս մատուցեալ, նուա-
ճել խաբէութեամբ կամէին:

Իբրեւ ոչ ոք հաւատաց իջանել
առ նոսա, զի մի մատնեսցին չարա-
չար 'ի ձեռս Թշնամեացն, սակայն
վասն երգմանցն հարկ եղեւ քահա-
նայի մի իջանել առ նոսա, որում
անունն էր Արշէն: Խօսէր ընդ նո-
սա յաղերս ընտանութեամբ, և
ցուցանէր զանմլաս փախուստ ան-
մեղացն. արկանէր գութ առաջի
ուրացելոյն Վասակայ, և պաղատե-
լով յիշեցուցանէր նմա զառաջին
կարգ ուխտին քրիստոնէութեան,
զի Թերեւս սակաւիկ մի քաղցրաս-
ցի յանհնարին դառնութենէն: Այլ
նա ոչ ինչ լուաւ և անսաց բազում
բանիցն նորա, կապեաց և խաղա-
ցոյց զերանելին և որք ընդ նմա ի-
ջեալ էին:

Մանաւանդ իբրեւ ետես եթէ
երթայ զօրավարն զհետ խրատու
կամաց նորա, սկսաւ այնուհետեւ
'ի բազում տեղիս արձակել զաս-

պատակաւորն, և զոր արտաքոյ
քան զամուսնի գտանէր զբազմու-
թիւն մարդկանն, վարեցին 'ի գե-
րութիւն, և ղ'ամբար 'ի ձեռն ա-
ռեալ հրձիգ առնէին զբազմում տե-
ղիս: Իսկ որք էին յամուսն Տմո-
րեաց, իբրեւ լուան զայս ամենայն
չարիս, զոր գործեցին զօրքն արքու-
նի, ոչ ինչ շահ օգտի համարէին
զկալն 'ի մէջ ամրականացն: Քաջու-
թեամբ ելեալ յարձակեցան օգնու-
կանութեամբ ամրականացն, և հա-
սեալ 'ի մօտաւոր աշխարհն Պարս-
կաց, յանխնայ կոտորելով՝ նախ-
ճիրս արեան գործէին, և զմնա-
ցեալն գերի առեալ տանէին, և
անդէն յամուսն արկանէին, և ըզ-
չինուածս աշխարհին՝ ղ'ամբար 'ի
ձեռն առեալ հրոյ ճարակ տային:

Իարձեալ և որք էին 'ի լերինս
Խաղտեաց, իբրեւ տեսին եթէ յան-
գըգնաբար զօրքն Պարսկաց յաներ-
կիւղս իջանէին յամուսն աշխարհին
Հայոց, յարձակեցան և նոքա մե-

ծաւ զօրութեամբ 'ի ձորագաւառն
Տայոց: Եւ գտին անդ գունդ բա-
զում 'ի զօրացն արքունի, որ գերի
առնուլ կամէին զամրականս աշ-
խարհին. դարձեալ և կարծէին եւս
եթէ գանձք նախարարացն անդ ի-
ցեն, վասն այնորիկ և յանխնայ
յուզէին զվայրսն:

Նա և տեսին եւս անդ 'ի գեօղս
երկուս, զի զեկեղեցիսն այրեցեալ
էր. առաւել եւս վասն այնր 'ի նա-
խանձ բրդեցան բարկութեամբ:
Յարձակեցան, հարան 'ի գիմի մի-
մեանց, և կամակարութեամբ յաղ-
թեալ, բեկեալ արկին զզօրութիւն
գնդին Պարսից, և կոտորեցին զբա-
զումս 'ի նոցանէ, և զմնացեալն
ժախստական հանէին յաշխարհէն:
Եւ յայնչապէ յանդուգն յարձակ-
մանէն՝ միայն երանէին Հմայեակ,
եղբայր սպարապետին Հայոց Վար-
դանայ, յանխնայ քաջութեամբ
մարտուցեալ՝ կատարեցաւ նահա-
տակութեամբ 'ի վերայ սուրբ ուխ-

տին միաբանութեան: Եւ այլքն աւանայն՝ ողջանդամ՝ ապրեալք երթային զհետ փախստականին:

Եւ իբրեւ այս այսպէս կատարեցաւ, դադարեցին զօրք Թագաւորին խառնամուխ լինել յամենայն տեղիս անխտրութեամբ, և եւս առաւել ձեռնպահ լինել եկեղեցեացն: Պարձեալ միւսանդամ անդրէն հարցանել սկսան յարքունիսն:

Նա և որ յԱրձախայ մայրիսն անկեալքն էին փախստականք, ոչ ինչ լռեալ դադարեցին խաղաղութեամբ. այլ հանապաղ յղէին յաշխարհն Հոնաց շարժէին և յորդորէին զգունդն Հոնաց, և յիշեցուցանէին նոցա զուխտն՝ զոր եդեալ էր ընդ Հայս և անսուտ երդմամբ հաստատեալ: Հաճոյ Թուէր բաղմաց ՚ի նոցանէ լսել զբանսն քաղցրութեամբ: Նա և մեղադիր եւս յոյժ լինէին նոցա, եթէ ՚ի կռիւն ընդէր ոչ եկիք պատրաստութեամբ: Եւ իբրեւ յառաջնումն ինչ ոչ հը-

նարէին զմիմեանս հաւանեցուցանել, ապա գունդ բաղում՝ գումարէին, և անդէն յարձակեալ հասանէին ՚ի սահմանս տէրութեանն Պարսից. և զբաղում՝ դաւառս հարեալ, բաղմագոյն եւս գերի առեալ տանէին յաշխարհն իւրեանց, և յայտնի ցուցանէին Թագաւորին զմիաբանութիւն՝ զոր ունէին ընդ գնդին Հայոց:

Իսկ իբրեւ այս ամենայն ազդումն հասանէր առ զօրավարն Պարսից, սրտմտեալ զայրանայր. և մեծաւ բարկութեամբ կուտէր զվնասն ՚ի վերայ անօրինին Վասակայ, իբր թէ նա իցէ սկիզբն և առաջնորդ ամենայն չարեացն, որ գործեցան: Եւ անդէն չու արարեալ գնայր խաղայր հասանէր յաշխարհն Պարսից. գրէր և ցուցանէր յարքունիս զամենայն թողութեամբ, և ըզվնաս գործոյն արկանէր զուրացելոյն:

Իբրեւ լուաւ Թագաւորն զամե-

նայն աւեր աշխարհին, և ստուգեաց զիրս մեծի պատերազմին, բեկանէր անկանէր 'ի մեծ խրոխտաւոյն, և լռեալ դադարէր 'ի հանապազորդ և 'ի խաբեբայ խորհրդոցն. յուզէր և քննէր զվրիպուն անհանձար գործոյն, և կամէր տեսանել ասելով. Ո՞րք իցէ որ զիս ճշմարտութեամբ 'ի վերայ իրացդ հասուցէ: Իսկ որ էր գիտակ անօրէն գործոյն, անգրէն 'ի դրան արքունի, նոյն հաղարապետն Միհրանեսէ, յառաջ մատուցեալ ասեց թագաւորն. Զայդես ասեմ՝ քեզ, արքայ քաջ, եթէ կամիս ստուգութեամբ լսել զարդարն, որք գլխաւորքն քրիստոնէիցն են 'ի Հայս, տուր կոչել, և գան յօժարութեամբ և ասեն քեզ զամենայն արդարութեամբ:

Յայնժամ զմի ոմն յաւադ նախարարացն, Ասորորմիզդ անուն, որոյ իշխանութիւնն իսկ խառն էր ընդ Հայոց աշխարհին և գործակից

էր զօրավարին 'ի նմին պատերազմի, գրէր և յանձն առնէր նմա զաշխարհն Հայոց մարզպանութեամբ: Եւ զՄուշկան Նիւսալաւուրտ հանդերձ ամենայն մնացեալ զօրուն գումարէր յաշխարհն Աղուանից և Լփնաց և Ճղբաց և 'ի Հեճմատակաց և 'ի Թաւասպարաց և 'ի Խիբիովան, և յամենայն ամրականն, զորս աւերեալ էր գնդին Հոնաց վասն ուխտին Հայոց: Որպէս և յոյժ իսկ տրտմեալ էր թագաւորն, ոչ միայն ընդ աւեր աշխարհացն և ընդ անկանել զօրացն, այլ եւս առաւել ընդ աւերել պահակին՝ զոր 'ի բազում ժամանակաց հազիւ ուրեմն կարացին շինել. որ և յայնմ ժամանակի դիւրեալ առեալ քանդեցաւ, որում և չէր իսկ ակնկալութիւն շինութեան: Իսկ զՎասակ հանդերձ գլխաւոր քրիստոնէիւքն 'ի գունն հրամայեաց կոչել:

Արդ եկն եմուտ մարզպանն Ասորորմիզդ յաշխարհն Հայոց սիրով

խաղաղութեամբ: Հրամանաւ արքունի կոչեաց առ ինքն զՍահակ սուրբ եպիսկոպոսն Ռշտունեաց, ուսանել 'ի նմանէ զիրացն ամբաստանութիւն: Բայց թէպէտ և նորա աւերեալ էր ատրուշան մի, և բազում չարչարանօք հարեալ էր զպաշտօնեայս կրակին, ոչ ինչ զանգիտեաց գալ յատեան հրապարակին. դարձեալ և 'ի տանէն Արծրունեաց բարեպաշտօն երէց մի Մուշէ անուռ, որ առաջնորդէր աշխարհին Արծրունեաց, աւերեալ էր և նորա զկրակատուն մի, և կապանօք և տանջանօք բազում չարչարանս անցուցեալ էր ընդ մոգսն. և սա ոչ ինչ զանգիտեաց, այլ կամաւ եկն և յանդիման եղեւ մարդպանին: Եւ երկու եւս այլ քահանայք երանելիք, որոց անուանքն են Սամուէլ՝ և Աբրահամ. քանդեալ էր և սոցա զատրուշանն յՈրտաշատ, և յառաջագոյն ըմբռնեալ էին 'ի կապանս յուրացեալն Վա-

սակայ. ածին և զնոսա յառաքինի ընկերան: Եւ Ժողովեցին եւս 'ի նոյն տեղի զմեծն Յովսէփ և զՂեւոնդ և զՔաջաջ և զԱրշէն: Եւ իբրեւ ուսաւ և տեղեկացաւ յամենեցունց մարդպանն, գրեաց և եցոյց յարքունիս զամենայն ճշմարտութեամբ որպէս զիարդ լուաւ 'ի բերանոյ նոցա:

Բայց Վասակ թէպէտ և յառաջագոյն հասեալ էր 'ի դուռն, ըստ կամաց իւրոց այլ ընդ այլոյ էր թեալ պատմէր զամենայն ստույթութեամբ, սակայն 'ի միտս թագաւորին ոչ կարէր զանձն արդարացուցանել. այլ պատասխանի արար նմա և ասէ. Յորժամ քրիստոնեայքն եւս եկեսցեն, հասարակ լուայց յայտնի:

Իսկ զսուրբ քահանայսն վասն զի կապանօք տանէին՝ յետ երկուց ամսոց և քսան աւուր հասանէին 'ի ձմերոցն արքունի: Իբրեւ լուաւ մեծ հազարապետն, եթէ ածին ըզ-

նոսա 'ի քաղաքն, ինքն իսկ ակա-
նառես լինէր նոցա: Բայց թէպէտ
և տեղեկութեամբ լսէր 'ի նո-
ցանէ զամենայն, ոչ կարէր ձեռն
արկանել և չարչարել զնոսա. քան-
զի բազումք 'ի նախարարացն Հա-
յոց դեռ եւս բռնացեալ ունէին
զամուրս աշխարհին, և դեռ եւս
մարդպանն յերկիւղի էր: Վասն ո-
րոյ զգուշութեամբ հրամայեաց
պահել զսուրբն, և զաշխարհն
հրամայէր սիրով նուաճել. վասն
որոյ և ինքն իսկ շրջէր և ժողովէր
և շինէր ուխտիւ հաստատութեան:

Եւ եպիսկոպոսացն հրաման տայր
ունել զիւրաքանչիւր իշխանու-
թիւնն, և ըստ առաջին սովորու-
թեանն պաշտել յայտնութեամբ,
և համարձակ եւս գալ 'ի հրապա-
րակ: Նա և ընծայից և պատարա-
գաց արժանի առնէր թողուլ զա-
ռաջեալ: Եւ քանզի բազում գա-
ւառս առեալ և աւերեալ էր զօ-
րականին, թողուլ հրամայէր ըզ-

հարկս աշխարհին. և զայրուձին
եւս զարքունի թեթեացոյց առ
ժամանակ մի: Եւ միայնակեացք
որք ելեալ և կորուսեալ էին, հրա-
մայէր գալ և ունել զիւրաքանչիւր
տեղիսն:

Եւ զամենայն կարգս աստուած-
պաշտութեանն, որպէս զխարդ և
ունէին յառաջ ժամանակաւ առ
նախնեօքն, նոյնպէս և այժմ, ասէ,
կալցին: Եւ եթէ ոք 'ի հեռի աշ-
խարհ ուրեք գնացեալ իցեն, ու-
նիմ իշխանութիւն յարքունուստ,
ասէ մարդպանն, եթէ յազատաց ի-
ցեն, եթէ 'ի շինականաց իցեն, եթէ
յեկեղեցւոյ, զինչ կեանս և թո-
ղեալ իցէ, եկեսցեն և կալցեն զիւ-
րաքանչիւր զարարս. երգմամբ կըն-
քէր և առաքէր 'ի կողմանս կող-
մանս: Որ և բազումք իսկ եկին և
ժողովեցան, և կալան զիւրաքան-
չիւր կալուածս:

Նա և որ մեծն է քան զամենայն,
որ 'ի բռնութենէ ոք ակամայ կա-

լեալ էր զմոգուլթիւնն, հրովարտակս առաքէր յարքունուստ, անգրէն ունեւ զբրիստոնէութիւնն: Եւ յանգիման խօսէր թագաւորն, որք էին 'ի գրանն արքունի, եթէ Որք ոչ սիրով ունին զգեւնիմազդէզն, այնպիսեացն և աստուածքն են ցասուցեալ, և ես ոչ ինչ եմ շնորհակալ. և այսօր զնոյն հրաման տամ ամենեցուն, 'ի կամս մարդոյն թողեալ ըստ իւրաքանչիւր մտաց, որպէս զինչ և կամի պաշտել՝ պաշտեսցէ. ամենեքեան իմ ծառայք են: Զայս ասէր, և գլուխով հրաման տայր ամենայն աշխարհի:

Իբրեւ զայս լուան և տեսին բազումք՝ որ էին ցանեալ և ցրուեալք 'ի հեռաւոր տեղիս, գային և ունեին զիւրաքանչիւր արարս: Իսկ նախարարքն որ էին յամուսն աշխարհին և կամ 'ի հեռաւոր օտարութեան, իբրեւ տեսին զշինուլթիւն երկրին՝ մանաւանդ զեկեղեց-

ւոյն հաստատուլթիւն, քաջաւերեցան համարձակեցան և նոքա յանգիման լինել արքային: Վասն որոյ և պատգամ՝ յղեցին առ մարդպան աշխարհին, զի 'ի դուռն ցուցցէ զբանս նախարարացն: Իսկ նա վաղվաղակի յարքունուստ գիր ողորանաց և ուխտ հաստատուլթեան տայր տանել առ նոսա հրամանաւ արքունի: Բայց թէպէտ և գիտէին նոքա զգաւնութիւն տէրութեանն՝ թէ սուտ են յամենայնի, կամեցան չարչարակից լինել սրբոցն. զի եթէ մահ եւս առաջի կայցէ, ոչ ինչ զանգիտեսցեն երկիւղիւ:

Եւ զայս լուեալ թագաւորին, ոչ կապանօք, այլ արձակ ոտիւք և արձակ ձեռօք հրամայեաց առ ինքն կոչել: Ածին վաղվաղակի զինն և զորդիսն, և զինչս իւրաքանչիւր ետուն 'ի ձեռս մարդպանին. և ինքեանք վուրթանակի գնացին 'ի ձմբոցն արքունի:

Եւ մինչ գեռ անգրէն 'ի ձմբոս-

ցին էր Թագաւորն, ատեան հար-
ցափորձի 'ի մէջ նոցա հրամայէր
լինել: Եւ նստաւ հազարապետն՝
զի լուիցէ կողմանցն երկօցունց:
Եւ իբրեւ յերկարեցաւ ամբաս-
տանութիւնն զաւուրս բաղումն,
պարտաւորեցաւ կողմ ուրացելոցն:
Քանզի ցուցանէին զԹուղթսն՝ զոր
տուեալ էր Վասակայ և ամենե-
ցուն որ ընդ նմա էին, զի միաբանք
իցեն ընդ նմա յուստ ապստամբու-
թեանն. Թուղթ մի 'ի Վրաց աչ-
խարհէն, և Թուղթ մի յԱղուանից
աշխարհէն. սոյնպէս և Թուղթ մի
յԱղձնիս, և հրովարտակ մի առ
Թագաւորն Յունաց, և Թուղթ մի
առ մեծ սպարապետն Անտիոքոս:
Եւ 'ի բոլորեսին յայտոսիկ Թուղթ-
սն վաւերականի մատանի Վա-
սակայ եղեալ էր: Սոյնպէս խառն
էր նա և 'ի մահ մոգուցն 'ի Զարե-
հաւանի: Եւ զբաղում բերդս՝ զոր
հանին 'ի Պարսկայ, յայտ առնէին
զնորա Թուղթսն և հրամանսն.

քանզի նա էր մարդպան 'ի Ժամա-
նակին:

Որպէս և հրեշտակուԹեամբ իսկ
զոր յղեալ էր առ Յոյնս նախարար
մի, որում անուան էր Ատոմ, յազ-
գէն Գնունեաց. սա մատուցեալ
յանդիմանէր զնա առաջի մեծի ա-
տենին հրովարտական իսկ՝ զոր
տուեալ էր նորա իւրով մատա-
նեաւ: Նա և 'ի մէջ իսկ բերէր զամ-
բաստանութիւն նորա Սուշկան
Նիւսալաւուրտ, և յայտ առնէր
պատերազմակից ընկերօքն իւրովք,
որ և յետ վճարելոյ պատերազմին
բաղում արիւն ետ հեղուլ Վասակ.
Թէ որպէս սուտ երգմամբք խաբէր
և իջուցանէր յամբոցաց անախ. էր՝
զոր կոտորէր և էր՝ զոր գերի տա-
նէր զԺառայս և զաղախնայս ար-
քունի: Եւ 'ի վերայ այսր ամենայ-
նի փնասու, և գող եւս գտանէր
հարկի աշխարհին, որ յարքունիսն
երթայր:

Նա և յուրացեալ ընկերացն նո-

րա բազումք էին, որ յայտ արարին զչարիս նորա՝ զոր գործեալ էր ընդ աշխարհն Հայոց։ Եւ 'ի մնացեալ մոգացն և 'ի փշախաւնացն՝ որք 'ի կապանսն ապրեալ էին և ապա ածին յարքունիս, հարցին և ցնոսա վասն նորա և ասեն. Դուք էք ինչ տեղեակ վասն չարութեան սորա։ Ետուն պատասխանի և ասեն. Ամենայն անցք չարչարանաց՝ որ անցին ընդ մեզ, և բազում հարուածք որ եղեն 'ի զօրքն արքունի, և աւեր և գերութիւն աշխարհին Հայոց, և կորուստ հարկացն արքունի, ըսկիզբն և առաջնորդ չարեաց այրդայր եղեւ։

Եւ մինչ դեռ այս ամենայն ամբաստանութիւն զնմանէ էր զայն չափ բազում աւուրս, յառաջ մատեան և իւր աղբականքն, որ եւս յառաջագոյն դատախազ լեալ էին զնմանէ առաջի արքային, սկսան կարգաւ ցուցանել և յայտ առնել, որպէս զի բարեկամացեալ էր նա

ընդ Հեռանայ Հոնի միաբանութեամբ բաղասական արքային, 'ի ժամանակին՝ զի կոտորեաց Հեռանն այն զզօրսն Պարսից յԱղուանս, և ասպատակաւ եհաս յերկիրն Յունաց, և բազում գերի և աւար խաղացոյց 'ի Հոռոմոց և 'ի Հայոց և 'ի Վրաց և յԱղուանից. որպէս զի 'ի վերայ իսկ եհաս խորհրդոցն ինքն իսկ Թագաւորն, և սպան զբաղասական արքայ։ Եւ Վասակ մարդպան էր Հայոց 'ի ժամանակին, և Թշնամեացն արքունի խորհրդակից գտաւ։ Յուցին և յայտ արարին աղբականքն նորա, որպէս զի հմուտ և տեղեակ իսկ էին չար խորհրդոցն նորա. զամենայն ցուցանէին և յայտ առնէին առաջի Թագաւորին. և զայլ եւս բազմագոյն խարդախութիւնսն, որ ստութեամբ վարէր զկեանս իւր՝ ոչ միայն առ ընկերս, այլ և առ Թագաւորն ինքնին գլխովին. զի ոչ երբեք արդարութեամբ վաստակեալ էր 'ի մանկութենէ։

Յայնմ ժամանակի հրամանն ետ
հազարապետն. Ածէք այսր և 'ի
կապելոցն, որք են 'ի բանտի անդ:
Լուծին և անին յերանելեացն ըզ-
Սահակ եպիսկոպոս Ռշտունեաց և
զսուրբն Յովսէփի և զՂեւոնդ երէց:
Եւ իբրեւ մերկացան ամենայն բանք
ատենին առաջի նոցա, ետ պատաս-
խանի Սահակ եպիսկոպոսն և ասէ.
Որ յայտնի ուրացեալն են 'ի Ճշմո-
րիտն Աստուծոյ, ոչ գիտեն զինչ
գործեն և կամ զինչ խօսին. քանզի
խաւարեալ են խորհուրդք նոցա.
Ղտեարս պաշտեն սուտ պատճառա-
նօք, և ընդ ընկերս մտանեն յուխտ
ստուածեան: Եւ են նոքա դարանք
սատանայի, զի նոքօք իսկ կատարէ
զդառնութիւն կամացն իւրոց, որ-
պէս երեւի իսկ 'ի դոյն յայդ Վա-
սակ: Քանզի մինչ ունէր զանունն
քրիստոնէութեան, վերինն երեսօք
կարծէր ծածկել և թաքուցանել
զամենայն չարութիւն իւր առաջի
ձերոյ անգէտ տէրութեանդ, և զա.

մենայն նենգութիւնն իւր քրիստո-
նէութեամբն ծածկէր:

Ուստի և ձեր իսկ կարծեցեալ՝
մեծապէս պատուեցէք զդա առա-
ւել քան զարժանն իւր: Հաւատա-
ցէք դմա զաշխարհն Վրաց. հար-
ցէք, եթէ գո՛հ իցեն զգմանէ: Ե-
տուք դմա զտէրութիւնն Սիւնեաց.
լուարուք յազգականաց այտի դո-
րա, զմինչ պատմեն զգմանէ: Արա-
րէք զդա մարզպան Հայոց. զոր
նախնեացն ձերոց մեծաւ աշխա-
տութեամբ գտեալ էր, դա 'ի
միում՝ ամի կորոյս զերկիրն ամե-
նայն: Տեսէր, իբրեւ բարձաւ 'ի
գմանէ պատուական անունն Աս-
տուծոյ, զոր ունէր ստուածեամբ,
մերկ երեւեցաւ ամենայն չարագոր-
ծութիւն դորա: Զի եթէ առ Աս-
տուածն իւր սուտ գտաւ, առ ո՞
ղք 'ի մահկանացուաց աստի դա ար-
դար գուցի:

Արդ ամենայն ամբաստանու-
թիւն՝ որ այժմ յայտնի եղեւ ըզ-

գմանէ, ոչ ահա ձեր խիստ յառաջա-
գոյն լուեալ էր. բայց յոր գէմն
ծածկեցէքն, դուք ձեզէն խիստ քաջ
գիտէք: Ինչ այսպէս թուի, եթէ
սուտ յուսով դա զձեզ խնդացոյց:
Այլ ոչ դուք և ոչ դա և ոչ որ ըզ-
կնի ձեր գալոցն է, զայն 'ի մեզ ոչ
կարէ տեսնել: Արդ արարէք զգա-
որպէս և կամիք. ցմեզ զի՞ հարցա-
նէք:

Զարմացաւ մեծ հաղարապետն
ընդ միտս իւր, և 'ի խորհուրդս իւր
քննէր զամենայն բանս ատենին:
Քանզի հասեալ էր 'ի վերայ, եթէ
յիրաւի դատապարտեցաւ այրն
լստ անարժան գործոցն իւրոց, ե-
մուտ և եցոյց զամենայն բանս ատե-
նին յարքունիսն: Եւ իբրեւ լուաւ
թագաւորն և ստուգեաց 'ի հազա-
րապետէն զառնն պարտաւորու-
թիւն, բարկացաւ յոյժ և 'ի խոր
խոցեցաւ. բայց միայն երկայնամու-
թեամբ կամեցաւ հասուցանել զնա
'ի մեծ անարգութիւն: Լուռ եկաց

աւուրս երկոտասան, մինչեւ 'ի
գլուխ չոգաւ փուրսիչ ամբաստա-
նու[թեանն]:

Եւ եղեւ յաւուր միոյ մեծի զա-
մենայն երեւելի և զպատուականն
հրամայէր յընթրիս կոչել: Կոչեցին
և զուրացեալն. և նա լստ առաջի
կարգի օրինացն արքունի արկանէր
զպատուական հանդերձն, զոր ու-
նէր 'ի թագաւորէն. կապէր և ըզ-
պատուաւորսն, և զխոյրն ոսկեղէն
դնէր 'ի վերայ, և զկռանակուռ
ձոյլ ոսկի կամարն ընդելուզեալ
մարգարտով և ակամբք պատուա-
կանօք ընդ մէջ իւր ածէր, և ըզ-
գինգան յականջն, և զգումար-
տակն 'ի պարանոցին, զսամոյրսն
զթիկամբքն և զամենայն օրէնս պա-
տուոյն զանձամբ արկեալ՝ երթայր
յարքունիս, շքեղ և երեւելի քան
զամենեսեան երեւէր բազմու-
թեանն:

Իսկ նախարարքն որք կամօք 'ի
Հայոց չոգան՝ անձամբ տուեալ

զանձինս 'ի փորձութիւնն, և սուրբքն որ յառաջագոյն հասեալ էին, կապանօք ունէին զամենեսեան առ դրանն արքունի: Իբրեւ տեսին զնա զարդարեալ և շքեղացեալ, և բազմամբօխ գնդաւ գայր յարքունին, 'ի միտս իւրեանց սկսան այսպանել և ասել. Ո՛վ անմիտ վաճառական, զանմահ և զանանց պատիւ ետուր, և զանցաւորդ գնեցեր, զոր և զայդ եւս ընդ մօտոյ աւուրս կորուսանելոց էս:

Եհաս և նստաւ 'ի ներքին դահլիճն, որ էր հրապարակ մեծամեծացն: Արդ եկն ել սենեկապանն յարքունուստ, հարցանէր ցնա և ասէր. Արքայ յիշաց առ քեզ յորմէ գտեալ է քո զայդ ամենայն պատուական պատիւդ, ասա ինձ վաղ վաղակի, վասն որոյ արդար վաստակոց: Եւ յուշ առնէր նմա զամենայն բանս ատենին, յորում դատապարտեցան. նա և զոր ոչ եւս անդ խօսեցան՝ զայն եւս յայտնէր

նմա: Զի ոչ ըստ կարգի ունէր նա զտէրութիւնն Սիւնեաց աշխարհին, այլ նենգութեամբ և քսութեամբ ետ սպանանել զհօրեղբայր իւր ըզվաղինակ, և յինքն տարաւ զտէրութիւնն իբրեւ քրտիկար յարքունին: Նա և այլ եւս բազում բանիւք դատապարտեցին զնա, որում ամենայն աւագանին վկայ գային: Պապանձեցաւ ամենեւին, և չգտաւ բան ճշմարիտ 'ի բերան նորա: Իբրեւ կրկնեցին և երեքկնեցին ցուցանելով 'ի ներքս յարքունիան, հատաւ վճիռ մահու 'ի վերայ նորա:

Արդ եկն ել դահապետն, և մատեաւ առաջի ամենայն մեծամեծացն մերկեաց 'ի նմանէ զպատիւն զոր ունէր յարքունուստ, և զգեցոյց նմա հանդերձ մահապարտի: Կապեցին զոտս և զձեռս, և կանանցաբար նստուցին 'ի ձի մատակ. տարան ետուն յայն զընդան, ուր կային մահապարտք ամենայն:

Իսկ նախարարքն Հայոց և սուրբ

եպիսկոպոսքն հանդերձ երիցամբքն,
 Թէպէտ և էին 'ի մեծի պատուհա-
 սի, ոչ ինչ յիշէին զնեղութիւնսն՝
 որ անցեալ էր ընդ նոսա, և կամ
 որ այլ եւս ակնկալութիւն էր գալ
 'ի վերայ, այլ զարմացեալ էին ընդ
 մեծ յայտնութիւնն՝ որ եղեւ յԱս-
 տուծոյ: Միտարէին զմիմեանս և
 ասէին. Քաջութեամբ պատերազ-
 մեցաք, առաւել եւս համբերու-
 թեամբ ճգնեսցուք: Լուեալ է մեր
 'ի սուրբ հարցն մերոց, եթէ գլուխ
 ամենայն առաքինութեան համբե-
 րութիւն է, և իմաստութիւն երկ-
 նաւոր՝ կատարեալ աստուածպաշ-
 տութիւն, և զայս ոչ ոք կարէ դը-
 տանել առանց չարչարանոց: Իսկ
 չարչարանքն յորժամ ընդերկարա-
 նայ 'ի վերայ, յայնժամ բազմանայ
 վարձ հատուցմանց պարգեւին:

Ապա Թէ այդ այդպէս է, զայս
 միայն աղաչեսցուք զԱստուած, զի
 համբերել կարասցուք ամենայն
 փորձութեանց. և Տէր ինքնին ա-

րացէ հնարս մերում՝ փրկութեանս
 Լուեալ է մեր զգատաստան քա-
 ռասուն զինուորացն Քրիստոսի,
 որք բազում հարուածս տանջանաց
 ընկալան: Մինն 'ի նոցանէ փութա-
 ցաւ 'ի բաղանիսն, և վրիպեաց 'ի
 պսակէն. իսկ երեսուն և ինն համ-
 բերութեամբ կատարեցան, և հա-
 սին այնմ աւետեաց, որում ցան-
 կացեալն էին: Իսկ մեր ընկերակիցն
 աւանիկ, որ յառաջագոյն որոշե-
 ցաւ 'ի մէնջ, ահա եղեւ գործակից
 սատանայի: Մինչ դեռ ոգիքն 'ի
 մարմնին էն, ընկալաւ զառհաւատ-
 չեայ դեհնին տանջանաց, որ ոչ
 միայն սրբոց է ողբալի, այլ և ամե-
 նայն գազանաբարոյ մարդկան:

Զայս ասէին, և բազում արտա-
 սուս 'ի վերայ կորուսելոյն հե-
 ղուին. և անդէն զերգս հոգեւորս
 'ի բերան առեալ ասէին. Բարի է
 յուսալ 'ի Տէր քան յուսալ 'ի մար-
 դիկ. բարի է յուսալ 'ի Տէր քան
 յուսալ յիշխանս. ամենայն աղինք

շրջեցան զինեւ, և անուամբ Տեառն
յաղԹեցի նոցա: Քաջալերէին զմի-
մեանս և ասէին. Զայս գիտելով,
եղբարք, մի երկիւյցուք յանաստուած
ազգէս հեթանոսաց, որ քան զմե-
զուս վատթարագոյն եւս են՝ ի զայ-
րանալն իւրեանց. զի և նոցա ցա-
սումն ՚ի սատակումն անձանց իւ-
րեանց լիցի. այլ մեք զանուն Տեառն
կարգասցուք, և վանեսցուք զամե-
նեսեան:

Իսկ ուրացեալն Վասակ հայեր ՚ի
միաբանութիւն սուրբ կապելոցն,
որք մեծաւ խնդութեամբ ընդու-
նէին զհարցարանն և զուարթա-
գոյն և սլայծառք երեւէին որպէս
յառաջագոյն յարքունիսն. հայեր
և կարօտեր, և ոչ ոք խառնեաց ըզ-
նա ՚ի նոսա, այլ ուրոյն նովին կա-
պանօք պահէին: Եւ օր ըստ օրէ բե-
րէին իբրեւ զգէշ ընկենուին ՚ի մեծ
հրապարակին, ձաղէին և այսպա-
նէին, և տեսիլ ամենայն կարուա-
նին զնա առնէին: Կողոպտեցին հա-

նին և ոչ ինչ Թողին զոր ընդ իւրն
ունէր. այնպէս ձաղեցին աղբա-
տութեամբ, մինչեւ հաց մուրա-
նային և բերէին նմա իւր ծառայքն:
Եւ այնպէս սաստիկ արկին զպար-
տերս հարկաց աշխարհին ՚ի վերայ
տան նորա, որ մինչեւ զհարց և ըզ-
հաւուց և զիւր արարս և զզարգս
կանանց եւս եդ ՚ի վերայ և ետ և
տուժեցաւ, և ոչ կարաց հատու-
ցանել զպարտսն արքունի: Եւ
յայն տեղի հասուցին, մինչեւ հար-
ցանել նմա եթէ կայցէ՝ ինչ գանձ
՚ի գերեզմանս նախնեացն մերոց. և
եթէ գտեալ էր նորա, հանէր և
տայր ընդ իւր և ընդ ընտանեացն
տուգանս. որպէս զի բազում մար-
դիկ իսկ չողան ՚ի տուժին:

Եւ իբրեւ այսպէս յամենայն
կողմանց հարեալ վատթարացաւ,
անկաւ յախոս դժնդակս անդէն ՚ի
կապանսն: Զեռաւ փոր նորա, և
հարան և արորեցան գոգք նորա, և
քամեալ մզեցաւ Թանձրամսու-

Թիւն նորա: Եւացին որդունք ընդ աչս նորա և 'ի վայր սորեցին ընդ ռնգունս նորա. խցան լսելիք նորա, և ծակոտեցան չարաչար շորթունք նորա. լուծան ջիղք բազկաց նորա, և յետ կոյս կորացան կըրկունք ոտից նորա: Բիլեաց 'ի նմանէ հոտ մահու, և փախստական եղեն 'ի նմանէ ձեռնասուն ծառայք նորա: Լեզուն միայն կայր կենդանի 'ի բերան նորա, և ոչ գտաւ խոստովանութիւն 'ի շրթունս նորա: Ճաշակեաց զմահ՝ հեղձամղձուկ, և էջ 'ի դժոխս անհնարին դառնութեամբ: Ունհար եղեն նմա ամենայն սիրելիք նորա, և ոչ յագեցան սաստիկ հարուածովքն ամենայն թշնամիք նորա:

Եւ այն որ կամէրն թագաւոր լինել մեղօք Հայոց աշխարհին, ոչ երեւեցաւ տեղի գերեզմանի նորա. քանզի իբրեւ զուրն մեռաւ և իբրեւ զգէշ քարշեցաւ: Ոչ յիշեցաւ անուն նորա 'ի մէջ սրբոց, և ոչ

մատեաւ յիշատակ նորա առաջի սուրբ սեղանոյն յեկեղեցւոյն: Ոչ ինչ եթող չարիս՝ զոր ոչ գործեաց 'ի կեանս իւր, և ոչ ինչ մնաց 'ի մեծամեծ չարեաց՝ որ ոչ անցին ընդ նա 'ի մահուան նորա:

Գրեցաւ յիշատակարանս այս վասն նորա, առ 'ի կշտամբումն յանդիմանութեան մեղաց նորա. զի ամենայն որ զայս լուեալ գիտասցէ, նզովս 'ի հետ արկցէ, և մի լիցի ցանկացող գործոց նորա:

ԱՐՏԱՔՈՅ ԵՕԹՆ ՅԵՂԱՆԱԿԻՆ

ՈՒԹԵՐՈՐԴ

ԴԱՐՁԵԱԼ ՎԱՍՆ ՆՈՐԻՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԻՆ

ԵՒ ԶԱՐԶԱՐԱՆՍՑ

ՍՈՒՐԲ ՔԱՀԱՆԱՅԻՑՆ

Արդ 'ի վեշտասաներորդի ամի
տէրութեան նորին թագաւորի,
գարձեալ անդրէն խաղայր գնայր
յաշխարհն Քուշանաց մեծաւ սըրտ,
մըտութեամբ 'ի գործ պատերազ
մին: Եւ գնացեալ 'ի Վրկանէ, և
ելեալ յԱպար աշխարհ, նովին կա
պանօք զնախարարան և զքահանայան
հրամայեաց պահել 'ի գղեկ քաղա
քին 'ի Նիւշապուհ: և զերկուս յե
րանելի կապելոցն ընդ իւր խաղա
ցոյց: Ահարկանէր ամենայն քրիս
տոնէութեան ընդ որ անցանէր:

Իբրեւ զայն տեսանէր շոն մի,
որ էր յազգէ թագաւորացն 'ի Խայ

լանդրաց աշխարհէն, Բէլ անուն, և 'ի ծածուկ խոնարհէր առ քրիստոնեայսն, և սիրով յօժարութեամբ ուսանէր 'ի նոցանէ զճըշմարտութիւնն և կամօք իւրովք նուաճեալ էր ընդ իշխանութեամբ Թագաւորին, և կարի յոյժ դառնանայր 'ի միտս իւր յորժամ տեսանէր չարչարեալ զսուրբսն: Եւ իբրեւ այլ ոչ ինչ էր ձեռնհաս, փախստական անկանէր առ արքայն Քուշանաց: Երթայր և պատմէր նմա զամենայն անցս չարչարանացն, զոր անցոյց Թագաւորն ընդ աշխարհն Հայոց. տեղեակ եւս առնէր զնա վասն խրամատութեան պահակին Հոնաց. ցուցանէր և զերկպառակութիւն զօրացն, որ բազում ազգք բաժանեցան 'ի սիրոյ Թագաւորին. ազգէր նմա և զարտունջ զԱրեաց աշխարհին:

Չայս իբրեւ լուաւ Թագաւորն Քուշանաց, ոչ ինչ երկմտութեամբ Թերանայր յառնէն, և ոչ կարծիք

լրտեսի անկանէին 'ի միտս նորա: Քանզի սակաւ մի յառաջագոյն նորա լուեալ էր, դարձեալ իբրեւ ստուգեաց եւս 'ի Բէլայն յայնմ՝ եթէ խաղացեալ գայ 'ի վերայ աշխարհին Քուշանաց, փութացաւ վաղվաղակի զօր ժողովէր, գունդ կազմէր՝ ելանել նմա ընդ առաջ չզօր ձեռամբ: Զի Թեպէտ և ոչ կարէր յանդիման տալ պատերազմ՝ ընդդէմ՝ նորա, այլ 'ի վերջի Թեւոյն անկեալ, բազում հարուածս հասուցանէր 'ի վերայ զօրացն արքունի: Եւ այնպէս նեղեալ շտապէր, զի անձուկ լ'աշկարաւ վատախտարակ արարեալ՝ այսրէն դարձուցանէր, և ինքն ասպատակաւ զհետ մտեալ աւերէր զբազում դաւառս արքունի. և ինքն ողջանդամ անդրէն յերկիրն իւր դառնայր:

Եւ իբրեւ ետես եթէ անարգանօք և վատթարութեամբ դարձեալ եմ՝ 'ի պատերազմէս, զիշաւ փոքր

մի 'ի հպարտութենէն, և գիտաց եթէ յերկպառակութենէ զօրացն եղեն չարիքն ամենայն: Եւ առ մղձկեւ սրտին՝ չգիտէր թէ յո՞ թափէր զԹոյնս գառնութեանն: Իսկ մեծ հազարապետն յոյժ էր յերկիւղի. քանզի ինքն էր պատճառք ամենայն չարեացն զոր գործեաց:

Սկսան բանս 'ի բերան դնել մոգպետին և մոգացն, որք մատուցեալ յանդիման ասէին. ցթագաւորն. Արքայ քաջ, մեք 'ի դենէ իսկ գիտեմք, զի ոչ ոք 'ի մարդկանէ կարէ կալ առաջի քոյոյ մեծի զօրութեանդ. այլ վասն քրիստոնէիցն, որ են ընդդէմ՝ օրինաց մերոյ, բարեկացեալ են մեզ աստուածքն, զի մինչեւ ցայսօր կենդանի պահեցեր զնոսա: Եւ յիշեցուցանէին եւս նմա, որպէս նոքա 'ի բանտի անդանիծանէին զքեզ: Եւ բազում և այլ հայհոյութիւնս խօսէին զարբոյն, և զօր հանապազ զնոսա յաչաց հանէին, և զմիտս թագաւորին

ածէին 'ի ցասումն բարկութեան. մինչեւ փութացաւ վաղվաղակի հեղուլ զարիւն անմեղացն:

Եւ հրաման վասն երկուցն՝ որ անդէն 'ի կարաւանին առ իւրն էին, Սամուէլ և Արրահամ, զի գաղտ կորուսցեն զնոսա: Իսկ որք էին 'ի դղեկ քաղաքին, հեռի էին 'ի կարաւանէն իբրեւ օթիւք հնգետասն: Հրամայեաց համբարակապետին, որում անունն էր Պենչապուհ, զի յառաջ քան զնա երթիցէ 'ի քաղաքն, ուր էին սուրբ բահանայքն Տեառն, և չարաչար տանջանօք իշխեսցէ դատել և հարցանել, և սրով վախճանել:

Այլ զնոսա մոգպետին՝ յառաջագոյն, որում յանձն արարեալ էր, բազում անգամ աւելի քան զհրամանն արքունի չարչարեալ էր. քանզի իշխան դենպետ էր Ապար աշխարհին, և առաւել ջերմագոյն էր 'ի մոգութեանն. քան զբազում գիտունն եւս տեղեակ

էր զրադեշտական օրինացն: Նա և զոր մեծ պարծանս համարէին ըստ իւրեանց մնլորութեանն կարգի, համակդեն անուն էր. գիտէր և զանպարտքան, ուսեալ էր և զբողպայիսն, ունէր և զպալհաւիկն և զպարսկագենն. քանզի այս հինգ կեշտք են՝ որ գրաւեալ ունին զամենայն օրէնս մոգութեանն: Բայց արտաքոյ սոցա է միւս եւս այլ վեցերորդ, զոր մոգպետն կոչեն:

Թուէր իմն անձին, եթէ կատարեալ իցէ ամենայն գիտութեամբ. հայէր ընդ երանելիսն, եթէ առ 'ի տգիտութեան մնլորեալ են 'ի մեծ գիտութենէս մերմէ: Եդ անոտի կարծիս 'ի մտի՝ անգադար չարչարել զնոսա, զի թերեւս առ չժուժալ մարմնոյն նեղութեանց՝ լուայց 'ի նոցանէ բանս ինչ ողոքանաց: Վասն որոյ զատ և որոշեաց 'ի նախարարացն զքահանայսն, և հեռացոյց 'ի նոցանէ բացադոյն. և արկ զնոսա 'ի ներքնատուն մի գէճ խա-

ւարչտին: Եւ հրամայէր վեց առն երկու քաշկէնս ժամէ 'ի ժամ, և դորակ և կէս ջուր. և ամենեւին ոչ զոք թողոյր մօտ երթալ 'ի դուրս բանտին:

Եւ իբրեւ աւուրս քառասունս այսու նեղէր զնոսա, և ոչ լուաւ 'ի նոցանէ բան թուլութեան, այլ իմն ած զմոաւ, եթէ ոք յիւրոց ծառայիցն դադտ եգիտ ինչ 'ի նոցանէ, և 'ի ծածուկ տացէ նոցա կերակուր: Ինքն երթեալ կնքէր զերդ և զդուռն բանդին, և զկարգեալ ռոճիկն տայր յիւր հաւատարիմն տանել նոցա. և արար զայս աւուրս հնգետասան. սակայն և այնպէս երանելիքն ոչ ինչ շտապեալ տագնապեցան. այլ մեծաւ համբերութեամբ տանէին զճգնութիւնն, և անդադար սաղմոսիւք կային 'ի հանապաղորդ պաշտամանն. և 'ի կատարել աղօթիցն զուարթագին գոհանալով, սակաւիկ մի հանգչէին 'ի գետնախշտի յանկողինսն:

Իսկ պահապանքն, որ 'ի վերայ կապելոցն կային, յոյժ էին զարմացեալ ընդ առողջութիւն անհիւանդութեան նոցա, իբրեւ լսէին զանդադար հնչումն ձայնիցն: Վասն այնորիկ պատմեցին յականջս մոգպետին և ասէն. Ոչ են արքն այն լոկ առանց մեծի զօրութեան. զի եթէ պղնձի մարմինք ունէին նոքա, արդ լուծեալ էր 'ի գէճ խոնաւոյ անտի: Բազում ժամանակք են մեր, զի յանձն է մեզ պահպանութիւն բանդիս. ոչ յիշեմք՝ եթէ 'ի կապելոց ոք ամսօրեայ ժամանակ կեցեալ է 'ի տանդ յայդմիկ: Արդ մեք ասեմք քեզ. եթէ առեր հրաման մահու նոցա և սպանանես, դու գիտես. ապա թէ ոչ, պահել յանձն արարաւ քեզ և ոչ դատել զնոսա, չարաչար վտանգ է կապելոցն: Նա և մեք զահի հարեալ եմք և յոյժ երկնելմք, յորժամ տեսանեմք զայնպիսի անհնարին նեղութիւնսն:

Եւ իբրեւ զայս լուաւ մոգպետն, յարուցեալ ինքնին երթայր 'ի մէջ գիշերին յերդ բանգին: Եւ հայեցեալ 'ի ներքս ընդ մուծ գիշերոյն, այն ինչ լինէր նոցա 'ի պաշտամանէն հանգչել, և տեսանէր զանձն իւրաքանչիւր կապելոցն, զի իբրեւ զկանթեղ անշիջանելի վառեալ բորբոքէր: Ձահի մեծի հարաւ, և ասէր ընդ միտս իւր. Ձինչ է այս մեծ սքանչելիքս. աստուածք մեր ուրեմն եկեալ իջեալ են 'ի բանդս, և նոցա փառաւորութիւնն լուցեալ բորբոքի: Եւ եթէ նոքա առ սոսա ոչ մերձենան, մարդոյ լոկոյ անհնարին է զայսպիսի պայծառութիւն լուսոյ զգենուլ: Իմ այսպէս լուեալ էր վասն կեշտիս այսորիկ, եթէ առ յոյժ յիմարութեանն մոլորեալ են, և ստուծեամբ կերպարանին յաչս տգէտ մարդկան. թերեւս և այս տեսիլ այնպէս ինչ երեւեցաւ ինձ:

Եւ ոչ կարէր համօրէն կալ 'ի

վերայ իրացն երեւման: Եւ մինչ
գեռ յայսմ մտաց խորհրդի էր,
գարձեալ սուրբքն յիւրաքանչիւր
խշտեկացն կանգնեցան կացին 'ի
սովորական սլաշտամանն: Յայն՝
ժամ ճմարտեալ գիտաց մոգ-
պետն, եթէ ոչ այլ ընդ այլոյ տե-
սանէր՝ որ երեւեցան նմա, այլ 'ի
նոցունց յանձանց փայլէր լուսա-
ւորութիւնն: Յայնժամ կրկին ան-
գամ զահի հարաւ և ասէ. Ո՞ւր 'ի
կապելոցն եղեւ այսպիսի յայտնու-
թիւն. ես և ոչ զմի ոք ոչ գիտեմ,
և ոչ լուեալ է իմ 'ի հարցն յա-
ռաջնոց: Եւ քանզի անհնարին շար-
ժեցաւ 'ի մեծ սքանչելեացն, և
գողային ամենայն մարմինքն, և
Թմբերեալ կիսամեռ լինէր 'ի վերայ
տանեացն մինչեւ յառաւօտն. և 'ի
ծագել լուսոյն իբրեւ զբազմօրեայ
հիւանդ յարուցեալ երթայր 'ի
վանս իւր, այլ և ոչ ումեք իշխեաց
ամենեւին պատմել զոր ինչ ետեսն:
Կոչեաց առ իւր զպահապանսն և

ասէ ցնոսա. Երթայք հանէք զկա-
պեալսն 'ի վերնատուն մի ցամաքա-
գոյն, և անդ պահեցէք զնոսա ըզ-
գուշութեամբ, որպէս և ասացէքն:
Մի ոմն 'ի դահճաց անտի, իբրեւ
լուաւ զհրամանս մոգպետին, փու-
թով ընթացեալ երթայր, իբրեւ
մեծ իմն աւետիս տանէր նոցա:
Հրամայեաց ձեզ, ասէ, ելանել 'ի
ցամաք վերնատուն մի. արիք վաղ-
վաղակի, և մի հեղգայք, քանզի և
մէք իսկ պաղատեցաք վասն ձերոյ
տառապանացդ:

Իսկ սուրբն Յովսէփ հեղաբար
սկսաւ խօսել ընդ դահճապետին և
ասէ. Երթ ասա ցլխմար առաջ
նորդն ձեր. չէ լուեալ քո վասն
հանդերձեալ գալստեան Տեառն
մերոյ և կամ վասն մերոյ հրաշա-
կերտ շինուածոցն, որք մեզ կան
պահին 'ի սկզբանէ պատրաստու-
թիւնքն. վասն որոյ գիւրեաւ համ-
բերեմք մեծի նեղութեանս առ սէր
այնր յուսոյ՝ զոր տեսանեմք: Դու

բարւոք արարեր, զի արգահատեցեր մեծի նեղութեանս մարմնոյ. այլ ոչ ինչ եմք ձանձրացեալք իբրեւ զանաատուած ոք, որ չիք այլ ինչ յոյս 'ի միտս նորա քան որ երեւինս: Այլ մեք առ սէրն Քրիստոսին մերոյ՝ ընդ այս յոյժ եմք ինդացեալ, և կատարեալ պարգեւս զսա իսկ համարիմք, զի ժամանակեայ վշտօքս զանժամանակ երանութիւնսն ժառանգեսցուք:

Եթէ շինուածոց իցեմք ցանկացեալք, ունիմք շինուածս յերկինս առանց մարմնաւոր ձեռագործի, որ ոչ երեւին ձեր արքունիքդ առ նոքօք: Նոյնպէս և հանդերձից և փառաց և անաստ կերակրոց, զոր եթէ ոք կամեսցի առել ձեզ, չհանգարտէ լսել ձեր տկարութիւնդ. վասն զի կուրութեան հնութեամբն չտեսանէք և ոչ լսէք և ոչ իմանայք, յայն ոակս զմեզ զուր և անիրաւ առանց յանցանաց անողորմն գառիք: Այլ մեր թագաւորն

ւորն առատ է և բարերար, և բաց է դուռն արքայութեան նորա. եթէ կամեսցի ոք դիմել՝ գիմեսցէ համարձակ. 'ի դարձելոց յապաշխարութիւն չնախանձի և ոչ ընդ ումեք երբեք:

Բայց վասն դիւրութեանս՝ որ դու հրամայեցեր առնել մեզ, էր մեր իշխանութիւն անդրէն յաշխարհին մերում չանկանել մեզ 'ի ձեռս թագաւորիդ, որպէս և այլքն՝ զի ապրեցան յայսպիսի փորձանաց. այլ որպէս կամօք և յօժարութեամբ եկաք, իբրեւ թէ գիտեաք զվիշտ վտանդիս, ոչ ինչ զանդիտեցաք յայսպիսի ճգանց, սոյնպէս և կամիմք՝ զի և այլ եւս ծանրացուցես 'ի վերայ մեր, մինչեւ քո չարութիւն կամացդ յազեսցի 'ի մեզ: Զի թէ Աստուածն մեր, որ է արարիչ երկնի և երկրի և ամենայն երեւելեաց և աներեւութից, և առ սէր իւրոյ բարերարութեանն խոնարհեցաւ առ ազգս մարդկան,

և զգեցաւ մարմինն չարչարելի, և անց ընդ ամենայն հանգէս առաքիւնութեան, և կատարեաց զամենայն գործ անտեսութեան, 'ի կամս իւր մատնեցաւ 'ի ձեռս խաչահանուացն, մահու մեռաւ և եդաւ 'ի գերեզմանի, և զօրութեամբ աստուածութեանն իւրոյ յարուցեալ երեւեցաւ աշակերտացն և այլոց բազմաց, և վերացաւ առ հայր իւր յերկինս, և նստաւ ընդ աջմէ հայրենի աթոռոյն, և շնորհեաց մեզ զօրութիւն երկնաւոր, զի ըստ նորա անմահութեանն՝ և մէք մերով մահկանացու մարմնովս կարիցեմք չարչարակից լինել անմահ մեծութեանն, և նա ոչ եւս իբրեւ զմահ. կանաչու համարի զմեր մահն, այլ իբրեւ անմահից հատուցանէ մեզ զվարձս վաստակոց մերոց. արդ փոքր համարիմք մէք զչարչարանս զայս առ յէր փոխարինին, զոր էարկ առ ազգս մարդկան:

Իբրեւ լուսւ զայս ամենայն

բանս մոգպետն 'ի դահճապետէ անտի, խռովեցաւ, պղտորեցաւ 'ի միտս իւր, և հատաւ քուռն յաչաց նորա զբազում գիշերս: Իսկ յաւուր միոջ յերեկուն պահուն յարուցեալ երթայր առ նոսա միայնիկ լսիկ, և ոչ զոք առնոյր ընդ իւր 'ի սպասաւորացն: Եւ իբրեւ եհաս 'ի դուրս տանն, հայէր ընդ ծակ մի 'ի ներքս և տեսանէր ըստ առաջին տեսւեանն, բայց նոքա 'ի քուռն կային խաղաղիկ: Հեղաբար կարգաց յանուանէ զեպիսկոպոսն, քանզի քաջ իսկ գիտէր պարսկերէն: Եկն 'ի դուրս և հարցանէր. Ո՞վ ես դու: Ես ինքն իսկ եմ, ասէ. կամիմ 'ի ներքս մտանել և տեսանել զձեզ:

Եւ իբրեւ եմուտ 'ի մէջ սրբոցն, ոչ եւս երեւէր նմա այլ նշանն. և պատմեաց նոցա զերկիցս երեւուածն սքանչելեացն: Եւ պատասխանի Ղեւոնդ երէցն և ասէ. Աստուած, որ ասաց 'ի խաւարի լոյս ծագել,

որ և ծագեաց և լուսաւորեաց ի մաստուծեամբ զաներեւոյթ արարածս, նոյն զօրութիւն և այսօր ծագեաց 'ի խաւարեալ միտս քո, և բայան աչք կուրացեալ ոգւոյդ, և տեսեր զանշիջանելի լոյս շնորհացն Աստուծոյ. փութա, մի՛ հեղգար. գուցէ դարձեալ կուրացեալ ընդ խաւար գնայցես:

Եւ զայս իբրեւ ասաց, յոտն կացին ամենեքեան ասելով զբառասներորդ երկրորդ սաղմոսն. Առաքեա, Տէր, զլոյս քո և զճմարտութիւն քո, զի նոքա առաջնորդեսցեն և հանցեն զմեզ 'ի լեառն սուրբ և 'ի յարկս քո: Արդարեւ ճմարտիւ, Տէր, առաջնորդեցեր և ածեր զմոլորեալս զայս յանանց ուրախութիւնդ և յանմերժելի հանգիստդ: Ահա նմանեալ է օրս այս սուրբ չարչարանացն քոց. որպէս ապրեցուցեր զմահապարտ աւազակն յերկրորդ մահոտանէն, և նովաւ բացեր զաղխեալ գուռն Ադե-

նայ, այսպէս գտեր և զայս կորուսեալս. որ էր պատճառք մահոտ բաղմաց, արդ արարեր զսա պատճառք կենաց մեզ և անձին իւրում: Գոհանամք զքէն, Տէր, գոհանամք և ձայնակիցք լինիմք սուրբ մարգարէին. Մի՛ մեզ Տէր, մի՛ մեզ, այլ անուան քում տուր փառս վասն ողորմութեան և ճմարտութեան քոյ. զի մի երբեք ասասցեն 'ի հեթանոսս, թէ ո՛ւր է Աստուած նոցա. որպէս և այսօր իսկ յայտնի եղեւ զօրութիւն քո մեծ 'ի մեջ ապարասան խաւարադդեստ աղգիս:

Իսկ որ ձրին եգիտ զաստուածատուր շնորհան, սկսաւ և նա առանձինն ասել. Տէր լոյս իմ և կեանք իմ, ես յուժէ երկեայց. Տէր ապաւէն կենաց իմոց, ես յուժէ գողացայց: Քանզի գիտեմ ճմարտիւ, եթէ բաղում են այսուհետեւ թընամիք իմ, և կամին մերձենալ և ուտել զմարմինս իմ. այլ գու, Տէր ամենայնի, եկիր վասն ամենեցուն

կենաց, զի դարձցին և կեցցեն առաջի քոյոյ մարդասիրութեանդ: Մի որոշեր զիս 'ի սուրբ գառանցս՝ յորս խառնեցայ, զի մի ըստ քո փարախդ արտաքս ելեալ՝ չար գազան դարձեալ բեկանիցէ զիս: Մի հայիր, Տէր, 'ի բազմամեայ ամբարըշտութիւնս իմ, զի մի մոլորեալ 'ի ճմարիտ կենացդ՝ զբազումս անդրէն 'ի կորուստ աշակերտիցեմ. այլ որոց և զէ պատճառք մահու՝ նոցին եղէց և պատճառք կենաց: Սատանայ՝ որ ինեւ խրոխտացեալ պարծէր 'ի մէջ մեծի կորստականացս, ինեւ կորացեալ ամաչեացէ 'ի մէջ իւրաց աշակերտացն:

Եւ զայս իբրեւ ասացին, նմին իսկ ետուն կատարել զաղօթսն, և դադարեցին նովաւ հանդերձ մինչեւ 'ի պահն երրորդ. և այնպէս խաղաղացեալ կացին 'ի քուն ամենեքեան մինչեւ 'ի ժամ առաւօտուն: Իսկ նորա յոան կացեալ, և 'ի քուն ոչ մտանէր. այլ զձեռսն

իւր 'ի վեր համբարձեալ՝ կայր յաղօթս: Եւ մինչ դեռ ընդ երդ պշուցեալ հայէր յերկինս, յանկարծակի տունն լի եղեւ լուսով. և երեւեցան նմա սանդուղք լուսեղէնք՝ որ կանգնեալ էր յերկրէ յերկինս, և գունդք գունդք զօրաց ելանէին 'ի վեր. և էր ամենեցուն տեսիլն նոր և չքնաղ, ահաւոր և սքանչելի իբրեւ զտեսիլ հրեշտակի: Ունէր և զթիւ համարոյ 'ի միտս իւր զիւրաքանչիւր գնդիցն, զոր տեսանէր. էր՝ որ զհաղարի, էր՝ որ զերեսուն և զերից, էր՝ որ զերկերիւրոց և զերեքտասնից: Եւ այնպէս մօտագոյնս մերձենայր, մինչեւ ճանաչել նմա զերիս 'ի նոցանէ, զՎարդան և զԱրտակ և զԽորէն: Եւ ունէին ինն պսակ 'ի ձեռին, խօսէին ընդ միմեանս և ասէին. Ահա եկն եհաս ժամ, զի և սոքա խառնեսցին 'ի գունդս մեր. քանզի և մէք սոցա իսկ մնայաք, և առհաւատցեայ պատիւ սոցա բերաք: Եւ որում ոչ

եւս մնայաք՝ եկն երեւեցաւ և խառնեցաւ, և եղեւ իբրեւ զմի 'ի զինուորաց Քրիստոսի:

Այս երկցս անգամ՝ երեւեցաւ չքնաղ տեսիլս առն երանելոյ: Զարթոյց զսուրբսն 'ի քնոյ անտի, և պատմեաց նոցա զամենայն տեսիլն կարգաւ: Իսկ նոքա յարուցեալ կացին յաղօթս և ասէին. Տէր, Տէր մեր, զի՛ սքանչելի է աշուն քո յամենայն երկրի. համբարձաւ մեծվայելչութիւն քոյ 'ի վերոյ քան զերկինս. 'ի բերանոց մանկանց տղայոց սառնդկացաց հաստատեցեր զօրհնութիւն, զի եղծցի թշնամին և հակառակորդն: Զի ոչ եւս է այսուհետեւ ասել, եթէ տեսից զերկինս զգործս մատանց քոց, այլ թէ տեսից զքեզ, Տէր երկնի և երկրի. որպէս երեւեցար իսկ այսօր 'ի ձեռն սուրբ զօրակա նացն քոց հեռաւոր օտարիս, որ անցեալ էր ըստ ակնկալութիւն կենաց իւրոց:

Ահա գուհ, Տէր, ողորմութեամբ քով պսակեցեր զսիրելիս քո, և գլխութեամբ քով ելեր 'ի խնդիր կորուսելոյս, դարձուցեր և խառնեցեր 'ի դասս սրբոց քոց: Ոչ միայն ետես սա զերկինս՝ զգործս մատանց քոց, այլ ետես զերկինս և զքնակիչս նորա, և մինչ դեռ է յերկրիս՝ խառնեցաւ 'ի գունդս բիւրաւոր հրեշտակաց քոց: Ետես և զոգիս արդարոց կատարելոց, ետես և զնրմանութիւն փառաց աներեւոյթ պատրաստութեանցն, ետես և 'ի ձեռին նոցա զանշուշտ ռաբունայն, որ հանդերձեալ պահի 'ի ձեռն ճարտարապետին: Երանի՛սմա վասն սուրբ տեսլեանս, և երանի՛ է մեզ վասն սորա մերձաւորութեանս առ մեզ. քանզի հաստատեալ գիտացաք սովաւ, եթէ որում այսպիսի սքանչելիք յայտնին, մեծ մասն ընկալաւ սա յանսպառ քոց բարութեանցդ: Անսպառ են պարգեւքն քո, Տէր, և առանց խնդրելոյ տաս

ուժ և կամիս քոյով յորդ և ան-
նախանձ առատութեամբդ: Եւ ե-
թէ որ ոչ խնդրեն՝ չարգելուս 'ի
նոցանէ, բայց մեզ, Տէր, զդուռն
ողորմութեան քոյ, որ 'ի մանկու-
թենէ մերմէ ցանկացեալ եմք բա-
րեմասնութեան սրբոց քոց: Զնո-
րագիւտ դաստակերտս քո բարե-
խօս առնեմք վասն անձանց մերոց.
մի ընկղմեսցի նաւ հաւատոց մերոց
'ի մէջ ալէկոծեալ ծովու մեղաց:

Եւ այսպէս յերկար կատարելով
ղաղթան, յորդ և առատ արտա-
սուս հեղուին 'ի վերայ անձանց իւ-
րեանց: Գութ ողորմանաց արկա-
նէին առաջի բարերարին, զի լսելի
լիցի ձայն պաղատանաց նոցա, և
հաստատուն կացցեն 'ի վիշտս ճը-
գանցն, զի մի զրկեսցին 'ի ցանկա-
լի պսակացն, զոր ունէին սուրբքն
'ի ձեռս իւրեանց, որպէս և աղդե-
ցաւ նոցա 'ի ձեռն շողոմոյն սրբոյ,
զի մերձեալ էր ժամանակ կոչման
նոցա, որպէս զի երթիցեն և աներ-

կիւղ դադարեսցեն 'ի կասկածելի
ալնկալութենէն, որում համբե-
րէին բազում տառապանօք, զի առ-
հաւատչելւ ժողու հասցեն երկնա-
ւոր մեծութեանն, որում 'ի վա-
ղընջուց իսկ էին ցանկացեալք:

Եւ քանզի ինքն իսկ մոգպետն
իշխան էր աշխարհին, և նմա յանձն
արարեալ էր զկապեալն քաղաքին,
վասն այնորիկ և համարձակու-
թեամբ ընդ առաւօտն հանեալ
տանէր յապարանսն իւր: Լուա-
նայր և սրբէր զնոսա 'ի չարչարա-
նաց բանդին, առնոյր զջուր լուաց-
մանն սրբոյն և արկանէր զիւր մար-
մնով: Ուղղէր 'ի տան իւրում ա-
ւաղան, և ընդունէր 'ի նոցանէ ըզ-
սուրբ մկրտութիւնն. հաղորդէր 'ի
կենդանարար մարմինն և 'ի քաւիչ
արիւնն Տեառն մերոյ Յիսուսի
Քրիստոսի: Բարձր բարբառով ա-
ղաղակէր և ասէր. Մկրտութիւնս
այս լիցի ինձ 'ի լուացումն մեղաց
իմոց, և 'ի ծնունդս նորոգութեան

վերստին Հոգւոյն սրբոյ, և ճաշակումն անմահ խորհրդոյս 'ի Ժառանգութիւն երկնաւոր որդեգրութեանն: Դնէր և ըստ մարմնոյ առաջի նոցա սեղան կերակրոյ, և մխիթարութեան բաժակ մատուցանէր նոցա, և միաբանէր ընդ նոսա հացին օրհնութեան:

Այլ թէպէտ և ինքն եհառ յերկնաւոր բարխն, և աներկիւղ էր 'ի մարդկանս հարուածոց, սակայն վասն ընտանեացն յոյժ ունէր կասկած, զի մի իբրու փնասակարբ մատնեացին յիրս արքունի: Վասն այնորիկ 'ի ծածուկ կոչէր 'ի գիշերի և զնախարարսն, որ 'ի նմին քաղաքի էին 'ի կապանս, և առնէր ծախս մեծամեծս: Եւ էին ամենեքեան 'ի մեծի խնդութեան վասն սքանչելեացն, որ երեւեցաւ նոցա: Ոչ յիշէին ամենեւին, եթէ վիշաք ինչ անցեալ էին ընդ նոսա:

Բայց 'ի Ժամ բազմականացն կարծիք իմն եղեն 'ի միտս սրբոցն վասն

երիցու միոյ, որ էր ընդ նոսա 'ի սուրբ կապանսն. զի 'ի մէջ շինական մարդկան կեցեալ էր, և տգիտագոյն եւս էր 'ի գրոց մխիթարութենէ: Հրամայեցին նմա ունել զգլուխ բազմականին. ետ պատասխանի երանելին և ասէ. Զորհ է այդ՝ զոր դուքդ գործէք, և կամ յինէն զի՞ թաքուցանէք զծածուկս խորհրդոցդ: Ես քան զկրսերս ձեր խոնարհագոյն եմ, և քան զեւս փութունս յաշակերտաց ձերոց տգիտագոյն եմ, զիմրդ կարացից այդմ տանել: Այս իսկ մեծ էր ինձ, զի սուրբ կապանաց ձերոց հաղորդեալ եմ այսօր: Եթէ արժանի համարիք զիս ձերում սեղանոյդ, կալարուք դուք զիւրաքանչիւր տեղի բազմականիդ, և հրամայեցէք ինձ զիմ տեղին: Եւ բռնադատեաց սուրբ եպիսկոպոսն միաբանութեամբ ամենայն սրբոցն, և 'ի վերոյ քան զամենեսեան բազմեցուցին զնա:

Եւ իբրեւ բոլորեցաւ ակումբ
բաղմանին, և հաղորդեցան ամե-
նեքեան 'ի կերակուրն զուարթու-
թեամբ, յոսն եկաց սուրբն Յով-
սէփ, և սկսաւ զուրախութեան
նուագն մատուցանել և ասել այս-
պէս. Ուրախ լերուք ամենեքեան 'ի
Քրիստոս. քանզի վաղիւ այս ժամ
իցէ, ահա մոռացեալ իցէ մեր զա-
մենայն նեղութիւնս և զչարչարանս
զոր կրեցաք: Եւ փոխանակ սակաւ
աշխատութեանս մերոյ՝ բաղմապա-
տիկ հանգիստ ընդունելոց եմք, և
փոխանակ խաւարային արգելանի
բանդին՝ մտանելոց եմք յերկնից
քաղաքն լուսաւոր, որոյ քաղաքի
քաղաքապետ ինքն Քրիստոս է,
հանդիսապետ՝ յորում ասպարիսի
նախ ինքն առաքինեցաւ ասնելով
զնշան յաղթութեան: Եւ այսօր
նոյն Տէր է, որ յաջողէ մեզ զնոյն
նշան ընդունելով 'ի փրկութիւն
անձանց մերոց և 'ի պարծանս մե-
ծափառ սուրբ եկեղեցւոյ: Եւ զոր

օրինակ տեսէք դուք զեղբայրս զայս
'ի գլուխ բաղմանինս մերոյ, սոյն-
պէս սա նախ ընդունելոց է վաղիւ
զպսակն 'ի ձեռն կատարմանն իւ-
րոյ: Զի ահաւստիկ եկն եհաս և
մերձեցաւ առ մեզ թշնամին կենաց
մերոց և պսակիչ սուրբ չարչարա-
նաց ծառայիցս Քրիստոսի:

Զայս իբրեւ ասաց, լուաւ 'ի նը-
մանէ բանս պնդութեան, որով
յոյժ մխիթարեցան ամենեքեան.
ասէ. Ի սուրբ աղօթից ձերոց այդ-
պէս արասցէ ինձ Քրիստոս, և կա-
տարեսցէ զէս վախճանի իմոյ յաշ-
խարհէս ըստ բանի քում: Եւ ահա
ընդ ասելդ քո աղգումն եղեւ հոգ-
ւոյս իմոյ և յիշեցի ես զմարգասի-
րութիւնն Քրիստոսի, որոյ և գա-
լուստ իսկ նորա յաշխարհս վասն
մեր մեղացն եղեւ: Քիտացի յիս
որպէս և յաւազակն 'ի ժամ խա-
չին. որպէս նովաւ զգրունս փա-
կեալ գրախափն եբաց, և յառաջե-
ցաւ լինել կարապետ այնոցիկ՝ որ

անդրէն 'ի նոյն տեղի դառնալոց էին յուրախութիւն, արասցէ և զիս այսօր Տէր Յիսուս Քրիստոս սպասաւոր ձերում մեծաշուք գընդիդ:

Աւանիկ վասն միոյ մեղաւորի՝ որ դառնայ յապաշխարութիւն, անվախճան լինի ուրախութիւն հրեշտակաց յերկինս. որպէս զի գիտեն իսկ զկամս Տեառն իւրեանց: Քանզի վասն միոյ կորուսելոյ ոչ խարին եկն 'ի խնդիր, վասն այնորիկ և նոքա խնդակիցք լինին վասն միոյ դարձելոյ յապաշխարութիւն: Թերեւս վասն իմ եկեալ էր մեծ զօրավարն Հայոց բազում սուրբ ընկերակցօքն իւրովք. զսպան վասն ձեր բերեալ էր, այլ զուրախութեան աւետիսն հասարակաց տայր: Եւ առաւել եւս ընդ իս էին զարմացեալ, զի ոչ ճանաչէին զիս 'ի կեանս իւրեանց, ահա 'ի սուրբ մահն իւրեանց՝ կամէին զի և ես մասն ընկալայց ընդ երանելիսն:

Աղաչեմ զձեզ, տեսրք իմ և հարք, աղօթս արարէք 'ի վերայ անարժանութեանս իմոյ, զի արժանի եղէց մեծի աւետեացն հասանել, որ յանսուտ ձերոց բերանոցդ բարբառեցաւ 'ի լսելիս իմ: Արդ փութամ տեսանել զօրն, և յաւուր անդ զժամս եկեալ հասեալ 'ի վերայ մեր: Եւ երբ իցէ զի ելից 'ի թանձրագանդալ ձանձրալի մարմնոյս այսօրիկ, երբ իցէ զի տեսից զքեզ Տէր Յիսուս, երբ իցէ զի աներկիւղ եղէց 'ի մահուանէ, երբ իցէ զի տգիտութիւնս իմ հասցէ 'ի կատարեալ գիտութիւն: Սգնեա ինձ, Տէր, օգնեա ինձ, և կարկառեա զամենազօր աջդ յօգնականութիւն. զի խոստման բանիցս իմոյ և գործք արդեամբք կատարեսցին 'ի վերայ մեր. և փառաւոր լինի յիս 'ի մեղաւորս անուն Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի:

Յայս իբրեւ ասաց երանելին, յոտն կացին 'ի բազմականացն անդ,

գոհանային ասելով. Փառք քեզ, Տէր, փառք քեզ թագաւոր, զի ետունը մեզ կերակուր ուրախու թեան. լցո զմեզ շողովդ սրբով, զի գոցուք առաջի քո հաճոյք և մի ամաչեցեալք, զի դու հատուցանես իւրաքանչիւր ըստ գործս իւր:

Ի նմին ժամու եղեւ խորհուրդ մեծ 'ի մէջ նոցա, թէ զինչ օրինակաւ կարացեն ապրեցուցանել ըզմոգսեան. զի մի լուեալ յարքու նիսն, իբրեւ զհուր բորբոքեացի բարկութիւն 'ի վերայ մնացելոցն: Իբրեւ ոչ ինչ կարացին 'ի ժամուն վճարել, միաբանութեամբ աղօթս արարեալ՝ յԱստուած ապաստան առնէին զկեանս առնն հաւատացելոյ:

Իսկ նախարարքն հրաժարեցին 'ի սրբոցն յորդառատ արտասուօք, և ողբալից ուրախութեամբ անկեալ յոտս նոցա աղաչէին մեծաւ սլաղատանօք՝ յանձն առնել զնոսա շողուոյն սրբոյ: Զի մի ոք 'ի մէնջ, ա-

սեն, թուլացեալ և ելեալ արտաքս 'ի հաւասար միաբանութենէս, կերակուր լիցի չարաբարոյ գաղանին:

Իսկ երանելիքն միաբան քաջալերէին զնոսա և ասէին. Զօրացարուք, եղբարք, 'ի Տէր, և մխիթարեցարուք 'ի մարդասիրութիւնն Աստուծոյ, որ ոչ թողու զձեզ որբս և ոչ 'ի բացէ առնէ զողորմութիւն իւր 'ի մէնջ հաւատով 'ի Քրիստոս. բազում բարեխօսիւքն՝ զոր ունիմք առ նմա, ոչ շիջանի վառումն կանթեղաց ձերոց, և ոչ ուրախ լինի խաւարասէր թշնամին կենաց ձերոց: Այլ նոյն Տէր է որ զօրացոյց զառաջին նահատակսն՝ խառնելով զնոսա 'ի գունդս հրեշտակաց իւրոց. նոցուն սուրբ ոգիք և ամենայն դասք արդարոց հասցեն ձեզ յօդնականութիւն համբերութեան, զի ընդ նոսին նոցունց պսակացն արժանի լինիլիք:

Զայս խօսէին ընդ նոսա, և զգիշերն ամենայն սաղմոսիւք 'ի գլուխ

տանէին. իսկ 'ի ժամ՝ առաւօտուն
ասէին ամենեքեան. Ծագեա, Տէր,
զողորմութիւնս քո՝ ոյք ճանաչեն
զքեզ, զարդարութիւնս քո ոյք ու-
ղիղ են սրտիւք: Մի եկեսցէ 'ի վե-
րայ մեր ոտն ամբարտաւանից, և
ձեռք մեղաւորաց մի դողացուցեն
զմեզ. անդ անկցին ամենեքեան, որ
գործեն զանօրէնութիւն. մերժե-
ցան, և այլ մի կարասցեն հաստա-
տել:

Եւ անդէն վաղվաղակի հասին
դահիճքն 'ի դուռն բանդին. մօտին
'ի ներքս և տեսին, զի որ յառաջ
մոգպետն էր, և նմա իսկ յանձն ա-
րարեալ էր պահել զնոսա, նստէր
'ի մէջ նոցա և լսէր 'ի նոցանէ, նա
և քաջալերէր եւս զնոսա չերկնչել
'ի մահուանէ: Իբրեւ տեսին զմեծ
սքանչելիան դահիճքն, յոյժ զարմա-
ցան ընդ իրսն, այլ ոչ ինչ իշխէին
հարցանել ցնա. բայց չօքան և
պատմեցին Դենշապհոյ, որում
յանձն արարեալ էր զչարչարանս

սրբոյն: Իսկ նա իբրեւ լուաւ 'ի
դահիճքն արքունի, զահի մեծի հա-
րաւ 'ի միտս իւր, թէ գուցէ և
ինքն անձամբ 'ի ներքս լիցի. քանզի
և ծանօթագոյն եւս էր առնն:
Հրամայեաց հանել 'ի բանդէ անտի
զամենեսեան կապանօքն, և հեռա-
ցուցանէր 'ի քաղաքէ անտի երկո-
տասան պարսիկ հրասախաւ: Եւ 'ի
ծածուկ խօսէր ընդ մոգպետին, ե-
թէ զի՞նչ պատճառք իցեն կապա-
նաց նորա: Ետ պատասխանի այրն
և ասէ ցնա. Մի խօսիր ընդ իս 'ի
ծածուկ, և մի լսեր զխորհուրդս
լուսոյ 'ի մէջ խաւարի. զի բացան
աչք իմ արդ. քանզի տեսի զլոյսն
երկնաւոր: Եթէ կամիս լինել խոր-
հրդակից կենաց, հարց ցիս յան-
դիման, և պատմեմ՝ քեզ զոր տեսի
զմեծամեծան Աստուծոյ:

Եւ իբրեւ լուաւ 'ի նմանէ զամե-
նայն, և ստուգեաց եւս վասն իւ-
րոյ միաբանութեանն, եթէ ոչ
քակտի 'ի սրբոյն հաւանութենէ,

ոչ իշխեաց ձեռն արկանել 'ի նա, թէպէտ և ունէր հրաման յարքունուստ: Այլ փութացաւ, և ինքն երթեալ պատմէր թագաւորին 'ի ծածուկ զամենայն որպէս զխարդ լուաւ 'ի նմանէ:

Ետ պատասխանի թագաւորն և ասէ ց'Ենշապուհ. Մի ոք ամենեւին լուիցէ զայդ 'ի քէն, մանաւանդ վասն տեսլեանն մեծի՝ որ երեւեալ է նմա, զի մի տգէտ մարդիկ երկմտեալ՝ բաժանեացին 'ի մեր հաստատուն օրինացս: Մինչ մեք զայլս կամէաք հնազանդեցուցանել՝ թերեւս զոգիս դացեն, իբրեւ նոցա ոչ ինչ կարացաք առնել, մեր որ վարդապետ օրինացդ էին, զկնի նոցա մոլորութեանն խոտորեցան:

Նա և այն եւս չար է մեզ քան զամենայն, զի ոչ գուզնաքեայ ոք խոտորեցաւ 'ի նոցա օրէնսն, այլ այր մի համակդեն, երեւելի ընդ ամենայն վերին աշխարհս: Եթէ փայլարիմք ընդ նմա, նա տեղեկագոյն

է քան զամենայն վարդապետս աշխարհիս. դուցէ 'ի հիմանէ խարեալ աւերէ զօրէնս մեր: Եւ եթէ դատիմք զնա ընդ այլ չարագործսն, նա և այնպէս հռչակեալ ելանէ համբաւ քրիստոնէութեան նորա, և մեծ անարգանք զկնի դենիս ձգին: Եւ եթէ սրով եւս վախճանեսցի, բազում են քրիստոնեայք 'ի կարաւանիս, ընդ ամենայն երկիր ցանեալ ցրուեսցեն զոսկերս նորա: Սակաւիկ ինչ էին մեզ անարգանք առ ամենայն մարդիկս, ուր մեծարեալ պատուէին ոսկերքդ նածարացւոցդ. իսկ եթէ մոգացդ և մոգաբնակացդ զնոյն պատիւ կրեսցեն, մեք մեզէն լինիցիմք քակտիւք օրինացն մերոց:

Այլ այժմ իմ է քեզ երգումս տուեալ յանմահ դիսն. նախ ըզդառնացեալ ծերն կոչեա առաջի քո: Եթէ հաւանեսցի սիրով, և զղջացեալ ապաշաւեսցէ զկախարդութիւն նոցա, մեծարեսցիր զնա

սիրով՝ պատուով ըստ առաջին կարգին, և մի ոք գիտասցէ զթըշնամանս նորա ամենեւին: Ապա թէ ոչ հաւանեացի, և ոչ կամեացի անսալ բանից իմոց, յարուսջիր 'ի վերայ նորա բազում՝ ամբաստանս յաշխարհէ անտի, զի փնասակար գտցի յերս արքունի. և աշխարհաւ փութիշ 'ի վերայ յարուսջիր, և չկօթակ արասջիր յայն կոյս քան զկուրան և զՄակուրան. և անդ ընկեցեալ զնա 'ի վերայ մի, և ընկալցի զմահ թշուառութեան: Եւ զայլագէսն փութանակի կարճեա 'ի կենաց աշխարհիս, զի մի գորգեսցեն զօրէնս մերոյ աշխարհիս: Զի եթէ զճարտար մոգակտն այնպէս արագ աշակերտեցին, տգէտ մարդիկ զիմրդ կարասցեն կալ առաջի նոցա պատիր խաբէութեանն:

Արդ եւ նստաւ Դենշապուհ արտաքոյ բանակին յատենի, որպէս ասացաք, հեռի երկոտասան հրասախաւ: Հարցանէր ցմոգպետն և

ասէր. Իշխանութիւն առի վասն քո, ոչ միայն բանիւ հարցանել, այլ և ամենայն հարուածովք տանջանաց: Մինչ չեւ ձեռն արկեալ է իմ 'ի քեզ, ընկալ զմեծարանս և արհամարհեա զանարգանս, և խընայեա 'ի պատուական ալիսդ: Թող անդր 'ի բաց զքրիստոնէութիւնդ՝ զոր ոչ ունէիր 'ի բնէ, և դարձիր անդրէն 'ի մոգութիւնն, որպէս զի վարդապետ էիր բազմաց:

Ետ պատասխանի երանելին և ասէ. Աղաչեմ զքեզ, տէր, որ յառաջ իբրեւ զհարազատ եղբայր համարեալ էիր յաչս իմ, և այսօր թշնամի կատարեալ մի ըստ առաջին սիրոյն գթար դու յիս, այլ կատարեա 'ի վերայ իմ զկամս չարութեան թագաւորին ձերոյ. և որպէս առեր իշխանութիւն 'ի վերայ իմ, դատեա զիս:

Յայնժամ իբրեւ ետես Դենշապուհ, եթէ առ ոչինչ զսպառնալիսն արքունի համարեցաւ, և ոչ ու

ղոքանացն երեսս ինչ արար, և քան
'ի ծածոուկ՝ յայտնի եւս կամէր զի
խօսեսցի, կատարեաց 'ի վերայ նո-
րա ըստ խրատուն արքունի: Եւ
գաղտագողի ընկեցաւ 'ի հեռաւոր
օտարութիւն, որպէս զխարդ և ու-
սաւ 'ի վարդապետէն, և արար:

Եւ հրամայեաց եւս Դենշապհոյ
երկուս եւս ընկերակիցս օգնականս
յաւագ գործակալացն, զՋնիկանն՝
որ էր մարդպետ արքունի, և ՂՄ ու-
վան հանդերձապետ 'ի ձեռանէ
մովպետան մովպետի:

Արդ երեքեան սոքա իւրաքան-
չիւր սպասաւորօք առին զսուրբն
յայնմ անապատէ, և փոխեցան
նոյնչափ եւս հեռագոյն 'ի միւս եւս
դժնդակ տեղի 'ի նմին գիշերի: Եւ
զոք 'ի կարաւանէն անդր ոչ թողին
տեսանել, ոչ 'ի Հայոց և ոչ յամե-
նայն քրիստոնէից, և ոչ բնաւ յար-
տաքին հեթանոսաց: Եւ սպասա-
ւորքն՝ որ էին 'ի վերայ կապելոցն
անդէն 'ի քաղաքին, հրամայեցին

պահել զգուշութեամբ, զի զհետս
նոցա մի ոք գիտասցէ՝ ընդ որ տա-
նիցեն 'ի մահու տեղի, մի նոքա և
մի ամենեւին ոք 'ի մարդկանէ:

Բայց այր մի Խուժիկ անուն 'ի
զօրացն արքունի, որ 'ի ծածոուկ
ունէր զքրիստոնէութիւնն, և վի-
ճակեալ էր 'ի դասս դահճացն, և
կայր 'ի սպասու օրապահացն հան-
դերձ գործիական տանջանարա-
նօքն, եկն եմուտ 'ի մէջ գիշերին և
խառնեցաւ 'ի դասս նախարարացն:
Առաջին դասն 'ի միջնոյն կարծէր
զնա, և միջինն երրորդին, և երե-
քեանն միմեանց համարէին զնա. և
ոչ ոք 'ի նոցանէ եհարց՝ եթէ դու
ով ես ընդ մեզ, ոչ 'ի տերանցն և
ոչ 'ի սպասաւորացն:

Իբրեւ հասին 'ի տեղի անապա-
տին, որ ամենեւին անբոյս էր 'ի
դալարւոյ, և այնպէս էր ապառաժ
դժնեայ, զի ոչ նստելոյ անգամ
տեղի գտաւ անդ նոցա, իջին հեռա-
գոյն նախարարքն երեքեան, և հրա-

մայեցին դահճացն իւրեանց կապել զոտս և զձեռս նոցա: Եւ արկին պարանս երկայնս յոտս նոցա, և երկու երկու լծեցան և առին 'ի քարշ: Եւ այնպէս ձգեցին ճողքեցին ընդ ապառաժ տեղիսն քարշելով, զի ամենեւին խայծ ոչ մնաց 'ի մարմնս երանելեացն: Եւ ապա լուծին և ածին 'ի մի տեղի:

Թուէր իմն նոցա այսպէս, եթէ կակղեցաք զխստութիւն նոցա, և հնազանդեցուցաք զբիրտ աստտամբութիւն նոցա. և արդ զինչ և խօսիցիմք, անսայցեն բանից մերոց, և առնիցեն զկամս թադաւորին, և ապրեալ լիցին յանհնարին տանջանացն: Եւ զայն ոչ կարացին քաջ իմանալ, եթէ իբրեւ զքաջ զի նուորս վառեցին զնոսա, և 'ի հրահանգս կրթութեան վարժեցին ըզնոսա. և իբրեւ զբազանս վայրենիս, արիւնախանձս ուսուցին զնոսա: Եւ եթէ ունէին սակաւ ինչ կասկած յառաջագոյն, հայեցեալ նո-

ցա 'ի չարաչար վէրս մարմնոյն իւրեանց, զառաջին երկիւղն 'ի բաց մերժեցին: Սկսան իբրեւ արբեալք անզգայք զմիմեամբք ելանել 'ի բանից պատասխանիս. և փութային իբր ծարաւիք յաղբիւր, եթէ ո'նախ վաղ զիւր արիւնն հեղցէ յերկիր:

Եւ մինչ դեռ յայսմ պատրաստութեան էին սուրբքն, խօսել սկսաւ ընդ նոսա Դենշապուհ և ասէ. Արքայ յղեաց զիս առ ձեզ. ամենայն աւեր աշխարհին Հայոց, ասէ, և կոտորածք զօրացն՝ որ հասին 'ի վերայ, 'ի ձէնջ եղեն փառքն ամենայն. և բաղում նախարարք՝ որ այժմ կան կապանօք չարչարեալ, վասն ձերոյ յամառութեանդ եղեւ այդ ամենայն: Այլ և արդ եթէ կամիք ինձ լսել, ասեմ ձեզ. որպէս եղերուք պատճառք ամենայն չարչարանաց մահոռն, այսօր լերուք պատճառք կենաց ձերոց: Եւ նախարարքն՝ որ կան 'ի կապանս,

ի ձեռն ձեր է իշխանութիւն արւ-
ձակել զնոսա, և աւեր աշխարհին
ձերոյ ձեօք շինի, և բազումք որ
վարեալ են ի գերութիւն, անդրէն
դառնան:

Ահա դուք ձերոյն աջօք տե-
սէք այսօր, եթէ զորպիսի այր տոհ-
միկ, զոր թագաւորն ինքնին յակա-
նէ յանուանէ ճանաչէր վասն մեծի
գիտութեան օրինացս մերոց, և
կատարեալ էր յամենայն ի գենիս
և ամենայն մեծամեծաց սիրելի, և
գրէ թէ բոլոր աշխարհս կախեալ
էր զնմանէ. և վասն զի անարգեաց
զգեցնիմազգէզն, և պատրեցաւ ի
ձեր տիմար գիտութիւնդ, ոչ ինչ
ինայեաց թագաւորն ի մեծ պա-
տիւ նորա, այլ իբրեւ զգերի մի
զանաշխարհիկ շիթակ արարի զնա
յայնչափ օտարութիւն հեռաւոր,
զի ընդ երթալն իսկ ոչ ժամանէ ի
տեղի պատուհասին իւրոյ:

Արդ եթէ ի բուն դայեկութիւնն
վասն պատուական օրինացն ոչ իւր-

նայեաց ի նա, որչափ ևս առաւել
ի ձեզ յօտարաշխարհիկսդ, որ մա-
հապարտ իսկ էք յիրս արքունի:
Եւ չիք ինչ ձեզ այլ հնար կենաց,
բայց եթէ երկիր պագանիցէք արե-
գական, և կատարիցէք զկամս թա-
գաւորին, որպէս և ուսոյց զմեզ
մեծն Զրադէշտն: Եւ եթէ զայդ
առնէք, ոչ միայն արձակիք ի կա-
պանացդ և ապրիք ի մահուանէ,
այլ և մեծամեծ պարգեւօք յու-
ղարկիք յաշխարհն ձեր:

Յառաջ մատուցեալ Ղեւոնդ ե-
րեց և թարգման կացոյց զլահակ
եպիսկոպոս. Զիմրդ լուիցուք, ա-
սէ, երկգիմի հրամանացդ քոց. ա-
հա զերկրպագութիւնդ նախ ե-
տուր արեգական, և զկատարումն
երկրպագութեան ի կամս թագա-
ւորին ձգեցեր, մեծարեցեր զարե-
գակն՝ յառաջ ձայնելով զանուն
նորա, և մեծացուցեր զթագաւորն
աւելի քան զարեգակն. և յայտ ա-
րարեր՝ եթէ առանց կամաց իւրոց

սպասաւորէ արեգակնն արարաւ ծոց, իսկ Թագաւորն 'ի կամս ազաւորութեանն իւրոյ՝ զոր կամի աստուածացուցանէ, և զոր կամի ծառայեցուցանէ. և ինքն ճշմարտութեանն վերայ չեւ է հասեալ: Մի խօսիր ընդ մեզ իբրեւ ընդ տղայս, զի հասակաւ կատարեալ եմք, և գիտութեան ոչ եմք անտեղեակ. ուստի սկսար դու, այտի տաց քեզ պատասխանի:

Ապաքէն զմեզ եգիր պատճառս աւերածոյ աշխարհին մերոյ և հարուածոց զօրացն արքունի. մեր օրէնքն զմեզ այդպէս ոչ ուսուցանեն, այլ յոյժ պատուել հրամայեն զերկրաւոր Թագաւորս, և սիրել զնոսա յամենայն զօրութենէ մերմէ, ոչ իբրեւ զմարդ ոք դուզնաքեայ 'ի մարդկանէ, այլ իբրեւ Աստուծոյ՝ ճշմարիտ կալ 'ի ծառայութեան. և եթէ զրկիմք ինչ 'ի նոցանէ, փոխանակ ընդ երկրաւորիս զերկնիցն խոստացաւ մեզ զարքա-

յութիւն: Եւ ոչ միայն զարքանէ կութիւն հպատակութեան պարտիմք հարկանել նոցա, այլ և մահու չափ զանձինս 'ի վերայ դնել սիրոյ Թագաւորին: Եւ որպէս յերկրի ոչ ունիմք իշխանութիւն փոխանակել զնա ընդ այլում տեաւուն, նոյնպէս և յերկինս չունիմք իշխանութիւն փոխանակել զճշմարիտ Աստուածն մեր ընդ այլում, որ չիք Աստուած բայց 'ի նմանէ:

Բայց ասեմ քեզ՝ որում սակաւիկ մի տեղեկագոյն ես: Ո՞վ 'ի քաջ զօրականէն զկնի մօտնիցէ 'ի պատերազմ. և եթէ զայս արասցէ, ոչ քաջ անուանի նա, այլ յոյժ վատ: Եւ կամ ո՞ յիմաստուն վաճառականաց զպատուական մարդարիտն փոխանակիցէ ընդ անարգութուշայի, բայց եթէ յիմարեալ իցէ տգիտութեամբ, որպէս և ձեր մոլորութեան առաջնորդք:

Միայն գտեր զմեզ 'ի բազում առաքինեացն մերոց, և կամիս դո-

ղուԹեամբ աւերել զամուրս խորհրդոց մերոց. չեմք մեք միայն՝ որ պէս և դուդ կարծես. չիք տեղի ունայն, ուր չիցէ Քրիստոս Թագաւորն մեր. բայց միայն այնոքիկ են Թափուր 'ի նմանէ, որ իբրեւ զքեզ և զչարագեւ իշխանն քո, որք ուրացեալ էք 'ի նմանէ: Զի Թէ զինուորք աշխարհին մերոյ, որ աշակերտեալքն էին մեօք 'ի Քրիստոս, առ ոտն հարին զահագին հրամանս Թագաւորին ձերոյ, և զմեծամեծ պարգեւս առ ոչինչ համարեցան, և զհայրենի տէրութիւնն 'ի բաց կողոպտեցան, չինայեցին 'ի կին և յորդիս և 'ի գանձս մարմնաւորս կենաց աշխարհիս, նա և ոչ զարիւնն իւրեանց ածին ինչ զմտաւ վասն սիրոյն Քրիստոսի, այլ զերկրպագուս արեգականն՝ որ ձեր վարդապետք էին, չարաչար հարուածովք սատակեցին զնոսա, և մեծամեծ չարիս հասուցին 'ի վերայ զօրացն ձերոց, և բազումք 'ի նոցանէ ան-

կանէին 'ի նմին պատերազմի, և այլք մատնեցան 'ի պէսպէս փորձութիւնս, կէսքն ընկեցան 'ի հեռաւոր օտարութիւն, և եւս բազմագոյնք վարեցան 'ի գերութիւն: Եւ ամենեքին նոքա յառաջեցին քան զմեզ յարքայութիւնն Աստուծոյ, և խառնեալ են 'ի դունդս վերին հրեշտակացն, և ցնծան 'ի պատրաստեալ յուրախութիւնսն, յոր հասեալ խառնեցաւ երանելի այրն, զոր դու ասես չիթակ արարի: Երանի տամ նմա, և երանի երկրին՝ ընդ որ նայն անցանիցէ, և տեղւոյն՝ ուր նայն վախճանեացի. ոչ միայն զարքունեօք ձերովք անցանէ պատուականութեամբ, այլ և զերկնից լուսաւորօք՝ որում դուքդ երկիր պագանէք:

Եւ պատասխանի Մովսէս հանդերձապետ և ասէ ցնոսա. Աստուածքն բարերար են, և երկայնամտութեամբ ջանան ընդ ազգի մարդկան, զի գիտասցեն և ծանի-

ցեն զիւրեանց փոքրիւութիւնն և զնոցա մեծութիւնն, և վայելեսցեն 'ի պարգեւս աշխարհիս, զոր տուեալ է յշխանութիւն 'ի ձեռս Թագաւորի, և 'ի բերանոյ նոցա ելանեն հրաման մահու և կենաց: Եւ ձեզ ոչ է իշխանութիւն այգալէս ընդգիմանալ կամաց նոցա և ոչ առնուլ յանձն զերկրպագութիւն աւրեգական, որ ճառագայթիւք իւրովք լուսաւորէ զամենայն տիեզերս, և ջերմութեամբ իւրով հասուցանէ զկերակուր մարդկան և անասնոց, և վասն հասարակաբաշխառատութեանն և անաչառ մատակարարութեանն անուանեցաւ՝ 'իհրաստուած, զի չիք 'ի նմա նենգութիւն և անխմաստութիւն: Վասն որոյ և մէք երկայնամիտ լինիմք 'ի վերայ տգիտութեան ձերոյ. քան զի չեմք մարգատեացք իբրեւ զգազանս շաղղակերս և արիւնարբուս: Խնայեցէք յանձինս ձեր, և մի խառնէք զմեզ ակամայ յարիւնդ-

ձեր: Թողէք անգր զառաջին յանցանս ձեր, և զառաջիկայ իրս ուղղեցէք, զի և այլոցն վասն ձեր լիցի ողորմութիւն 'ի մեծ Թագաւորէն:

Առ այս ետ պատասխանի Սահակ եպիսկոպոս և ասէ. Իբրեւ ուսեալ և յոյժ խրատեալ՝ զգեղեցիկ հոգ յանձին ունիս շինութեան աշխարհի և փառաց Թագաւորին. բայց զայս կարի տգիտաբար ուսուցանես, զի աստուածս բաղումս խոտովանիս, և զմի կամս ոչ ասես ամենեցուն: Եթէ վեհքն առ միմեանս մարտուցեալ են, մէք խոնարհագոյնք քան զնոսս զիմրդ կարասցուք հաւանել բանից քոց: Միաբանեա զճուր և զկրակ, զի ուսցուք 'ի նոցանէ իսաղաղութիւն. կոչեա զարեգակն 'ի տուն որպէս կրակ, և եթէ նմա ոչ մարթի գալ՝ զի մի աշխարհ 'ի խաւարի մնասցէ, յղեա զգա առ նա, զի ուսցի 'ի նմանէ զանկարօտութիւնն:

Եւ եթէ մի է բնութիւն աս-

տուածոցն քոյ, հաւասարեացեն
առ միմեանս զուգութեամբ. լիցի
անկերակուր կրակ իբրեւ զարե-
գակն, և մի խափանեսցին ծառայքն
արքունի 'ի ծախս ռոճկաց սորա:
Արդ մինգ անյագ ուտէ, և հանա-
պազ մեռանի. և մինն որ չուտէ,
սուանց օգոյն նուազի լոյս ճառա-
գայթից իւրոյ. ցրտանայ ձմերայ-
նի, և սառուցանէ զամենայն գալա-
րաբոյսս խոտոցն. տօթանայ յա-
մարայնի, և հրակէզ առնէ զամե-
նայն կենդանիս: Եւ որ ինքն յար 'ի
փոփոխման կայ, ոչ կարէ հաստա-
տուն կեանս ումեք շնորհէ: Եւ
քեզ ոչ կարեմ մեղադիր լինել. ո-
րոյ ոչ տեսեալ է զմեծ թապաւորն,
պատուաւորացն մատուցանէ զեր-
կըրսպագութիւն. իսկ եթէ ոք զայս
'ի հմուտ գիտնոցն արասցէ, վաղ-
վաղակի մահ 'ի վերայ հրամայեն:

Այլ վասն արեգական, եթէ կա-
միցիս ուսանել, զճշմարիտն ասա-
ցից քեզ: Մասն է նա աշխարհիս ա-

րարածոց, 'ի բազում մասանց մի
մասն որոշեալ է. կէսքն 'ի վերոյ
են քան զնա, և կէսքն 'ի ներքոյ
նորա: Ոչ է նա առանձին սուրբ
յստակ լուսով, այլ 'ի ձեռն օգոյն
հրամանաւն Աստուծոյ տարածանէ
զճառագայթս իւր, և հրային մա-
սամբ ջեռուցանէ զամենայն գոյա-
ցեալս 'ի ներքոյ իւրոյ կայանին:
Իսկ վերինքն ոչ ինչ մասն ունին 'ի
նորա ճառագայթիցն. քանզի իբրեւ
յաման ինչ արկեալ է զլոյսն 'ի
գունդ նորա, և 'ի վայր կոյս հեղու-
բերանացեալ՝ առ 'ի պէտս ներք-
նոցս վայելչութեան: Եւ զոր օրի-
նակ նաւ մի թռուցեալ 'ի վերայ
ծովային ջուրցն բաղմոնութեան, ան-
գիտութեամբ գնայ զուղեւորու-
թիւնն 'ի ձեռն հմուտ և ճարտար
նաւապետին, այսպէս և արեգակն
'ի ձեռն կառավարին իւրոյ ունի
զփոփոխմունս շրջանին իւրոյ տա-
րեւոր ժամանակին:

Եւ որպէս այլ մասունք աշխար-

Հիս հաստատեալ են վասն մեր կէնացն, և զնա իբրեւ զմի յայլոց մասանց տուեալ է մեզ յառաջնորդութիւն լուսոյ, որպէս զլուսին և զաստեղս և զօդս յարածուիս և զամբս անձրեւաբերս. նոյնպէս և յերկրիս մասանց զծով և զգետս և զաղբիւրս և զամենայն պիտանացու ջուրս, նոյնպէս և զցամաքայինս ամենայն պիտոյիւք իւրովք: Աստուած և զմի ոք 'ի սոցանէ չէ արժան անուանել. և եթէ ժպրհիցի ոք ասել, զանձն տգիտաբար կորուսանէ. և աստուածանունն մեծարելով զնոսա՝ նոքա ոչ ինչ օգտեցան: Միոյ իշխանութեան երկու թագաւորք ոչ լինին. և եթէ մարդ զայդ քեզ յանձն ոչ առնու, քանի՛ եւս հեռի է առ 'ի յիստուծոյ բնութեանէն այդպիսի կարգ շփութեալ:

Արդ եթէ կամիս ուսանել զճշմարիտն, քաղցրացո զդառնութիւն սրտիդ, և բաց զաչս մտացդ, և մի

յարթնութեան կուրութեամբ ընդ խաւար գնայցես. որ անկեալ ես 'ի խորխորատ, և զամենեսեան կամիս առ քեզ ձգել: Եւ եթէ քոյքն գան զինի մոլոր վարդապետութեանդ՝ որ ոչ տեսանեն և ոչ իմանան, մի և զմեզ կարծեր գոյն օրինակ. քան զի բաց են աչք մտաց մերոց և սրտեսիլ եմք: Մարմնոյս աչօք զարարածս տեսանեմք, և իմանամք զսալայլէ սրարեալ. և ամենեքեան են ընդ ապականութեամբ: Իսկ տրարիչն ամենեցուն աներեւոյթ է 'ի մարմնաւոր աչաց, այլ մտաց ի մանի զօրութիւն նորա:

Եւ վասն զի ետես զմեզ 'ի մեծի տգիտութեան, և ողորմեցաւ մերում անուսուամութեանն, յորում և մեք իբրեւ զձեզդ երբեմն զերեւելիսս կարծեաք արարիչ և գործեաք զամենայն անառակութիւնս, վասն այնորիկ առ սէր իւր եկն մարմնացաւ 'ի մարդկանէ, և ուսոյց մեզ զաներեւոյթ աստուա-

ծուծիւնն իւր: Այն զի բարձրացոյց զինքն 'ի խաչն կախաղանի, և զի մարդիկ զհետ լուսաւորացդ մոլորեցան, մերկեաց յարեգականէ զոյս ճառագայթիցն իւրոյ, զի եղիցի խաւար սպասաւոր մարդկուծեան նորա. զի որ իբրեւ զձեզ աւարժանք իցեն, մի տեսցեն զկեանս իւրեանց 'ի մեծի անարգուծեան: Որպէս և այսօր որ ոչ խոստովանի զխաչելեալն Աստուած, նոյն խաւար մածեալ է զողով և մարմնով նորա. որպէս և դու իսկ այսօր 'ի նմին խաւարի կաս, և զմեզ դեռ եւս չարչարես: Պատրաստ եմք ըստ օրինակի Տեառն մերոյ մեռանել, որպէս զիարդ և կամիս կատարեալ զկամս դառնուծեան քո:

Յայնժամ իբրեւ հայեցաւ 'ի նոսա անօրէնն Դենշապուհ, և ետես 'ի մեծի ուրախուծեան զուարթալին զամենեսեան, գիտաց եթէ ոչ գնան առ նոսա բանք սպառնալեաց և ողբանաց: Հրամայեաց զմի ոմն

'ի կրսերագունիցն յառաջ մատուցանել, երէց մի Արշէն անուռն, վասն որոյ յառաջ կասկածն իսկ եղեւ սրբոյն: Կապեցին զոտան և զձեռն, և մեծաւ ուժով պրկեցին, մինչեւ ճարճատիւն հատաւ ամենայն ջրղացն. և այնպէս կայր մեծ ժամս յանհնարին պրկոցան:

Եբաց սուրբն զբերան իւր և առէ. Ահա չրջեցան զինեւ շուք բազումք, և ժողովք չարաց սաշարեցին զիս. ծակեցին զոտս իմ և ըզձեռս իմ, և փոխանակ բերանոյ իմոյ աղաղակեցին ամենայն ոսկերք իմ: Լուր ինձ, Տէր, և լուր ձայնի իմոմ, և ընկալ զողբի իմ 'ի ժողովս սուրբ զօրականին քո, որ երեւեցաւ նորակերտ դաստակերտին քոյ: Ես որ կրսերս եմ յամենեսեան, ու զօրմուծիւն քո գթացեալ յառաջեցոյց զիս:

Եւ զայս իբրեւ ասաց, ոչ եւս կարէր բանալ զբերանն յանհնարին սրկոցաց գեւարանին: Եւ անդէն

վաղվաղակի դահիճքն հրաման առեալ յերկից նախարարացն՝ սրով հատանել զպարանոց երանելոյն, և ընկեցին զմարմինն 'ի խորխորատ մի ցամաք:

Եւ անդէն 'ի տեղւոջն սկսաւ խօսել Դենշապուհ ընդ եպիսկոպոսին և ասէ. Յորժամ եկի ես յաշխարհն Հայոց՝ զտարի մի և զվեց աւիս եհաս շրջել ինձ անդ. ոչ յիշեմ ես ամենեւին՝ եթէ քան մի տրտունջ յումեքէ լուայ վասն քո, նոյնպէս և առաւել վասն Յովսէփայ. զի դա իսկ էր իշխան ամենայն քրիստոնէից, և հաւատարիմ՝ յամենայն իրս արքունիւ Նա և որ մարդպան աշխարհին լեալ էր յառաջ քան զիմ երթալն, մեծապէս գոհ էր զառնէս զայսմանէ. և ես ինձէն աջօք իմովք տեսի, զի որպէս հայր հաստատուն համարեալ էր ամենայն աշխարհին, և անաչառութեամբ սիրէր զմեծամեծսն և զփոքունս:

Արդ փոխանակ ընդ ձեր՝ ես ազատեմ զձեզ. խնայեցէք 'ի պատուական անձինս ձեր, և մի մատնիք 'ի մահ չարչարանաց ըստ առաջնոյն կարգի, զոր տեսէք աջօք ձերովք: Քանզի թէ 'ի դոյն միտս յառաւութեան կայք, և իմ եղեալ է 'ի մօի իմոժմ բազում չարչարանօք կարճել զձեզ 'ի կենաց ձերոց: Նսգիտեմ, զի 'ի հրապոյրս առնդ այդորիկ ելեալ էք դուք. քանզի ինքն ախտացեալ է մարմնով, և ձեռնարկութեամբ բժշկաց չիք դտեալ առողջութիւն. և հիւանդոտ կենօք ձանձրացեալ է, և փափագէ 'ի մահ քան 'ի կեանս:

Առ այս ետ պատասխանի սուրբն Յովսէփ և ասէ. Գովութիւնդ՝ զոր ետուր դու նախ եպիսկոպոսիդ և ապա ինձ, յիրաւի արարեր և ըստ կարգի պատուեցեր վասն ալեացդ, այդպէս իսկ արժան է: Այլ ճմարիտ ծառայից Աստուծոյ ոչ է օրէն Դիմագարձ լինել երկրաւոր իշխա-

նաց, և ոչ զոք 'ի Ժողովրդոց տըր-
տունը առնել վասն մարմնաւոր զօ-
շաքաղութեան. այլ ցածուութեամբ
և հեզութեամբ ուսուցանել զպա-
տուիրանս Աստուծոյ, և առանց
խարդախ իմաստութեան խաղաղա-
սէր լինել առ ամենեւեան, և անա-
չառ վարդապետութեամբ առ մի
Տէրն արարածոց առաջնորդել բո-
լորեցունց:

Այլ վասն առնս այսորիկ հրա-
պուրանաց՝ զոր ասացեր, և զայդ-
ոչ ստեցեր, այլ կարի զճմարիտն
ասացեր: Զի ոչ իբրեւ զօտար ոք
հրապուրէ զմեզ, և ոչ իբրեւ ըզ-
պատրուղ ոք խաբերայ մոլորեցու-
ցանէ զմեզ, այլ յոյժ սիրէ զմեզ:
Քանզի մի է մայր մեր՝ եկեղեցի՝ որ
երկնեացն զմեզ, և մի է հայր մեր
սուրբ Հոգին՝ որ ծնաւ զմեզ. զիմօրդ
համահարբ և միոյ մօր որդիք երկ-
պառակք լինիցին, և ոչ միաբանք:
Որ քեզ թուին՝ թէ հրապոյրք ի-
ցեն, մեր 'ի տուէ և 'ի գիշերի դոյն

խորհուրդ էր՝ զի անքակ ունիցիմք
զկենաց միաբանութիւնս: Իսկ եթէ
սա ձանձրացեալ իցէ՝ ելանել յախ-
տալից մարմնոյս, առաւել եւս մեք
ամենեքեան. զի չիք ոք ամենեւին 'ի
ծնունդս կանանց, որ ունիցի զմար-
մինս առանց ցաւոց չարչարանաց:

Եւ պատասխանի 'Իենչապուհ և
ասէ. Զայդ ոչ գիտէք, որչափ եր-
կայնամիտ լինիմ ես 'ի վերայ ձեր-
այս ոչ հրամանաւ արքունի է այս-
չափ երկայնաբան լինել ընդ ձեզ
պայքարաւ, այլ յիմեք քաղցրու-
թենէ թողացուցի ձեզ. զի չեմ իբ-
րեւ զձեզ անագորոյն, զի անձանց
ատելի էք և այլոց թշնամիք: Իմ զի
ալ և հաց կերեալ է յաշխարհին
ձերում, դուծ և սէր ունիմ ընդ
աշխարհն ձեր:

Եւ պատասխանի Ղեւոնդ երէց
և ասէ. Որ առ արտաքինսն դուծ
և սէր ունի, զպատուիրանսն Աս-
տուծոյ կատարէ, այլ պարտի և
յիւր ոգիսն խնայել. զի չեմք ան-

ձանց տեարք, այլ է որ համարս խնդրէ 'ի մէնջ և վասն արտաքնոյ և վասն ներքնոյ: Այլ որ ասացեր՝ յինէն անսամ՝ ձեզ և ոչ հրամանաւ Թագաւորին, եթէ դուք սովոր էք անցանել ըստ հրամանաւ Թագաւորին ձերոյ, զայդ բարիոք առնէք, զի աւերիչ աշխարհի է և սատակիչ անմեղ մարդկան, բարեկամ սատանայի և թշնամի Աստուծոյ: Այլ մեք ոչ կարեմք անցանել զհրամանաւ մերոյ Թագաւորին, և ոչ զանանց կեանսն մեր կարեմք փոխանակել ընդ ապականացու պատրանս աշխարհիս:

Այլ վասն իմ զի ասացեր, չգտեալ զառողջութիւն 'ի բժշկաց, սիրէ զմահ քան զկեանս, այդ բանք ոչ այնոցիկ են՝ որ տեսանեն զամենայն չարչարանս աշխարհիս: Ազէ ցածո զքեզ սակաւիկ մի 'ի զայրագին սրտմտութենէդ, և եկ զհետ ճմարիտ բանից իմոց, և հայեաց կարգաւ ընդ իրս աշխարհիս: Ո՞ք

'ի մահկանացուացո ռնի կեանս անտրտունջս. ո՞չ ահա ամենայն լի են ախտիւք, է որ 'ի ներքոյ, և է որ արտաքոյ. ցուրտ և տօթ, քաղց և ծարաւ և ամենայն աղքատութիւն կարօտութեան: Արտաքոյ՝ անիրաւութիւն, յափշտակութիւն, գէճ՝ պղծութիւն անառակ յարձակմամբ. 'ի ներքոյ՝ ամբարշտութիւն, ուրացութիւն, տգիտութիւն, անդարձ մոլորութիւն 'ի կամաւոր աղատութենէն:

Բայց դու որ զբժիշկս խոտեալ անարգեցեր, թէ չիք իմ 'ի նոցանէ գտեալ զառողջութիւն, չեն ինչ զարմանք, վասն զի մարդիկ են նոքա. է ցաւ՝ որում գտանեն հնարս առողջութեան, և է՝ որ ապստամբէ 'ի հնարից նոցա. վասն զի ամենեքեան եմք մահկանացուք, այն որ բժշկէն և որ բժշկին: Այլ երանի թէ և դուք ըստ բժշկական արուեստին բերէիք զնմանութիւն. զի ոչ փոքր է ճմարտութիւն նոցա

բժշկութեանն: Քանզի յորժամ տեսանէն նոքա զոք հիւանդացեալ, ոչ յապաղեն երթալ առ նոսա, այլ փութացեալ հնարին մատուցանել զառողջութիւն: Մանաւանդ եթէ յարքունիս մի ոք 'ի սիրէլեաց թափաւորին ախտանայցէ, և հասեալ 'ի մեծ հրապարակն՝ տեսանիցէ ըզբաղմութիւն պատուաւորացն և զառողջութիւն գեղեցիկ երիտասարդացն, և եւս 'ի ներքս մատուցեալ 'ի սրահսն արքունի, և անդ տեսանիցէ զամենայն սպասաւորացն զքննալ և զսքանչելի տեսիլն, ոչ ինչ զարմանայ ընդ հրաշակերտ տեսիլն: Նա և եթէ գահոյք ակա՛նկապք իցեն և համակ ոսկեղէնք՝ յորոց վերայ հիւանդն անկեալ դընիցի, չէ ինչ նմա փոյթ զայնմ ամենայնէ: Այլ 'ի բաց հրամայէ առնուլ զոսկէհուռ վերարկուսն, և ձեռն 'ի ներքս տարեալ՝ զննէ զամենայն մարմինն, եթէ ջերմ իցէ բնութիւնն, և եթէ սիրտն 'ի տե-

ււռն հանդարտ կայցէ, և կամ թէ լեարդն կակո՛ղ իցէ, և կամ թէ շարժք երակացն յարմար իցեն. և ըստ նմին զգարման բժշկութեանն առնիցէ՝ շնորհելով նմա զառողջութիւն:

Իսկ արդ եթէ մարդկային բժշկութիւնն այսպիսի գիտէ քամահել զամենայնիւ, և միայն զիւր արուեստն յառաջ մատուցեալ՝ ըզգործն կատարէ, որչափ եւս առաւել ձեզ արժան էր, որ զբոլոր աշխարհս ունիք յիշխանութեան մեծի, հոգ յանձին տանել՝ նախ զհոգիսդ բժշկել յամենայն ախտալից մոլորութեանց աշխարհիս, և մարմնովք իսկ կային ամենեքեան ձեզ 'ի ծառայութեան: Արդ այժմ զի դուք սգիտացարուք, և զանմահ հոգիսդ մահկանացու արարէք յանշնջ հուր գեհենին, մարմնովդ՝ եթէ կամիք և եթէ ոչ կամիք՝ ախտացեալ էք յախտաւորութիւն անառողջութեան. և զմեզ նախատէք

մարմնոյ ցաւովք, որ ոչ 'ի կամս մերոյ ազատութեան է, այլ որպէս դիպեցաւ 'ի բնութեանս մարմնոյ իւրաքանչիւր մարդոյ:

Եւ Քրիստոս ճշմարիտ Աստուած կենդանի և կենդանարար՝ 'ի կամս իւրոյ բարերարութեան եղեւ բըժիշկ հոգւոյ և մարմնոյ, և նա ինքն 'ի ցաւս չարչարանաց իւրոյ բժշկեաց զամենայն ազգս մարդկան: Եւ եւս խանդաղատագոյն գթացեալ, վերստին ծննդեամբն ծնեալ զմեզ յառողջութիւն՝ անցաւ և անվերս, և 'ի ծածուկ հարուածոյ զհին ծակոտուածսն վիշապին ողջացոյց. և արար զմեզ անսպիս և անարատս հոգւով և մարմնով, զի իցեմք բանականից հրեշտակաց և զօրք երկնաւոր թագաւորին մերոյ: Եւ քո զայս ոչ գիտացեալ, և ոչ վայելեալ յերկնաւոր պարգեւան Աստուծոյ, և ոչ եւս այլ կամիս ուսանել 'ի մէնջ. այլ և զմեզ եւս վրիպեցուցանել կամիս, որում չիք

հնար, և մի այլ լիցի, և ոչ կարես իսկ առնել:

Այլ վասն իմոյ ախտալից մարմնոյս ասացից քեզ կարճառօտս: Խնդամ և ուրախ եմ յորժամ տեսանեմ զմարմինս իմ չարչարեալ. գիտեմ, զի զօրանայ յիս առողջութիւն հոգւոյս իմոյ: Մանաւանդ զի ունիմ ինձ գրաւական ըզմեծ վարդապետն հեթանոսաց, որ 'ի ցաւս մարմնոյ անձինն մխիթարէր, և 'ի կռիւումս սատանայական մարմնոյ պարծէր, և ասէր. Զի եթէ տնկակիցք եղաք նմանութեան մահու նորա, որչափ եւս առաւել լիցուք հաղորդք յարութեան նորա: Այլ դու որ ունիս իշխանութիւն 'ի վերայ մեր, դատեալ զմեզ ըստ չարութեան կամաց քոց: Զեմք ինչ զանգիտեւոց յահագին յահաւոր սպառնալեացդ քոց, և ոչ երկիւղած 'ի դառն մահուանէն՝ զոր ամէլոց ես 'ի վերայ մեր:

Յայնժամ մեկուսացոյց սակա

ւիկ մի զերանելիսն 'ի միմեանց, և միայն ասէ ցտուրբ եպիսկոպոսն. Գովուծիւն, զոր ետու քեզ յառաջ, ոչ իմացար պատիւ անձինքոյ: Յիշեցուցանեմ քեզ զչարիսն, զոր գործեցեր դու, զի անձամբ զանձն քո արասցես մահապարտ: Որդարեւ դո՞ւ աւերեցեր զատորուշանն յՈւշտունիս, և կամ զկրակն դո՞ւ սպաներ. նա և որպէս լուայ և ստուգեցի, թէ և զմոգսն դու չարացարեցեր, և սպաս պաշտամանն դու տարար. արդ եթէ արդարեւ դու առեր, պատմեա ինձ:

Ետ պատասխանի սուրբն և ասէ. Արդ կամիս ուսանել զայդ յինէն, եթէ յառաջագոյն գիտէիր: Դենշապուհ ասէ. Այլ է համբաւ, և այլ է ճշմարտութիւն: Եպիսկոպոսն ասէ. Որպէս կարծեսդ ասա ինձ: Դենշապուհ ասէ. Իմ լուեալ էր, եթէ զամենայն փնտսն յՈրշտունիս դու արարեր, Եպիսկոպոսն ասէ. Եւ զի այդպէս հաւաս-

տեաւ 'ի վերայ հասեր, կրկին զի՞ հարցանես: Դենշապուհ ասէ. Ձճը մարիտն 'ի քէն կամիմ ուսանել: Եպիսկոպոսն ասէ. Ոչ զօգուտ կէնաց քոց կամիս ուսանել յինէն, այլ արեան իմոյ ցանկան միտք քոյ: Դենշապուհ ասէ. Ձեմ՝ գաղան աւրիւնախանձ, այլ վրէժ խնդիր եմ՝ աստուածոցն անարգութեան:

Եպիսկոպոսն ասէ. Չտարերս համերս աստուածս անուանես, և զպատկերակիցս քո մարդիկ խողխողել կամիս. տալոց հատուցանելոց ես վրէժ թագաւորաւն քով յանկաշառ ատենին Աստուծոյ: Եւ զոր քո չար կամքդ կամիս լսել յինէն, զայդ ես ասեմ քեզ: Չտունն արդարեւ ես աւերեցի, և զմոգսն ես չարչարեցի գանիւ, և զկահս պղծութեան՝ որ 'ի տանն էր՝ 'ի ծովն ես ընկեցի: Այլ զկրակ ո՞վ կարէ սպանանել. քանզի ամէնիմաստ արարին տարաւորաց հոգ ինամոյ տարեալ յառաջագոյն՝ անմահս

Հաստատեաց զբնութիւն չորից նիւթոցն: Այլէ սպան դու զօգ եթէ կարես, և կամ ապականեա զհող՝ զի մի բուսուսցէ զգաւորի, փողոտեա զգետ՝ զի մեռցի: Եթէ զայդ երեսին կարես առնել, ապա և զկըրակ կարես սպանանել:

Ապա եթէ ճարտարապետն մեր միաբանեաց զչորից տարերայդ զանքակութիւն, ահա և գտանի բնութիւն հրոյ՝ ի քարինս և յերկաթս և յամենայն տարերս զննելիս, ընդէր ստութեամբ զրպարտես զիս, թէ դու զկրակ սպաներ: Այլէ դու սպան զՅերմութիւն արեգական, զի ունի նա մասն հրոյ. և կամ տուր հրաման, զի մի թափեսցի հուր յերկաթոյ: Մեռանի այն՝ որ շնչէն և շարժի և գնայ և ուտէ և ըմպէ. երբ տեսեր դու զկրակ գընայուն կամ խօսուն կամ գիտուն: Արդ զոր կենդանի քո չէ տեսեալ, մեռեալ խոստովանիս: Քանի ան թողլի է ամբարշտութիւնդ ձեր

քան զամենայն Հեթանոսաց, որ գիտնագոյնք են քան զձեզ. որ թէ պէտ և ՚ի ճշմարիտն Աստուծոյ մոլորեալ են, զանխօս տարերս Աստուած ոչ խոստովանին: Արդ եթէ դու անգիտութեամբ կորնչելի աւես զբնութիւն հրոյ, ոչ առնունքեզ յանձն արարածքս. քանզի խառն է դա յամենեցունց:

Դենշապուհ ասէ. Ոչ ինչ մտանեմ ես ընդ քեզ ՚ի պայքար քննութեան վասն բնութեան արարածոցս. այլ խոստովանեա ինձ, եթէ գո՛ւ անցուցեր զկրակն, եթէ ոչ:

Պատասխանի ետ երանելին և ասէ. Որովհետեւ ոչ կամեցար լինել աշակերտ ճշմարտութեանն, ասացից զկամս հօրն քոյ սատանայի: Ես ինձէն մտի ՚ի կրակատունն ձեր, և տեսի՝ զի կային պաշտօնեայք ամբարշտութեանն սնտոի կարծեացն ձերոց, և կրակարանն լի հրով առաջի նոցա բորբոքեալ այրէր: Հարցի ցնոսա բանիւք և ոչ գանիւ,

Թէ զի՞նչ համարիք 'ի միտս ձեր զկրակ պաշտամանս այսորիկ: Եւ տուն պատասխանի և ասեն. Մէք ինչ ոչ գիտեմք. բայց այսչափ ինչ իմանամք, զի սովորութիւն է նախնեացն և հրաման բուռն Թագաւորին:

Ասեմ գարձեալ ցնոսա. Եւ զբընութիւն կրակիդ զի՞նչ իմանայք. արարի՞չ կարծէք, Թէ արարած: Ասեն միաբան ամենեքեան. Արարիչ մեք զգա ոչ գիտեմք, նա և ոչ հանգուցիչ աշխատելոց: Զեռք մեր փապարեալ են 'ի կացնի, և ողունք մեր տեռեալ են 'ի փայտակրի, աչք մեր գիջացեալ են արտասուօք 'ի կծուութենէ ծխոյ դորա, և երեսք մեր մրոտեալ են 'ի խոնաւութեան Թանձրութենէ նորին ծխոյ: Եթէ շատ մատուցանեմք նմա զկերակուն, յոյժ քաղցնու. և եթէ բնաւ չտամք, ամենեւին անցանէ. և եթէ մօտ երթամք և երկիր պագանեմք, կիզու զմեզ. և եթէ ոչ

երթամք մօտ ամենեւին, մոխիր լինի: Մեր այդպէս հասեալ է 'ի վերայ բնութեան դորա:

Ասեմ գարձեալ ցնոսա. Իսկ լուսն է ձեր, եթէ ոյր ուսուցեալ է ձեզ զայդպիսի մոլորութիւն: Եւ տուն պատասխանի և ասեն. Զի՞ 'ի լսելոյ հարցանես զմեզ, այլ հայեաց ընդ առաջիկայ իրսդ. զի օրէնքս գիւրքն մեր ոգւովք մտաց միայն կուրացեալ են. այլ Թագաւորն մեր մարմնով միով ակամբն կոյր է, այլ ոգւոյն բնաւ չիք իսկ աչք:

Վասն այնորիկ և ես իբրեւ լուսայ զայս 'ի մոգացն, յոյժ ողորմեցայ. զի տգիտութեամբ զարդարն խօսեցան. Սակաւիկ մի չարչարեցի ըզնոսա գանիւ, և նոցուն իսկ ետու զկրակն 'ի ջուրն ընկենուլ, և ասացի այսպէս. Աստուածք, որ զերկինս և զերկիր ոչ արարին, կորեցեն 'ի ներքոյ երկնից. և ապա ըզմոգսն 'ի բաց արձակեցի:

Զայս ամենայն իբրեւ լուսաւ

Դենշապուհ 'ի բերանոյ սուրբ եւ պիսկոպոսին, անհնարին զահի հաւաւ 'ի Թշնամանաց Թագաւորին և յանտրգանաց դէնին: Վասն որոյ և երկեալ իսկ մատուցանել զնա 'ի տանջանս հարուածոց, Թէ գուցէ այլ եւս մեծ անարգանս զԹագաւորէն տացէ ասել յատենին, և 'ի նա ձգիցին կարծիք Թշնամանացն. զի երկայնմտուԹեամբ պայքարեցաւ ընդ նոսա:

Եւ քանզի սուսեր ընդ մէջ ածեալ նստէր յատենի ահարկանելով սրբոցն, գոչեաց իբրեւ առիւծ զայրագին, և հանեալ զսուսերն գազանաբար յարձակեցաւ 'ի վերայ երանելեացն. և եհար եպիսկոպոսին զաջ ուսն Թիկամբն հետ, և զձեռն 'ի վայր ընկէց: Եւ նորա յահեակ կողմն յերկիր անկեալ, և դարձեալ անդրէն պատասպարէր, առնոյր զաջ ձեռն 'ի վեր. աղաղակեաց մեծաձայն և ասէ. Ընկալ, Տէր, զկամաւոր պատարագս՝ որ

ինձէն զիս քեզ մատուցի բոլորովին, և խառնեա զիս 'ի գունդս սուրբ զինուորացն քոց:

Դարձեալ քաջաւերէր զընկերակիցսն իւր և ասէր. Հապա առաքինիք, եհաս ժամ կատարման մերոյ. խցէք զաչս մարմնոյ վայր մի, և այժմ տեսանէք զյոյսն մեր Քրիստոս: Եւ Թաւալելով ընդ արիւնն անձին իւրոյ ասէր. Օրհնեցից ըզՏէր յամենայն ժամ, հանապաղ օրհնուԹիւն նորա 'ի բերան իմ: Ի Տէր պարծեսցի անձն իմ, լուիցեն հեզք և ուրախ եղիցին: Եւ ասելով զսաղմոսս զայս կառարէր մինչեւ ցայս տեղի. Բազում նեղուԹիւնք են արդարոց, յամենայնէ փրկէ զնոսա Տէր, և պահէ զամենայն ոսկերս նոցա:

Եւ մինչ դեռ կայր յուժի մարմնոյն սակաւիկ մի, իւրովք աջօք իսկ հայեցեալ տեսանէր յերկնից եկեալ գունդս բազում հրեշտակաց և վեց պսակ 'ի ձեռին հրեշ-

տակապետին: Դարձեալ և լսէր
եւս բարբառ 'ի վերուստ, որ ա-
սէր. Քաջալերեցարուք, սիրելիք
իմ. զի ահա մոռացայք զվշտալի
կեանսդ, և հասէք երանելի սրա-
կացդ, որ ձերով ճարտարու-
թեամբդ կազմեցէք. առէք դիք
յիւրաքանչիւր գլուխ: Զի նիւթ
սլաւորաստական 'ի ձէնջ հիւթե-
ցաւ, իսկ ճշմարտութիւն գործոյդ
յամենասուրբ ձեռացն Քրիստոսի
կազմեցաւ. զոր 'ի սպասուորաց
այտի իսկ ընկալեալ՝ ընդ Ստեփա-
նոսի լինիք պատկալից: Նա և զայն
եւս քաջապէս տեսանէր, զի դեռ
եւս շողայր սուրն 'ի վերայ պարա-
նոցի երանելեայն:

Զոր իբրեւ ետես սուրբն Ղե-
ւոնդ, եթէ ոչ եւս զմի մի կամին
հարցանել և դատել, այլ միանգա-
մայն հրաման եղեւ մահու, ասե-
ցերանելին Յովսէփ. Մատիւ. յա-
ռաջեա ընդդէմ սրոյն, զի դու աս-
տիճանաւ 'ի վեր ես քան զամենե-

սեան: Եւ զայս իբրեւ ասաց, կար-
գեցան կացին մի ըստ միովէ. առ
ճեպ տագնապի ստիպելոյ դահ-
ճացն՝ միանգամայն հատին ընկեցին
զպարանոցս երանելեացն առաջի
սուրբ եպիսկոպոսին. և նորա ընդ
հանել ոգւոցն աղաղակեաց և ասէ.
Տէր Յիսուս, ընկալ զոգիս մեր ա-
մենեցուն, և խառնեա զմեզ 'ի
դունդս սիրելեացն քոց: Եւ միան-
գամայն կատարեցան ամենեքեան 'ի
նմին տեղւոջ:

Եւ եթէ զմոգպետն եւս, որ հա-
ւատաց 'ի Քրիստոս, կամիցիս ընդ
նոսա 'ի համար արկանել, թուով
են եօթն. թող զերկուսն եւս որ 'ի
Վատգետսն կատարեցան, և միւս
եպիսկոպոսն Թաթիկ անուն յասու-
րեստանի: Բայց անգէն 'ի տեղւոջն
վեցեքին, որոց անուանքն են այսո-
քիկ. Սահակ եպիսկոպոս յՈրշ-
տունեաց, սուրբն Յովսէփ 'ի Վայոյ
ձորոյ՝ 'ի գեղջէ Հողոցմանց, Ղե-
ւոնդ երէց 'ի Վանանդայ՝ 'ի գեղջէ

իջաւանից, Մուշէ երէց յԱղբակոյ,
Արշէն երէց 'ի Բագրեւանդայ, 'ի
գեղջէ յԵղեգեկայ, Քաջաջ սար-
կաւազ՝ ուստի եպիսկոպոսն էր
յՈրշտունեաց: Իսկ երանելի մոգ-
պետն 'ի Նիւշապուհ քաղաքէ,
Սամուէլ՝ երէց յԱյրարատոյ՝ 'ի
գեղջէ յԱրածոյ, Աբրահամ սար-
կաւազ՝ 'ի նմին գեղջէ:

Արդ զվեց զայս սուրբս յանա-
պատին՝ ուր կատարեցին, Դենշա-
պուհ և մոգպետն և Ջնիկանն և
մայպետն անդէն 'ի տեղւոջն պա-
հապանս ընտրեցին յԵրաքանչիւր
սպասաւորացն, և պահել հրամա-
յեցին զմարմինս երանելեացն ցա-
ւուրս տանն կամ եւս աւելի, մին-
չեւ կարաւանն արքունի անցեալ
գնասցէ. զի մի այլադէնքն եկեալ
բառնայցէն զոսկերս դոցա, և բաշ-
խեալ սփռեսցեն ընդ աշխարհս ա-
մենայն, յոր և մարգիկ եւս առա-
ւել յորդորեալ մոլորիցին զկնի
նաժարացւոց աղանդին:

Իսկ Խուժիկն, զոր յառաջագոյն
ասացաք, զինու հանդերձ մնայր
անդէն ընդ պահապանսն որպէս
զմի 'ի նոցանէ, այր լի իմաստու-
թեամբ, և կատարեալ աստուա-
ծային գիտութեամբ, սպասէր և
դէտ ալն ունէր՝ եթէ որով օրինա-
կաւ հնարս գտցէ զոսկերս սրբոցն
գողանալ 'ի նոցանէ:

Եւ իբրեւ աւուրք երէք անցին 'ի
վերայ, արհաւիրք մեծ անկանէին
'ի վերայ ամենեցուն, և իբրեւ
թմբերեալ և կիսամեռք անյարիրք
անկեալ գնէին զերիս աւուրսն:
Իսկ 'ի չորրորդումն աւուրն եր-
կուք 'ի պահապանացն չարաչար
լլկեցան 'ի դիւէ: Դարձեալ հասա-
րակ գիշերաւ չափ՝ ձայնք ահեղք
հնչէին, և թնդիւնք և որոտաձայնք
'ի ներքուստ՝ որպէս դղրդումն
գետնաշարժի. երկիրն գողայր 'ի
ներքոյ նոցա, և շողիւնք սուսերաց
փայլատակունս արձակէին շուրջ
զնոքօք: Եւ զամենեսեան զդիւա-

կունսն կանգնեալ տեսանէին, և զնոյն բանս ատենին ահագինս բարբառէին 'ի լսելիս նոցա. մինչեւ խուճապել նոցա ընդ միմեանս, դեռ եւս զիրեարս սատակէին: Եւ այսպէս տաքնապեալք և ցնորեալք մինչեւ այր զընկեր 'ի փախուստ չգիտէր ընդ որ երթայր: Եւ եկեալ պատմէին մեծաւ զարմացմամբ զամենայն անցս չարչարանացն, զոր կրեցին:

Ի խորհուրդ մտին նախարարքն երեքեան, և սկսան զարմանալով աւել ցմիմեանս. Զինչ գործեսցուք, զինչ արասցուք վասն անքնին աղանդոյն քրիստոնէից. քանզի մինչ դեռ կենդանի էին, զարմանալի էր կեանք նոցա, ընչատեացք էին իբրեւ զանկարօտս, սրբասէրք էին իբրեւ զանմարմինս, անաչառք էին իբրեւ զարդարադատս, աներկիւղք էին իբրեւ զանմահս: Եթէ զայս ամենայն ասեմք իբրեւ զողբիտաց և իբրեւ ըզշանդգնելոց, իսկ զայն զի առնի-

ցեմք, զի ցաւոտք ամենայն 'ի կարաւանի աստ նոքօք առողջանան: Եւ կամ որ մեծս է քան զայդ ամենայն, ոյր ուրուք գի կանգնեալ երեւեցաւ 'ի կենդանեաց կամ բարբառ բանից որ լուաւ 'ի նմանէ:

Զի սուտ չեն մեր սպասաւորքն. մեր մեզէն իսկ հասեալ է 'ի վերայ ստուգութեան սոցա: Եւ եթէ կամեցեալ էր սոցա մարմնաւոր ինչ ագահութիւն 'ի ներքս խառնել, սակաւ մի ակնարկէին քրիստոնէից 'ի կարաւանիս, զկշիւ իւրաքանչիւր մարմնոց նոցա ոսկի առնուին: Պարձեալ և արքդ, որ 'ի դիւէ չարչարեցան, զի յայնժամ ցաւոտք չէին և մեք գիտեմք. յայտ է եթէ այսօր նշանն մեծ երեւեցաւ: Եթէ լուռ լինիմք, այսպէս մեզ և անձանց մերոց կասկած իսկ է. և եթէ տանիմք զգոսա առաջի թագաւորին, լսելով նորա 'ի դոցանէ զայդ ամենայն մեծամեծ սքանչելիս, գուցէ և օրինացս մերոց քակտումն ինչ հասանիցէ:

Ետ պատասխանի մոգպետն և ա-
սէ ցնոսա. Ո՞չ զիս ոստիկան արա-
րին 'ի վերայ ձեր երկոցունցդ. զի՞
այդչափ նեղեալ տագնապիք յան-
ձինս ձեր. դուք զգործ ձեր կատա-
րեցէք, և հրամանն արքունի 'ի գը-
լուի տարայք: Արդ եթէ համբաւդ
այդ յայտնեցին, և հարցափորձ
ինչ լինեցին առաջի արքային, այդ
ինդիր մեր մոգաց է. դուք անհոգ
լերուք, և մի ինչ ածէք զմտաւ:
Եւ եթէ զարհուրեցայք ինչ յոգիս
ձեր, վաղագոյն առաւօտուցն 'ի
դարիթիրէ եկայք. զի վաղիւ անդ
մովպետան մովպետ ռատ յազէ, և
նոյն հաճեալ հաւանեցուցէ ըզ-
միտս ձեր:

Իսկ Խուժիկն իբրեւ լուաւ զայս
ամենայն, և գիտաց՝ եթէ փոյթ ինչ
ոչ է նոցա յայնմ՝ հետէ սուրբ սպա-
նեւոցն, փութացաւ վաղվաղակի
էառ տասն այր, որոց ղչափ գիտէր
զքրիստոնէութեանն, և հասեալ 'ի
տեղին՝ շէն եգիտ զամենեսեան: Եւ

քանզի կասկած ունէր տակաւին 'ի
նոցուն 'ի դահճացն, դարձեալ փո-
խեցին անտի զսուրբսն յայլ տեղի
բացագոյն իբրեւ երկու հրասախօք:
Եւ իբրեւ յանհոգս եղէն, սրբեցին
կազմեցին զոսկերս երանելեացն.
բերին 'ի բանակն և ունէին 'ի ծա-
ծուկ. և առ սակաւ սակաւ յայտ-
նեցին նախ զօրականին Հայոց, և
ապա բաղում՝ քրիստոնէիցն՝ որ
էին 'ի կարաւանին: Եւ զառաջին
պտուղ ընծային մատուցանէին կա-
պեալ նախարարացն. և անդէն
վաղվաղակի արձակեցան նոքա 'ի
կապանաց իւրեանց, և սպառնալիք
մահուանն անցին զնոքօք. և հրո-
վարտակք Թողուլթեան առաքեցան
յաշխարհն Հայոց:

Արդ այս երանելի Խուժիկս, որ
արժանի եղեւ 'ի ծածուկ սպասա-
ւոր լինել սրբոցն, որ ինչ 'ի մա-
հուանէն և այսր ասացաւ դատա-
կնիք վճռիս այսօրիկ, սա երկրորդ
դեպք մեզ զամենայն կարգաւ. ըզ-

չարաչար քարշուժն, և զհարց և ըզ-
փորձ դատաւորացն, և զիւրաքան-
չիւր անձանց սրբոցն զպատասխա-
նիսն, և զկատարումն մահուան նո-
ցա, և զհազգին արհաւիրմն՝ որ 'ի
վերայ պահապանացն անկաւ, և
զհեծեծումն քննութեան նախարա-
րացն երեցունց, և զամփոփումն
սուրբ ոսկերաց նոցա. ոչ խառն 'ի
խուռն 'ի մի վայր ժողովելոյ, այլ
զմի մի 'ի նոցանէ ուրոյն ուրոյն 'ի
վեց տապանս ժողովէր. և զա-
նուանս իւրաքանչիւր ուսեալ և 'ի
վերայ տապանացն նշանակեալ էր:
Եւ զկապանսն երկաթիս ընդ իւ-
րաքանչիւր ոսկերան եղեալ էր,
քանզի դահձացն 'ի բաց ընկեցեալ
էր. որպէս և զհանդերձս զիւրա-
քանչիւր տապանի նշանակեալ էր:

Եւ կատարեցան սոքա վեցեքեան
սուրբ և ցանկալի մահուամբն իւ-
րեանց որ օր քսան և հինգ էր հրո-
տից ամսոյ, 'ի մեծ անապատին յԱ-
պար աշխարհի 'ի սահմանս Նիւշա-
պուհ քաղաքի:

ԴԱՐՁԵԱԼ ՎԱՍՆ ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՂ

ԱՇՏԱԿԵՐՏԱՅ ՆՈՅՈՒՆՑ

Իսկ աշակերտք երանելեացն 'ի
կապանս կային 'ի ներքս 'ի քաղա-
քին. եկն դահձապետ մի արքունի
և եհան զնոսա 'ի քաղաքէ անտի
արտաքս:

Եհան 'ի նմին քաղաքէ ասորես-
տանեայս քրիստոնեայս արս հինգ,
քանզի և նոքա 'ի կապանս էին վասն
անուանն Քրիստոսի. եհարց ցնոսա
բանիւք, և ոչ հաւանեցան երկիր
պագանեւ արեգական: Չարչարեաց
զնոսա գանիւ, և նոքա եւս առա-
ւել 'ի նոյն միտս պնդեցան. կրտ-
րեաց զնոցա ունչս և զականջս, և
ետ տանել յասորեստան, զի կայ-
ցեն 'ի մշակութեան արքունի: Եր-
թային մեծաւ յօժարութեամբ,
իբրեւ այն՝ թէ մեծ պարգեւս գը-
տեալ 'ի թագաւորէն:

Արդ եկն դարձեալ նոյն դահձա-

պետն առ աշակերտս սուրբ սպանելոցն, ընտրեաց երկուս 'ի նոցանէ որ համեստագոյնքն էին, առեալ մեկուսի յայլոցն և ասէ ցնոսա. Չինչ անուանք են ձեր: Ետ պատասխանի մինն և ասէ. Առ 'ի ծնողաց ինձ Խորէն, և դմա Աբրահամ. Իսկ ըստ շնորհատուր կարգիս՝ ծառայք Քրիստոսի եմք, և աշակերտք երանելեացն՝ զոր սպանէք:

Ետ պատասխանի դաճապետն և ասէ ցնոսա. Իսկ արդ զլինչ գործ է ձեր, և կամ բնաւ ոյր իսկ ածեալ է զձեզ այսր: Առ այս ետ պատասխանի Աբրահամ և ասէ ցնոսա. Չայդ ձեզ 'ի վարդապետաց մերոց արժան էր ուսանել. զի ոչ գուզ նաքեայք որ էին նորա, այլ ունէին ստացուածս հայրենիս ըստ արժան բաւականին, ըստ նմին և սպասաւորս, էր որ իբրեւ զմեզ, և էր որ լաւագոյն քան զմեզ. որոց սնուցեալ և ուսուցեալն էր, ընդ նոսա եմք եկեալ: Քանզի և պատուէր

իսկ ունիմք յաստուածատուր օրինացն մերոց՝ սիրել զնոսա իբրեւ զսուրբ ծնողս, և սպաս տանել նոցա իբրեւ հոգեւոր տերանց:

Յասեաւ դաճապետն և ասէ. Իբրեւ զանխրատ և զաներկիւղ ստամբակս խօսիս: Մինչդեռ 'ի խաղաղութեան և յաշխարհի էիք, բարիոք էր. յորժամ գրուահ եղէն նորա յիրս արքունի և մահապարտ գտան ըստ գործոց իւրեանց, ձեզ չէր արժան ամենեւին մօտ երթալ առ նոսա: Ոչ տեսանէք 'ի մեծ կարաւանիս, յորժամ որ 'ի պատուաւորացն 'ի դիպահւոջն արքունի լինիցի, սգոյ հանդերձ ագանի, և զատեալ և որոշեալ 'ի բացէ նստի միայնիկ, և ամենեւին հուպ ոչ որ իշխէ երթալ առ նոսա: Եւ դու այդպէս իբրեւ զանյանցի աշակերտ պարծելով խօսիս:

Առ այս ետ պատասխանի Խորէն և ասէ. Ոչ ձեր կարգդ անխրաւ է և ոչ մերս ստուծեամբ. նախա

րարն յանցաւոր՝ ուստի զպարգեւն
գտեալ էր, այնպէս պարտ էր նմա
հպատակ լինել, զի 'ի պատուոյն
վերայ և այլ եւս պարգեւս մեծա-
մեծս գտանէր 'ի նմանէ: Արդ փո-
խանակ զի զայն ոչ արար, ձախողա-
կի յետս ընդգէմքն պատահեաց նը-
մա: Եւ մեր վարդապետքն եթէ առ
Աստուած յանցուցեալ էին, և կամ
առ Թագաւորն մեղուցեալ ինչ
էին, նոյն օրինակ և մէք առ նոսա
առնէաք. ոչ յաշխարհի մօտ եր-
թայաք, և ոչ 'ի տար աշխարհ այսր
զհետ նոցա դայաք: Արդ քանզի առ
երկոսին կողմանսն արդարուԹեամբ
կեցեալ են, և դուք զուր տարա-
պարտուց սպանէք զնոսա, մէք արդ
եւս առաւել սպասաւորեմք սուրբ
ոսկերաց նոցա:

Ասէ ցնոսա դահճապետն. Ես
յառաջագոյն իսկ ասացի, եթէ կա-
րի ստամբակ ոմն ես դու. ահա
յայտ եղեւ աւագիկ, եթէ յամե-
նայն վնաս նոցա խառն էք դուք:

Աբրահամ ասէ. Յո՞ր վնաս: Դահ-
ճապետն ասէ. Առաջին 'ի մահ մո-
գուցն, ապա և յայլսն ամենայն:
Աբրահամ ասէ. Այդ ոչ միայն 'ի
մէնջ է, այլ ըստ կարգի և ձերոց
օրինացդ. Թագաւորք ձեզ տան
հրաման, և դուք 'ի ձեռն ձերոց
սպասաւորացդ գործէք:

Դահճապետն ասէ. Ի Միհր աս-
տուած երդուեալ իմ, խտագոյն
եւս խօսիս քան զվարդապետսն քո.
յայտ է եթէ վնասակարագոյնք
եւս էք դուք: Արդ ոչ է հնար ձեզ
ապրել 'ի մահուանէ, բայց եթէ
երկիր պագանիցէք արեգական, և
կատարիցէք զկամս օրինաց մերոց:

Խորէն ասէ. Յայժմ իբրեւ զմարդ-
չարախօսէիր, և արդ իբրեւ զշուն
անպիտան ընդ վայր հաջես: Եթէ
դոյր արեգական ականջք, դու տա-
յիր նմա Թշնամանս զնեւ. արդ նա
բնուԹեամբ անզգայ է, և դու չա-
րուԹեամբ անզգայագոյն քան զնա:
Յիմ տեսեր զմեզ պակասագոյն

քան զհարսն մեր. մի բանիւք զփորձ առնուլ կամիս զմեր, այլ հանգէս արաքում չարութեանդ և մերում բարութեանս, և ամաչեցեալ գտաւնի հայրն քո սատանայ, ոչ միայն 'ի մէնջ' որ կատարեալագոյնքս եմք, այլ և որ կարի փոքրիկն թուի. քեզ, նա գիցէ վերս սաստիկս յոգիս և մարմինս քո:

Ձայս իբրեւ լուաւ դահճապետն, սրտմտեալ բարկացաւ 'ի վերայ նոցա: Ետ քարշել չարագոյն քան զառաջինսն, և այնչափ սաստիկ քարշեցին, մինչեւ բազմաց կարծիք եղեն' թէ մեռան: Իսկ իբրեւ ժամք երեք 'ի վերայ անցին, դարձեալ խօսել սկսան երկոքեանն և ասեն. Փոքր համարիմք զանարդանս զայս և առ ոչինչ զցաւս մարմնոյս առ մեծ սէրն Սատուծոյ, որով կատարեցան հարքն մեր հոգեւորք: Հապա, մի դար և մի դարեր, այլ զոր ինչ առ նոսայն արարեր, զնոյն և առ մեզ կատարեա: Եթէ չարա-

գոյն թուին քեզ գործք նոցա, կըրկին և զմերս համարեսըիր. զի նոքա բանիւք հրամայեին, և մէք գործովք զարդենան կատարէաք:

Յայնժամ եւս առաւել զայրագնեցաւ 'ի վերայ նոցա, և հրամայեաց զմահու գան հարկանել: Եւ առ մի մի 'ի նոցանէ փոխեցաւ վեց վեց այր 'ի գահճացն: Եւ մինչ դեռ կիսամեք յերկիր անկեալ գնէին, հրամայեաց զերկոցունց ահանջսն մօտ կարել: Եւ այնպէս բրեցին, որպէս թէ չիցէ լեալ 'ի տեղւոջն:

Ձարթեան որպէս 'ի քնոյ 'ի սառտիկ հարուածոցն, սկսան ազաչելով պաղաատան մատուցանել, և ասեն. Սկաչեմք զքեզ, քաջ զինուոր թագաւորին, կամ կատարեա զմեզ իբրեւ զհարսն մեր մահուամբ, և կամ արա զպատուհասոք ըստ օրինակի վերջնոցս: Զի ահա լսելիք մեր առողջացան զանախառաւորութիւն երկնաւոր, իսկ հոռոտելիքս գեռ եւս աստէն 'ի տեղւոջ կան

յանցս չարչարանաց. մի կիսապարգեւ առնէր զմեզ յերկնից բարու թենէն: Սրբեցեր զմարմինս մեր քարշելով և զլսելիս մեր կտրելով, սրբեա և զռնգունս մեր հատանելով. քանզի որչափ տգեղս առնես զմեզ երկրաւորաւս, գեղեցկագոյնս առնես զմեզ երկնաւորաւս:

Ետ պատասխանի հեղութեամբ դաճապեան և ասէ. Եթէ և այլ յամեմ ես առ ձեզ մօտ կալով, կարծեմ՝ եթէ և աշակերտէք զիս 'ի ձեր յամառութիւնդ: Զի ահա արդ և զխորհուրդս արքունի 'ի վեր հանեմ ձեզ: Յայդ վայր եղեւ հրաման պատուհասիդ ձերոյ, և 'ի վերայ դուրին պատուհասի՝ երթալ ձեզ յասորեստան, և լինել ձեզ մշակ յարքունիս. զի որ ընդ ձեզ հայեսցի, մի 'ի դմին յամառութեան սնդեացի ընդդէմ հրամանաց թագաւորին:

Ասէն ցնա երանելիքն, Դու զմեր երկիրս կիսագործ թողեր, մեք

յարքունի երկիրն կէս մարմնովք մերովք ոչ վաստակեմք: Իբրեւ զայս լուաւ դաճապեան, աղաչեաց զգինուորսն՝ որ տանէին զնոսա, և ասէ. Միայն աստի դուք առէք գնացէք, և հասեալ յասորեստան՝ ուր կամ իւրեանց է և շրջեսցին:

Այս եւն Հայոց խոստովանողք, որ զիւեղութիւնն և զչարչարանն խնդութեամբ ընկալան յանձինս իւրեանց: Եւ վասն զի վրիպեցին 'ի սուրբ մահուանէն, սգով և տըրտմութեամբ երթային զերկայնութիւն ճանապարհին: Ոչ ծանր թուէին նոցա կապանք ոտիցն և ձեռացն, իբրեւ զայն՝ թէ ընդէր ոչ եղաք արժանի հաւասարել ընդ քաջնահատակսն:

Եւ իբրեւ տարան հասուցին ըզնոսա յերկիրն բաբելոնացոց, 'ի գաւառ մի զոր Շահուլն անուանեն, թէպէտ և էին յարքունի պատուհասին, սակայն և յայտ և գաղտ

մեծապէս ընկալեալ եղեն 'ի բնակչաց աշխարհին: Սակայն երանելիքն և յայնմ՝ յոյժ տրամագին էին, իբր այն՝ եթէ սակաւ վաստակեցաք և մեծապէս հանգչիմք, և հանապաղ 'ի նմին զըման կային:

Եւ անգէն թեւակոխէին տեսաւ նեւ զսուրբ կապանսն նախարարացն, լինել սպասաւոր մարմնաւոր պիտոյից նոցա: Իմաւուցին զայս մեծամեծաց աշխարհին, որք էին 'ի նմին սուրբ ուխտի քրիստոնէոսթեանն: Եւ հաւանեալ ամենեցուն մեծամեծաց և փոքունց՝ ազդ առնել ամենայն երկրին, զի հաճոյ թուեսցի ամենեցուն՝ 'ի ձեռն մարմնաւոր պիտոյիցն կցորդ լինել սուրբ կապելոցն 'ի հետաւոր օտարութեանն:

Եւ այսպէս ամ յամէ ժողովէին ըստ իւրաքանչիւր կարի մարդկանն, ոմն սակաւ և ոմն շատ, ղյր զինչ և 'ի ձեռս պատրաստութիւն լինէր, եթէ դրամոյ և եթէ դա՛հեկանաց,

ժողովէին կազմէին տային յերանել լիսն՝ տանել նոցա: Եւ այսպէս յարբանեկութեան կային, մինչեւ տասն ամի լցաւ սպասաւորութեանն:

Եւ վասն զի յոյժ խստաբոյնս պահէին 'ի ջերմոյ աշխարհին, և անդադար էին 'ի ճանապարհորդութեանն ընդ նոյն Շահուղ, ընդ Մեւ շովն և ընդ Քաշկար և ընդ ամենայն ասորեստան և խուժաստան, սաստիկ տապով հարեալ 'ի խորշակ մեռանէր սուրբն Խորէն, և աւանդեալ լինէր 'ի բնակչաց աշխարհին ընդ սուրբ վկայսն:

Իսկ երանելին Աբրահամ կայր 'ի նմին առաքլնութեան անդադար, և զամենայն տուրս հաւատացելոցն չրջէր ժողովէր և տանէր 'ի մեծ հեռաստանն, և ինքն մատակարարէր ըստ իւրաքանչիւր կարօտութեան: Եւ այնպէս յերկարեցաւ մինչեւ յերկոտասաներորդ ամի պատժաւորացն, մինչեւ աղաչել զնա միա-

բան ամենեցուն, զի հաւանեացի երթալ յաշխարհն Հայոց. զի ընդ մտանել նորա առ նոսա 'ի նմա տեսցեն և զքաջ նահատակսն՝ որք կատարեցան սրով, 'ի նմա տեսցեն և զսուրբ կապանս չարչարանացն:

Եւ յորժամ մարտիրոսք և խոստովանողք և կապեալք նովաւ տեսանին, նովաւ օրհնի աշխարհն ամենայն, նովաւ օրհնին և տղայք նոցա յաճումն, նովաւ զգաստանան երիտասարդք նոցա 'ի սրբութիւն, նովաւ համեստանան ծերք նոցա յիմաստութիւն: Նովաւ ուսանին իշխանքն նոցա զմարդասիրութիւն, նովաւ անկանի գութ յԱստուծոյ 'ի սիրտս թագաւորին՝ շինել և խաղաղութիւն առնել բոլոր աշխարհին: Նովաւ եկեղեցիքն պարծին իբրեւ քաջ և կատարեալ զինուորաւ, նովաւ վկայարանքն զարդարին նովաւ և վկայքն ցնծացեալ բերկրին: Նովաւ և դաշտն Աւարայրի պայծառացեալ ծաղկալից

լինի, ոչ յանձրեւաբեր ամպոց, այլ 'ի սուրբ և յարիւնաբուխ վրկայից ցանեալ և ցրուեալք սպիտակութիւնք սուրբ ոսկերացն: Յորժամ կոխեսցեն ամենավաստակոսք խոստովանողին զլայնատարած տեղիս պատերազմին, յորժամ կենդանի մարտիրոս ընդ նա շրջեսցի, կենդանի առ կենդանիս երթեալ ամենայն աշխարհին կրկին լինի կենդանութիւնն:

Գիտեմք, ասեն, յորժամ տեսցեն զսա ամենայն միայնակեացք աշխարհին Հայոց, սովաւ յիշեսցեն զհոգեւոր գունդս պատերազմողացն, որ փոխանակ մեր, ասեն, ետուն զանձինս 'ի մահ, և հեղին զարեւնս իւրեանց 'ի հաշտութիւն պատարագ Աստուծոյ: Սովաւ յիշին սուրբ քահանայքն, որք խողխողեցան յօտարութեանս և ցածուցին զսրամտութիւն բարկութեան թագաւորին: Սովաւ թերեւ զի և զմեր կապանս յիշեսցեն,

և աղօթս առնելով խնդրեսցեն յԱստուծոյ, զի գերեզարձ լիցի մեր անդրէն 'ի հայրենի երկիրն մեր:

Քանզի յոյժ անձկացեալ եմք՝ ոչ միայն ըստ մարմնոյ կարօտութեան, այլ առաւել տեսանել ըզսուրբ եկեղեցիսն մեր և զսրբասէր պաշտօնեայսն մեր, զոր 'ի նմա կարգեալ հաստատեցաք: Եւ եթէ միւս սովս յաշողեսցէ մեզ Աստուած երթալ և ընդ զկարօտութիւն մնացելոյն, գիտեմք զի և մեզ բանայ Աստուած զգուռն ողորմութեան իւրոյ՝ ընդ նոյն ճանապարհ երթալ, ընդ որ ոտք սրբոյս կարապետեն:

Ձայս խորհուրդ խորհելով աստուածաշնորհ նախարարացն, մեծաւ թախանձանօք ածէին զխոստովանողն 'ի հաւանութիւն: Եւ վասն զի ոչ էր սովորութիւն երբեք բարեոյն ընդդէմ դառնալ, ըստ առաջին սովորութեան և յայսմ վայ-

րի փութացաւ վազվազակի կատարել զհրամանն զմիաբան հաւանեցելոցն յաստուածային առաքելութիւնն: Եկն եմուտ յաշխարհն Հայոց:

Փութացան և ելին ընդ առաջ նորա վազվազակի արք և կանայք, մեծամեծք և փոքունք, և ամենայն բազմութիւն ազատաց և շինակաւնաց: Անկանէին առաջի, փարէին զոտիւք և զձեռք սրբոյն, և ասէին. Օրհնեալ Տէր Աստուած 'ի բարձունս, որ առաքեաց մեզ հրեշտակ յերկնից՝ բերել մեզ աւետիս յաբութեան, զի լինիցիմք ժառանգք արքայութեան: Զի ահա 'ի քեզ կերպարանեալ տեսանեմք զամենեւեան զհրաժարեալսն յուսով յաբութեամբ, և զկապեալսն անկալութեամբ արձակելով: Ի քեզ տեսանեմք և զաշխարհին շինութիւն խաղաղութեան. քեւ եկեղեցիքն մեր ցնծացեալ բերկրին, և քեւ սուրբ վկայքն մեր անդադար լիցին

մեզ 'ի բարեխօսութիւն առ Աստուած: Օրհնեա զմեզ, սուրբ հայր մեր. դու ես բերան հանգուցեւոցն, խօսեաց ընդ մեզ յայտնի օրհնութեամբ, զի յոգիս մեր լուսիցուք 'ի ծածուկ ջօրհնութիւնս սրբոցն:

Հորդեցեր ճանապարհ այնոցիկ՝ որ անձկացեալ էին գալ յերկիր իւրեանց, խնդրեա յԱստուծոյ՝ զի ստէպ եկեացեն զհետ սուրբ կարապետիդ: Եւ որպէս հորդեցեր զարգեւեալ ճանապարհ երկրի, բաց և յերկինս զդուռն աղօթից մերոց. զի և մեր մեղաւորաց մտցեն պաղատանք առաջի Աստուծոյ 'ի բարեխօսութիւն նոցին կապեւոց. և մինչ դեռ եմք յեւանեւի մարմնս, որպէս տեսաք զքո զերանեւի սրբութիւնդ, տեսցուք և զսիրելի անձկալիսն մեր, որ 'ի բազում ժամանակաց հարեալ և պաշարեալ եմք յոգիս և մարմինս մեր: Արդ հաւատամք յանսուտ յոյսն, զի որպէս լցեալ կատարեցաւ 'ի քեզ տե-

սիլս 'ի սուրբ սէր քո, այսպէս և ընդ մօտոյ ունիմք տեսանել զճմարիտ վկայսն Քրիստոսի որ հանապաղ խանդակաթ եմք 'ի տեսիլս երկնաւոր գեղոյ նոցա:

Բայց երանելի խոստովանողն, թէպէտ և այսպէս սիրով ընկալեալ եղեւ յամենայն աշխարհէն, ոչ ինչ կամեցաւ ամենեւին մերձեւնալ առ դք ըստ մարմնոյ կարօտութեան. այլ ընտրեաց իւր տեղի մի զատ յամենայն բազմամբոյս ժողովրդոց, և առաքինի եղբարք երկեք կատարեաց զկեանս իւր մեծաւ ճգնութեամբ:

Չոր եթէ կամիցի ոք 'ի կարգ արկանել, դժուարաւ կարասցէ ասել զվարս առաքինութեան նորա: Զի եթէ զտքնութիւնն ասիցես, իբրեւ զկանթեղ անշէջ կայր զամենայն գիշերս. և եթէ զսակաւապիտուութիւն կերակրոցն, համարեաց՝ եթէ զանկերակուր հրեշտակացն բերէր զնմանութիւն: Եթէ զհեղու-

Թիւն ցածուԹեանն կամիցիս ասել,
ոչ զոք 'ի կենդանեաց կարիցես գը-
տանել նման նմա. և եթէ զանքն
չասիրուԹիւնն կամիցիս ասել, դաբ
ձեալ զոր օրինակ չպատրի մեռեալ
'ի կարասի, զիոյն օրինակ ճմար-
տուԹեամբ և առ երանելին իմաս-
ջիր:

Անյագական ձայնիւ հանապա-
շորդեալ էր 'ի պաշապան, և ան-
հատ ազօԹիւք միշտ ընդ Աստուծոյ
'ի բարձգեալս խօսէր: Ազ եղէւ նա
անհամեալ, և խԹան ընդօստացիչ
ամենայն հեղգացեալ: Դարովեցաւ
նովաւ ագահուԹիւն, և կարի յոյժ
ամաչեաց նովաւ շուայտուԹիւն որ-
կորամեղաւԹեան: ԱռողջուԹիւն ե-
ղէւ նա աշխարհիս Հայոց, և բա-
զում վիրաւարբ 'ի ծածուկ նովաւ
գաին զառողջուԹիւն: Եղեւ նա
վարգասեալ կատարեալ վարգապե-
տաց իւրոց, և սուրբ հայր խրատ-
տու հաքանց իւրոց: Ի լուր համ-
բաւոյ նորա իմաստնացան ագեաք:

և 'ի աեսիլ մերձաւորուԹեան նո-
րա զգաստացան լկաիք: Բնակեալ
էր ըստ մարմնոյ 'ի նեղ խցկանն, և
ահ սրբուԹեան նորա անկեալ էր
զհեռաւորօք և զմերձաւորօք: Զար-
հուրեցան դեւք և փախեան 'ի նմա-
նէ, իջին հրեշտակք և բանակեալ
էին զնովաւ:

Յոյնք երանի ետուն վասն նորա
աշխարհիս Հայոց, և բազում բար-
բարոսք փուԹացան տեսանել զնա
մարմնով: Սիրելի եղեւ նա սիրե-
լեացն Աստուծոյ, և զբազումս 'ի
Թշնամեաց ճմարտուԹեանն ած 'ի
հաւանուԹիւն սուրբ սիրոյ: Սկիզ-
բն արար առաքինուԹեան անդըս-
տին 'ի տղայ տիոց իւրոց, և նովին
առաքինուԹեամբ կատարեցաւ 'ի
վախճան կենաց իւրոց: Որպէս ոչ
խառնեցաւ 'ի կարգս սուրբ ամուս-
նուԹեան աշխարհիս, այսպէս չե-
մուտ ընդ մարմնաւոր պիտոյիւք
ամենայն ապականացու իրաց աշ-
խարհիս: Եւ եթէ պարտ է պար-

ղաքար ասել, որպէս փոխանակեաց
ղպէտս մարմնոյ ընդ պիտանացու
հոգեւոր իրաց, այսպէս փոխա-
դրեալ եղեւ յերկրէ 'ի յերկինս:

ԱՆՈՒԱՆՔ ՆԱԽԱՐԱՐԱՅՆ, ՈՐՔ ԿԱՄՕՔ

ՅՕԺԱՐՈՒԹԵԱՄՔ ՎԱՍՆ ՍԻՐՈՅՆ

ՔՐԻՍՏՈՍԻ ԵՏՈՒՆ ԶՆՁԻՆՍ

Ի ԿԱՊԱՆՍ ԱՐՔՈՒՆԻ

Յաղգէն Սիւնեաց երկու եղբայր
Բաբգէն և Բակուր. յաղգէն Արծ-
րունեաց Ներշապուհ և Շաւասպ
և Շնգին և Մեհրուժան և Պարգեւ
և Տաճատ. յաղգէն Մամիկոնէից
Համաղասպեան և Համաղասպ և
Արտաւազդ և Մուշեղ. յաղգէն
Կամսարականաց Արշաւիր և Թա-
թուլ, Վարձ, Ներսէհ և Աշոտ.
յաղգէն Ամատունեաց Վահան և
Առանձար և Առնակ. յաղգէն Գը-
նունեաց Ատով. յաղգէն Դիմաքսե-
նից Թաթուլ և Սատոյ, երկու եւս
այլովք ընկերօք. յաղգէն Անձաւա-
ցեաց Շմաւոն և Զուարէն և Առա-
ւան, յաղգէն Առաւելենից Փա-

պակ և Վարադգէն և Դաղ. յԱրծ-
րունեաց տոհմէն Ապրսամ. 'ի տոհ-
մէն Մանդակունեաց Սահակ և
Փարսման. յաղգէն Տաշրացեաց
Վրէն. յՌափսոնեան տանէն Բա-
բել և Յուսնան:

Այս երեսուն և հինգ արք, են
որ յաւագ նախարարացն, և են որ
'ի կրօնեագոնիցն, սակայն ամենե-
քեան ըստ մարմնոյ են նախարարա-
զունք, իսկ ըստ հոգեւոր առաքել-
նութեանն ամենեքեան երկնային
քաղաքացիք: Եւ բազում եւս այլ
ազատ մարդիկ, են որ յարքունի
տանէ, և են որ 'ի տանէ նախա-
րարացն իսկ նոցուն, նիզակակիցք և
մարտակիցք քաջ նահատակացն:
Եւ ամենեքին սոքա կամօք մատնե-
ցան 'ի սուրբ կապանս չարչարա-
նացն:

Այլ մեք առ այժմ ոչ ընդ այս
եմք զարմացեալ միայն, զի կամօք
չոգան մտին 'ի փորձութիւնն, այլ
առաւել ընդ այն եմք սքանչացեալ,

զի մարդիկ փափուկ իբրեւ զնոսա՝
ընդարձակասուն բնակիչք ձիւնե-
ղէն լերանց՝ եղեն բնակիչք խորշա-
կաբեր դաշտաց: Որ զօրէն ազատ
էրէոյ շրջէին 'ի մէջ ծաղկաբեր լե-
րանց, ընկեցան 'ի բոցակէզ աշ-
խարհն արեւելից կապեալ ոտիւք
և կապեալ ձեռօք: Հաց նեղու-
թեան և ջուր կարօտանաց, խաւար-
արգել 'ի տուէ և անլոյս 'ի գիշե-
րի, անվերարկուք և անանկողինք,
գազանաբար գետնախշտիք լինէին
զինն ամ և զվեց ամիս: Եւ այնպէս
մեծաւ խնդութեամբ տանէին զնե-
ղութիւնն, զի ամենեւին ոչ դք
տրտունջ հայհոյութեան 'ի բերա-
նոյ նոցա լուաւ. այլ յորդառատ
գոհացողութիւն ըստ նմանութեան
բարեկեցիկ մարդկան, որ են յաս-
տուածապաշտութեան:

Եւ մինչ դեռ էին յայնպիսի նե-
ղութեան, կարծիք եղեն 'ի միտս
թագաւորին՝ թէ առ յոյժ վշտին
ձանձրացեալ են դառնութեան կե-

նօքն իւրեանց: Յղեաց առ նոսա զմեծ հաղորապետն և ասէ. Ի՞նչ նեայ յայսմ հետէ զգաստացոյք յանձինս ձեր, և մի կայք 'ի նոյն յամառութեան. ապաքէք երկիր աւրեգական, և արձակիք 'ի չարաչար կապանացդ, և ունիք անդրէն զիւրաքանչիւր հայրենի կեանս ձեր:

Ետուն պատասխանի երանելիքն և ասեն. Առ փորձ ինչ եկեալ հարցանես ցմեզ, եթէ արգարեւ թագաւորն իսկ յղեաց զքեզ: Երգուաւ հաղարապետն և ասէ. Չիք այդր բան աւելի կամ պակաս՝ որ ոչ 'ի բերանոյ նորա ելեալ է: Ասեն ցնա անդրէն. Որք միանգամ աշակերտեալ են ճմարտութեանն, ոչ երբեք փոխին 'ի նմանէ. այլ որ ենն՝ նոյն կան: Միթէ յայնժամ առ չխմանա՞լ ինչ պնդեցաք, և այսօր նեղութիւնս իմաստանցոյց ինչ զմեզ. այլ ոչ այնպէս: Այլ զղձումս մտաց մերոյ այս է, եթէ ընդէր ընդ առաջինսն չկատարեցաք ըզ-

կեանս մեր: Բայց արդ աղաչեմք զքեզ և քեւ զթագաւորն ձեր, մի այլ վասն այդպիսի իրաց հարցանէք ցմեզ. այլ զինչ եղեալ է 'ի մտի ձերում՝ վասն մեր՝ կատարեցէք:

Իբրեւ լուաւ զայս մեծ հաղարապետն, յոյժ գովեաց 'ի միտս իւր զպնդութիւն հաստատութեան նոցա. և յայնմ հետէ սկսաւ արկանել սէր ընդ նոսա՝ իբրեւ ընդ սիրելիս Աստուծոյ: Եւ բազում բանիւք ողորանօք ածէր զթագաւորն 'ի հաւանութիւն, զի թողութիւն արասցէ նորա 'ի կապանացն իւրեանց: Զի թէպէտ և փոխեցաւ նա 'ի գործոյ հաղարապետութեանն արքունի, և 'ի բազում իրս գտաւ փեսայակար, ինքն իսկ յանձն իւր կրթէր զաւեր աշխարհին Հայոց, վասն որոյ և մեծաւ անարդանօք յուղարկեցաւ 'ի տուն իւր, սակայն զկապելոյն ոչ երբեք չարախօս կամէր լինել մինչեւ ցօր վախճանի կենաց իւրոց:

Իսկ յերանեւեացն բազումք, 'ի նոցանէ՝ որ մանկագոյնքն էին, ուսան զգարութիւն հայրենի աշխարհին իւրեանց, և եղեւ նոցա այն կերակուր հոգեւոր, որով զանձինս քաջալերէին և զընկերան մխիթարէին: Եւ այնպէս զմայլեցան 'ի միտս և յոգիս իւրեանց, զի և որ ծերագոյնքն էին 'ի նոցանէ, փափկացան մատաղացան մանկացան: Զի թէպէտ և գարութեան ժամանակքն անցեսու էին, սակայն բազում սաղմոսս 'ի բերան առեալ՝ հոգեւոր երգակից լինէին մատաղերամբ բազմութեան մանկուոյն:

Եւ այնպէս բարձրացուցանէին զպաշտօնն սրբութեան, մինչեւ ումանք 'ի դառն դահճացն, մեծապէս քաղցրութիւն անկանէր ընդ լսելիս նոցա, և որչափ 'ի ձեռս իւրեանց էր՝ արտաքոյ արքունի հրամանին գիւրութիւն առնէին նոցա, և սէր խնամոյ ունէին առ ամենեսեան, և բազում անգամ զմար-

մնաւոր պէտս նոցա ընդին նոքա: Մանաւանդ զի նշանք եւս բժշկութեան յԱստուծոյ յաջողեալ լինէր 'ի ձեռս նոցա, որպէս զի բազումք 'ի գիւհարաց սրբեցան 'ի նմին քաղաքի ուր կապեալքն կային: Իբրեւ ոչ ոք գոյր առ նոսա քահանայ, գիմէին առ նոսա հիւանդք և ախտաժեռք քաղաքին, և ընդունէին 'ի նոցանէ զիւրաքանչիւր ցաւոց զառողջութիւն:

Նա և որ մեծ իշխանն էր աշխարհին, զոր և Հարեւշլոմ Շապուհ անուանէին, և նմա իսկ յանձն էին ամենայն սլաւութաւորքն, մեծապէս գութ սիրոյ էարկ առ ամենեսեան: Զծերս 'ի նոցանէ առ հարս ունէր, և զմանկագոյնս 'ի նոցանէ իբրեւ զսիրելի որդիս գգուէր: Բազում անգամ գրեաց և եցոյց յարքունիս զվիշտս նեղութեան կապելոցն, և զառն առն իւրաքանչիւր զբարս աղիւսականութեանն ցուցանէր նույն. առաջի մեծամեծացն տառա-

պէր, ջանայր ազգի ազգի հնարիւք,
մինչեւ բազում բարեխօսիւք ածին
'ի հաւան զԹագաւորն: Հրամա-
յեաց լուծանել զկապանս նոցա, և
բառնալ 'ի նոցանէ զսուգ պատու-
հասին, և ագանել նոցա հանդերձ՝
զօրէն նախարարութեանն. կար-
գեաց նոցա ռոճիկ, և զպարարա-
տութիւն սպառազինութեանն հը-
րամայեաց յարքունուստ: Գրեաց
և յանձն արար մեծ սպարապետին,
զի ընդ զօրս արքունի երթիցեն 'ի
գործ պատերազմի:

Եւ իբրեւ այս այսպէս կարգե-
ցաւ, և կազմեցաւ նոր հրաման
Թագաւորին, 'ի բազում տեղիս՝
ուր և հասին՝ առաւելեալ գտան 'ի
գործ արութեան, մինչեւ գովու-
թեան հրովարտակ վասն նոցա 'ի
գունն տային: Որպէս զի քաղցրա-
ցաւ խի մտաց Թագաւորին, հրա-
մայեաց զամենեւեան ածել զառա-
ջեաւ: Եկին և յանդիման եղեն
Յազկերտի արքայից արքային: Ե-

տես զնոսա զուարթութեամբ, խօ-
սեցաւ ընդ նոսա բանիւք խաղա-
ղութեամբ, և խոստացաւ տալ նո-
ցա զիւրաքանչիւր իշխանութիւն
ըստ կարգի հայրենի պատուոցն, և
արձակել զնոսա յաշխարհն օրինօք
քրիստոնէութեանն, յորոյ վերայ
և մեծապէս էին չարչարեալ:

Եւ մինչ գեռ անդէն մեծաւ խըն-
դութեամբ շրջէին 'ի կարաւանին
պռաջի Թագաւորին, 'ի նմին ժա-
մանակի հասանէր վախճան կենաց
Թագաւորին՝ յինն և 'ի տասներորդ
ամի Թագաւորութեանն իւրոյ: Եւ
ընդ հակառակս ելեալ երկու որդիք
նորա՝ 'ի վերայ տէրութեանն կը-
ռուէին. սաստկանայր գործ դառ-
նութեան պատերազմին զերկուպ
ամս:

Եւ մինչ գեռ նոքա յայնմ խու-
վութեան էին, ապստամբեաց և
Աղուանից արքայն, վասն զի քեռ-
որդի էր նոցա, և ըստ կարգի
հայրենի հաւատոցն՝ քրիստոնէայ

էր յառաջ, և Յազկերտ արքայից արքայ բռնի մոգ արար: Եւ նորա գտեալ ժամանակ անձինն պարապոյ, հարկեցաւ զանձն 'ի մահ գընել: Ըսւ համարեցաւ մեռանել 'ի պատերազմի, քան ուրացութեամբ ունել զԹագաւորութիւնն: Վասն այսր ամենայնի յապաղումն եղեւ չարձակելոյն նոցա յաշխարհն:

Իսկ կրտսեր որդւոյն Յազկերտի դայեակն, Ռահամ անուն 'ի Մեհրան տոհմէն, Թէպէտ և ետես ըզգունդն Արեաց ընդ երկուս բաժանեալ, սակայն կիսովն գազանաբար յարձակեցաւ 'ի վերայ երէց որդւոյ Թագաւորին, հար սատակեաց զգունդն, և ձերբակալ արարեալ զորդի Թագաւորին, անդէն 'ի տեղւոյն հրամայէր սպանանել: Եւ ըզմնացեալ զօրսն ածէր հաւանեցուցանէր և առնէր միաբանութիւն ամենայն Արեաց գնդին. և Թագաւորեցուցանէր զիւր սանն, որում անուն էր Պերող:

Զի Թէպէտ և Արեաց աշխարհին առնէր մեծապէս խաղաղութիւն, սակայն Աղուանից արքայն ոչ կամէր նուաճել անդրէն 'ի ծառայութիւն. այլ խրամատեաց ըզպահակն Ճորայ, և անցոյց յայս կոյս զօրսն Մասթթաց, միաբանեաց զմետասան Թագաւորս ըզլեանորդեայն, և ընդդէմ եկաց պատերազմաւ Արեաց գնդին, և բազում լնասս արար զօրացն արքունի: Թէպէտ և երկիցս և երիցս ետուն հրովարտակս աղաչանաց, ոչ լնչ կարացին ածել զայրն 'ի հաւանութիւն. այլ գրով և պատգամաւ յանդիմանէր զնոսա, վասն զուր աւերածի աշխարհին Հայոց: Յիշեցուցանէր նոցա զմահ նախարարացն և զչարչարանս կապելոցն: Ի վերայ անչափ սիրոյ և վաստակոց, փոխանակ կեանս առնելոյ՝ զարեւ հատեք, ասէր: Լաւ լիցի լնձ, ասէ, զնոցա չարչարանսն յանձն իմ առնուլ, քան Թողուլ զքրիստոնէութիւնն:

Եւ իբրեւ տեսին, թէ ոչ բռնորւ
թեամբ և ոչ սիրով կարացաք ածել
'ի հաւանորւթիւն, դանձր սաստիկս
հոռուն տանել յաշխարհն Խալան-
դրաց, բացին զգրգռնս Աշխաց և
հանին գոռնդ բազում 'ի Հոնաց, և
կռուեցան տարի մի ընդ Աղուանից
արքայի: Քէպէտ և Թօթափեցան
և ցրուեցան զօրքն իւր 'ի նմանէ,
սակայն զնա ոչ կարացին հնազան-
դել, այլ և հարուածք եւս մեծա-
մեծք հասին 'ի վերայ նոցա, էր որ
կռուով և էր որ ախտիւ չարչարա-
նօք: Եւ յայնչափ ժամանակաց
ընդ երկարել պաշարմանն, մեծ կէս
աշխարհին աւերեցաւ, այլ ոչ ոք 'ի
նմանէ երկմտեալ բաժանեցաւ:

Յղեաց առ նա դարձեալ Թագա-
ւորն Պարսից. Զքոյրդ իմ, պոհ, և
զքեռորդիդ 'ի բաց տուր ածել, զի
'ի բնէ մեղք էին և գուքրկատոնեայ
արարեր, և աշխարհդ քեզ լիցի:
Իսկ սքանչելի այրն ոչ 'ի տէրու-
թեանն վերայ կռուէր, այլ յաս-

տուած պաշտուէթեանն: Զմայրն և
զկիներն ետ տանել, և զաշխարհն բո-
վանդակ 'ի բաց եթող. և ինքն զա-
ւետարանն առ և յաշխարհն 'ի
բաց կամէր գնալ:

Զայս իբրեւ լուաւ Թագաւորն,
կարի զեղջ և ապաշու անկանէր 'ի
միտս նորա, և զամենայն փնսս ի-
րացն զհարքն իւրով արկանէր: Ան-
սուտ երգումն կնքէր և տայր տա-
նել առ նա, եթէ յաշխարհէդ
միայն մի գնար և զինչ ասես՝ առ-
նեմ: Խնդրեայ զմանկութեան սեպ-
հականն, զո՞ր հօր իւրոյ շնորհեալ
էր նմա 'ի տղայութեանն՝ հազար
երդ. ա՛ռ զայն 'ի Թագաւորէն, և
նստաւ 'ի նմա միայնակեցօք հան-
դերձ: Եւ այնպէս հանապազօր-
դեաց զինքն յաստուածային պաշ-
տամանն, զի և չիշէր ամենեւին՝
թէ և Թագաւոր լեալ իցէ յառաջ:

Եւ այս ամենայն յերկար խոռ-
վութիւնք, որ եղեն մինչեւ 'ի հին-
գերորդ ամս Պերոզի արքայից ար-

քայլի պատճառք եղեն չարձակելոյ նախարարացն Հայոց. այլ ռոճկաւ և 'ի տաճար մօտանել յարքունիս մեծապէս առատացոյց քան զամաց սովորութիւնն: Եւ 'ի նմին հինգերորդ ամին զբաղմաց նոցա անդրէն զկեանսն շնորհեաց. և այլոցն առ յայն խոստացաւ՝ յամն վեցերորդ միանգամայն արձակել զամենեւեան կենօք և պատուով:

Բայց 'ի տեղի այսր ինձ դարձեալ դաւ պիտի:

Իսկ կանայք երանելի առաքելներացն, և կապելոցն և անկեղոցն 'ի պատերազմին, ընդ ամենայն աչխարհն Հայոց համօրէն համարել ես ոչ կարեմ. զի բազում այն են զոր ոչ գիտեմ, քան թէ գիտիցես: Զի հինգ հարիւրով չափ յականէ յանուանէ ճանաչեմ. ոչ որ միայն աւագագոյնքն էին, այլ զբազումս 'ի կրօնագոռնաց անտի:

Ամենեքեան միահամուռ զերկ-

նաւոր նախանձ բերելով, ոչ ինչ ընդհատ երեւեցան յայնցանէ՝ որ ոչ ճաշակեցին զաշխարհ: Քանզի եթէ աւագագոյնք էին, և եթէ մանկագոյնք, զմի առաքելութիւն հաւատոց զգեցան: Ոչինչ յիշեցին ամենեւին զանուն փափկութեան մայրենի աղատութեանն, այլ իբրեւ մարդք՝ որ վշտամբերք ըսալ իցեն անգստին 'ի շինական սովորութեանցն տանջելով վարեալ զկեանս աշխարհիս, անդրագոյնք եւս քան զնոսա յանձն առին զհամբերութիւն վշտաց:

Ոչ միայն յոգիսն մխիթարեալ կացին առ աներեւոյթ զօրութիւնն յուսոյն յաւիտենից, այլ և մարմնոյ նեղութեամբք առաւել եւս բարձին զբեռն ծանրութեան: Զի թէպէտ և ունէին զիւրաքանչիւր ձեռնառուն սպասաւորս, ոչ ոք երեւէր 'ի նոցանէ՝ թէ ո՞ր տիկինն իցէ և կամ ո՞ր նաժիշտն. մի հանդերձ էր հասարակաց, և միապէս

գետնախշտիք երկոքեան: Ոչ ոք ումեք անկողնարկ լինէր. քանզի և չճանաչէին իսկ զխոտեղէնսն ընտրել 'ի միմեանց. մի գոյն թխուլ թեան փսրայիցն, և մի գոյն սեւուլ թեան սնարից բարձիցն:

Ոչ գոյր նոցա համեմ խահամոքք անուշարար առանձինն, և ոչ հացարարք որոշեալ 'ի պէտս սպասու ըստ աղատաց կարգի, այլ հասարակաց էր: Շաբաթամուտն ըստ կարգի միայնակեցաց, որ յանապատս բնակեալ են: Ոչ ոք ումեք ջուր 'ի ձեռս արկանէր, և ոչ կրբոս սեքք աւազաց դաստառակս մատուցանէին. չանկաւ օշնան 'ի ձեռս փափկասուն կանանց, և ոչ մատուցաւ իւր 'ի զուարթութիւն խրախուլթեան: Չգոյն առաջի սուրբ սկսեղք, և ոչ անկան բաժակակալք յուրախութիւն. չեկաց ուրուք նոցա նուիրակ առ դուրս, և ոչ կոչեցան սրտուականք յարանց 'ի տաճարս նոցա. չյիշեցան նոցա՝

Թէ գուցէ ոք ամենեւին 'ի բնակասնունդ դայեկաց և կամ բնաւ 'ի սիրելի հարազատաց:

Փոշոտեցան և ծխոտեցան սրահալք և սրսկապանք նորեկ հարսանց, և սարգի ոստայնք ձգեցան 'ի սենեակս առաքաստաց նոցա. կործանեցան բարձրագահք տաճարաց նոցա, և խանդարեցան սպառք երախանաց նոցա. անկան կործանեցան ապարանք նոցա, և տապալեալ աւերեցան ամուրք ապաստանի նոցա: Չորացան աղաղեցան բուրասանք ծաղկոցաց նոցա, և տաշտախիլ եղէն որթք գինեբեր այգեաց նոցա: Աչօք իւրեանց տեսին զյափրջատակութիւն արարոց իւրեանց, և ականջօք իւրեանց լուան զվիշտս չարչարանաց սիրելեաց իւրեանց. առան դանձք իւրեանց յարբունիս, և ոչ մնացին ամենեւին զարդք երեսաց իւրեանց:

Տիկնայք փափկասունք Հայոց աշխարհին, որ գրգեալք և գգուեալք

էին յիւրաքանչիւր պատտեռունս և 'ի գահաւորակս, հանապազ բոկ և հետի երթային 'ի տունս արօթից, անձանձրոյթ խնդրեալ ուխտիւք՝ զի համբերել կարասցեն մեծի նեղութեանն: Որ 'ի մանկութենէ իւրեանց սնեալ էին ուղղովք զուարակաց և ամճովք էրէոց, խոտաբուս կենօք իբրեւ զվայրենիս ընդունէին զկերակուրն մեծաւ խընդութեամբ, և ոչ յիշէին ամենեւին զսովորական փափկութիւնն: Սեւացեալ ներկան մորթք մարմնոց նոցա, վասն զի ցերեկ արեւակեղք էին և զամենայն գիշերսն գետնաբեկք: Սաղմոսք էին մշտնջենաւորք մրմունջք 'ի բերանս նոցա, և մխլթարութիւնք կատարեալք՝ ընթերցուածք մարգարէիցն: Միաբանեցին երկու երկու՝ իբրեւ ամուք հաւանք և հաւասարք՝ ուղիղ տանելով զակօսն արքայութեանն, զի առանց վրիպելոյ հասցեն 'ի նաւահանգիստն խաղաղութեան:

Մուացան զկանացի տկարութիւն, և եղեն արուք առաքինիք 'ի հոգեւոր պատերազմի. մարտ եղեալ կռուեցան ընդ մեղսն կարեւորս, հառին կտրեցին և ընկեցին զմահաբեր արմատս նորա: Միամտութեամբ յաղթեցին խորամանկութեանն, և սուրբ սիրով լուսցին զկապուտակ ներկուածս նախանձուն. հառին զարմատս ագահութեան, և չորացան մահաբեր պտուղք ոստոց նոցա: Խոնարհութեամբ կռիեցին զամբարտաւանութիւն, և նովին խոնարհութեամբ հասին երկնաւոր բարձրութեանն: Աղօթիւք բացին զփակեալ դրունս երկնից, և սուրբ խնդրուածովք իջուցին զհրեշտակս 'ի փրկուութիւն. լուան աւետիս 'ի հեռաստանէ, և փառաւորեցին զԱստուած 'ի բարձունս:

Այրիք որ 'ի նոսա էին՝ եղեն վերջսին հարսունք առաքինութեան, և բարձին յանձանց զնախատինս

այրուԹեանն: Իսկ կանայք կապելոցն կամօք կապեցին զմարմնաւոր ցանկուԹիւնս, և եղեն կցորդ չարչարանաց սուրբ կապելոցն. 'ի կեանս իւրեանց նմանեցին քաջ նահատակացն մահուամբ, և 'ի հեռաստանէ եղեն վարդապետք մխիթարիչք բանդարգեւեացն: Մատամբք իւրեանց վաստակեցին և կերակրեցան, և զկարգեալ ռոճիկ նոցա յարքունստ՝ ամ յամէ Թռչակ առնէին և տային տանել նոցա 'ի մխիթարուԹիւն: Անարիւն ճիւղռանց նմանեցին, որ երգոյն քաղցրուԹեամբ առանց կերակրանաց կեան, և կենդանի են միայն զօգն ծծելով, զանմարմնոցն բերեն զնրմանուԹիւն:

Բազում ձմերայ հալեցան սառնամանիք, եհաս գարուն և եկին նոշեկ ծիծեռունք, տեսին և խնդացին կենցաղասէր մարդիկ, և նոքա ոչ երբեք կարացին տեսանել զանձկալիսն իւրեանց: Մաղիկք դարնա-

նայինք յիշատակեցին զպսակասէր ամուսինս նոցա, և աչք իւրեանց կարօտացան տեսանել զցանկալի գեղ երեսաց նոցա: Սպառեցան բարակք որսականք, և խցեալ կուրացան արշաւանք որսորդաց: Բնագրօք յիշատակեցան նոքա, և ոչ մի տօնք տարեկանաց ոչ ածին զնոսա 'ի հեռաստանէ. 'ի ճաշատեղս նոցա հայեցան և արտասուեցին, և յամենայն յատեանս յիշեցին զանուանս նոցա: Բազում արձանք կանգնեալ էին յանուն նոցա, և անուանք իւրաքանչիւր նշանակեալ 'ի նոսա:

Եւ իբրեւ այնպէս յամենայն կողմանց ալէկոծ լինէին միաք նոցա, ոչ ինչ կասեալ Թուլացան յերկնաւոր առաքինուԹենէն: Արտաքնոցն երեւէին իբրեւ այրիք սգաւորք և չարչարեալք, և յողիս իւրեանց զարդարեալք և մխիթարեալք երկնաւոր սիրով: Ոչ եւս սովորեցին հարցանել զեկեալ ոք 'ի

հեռաստանէ, եթէ երբ լինիցի մեղ տեսանել զսիրելիսն մեր. այլ այն էին իղձք աղօթից նոցա առ Աստուած, եթէ որպէս սկսանն՝ քաջութեամբ 'ի նմին կատարեսցին լի երկնաւոր սիրովն:

Եւ մէք և նոքա հասարակ ժառանգեսցուք զքաղաքամայրն բարեաց, և հասցուք խոստացելոց սիրեւացն Աստուծոյ 'ի Քրիստոս Յիսուս 'ի Տէր մեր:

ՎԵՐՁ

ԲԱՆ ԽՐԱՏՈՒ

ՅԱՂԱԳՍ ՄԻԱՆՁԱՆՑ

Մարդիկ, որ են 'ի մարմնի և կամօք ետուն զանձինս իւրեանց յաստուածպաշտութիւն, անգստին 'ի տղայութենէ խոկան՝ կրթին 'ի վըտամբերութիւն. հեռանան 'ի հայրենի բնակութենէն, և վարին յանապատ յանշէն երկիր. ոչ իբրեւ չարակնելով նախանձոտք փախուցեալք 'ի բաղմամարդոյ քաղաքաց, այլ զի տեսանեն զաշխարհս լի ամենայն չարեօք, խոյս տան 'ի խորշս և 'ի ստորոտս անապատ վայրաց:

Չոր տեսանեմք իսկ յաճախ 'ի կողմանս հարաւոյ բաղմութիւն արանց՝ առանց կանանց միաբանութեան, յաղբաց և 'ի լեզուաց ըլմիով վայրօք հասեալք, ժողովեալք իբրեւ 'ի հայրենի դաւառս՝ առնեն զբնակութիւնս երկու ընդ երկուս,

և կամ երեք ընդ երկու, և կամ եւս բազումս քան զսոյնս: Եւ շինեն իւրաքանչիւր խցկունս զատուցեալս 'ի միմեանց. որմբ գուշնաքեայ առ ցրտոյն պահպանութիւն, և զոյգ նմին ձեղուն՝ առ արեգական պահպանիլ. յատակք անպաճոյճք՝ շատացեալք խոտեղէն անկողնօք: Եւ քանզի բնութիւնս մեր զուղակ է՝ սիրէ ծածկել զմերկութիւն, առնեն և նոքա հանգերձս անպաճոյճս և յոյժ դձուձս, կողոքս ամարանի և թեզանաւորս ձմերանի, արկանեն և աղաբողոնս մեկնաւորս:

Մանաւանդ 'ի պարս չրջափայ անդադար պաշտամանն՝ երգս հոգեւորս հօրն բողբոցուն մատուցանեն զուարթ հոգեւով: Կան ընդդէմ՝ միմեանց զաչս 'ի վայր արկեալ՝ զծայրս ոտից մատանցն նկատելով, իբր թէ մի կէտ տեսակի աւմենեքեան հայեսցին. զաջ ձեռն 'ի վերայ ծնօտին եդեալ և զահեակն 'ի վերայ կրծիցն, որպէս կարծեմ

ուսեալ 'ի բնական հարցն: Երկու են պատուականագոյնք 'ի մարմնի, կենդանական և խոհական, երկուքումբք երկոցունց սպասաւորեալ. կենդանականին՝ սրամտականն է հակառակ, իսկ խոհականին՝ արտաբերական բանս: Արդ ձախուն զերասանակ 'ի ձեռն առեալ՝ զսըրտմըտականն սանձակոծիցէ, և զաջ ձեռն 'ի վերայ աջոյ ծնօտին եդեալ՝ խոհականին սպաս ունի առ դրան բերման բանին, զի մի այլակութիւն յուղիլ փառատրութիւնն խառնեսցի: Եւ ընդ այսու երկու մասամբքս նահանջին ամենայն զգայութիւնքս. աչք յուղիլ տեսութիւն և ականջք 'ի զգաստ լսողութիւն, միտք 'ի սուրբ իմաստութիւն, և այլն ըստ իւրաքանչիւր մասին:

Եւ իբրեւ այսպէս կարգեալք և յօրինեալք, ամենեքեան 'ի նմանութիւն վեցթեւեան սերովբէից շուրջ պարփակեալք ձայնս ան-

հատտ 'ի վեր հնչեցուցանեն, և օր-
հնու թիւն եռաչափս 'ի խորհուրդ-
միաբանութեան արարչին իւրեանց
բողորեն: Չաիւն ամենայն պարա-
պեն երգոյն քաղցրութեան, յա-
գեալք և զմայլեալք 'ի կերակուրան
երկնայինս՝ առլցեալք հասանեն 'ի
Ժամ երեկոյին: Եւ քանզի մարմին
ունին ըստ բնութեանս մերում՝ ըզ-
գայութեանս, ուտեն՝ զի մի քաղ-
ցիցեն, և ըմպեն՝ զի մի ծարաւես-
ցին:

Արդ դու իբրեւ լիցես զուտեն,
մի առ մերս ընթանայցես, զի հաց
է նոցա անպաճոյճ՝ և բանջար վայ-
րենի՝ զոր համով աղին համեմեն, և
ջուր յստակ՝ զոր յամպոց բերմա-
նէ 'ի գուրս Ժողովեն: Սակայն և
զայս ոչ երբեք 'ի տուընջեան մա-
տուցանեն 'ի դարմանս պիտոյից
մարմնոց. այլ միաբան պահելով
զերկայնութիւն աւուրն, տեղի
տան արեգական մտանելոյ. ձգեն
երկայնեն զերեկունն, մինչեւ աս-

տեղք յիւրաքանչիւր կայանս պայ-
ծառանան. գոհանան իբրեւ ընդ մի
բերան ասելով. Ի խաւարային Ժա-
մու զխաւարային կերակուրս խա-
ւարային մարմնոյս տացուք:

Եւ զայս ասելով, 'ի ձայն բարձր
փառատրեն զսուրբ Երրորդու-
թիւնն, խնդալից ուրախութեամբ
ակըմբին յիւրաքանչիւր տեղիս: Եւ
որպէս ասացաքն՝ ուտեն հաց և զո-
պա, և ըմպեն ջուր ցուրտ: Քանզի
գոն 'ի նոսա ծերք փափկալարք,
մատուցանեն ջուր ջերմ, զոր և բա-
րեխառն անուանեն. այլ դինի և
կամ այլ ինչ զանազանեալ, և գը-
տանի ոչ 'ի սուրբ միայնանոցս նո-
յա:

Եւ յարուցեալ յանպաճոյճ ըն-
թրեացն, միաբանութեամբ ասեն.
Փառք քեզ, Տէր, փառք քեզ
թագաւոր մեր, զի ետուր մեզ կե-
րակուր ուրախութեան. լցո զմեզ
Հոգւով սրբով, զի գտցուք առաջի
քո հաճոյք, և մի ամաչեսցուք. զի

գուհ հատուցանես իւրաքանչիւր
ըստ գործոց իւրեանց: Եւ այսպէս
աեառնադրելով զինքեանս՝ տան
զանձինս սակաւ մի անօսր քնոյ. զի
մի տհաշ կերակրովք գեղեցիկ շի-
նուած մարմնոյն չփութեալ խան-
գարիցի: Նա և եթէ յամեն եւս 'ի
քունն, երազ հոգեկան տեսանեն,
և անդէն զանուրջն մեկնեն իբր ըզ-
բանս սուրբ մարգարեիցն:

Եւ զարթուցեալք առ հաստրակ
անդէն 'ի շրջանս պարուց բոլորին.
ոչ հակառակք և ոչ ընդդիմա-
ցեալք, քաղցր հաւանութեամբ և
հեղ հանդարտութեամբ: Առաջ
նորդք դասուցն հնչուփն ձայնի ար-
ձակեն, երգս հոգեւորականս քաղ-
ցրանուագս փոփոխելով. իսկ այլ
կրտերադոյնքն ձայնիցն միտ դնե-
լով, խառնեն զիւրաքանչիւր բար-
բառն յարմարելով և կազմելով
զմիաբանութիւն հնչմանն, զի իբրեւ
'ի միջէ բերանոյ ամենայն բաղմու-
թիւն ձայնիցն հնչիցէ: Եւ այսպէս

յերկարելով զձայնաւոր պաշտօնն,
ծուներ դնեն ամենեքեան, յաղօթս
կան լուութեամբ. և 'ի ձեռն առաջ
նորդի աղօթիցն կանգնեալք ամե-
նեքեան զփառաարութիւնն կատա-
րեն:

Եւ կատարեալ զտուընջեան պաշ-
տօնն, լաւ համարեցան զգիշերսն
վաղայարոյց լինելով մինչեւ յառա-
ւօտ աղօթիցն պարապեալք, և ըն-
թեռնուն զգիրս սուրբս. իսկ որք
ունին շնորհս վարդապետութեան,
առնեն մեկնութիւնս 'ի մխիթա-
րութիւն լսողացն: Պատմեն վասն
լինելութեան աշխարհի յոչընչեւ
ղեալ, և կարգեալ մի ըստ միջէ
զխրատս բարեաց կարգեն 'ի լսելիս
Ժողովրդոցն վկայութեամբ սուրբ
գրոց: Եւ այսպէս ուսուցանելով
մինչեւ մոռանալ լսողացն զամենայն
իրա աշխարհականս, և չյիշել ամե-
նեւիմբ զհարկաւոր կերակուր և
ըմպելիս:

Եւ այնպէս ուրախացեալք 'ի

սէրն Աստուծոյ, մինչեւ չհամարեալ զինքեանս 'ի մարմնի, այլ յերկինս. և հեշտութեամբ անցունեն զերկայնութիւն գիշերոյն մինչեւ յառաւօտ: Քանզի սոսկացեալք են յերկրէս և զգեցեալք զերկինս: Ամաչէ մահ առ դրունս նոցա, և դառնացան դժոխք յիշանել նոցա: Կենդանութիւն նոցա դրունք են աղօթից աշխարհի, և ոսկերք նոցա գանձ են ամենայն ապաւինելոց: Լուր նոցա յորդորիչ է ամենայն հեղեացելոց, և գործք նոցա վարդապետութիւն ամենայն կամեցողաց. դասակիցք են հրեշտակաց, և օթեւանք սուրբ Երրորդութեանն:

Արդ զայս ամենայն գիտելով, եղբարք, պարտիմք թեւակոխել. և զնոյն նախանձ սրբութեան յանձինս բերելով, նմանողք լիցուք այն պիսւոյ բաղմագունդ միայնացելոց յաշխարհէ և դիմելոց 'ի քաղաքամայրն Վերին, որ ազատ է յախտից

երկրաւորաց. քանզի ընկերակիցք են մերոյ բնութեանս, որ զօրացուցանէ զտկարութիւնս: Միայն կամեաց, բուռն հար հաւատովք, յուսա, սիրեա, և կարես տեսանել զայնպիսի նահատակութիւն: Զի ոչ ինչ համեմատ են չարչարանք ժամանակեանք առ կեանսն՝ որ պատրաստեալ է այնպիսի ճգնողաց:

Քանզի յոյժ իսկ երկուցեալ եմ ես ընդ հեղգութիւնս մեր. գրեթէ զամենեսեան տեսանեմ թաւալեալ յերկրաւոր ստացուածս: Իսկ արդ բնութիւնս իմ ոչ կշտամբեալ յանդիմանէ զիս, եթէ ստեղծայ մերկ, և եթէ եդայ 'ի դրախտին մերկ, և եթէ ելի անտի մերկ, և եթէ ծնայ մերկ, և եթէ անդրէն յերկիր մերկ անդամ երթամ: Արդ եթէ տանել աստի ոչ կարեմք, զի եւս աստէն 'ի սմին թարթափիմք յաշխարհիս: Մերկացիր սոսկացիր, ո՛վ միայնակեացդ, մի թաւ ամուր ընդունակ լինիր նենգաւոր թշնամոյն. գու-

ցէ 'ի դարան մտեալ մօտալուտ՝ ըղ-
քեղ անդէն 'ի քեղ արշաւեսցէ կո-
ղոպտել, զերծանել 'ի քէն զգանձսն
երկնաւորս: Բաւական համարեաց
քեղ զտերուներն կանոն, ոչ ոք
յերկրաւորացս կարէ երկուց տե-
րանց ծառայել. որ յայտնագոյն
խիկ ցուցանէ առանց միջնորդի և
մեկնութեան. Ոչ կարէք դուք, ա-
սէ, Աստուծոյ հաճոյ լինել և Մա-
մոնշայի:

Եւ արդ ես տեսանեմ 'ի մերում
աշխարհիս և ոչ զոք ազատեալ յայս
պիսի աղետից: Յետո ընդդէմ ըն-
թերցաք զդեղեցիկ գրեալսն. 'ի
պատճառս ուխտաւորութեան հե-
ռացաք 'ի սուրբ ծնողացն, և արա-
րաք բազում հարս օտարոտիս. զորս
պատուելոյ արժանի էր՝ անարգե-
ցաք, և յորս ոչն ունէաք իշխանու-
թիւն դնել մեծարանս՝ զախտ աղե-
տից մերոց յոյժ ծախեցաք: Ազա-
տացաք 'ի հարկաց արքունի՝ զորս
առանց մեղաց էր հարկելն, և մտաք

ընդ հարկաւ ստացուածոց, որ լի
են անսռակ ագահութեամբ: Չե-
լաք յանկողինս սուրբ հարսանեաց,
և արարաք մեղ բարձրագահոյս ա-
ռաւել քան զաշխարհի: Փափկա-
նամք յանկողինս յարմարեալս, և
յածեալ կոծին միտք մեր 'ի խոր-
հուրդս աղտելիս զգլշերն ամենայն:

Կօշիկք ոտից մերոց յանդիմանեն
զմեզ, եթէ ոչ են սուրբ ճանա-
պարհք մեր: Հանդերձք մեր աղա-
ղակեն զգործոց մերոց, եթէ մերկ
եմք յերկնաւոր զգեստուցն: Երի-
ւալք մեր ցուցանեն զմեզ, եթէ ոչ
եմք յափշտակելոց ընդ առաջ
Տեառն 'ի վերայ օգոց: Շինուածք
ապարանից մերոց յայտ առնեն, ե-
թէ ոչ ունիմք մեք տաճար առանց
ձեռագործի յերկինս, յոր մտանե-
լոց են ամենայն դասք սոսկացելոցն
յերկրաւոր ախտից: Կալուածք
անդաստանաց մերոց կշտամբեն ըղ-
մեզ, եթէ չիք մեր բաժին 'ի վի-
ճական երկնաւորս:

Մրգուղք անյադք եղաք 'ի կերա-
կուրս, և առանց չափոյ արբաք գի-
նի պղտորիչ խորհրդոց և մտաց:
Խոր 'ի քուն ննջեմք ամենեքեան,
և երազ թուի մեզ ճմարտու-
թիւնն: Ապիուցեալ են աչք մտաց
մերոց 'ի տեսական խորհրդոց, և
անյադ պակշռտեալ հայել 'ի կեանս
աշխարհիս: Սրգեւեալք զլսելիս 'ի
սուրբ ընթերցուածոց, և ունկնդիր
եմք բառաչման խաշանց մերոց: Ոչ
եկն մեզ հոտ անոյշ 'ի Հոգւոյն
սրբոյ, վասն զի սիրեցաք մեք զիւզ
ախտալից աշխարհիս: Ոչ ճաշակե-
ցին քիմք ոգւոց մերոց զկերակուր
երկնային, վասն զի պարարեցաք
զանձինս մեր 'ի զանազան խորտիկս:
Մուծ է գոյն դիմաց մերոց, վասն
զի ոչ զուարթացան երեսք մեր 'ի
խորհուրդս սրբութեան: Յաւալից
են անդամք մարմնոց մերոց, վասն
զի յառաջ քան զմարմինս՝ զոգիս
ախտացուցաք: Գերեզմանաց բռե-
լոց նմանեցաք յանձինս մեր, վասն

զի ունայն եմք 'ի շնորհաց սուրբ
Հոգւոյն:

Վասն այսորիկ և ամենայն չարիք
եկին հասին յաւուրս մեր. կենդա-
նեաւ մերով տեսաք զգիականս
անձանց մերոց: Քաջ նահատակք
մեր անկան 'ի պատերազմի, և սուրբ
քահանայք մեր խողխողեցան 'ի ձե-
ռաց անօրինաց. գեղեցիկ երիտա-
սարգքն զենան 'ի սպանումն, և բա-
զում կուսանք վարեցան 'ի գերու-
թիւն. գիրգ կանայք անկան 'ի տա-
ռասանս այրութեան, և բազում
որքք կականին դառնապէս: Ազատ
եկեղեցի անկաւ 'ի ծառայութիւն
հեթանոսաց, և սուրբ քահանայք
նորա կռփին չարչարին յանօրէն
հարկահանաց: Բարձեալ է ողոր-
մութիւն յաշխարհէ, և հեռացեալ
է գուծ յիւրաքանչիւր մտաց: Եր-
կինք 'ի վերուստ բարկացեալ են,
և երկիր 'ի ներքուստ կայ յերերի
տատանման:

Շինուածք մեր եղեն գերեզմանք

գիականց մերոց, և վաստակք ձեռաց մերոց տապալեցան 'ի վերայ մեր: Պայթեաց և պատառեցաւ թանձրութիւն երկրիս, և բազում մարդիկ 'ի վայր հոսեցին: Ոչ սպասեաց որդի հօր, և ոչ քոյր զաջս եղբօր կալաւ, և ոչ եւ ձայն լալոյ կանանց 'ի վերայ ծննդոց իւրեանց, վասն զի լքոյց սով զբերանս նոցա: Հղօրք խորտակեցան յանկարծակի իբրեւ զմայրս բարձունս Լիբանանու: Հնծանք եղեն բարկութեան, և ճմլեցան ամենեքեան իբրեւ զովկոյզս ընդ ոտամբ, փոխանակ գինւոյ՝ արիւն անմեղաց ցայտեցաւ 'ի հանդերձս մեր: Պառնայաւ քան զլեզի կերակուր 'ի քիմս մեր, և 'ի քացախ դարձաւ սուրբ ըմպելիք մեր: Ընդ հարեալսն հարաք ամենեքեան յոգի և 'ի մարմինս մեր, և ընդ մեռեալսն զմահ ճաշակեցաք: Արդ ո՞չ ապաքէն վասն մերոյ հեղձութեան անցին այս անցք չարարանաց ընդ աշխարհ:

Յն անդր 'ի բաց կաց յաշխարհէ, որ վաղդ ելեր մեկնեցար յաղետից սորա. թօթափեալ ընկեա 'ի բաց զկեղեւանս ախտալից աշխարհիս: Մերկեաց իբր զմբշամարտիկ, օժ իւղովն Քրիստոսի, զի մի կռուեսցին 'ի քեզ ձեռք ախոյանին: Իսկ արդ եթէ հեթանոսք, որ ըմբռնեցան 'ի տեսական իմաստութիւն, ոչ միայն 'ի ստացուածոց 'ի բաց կացին, այլ և յօրինաւոր կերակրոց հրաժարեցին, համառօտ և անպաճոյճ ըմպելեօք շատացան յանձինս իւրեանց, և առաքինի մահուամբ վախճանեցան 'ի կատարած կենաց իւրեանց, որչափ եւս առաւել մեք պարտիմք նմանողք լինել սիրելեացն Քրիստոսի, որք հրեշտակակրօնք զանձինս կարգեցին, խառնելով զինքեանս 'ի գոռնդս վերնոյն:

Եկայք և մեք, ով միայնացեալք, զօրէն թշնամեացն մտցուք 'ի մերն ստացուած իբր յօտար երկիր, ար-

մատախիւ զծառատունկս թշնա-
մւոյն կոտորեսցուք. իբրեւ զգերի
առեալ ծախիցեմք 'ի նեղեալս զինչս
մեր, ոչ զի ատիցեմք զազգականս,
այլ զի սիրիցեմք զաղքատսն, որ են
զօրականք Քրիստոսի և ճմարիտ
բարեխօսք: Ապա թէ աստէն կա-
պիս ընչիւք, և քեզէն վարես զքեզ
յանգարձ գերութիւն, ուր չիք
անդ գինք փրկանաց: Փութա փութ
թա ճեպեա, եղբայր, ապրիլ յայն-
պիսի անողորմ գեհնէն. զի կարի-
ցես հասանել յամուր քաղաքն,
ուր ոչ գոյ քեզ կասկած կամ եր-
կիւղ խախտիլ և վարիլ 'ի գերութիւն:

Եւ եթէ եկեսցես զհետ գեղեցիկ
վարդապետութեան հարցն, զորս
վերագոյնն դժագրեցի քեզ զվարս
սուրբ միայնակեցացն, յայնժամ
կարասցես համբառնալ զհաս մը-
տացդ առանց ախտից չարչարանաց,
հայել և տեսանել զքեզ գեր 'ի վե-
րոյ քան զամենայն երկինս: Երանի

տայցես անձինդ քաջապէս ճողո-
պրեալ 'ի վշտալից կենաց աշխար-
հիս, և խառնեսցիս յերամ միայ-
նակեցացն, 'ի գուեղս սրբոց ար-
գարոցն, 'ի վիճակ առաքելոցն, 'ի
գումարս մարգարէիցն, 'ի կաճառս
մարտիրոսացն, 'ի բանակս հրեշ-
տակացն և 'ի ժողովս անդրանկացն,
'ի մեծ քաղաքն երկնից, 'ի բազմա-
կանսն աբրահամեան, և 'ի կերա-
կուրս երկնայինս և յըմպելիս ան-
կարօտս: Դու ես այնուհետեւ մար-
գարէն, որ ոչ պատուեցար 'ի մար-
մնական աշխարհիս, այլ թեւա-
ծեալ թռուցար յանմարմին աշ-
խարհի, և հանգուցեալ դադարե-
ցեր յանապական ուրախութիւնսն:
Յորս լիցի և մեղձ վերջին գրչու-
թեամբ աշխատողացս՝ միաբանու-
թեամբ սուրբ ուխտիւս վայելել,
չնորհօքն Տեառն մերոյ Յիսուսի
Քրիստոսի, որում փառք յաւի-
տեանս. ամէն:

ՅԱՆԿ ԱՆՈՒԱՆՑ

- Աբրահամ խոստովանող 350-368.
Աբրահամ նահապետ 87. 200.
Աբրահամ սարկաւադ 244. 271. 342.
Ադէն 282.
Ալանայ գրուներ 380.
Ակէ 173.
Ակէացիք 186.
Աղբակ 342.
Աղձնիք 18. 95. 174. 250.
Աղուանք 18. 19 55. 95. 115. 128. 156-
159. 143. 144. 148. 174. 176. 245
250. 255. 377. 379. 580.
Ամատունի 50. 76. 175. 185. 197. 369.
Այրարատ 49. 148. 342.
Այրուկ 186.
Անանիա 49.
Անատոլ 15. 154.
Անդղ 105.
Եղի.

Անի 125.

Անձաւացի, անձեւացի 50. 76. 185.
569.

Անտիոքացիք 196.

Անտիոքոս 250.

Աշնակ 146.

Աշոտ 569.

Ապահոսնի 50. 76. 157. $\frac{5}{4}$ 172.

Ապար 18. 267. 274. 348.

Ապարհայիկ 218.

Ապրսամ 186. 570.

Առանձար 197. 569.

Առաւան 569.

Առաւելէն 569.

Առնակ 569.

Ասիացիք 152.

Ասորեստան 341. 349. 356. 357. 359.

Ասորեստանեայ 349.

Ասորի 154.

Ատամ 150. 185. 251. 569.

Ատրորմիզդ 242. 245. 246. 249.

Ատրպատական 127. 136. 146.

Արագած 146.

Արած 342.

Արբանեալ 126.

Արգեանք 145.

Արզնարդիւն 19.

Արիք 17. 50. 155. 177. 219. 222. 229.

268. 378. 379.

Արծրունի 49. 76. 185. 186. 218. 226.

244. 569.

Արծրունի տոհմ 370.

Արհմ 45. 56.

Արհնի, որ և Արինի 123.

Արձախ, Արցախ 176. 255. 240.

Արմաւիր 145.

Արշակ Բ. Հայոց 11.

Արշակունի 11.

Արշարունի 141. 185.

Արշաւիր 141. 185. 219. 369.

Արշէն 257. 245. 521. 542.

Արուճ 145.

Արսէն 186. 218. 225.

Արտագերս 125.

Արտաղ 186.

Արտակ մոկացի 76.

Արտակ պալունի 185. 225. 285.

Արտակ ռըշտունի 76. 172.

Արտաշատ 50. 125. 146. 185. 244.

Արտաշէս Ք. Հայոց 11.

Արտաշէր 222.

Արտաւազդ 369.

Առտէն 175.

Արցախ, տես Արձախ.

Աւարայր 360.

Աբաբ որ և Աբաբ 205

Բաբգէն 369.

Բաբելոնցի 357.

Բաբելոն 25.

Բաբել 370.

Բագրատունի 156. 172.

Բագրեւանդ 49. 342.

Բակ 250.

Բակուր 369.

Բաղասական 141. 255.

Բասեան 49.

Բասիլ 50.

Բարձրաբուղ 125.

Բզնունիք 49.

Բէլ 268. 269.

Գաբելեան 157. 175. 185.

Գագ 50.

Գագերովն 152.

Գագէշոյ, Գագիշոյ 76. 172.

Գազրիկ 141. 186.

Գառնի 125. 145.

Գարեգին 25.

Գարեգին Սրուանձտայ 225.

Գաւ 177.

Գեգէովն 204.

Գեղք 218.

Գիւս, որ և Գիւս 76. 172.

Գիւղար 177.

Գնթունի 185. 219. 225.

Գնունի 150. 185. 225. 251. 369.

Գուդք կամ Գուլք 19.

Գրեալ 126.

Դաղ 570.

Դասն 95.

Դաւիթ Երէց 5.

Դաւիթ մարգարէ 205.

Դենիմաղդէզն 44. 308.

Դենշապուհ 41. 271. 298. 300. 302.

303. 304. 307. 320. 322. 325 352. 353.

355. 358. 342.

Դիմաքսեան 141. 185. 186. 225. 369.

Դրախտ 293.
 Դրունք Աւանաց 380.
 Դրսհանակերտ 145.
 Եգիպտացի 201.
 Եղնակ, որ և Եղնիկ 49.
 Եղբայր 50.
 Եղեգեակ 542.
 Եղիաս 205.
 Եղիշայ, որ և Եղիշ 50.
 Երամաւանք 145.
 Երան և տաներան, Արեաց և անա-
 րեաց 45. 50.
 Երեմիա 49.
 Երեմիաս 50.
 Երեքով 205.
 Երկայնորդք 123.
 Եւղաղ 49.
 Եւրովպէ 132.
 Եփլ'ալ'իոս 154. 155.
 Զանգակ 175.
 Զանդիկ 111.
 Զարաւանդ 158. 197.
 Զարեհաւան 250.
 Զուարէն 369.

Զրադաշտական 55.
 Զրադեշտ, որ և Զրադեշ, Զրա-
 դաշտ 509.
 Զրադեշտական, որ և զրադեշական
 272.
 Զրուան 44.
 Ընծային, ընծայացի 186. 218. 225.
 Ընջուղ 175.
 Թաթիկ 49.
 Թաթիկ այլ 541.
 Թաթուլ գիմաքսեան 185. 569.
 Թաթուլ կամարական 569.
 Թաթուլ վանանդեցի 218.
 Թաւասպարք 177. 245.
 Թէոդոս փոքր 15. 151. 155.
 Իջաւանք 542.
 Իսրայէլ 204.
 Իտաղական երկիր 55.
 Լիբանանու մայք 404
 Լոփնաս 141.
 Լփինք 18. 49. 95. 141. 177. 245.
 Խաղխաղ 159.
 Խաղաղք 176. 255. 258.
 Խայլանդուրք, Խայլընդուրք; 22.
 267. 580.

Խարաման, տես Հարաման.

Խիբիովան 243.

Խոսրով 183.

Խորանիստ 123.

Խորէն խոստովանող 350-359.

Խորէն խորխոռունի 183. 218. 225.

283.

Խորխոռունի 76. 137. 172. 183. 218.

223.

Խուժաստան 86. 339.

Խուժիկ 503. 543. 546. 547.

Խուրս 186.

Խրսան 177.

Մախանիստ 126.

Մաւդէք 19. 93.

Կամարական 369.

Կապիոհ, որ և Կապիոխ 143.

Կապոյտ շէառն 126. 236.

Կատիշք 218.

Կարէն 183.

Կորդիք 176.

Կորդուք 18. 19. 93.

Կուաշ 143.

Կուր 139.

Կուրան 302.

Համաղասու 369.

Համաղասական 219. 369.

Հալք աղդ 3. 6. 11. 12. 18. 19. 24.

31. 33. 40. 78. 159. 160.

Հալք աշխարհ 107. 113.

Հալք սաորին 173.

Հարաման, որ և Խարաման 44. 46.

82.

Հարեւելոմ Շապուհ 373.

Հեճմատակ 177. 243.

Հեռան 233.

Հէր 158. 197.

Հմայեակ գլմաքսեան 183. 223.

Հմայեակ մամիկոնեան 239.

Հնդիկք 108.

Հողոցիք 341.

Հոն 21. 22. 73. 76. 129. 144. 148.

177. 218. 240. 243. 253. 267. 268.

380.

Հոռոմ, Հոռովմ 13. 19. 22. 47.

159. 173. 233.

Հոռմ. տես Հոռովմ.

Հոռովմ, որ և Հոռոմ 152.

Հրեայ 70. 111.

Զողկերտ, որ և Զողակերտ 145.

Ղևոնդ երէց 103. 186. 198. 215. 231.
232. 245. 254. 281. 309. 323. 340.
341.

Ճիւղբ 177. 245.

Ճորայ սահակ 22. 177. 379. մարդ-
սան 156. կողմանք 158.

Մաղդէզն 154.

Մակաբայեցիք 193.

Մակուրան 302.

Մամիկոնեայ, Մամիկոնեան 76. 174.
223. 369.

Մանաղկերտ 49.

Մանդակունի 186. 370.

Մանէճ 76. 172.

Մանէն 175.

Մասթուլք 379.

Մատաթի 196.

Մատեան դունդ 217. 221.

Մարդաղի 49.

Մարգաստան 49.

Մարիամ մայր Տեառն 46. 68.

Մարկիանոս 154. 159.

Մեհրան 378.

Մեհրուժան 369.

Մեղեա 49.

Մեղոյն 339.

Միհր 37. 62. 314. 335.

Միհրնեբեհ 43. 30. 164. 165. 169.
179. 242. 243. 254. 236. 375.

Մծբին 15

Մոկք 30. 76. 218.

Մովան 304. 315.

Մովսէս 62. 200.

Մուշ գիմաքսեան 141.

Մուշեայ, Մուշէ եպիսկոպոս 49.

Մուշեղ 369.

Մուշէ երէց 244. 342.

Մուշկան Նիւսալաւուրտ 181. 197.
213-218. 221. 222. 226. 229. 230.

232. 241. 243. 231.

Յաղկերտ Ա. 81.

Յաղկերտ Բ. 12-378.

Յեսու 204.

Յեփթայի 204.

Յոյնք 13. 16-18. 20. 152. 150. 174. 175.
176. 230. 231. 233. 367.

Յովհաննէս 70.

Յովնէփ եպիսկոպոս 49. 50. 77. 151.
186. 198. 251. 252. 245. 254. 277
292. 522. 525. 540. 541.

Յովնէփ հայր Տեառն 47.

Յորգանան 70.

Յուխնան 570.

Նածարացիք, Նածրացիք 47. 501.
542.

Ներշապուհ 76. 151. 156. 185. 218.
569.

Ներսէս կամնարական 569.

Ներսէս ուրծացի 175.

Ներսէս քաջբերունի 186. 218. 225.

Նիւշապուհ 76. 267. 542. 548. 569.

Նիսալաուրտ, Նիւսալաուրտ.
տէս Մուշկան.

Նոյ 199.

Շահ 186.

Շահուղ 557. 559.

Շապուհ Բ. որմզդեան 12. 81. 108.

Շապուհ Հարեւելլով 575.

Շաւաթալ 569.

Շմաւոն անձեւացի 76. 185. 569.

Շնգին 569.

Ողական 126.

Ոստանիկ 19. 175.

Ոան Արագածու 146.

Որմիշդ 44. 45. 56.

Որմիշդ արքայ 51.

Որոտն 126.

Ուրծ 157. 175.

Պալուհի 185.

Պալուհիք 157. 225.

Պալուհիք միւս եւս 175.

Պարգեւ 569.

Պարսիկ 11. 15. 42. 299.

Պարսիկք 11. 25. 125. 142. 144. 150.
258. 250.

Պարսք 93. 97. 108. 110. 111. 128.

155. 157. 161. 165. 175. 177. 178.

197. 215. 220. 221. 250. 256. 259.

241. 255. 580.

Պաւղ'ոս առաքեալ 20.

Պեարոս երէց 175.

Պերոզ 578. 581.

Պիղ'ատոս պոնդացի 70.

Ջնիկան 504. 542.

Ռահամ 578.
 Ռափսոնեան 570.
 Ռըմբոսեան 151. 136.
 Ռըշտունիք 50. 76. 172. 186. 244.
 254. 352. 341. 342.
 Սակաստան 86.
 Սահակ եպիսկոպոս ռըշտունեաց
 50. 244. 254. 291. 509. 515. 541.
 Սահակ եպիսկոպոս Տարօնոյ 49.
 Սահակ մանգակունի 370.
 Սահակ նահապետ 87.
 Սահակ սարկաւադ 173.
 Սահառունի 185.
 Սամուէլ՝ երէց 244. 271. 342.
 Սասան 11.
 Սատոյ 369.
 Սեբուխ 158.
 Սեքք 152.
 Սինէ, որ և Սինեայ, Սինայ 62.
 Սիւնիք 49. 76. 114. 116. 136. 149.
 167. 185. 255. 259. 369.
 Սլիկունի 186.
 Սուրմակ 49.
 Ստահրաշապուհ, որ և վլամշա-
 պուհ 11.

Ստեփանոս 340.
 Սրուանձատյ աղբ 225.
 Սրուանձատեայք 186.
 Վահան Աղուանից 144.
 Վահան ամատունի 76. 185. 369.
 Վահան գնունի 225.
 Վահեւունիք 76. 157. 172. 185.
 Վաղինակ 259.
 Վայոյ ձոր 341.
 Վան 126.
 Վանանդ 50. 341.
 Վանանդեցի 218.
 Վասակ մամիկոնեան 174. 175.
 Վասակ սիւնի մարզպան 76. 114-121.
 151. 156-158. 145. 148. 151. 167.
 169-182. 198. 215. 227. 228. 229.
 250. 252. 256-258. 245-245. 250-
 265.
 Վասակաշատ 126.
 Վատ 177.
 Վատդեաք 341.
 Վարադգէն 370.
 Վարազշապուհ 175.
 Վարդան մամիկոնեան սպարապետ

76. 117. 118. 131. 136-159. 148.
180. 184-187. 195. 218-222. 225.
239. 283.

Վարդանաշատ 145.

Վարձ 569.

Վերք 18. 19. 35. 88. 95. 156. 159.
174. 176. 177. 250. 255. 253.

Վերքի 141.

Վում Բ. 12.

Վուման 129.

Վրէն 186. 370.

Վրկան 267.

Տաճատ արծրունի 369.

Տաճատ գնթունի 185. 219. 225.

Տաճատ եպիսկոպոս 49.

Տաճկաստան 19. 141.

Տայոյ ձորաբաւառ 259.

Տայք 49.

Տաշրացի 186. 370.

Տարուբերան 49.

Տարօն 49.

Տեղքոն 15.

Տերան Բ. 11.

Տերոյ 172.

Տղմուտ 219.

Տմորիք 176. 235. 258.

Տրդատիոս 152.

Տրպատունիք 186.

Փայտակարան 164. 178.

Փանդուրակ 68.

Փապակ 569.

Փառախոտ 145.

Փասի 177.

Փարսման 186. 370.

Փենեհէշ 202.

Փիւքուան 177.

Փոսի 177.

Քաղդէացի 25.

Քաշկար 559.

Քաջալ 245. 542.

Քաջերունի 186. 218. 225.

Քասու 49.

Քողեանք 186.

Քուշանք 16. 18. 21. 55. 89. 108. 267.
268. 269.

Օշական ամուր 145.

0185100

2013

2001

ՀՀ Ազգային գրադարան



NL0015810

